

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

۱۹

زنجیره‌ی هزری هاوچه‌رخى ئیسلامی

خەڵەفە کەمالی بەلشەری

نۆزادە

لە نێوان جێنشینی و ئەهید بوونا

چاپی
دووەم

د. صلاح عبدالفتاح الخالدي

وێرگێڕانی

فاتح سهنگاوی

خه لیفه کانی راشیدی

له نیوان جینشین بون و شهید بوندا

خه لیفه کانی راشیدین

له نیوان جینشین بون و شهید بوندا

مەبەستەلە :

زنجىردى ھىزرى ھاۋچەرخى ئىسلامى

۱. دەۋلەتمەندىكى كىتەپخانىسى كوردى يە بە گىرنگىزىن
ۋىكارىگەرتىن دەقى ئەۋ كىتەپخانىسى كە مەشخەللى سەر رېئى ھىزرى
ھاۋچەرخى ئىسلامىن.

۲. ئاشناكىردى خويىنەرۋ لاۋى موسۇلمانى كوردە بە دەقى ئەۋ
كىتەپخانىسى كە سەرچاۋەن بۇ رۇشنىرى ئىسلامىيۋ سىزىنەرى بېدارىۋ
رابونى ئىسلامىي پېرۇزن.

۳. شارەزاكىردى راستەۋخۇ لاۋى كورد بەم سەرچاۋانە،
ئازادكىردىنە لە گىشت كۆت ۋەندۋ بۇچونى تەسكى حىزىيەتىۋ
تاكىرەۋى رەۋىگەرايى.

۴. بىناغەيەك بى بۇ بىنايدانى كەسايەتىەكى ئىسلامى بەھىز بۇ ھەر
تاكىكى موسۇلمانى كورد، تا تواناى ئەنجامدانى ئەۋ گۇرانكارىانەى ھەبى
كە خۇداى پەرۋەردىگار پىي سىپاردەۋە.

لەگەل رېزو تەقدىرمان بۇ بىرۋى نوسەرانى ئەم زىجىرەيە،
مەرجىش نىيە ئىمە پابەندى ھەمۋ بىرۋچۈنەكانىان بىن.

با دەستورىشمان لەۋەرگىرتن فەرمىيشتەكەى خۇداى پەرۋەردىگار
بەيت: [الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ؛ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ
وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ] الزمر - ۱۸

نوسىنگەى تەفسىر

چەند تروسكىكى مېژوويى

(قېسات تارىخىيە)

(۱)

خەلىفەكانى راشىدىن

لەنيوان جېنشېن بون و شەھىد بوندا

چەند دىمەن و چىننەۋىيەك لە راستىن پىۋايەتەكان

چەند پەند و ئامۇڭگارىيەك

ۋەرگرتن و دارشتنەۋى

دكتور صلاح عبدالفتاح الخالدى

ۋەرگېرانى: فاتح محمد سەنگاۋى

پىداچونەۋى

نەۋا محمد سەيد

چاپى دوۋەم

۲۰۰۹-۱۴۳۰

**ماڻي له چاپدانه وهى پاڙيزاوه يو
نوسينگه ي ته فسير**

ناوى كتيب به عاره بي: الخلفاء الراشدون بين الاستخلاف
والاستشهاد

ناوى نوسهر: صلاح عبدالفتاح الخالدي

نوره و سالي چاپ: دووهم ۱۴۲۰-۱۹۹۰

ناوى كتيب به كوردى: خليفه كاني پاشدين له نيوان جينشين

بون و شهيد بوندا

ناوى وهر گير: فاتح محمد سه نكاوى

بيداچونه وهى وهر گيران: نه وا محمد سه عيد

چاپ و بلاو كړدنه وهى: نوسينگه ي ته فسيريو بلاو كړدنه وهى

پاگه ياندين/ هه ولير

كومپيوټهر: جمعه صديق كاكه

نوره و سالي چاپ: دووهم ۱۴۳۰-۲۰۰۹

تيراژ: ۲۰۰۰ دانه

ژماره ي سپاردن: (۷۱) سالي ۲۰۰۲

التفسير
يو بلاو كړدنه وهى و راگه ياندين
هه ولير- شهقامى دادكا - زير نونځلى شيرين بالاى
ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
موبايل: ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲ - ۰۷۵۰ ۱۲۸ ۷۲ ۹۱
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

پیشه کی

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه... ونتوب إليه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا اله الا الله، وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، صلوات الله وسلامه عليه وعلى آله وصحبه أجمعين.
له پاشاندا:

له راستیدا توژیژینه وهی میژوو، خویندنه وهی به سهرهات و پروداوه کانی، به سوود و کاریگهره، نه وهشی پیی هه لده ستی چندان سوود و وانه ی پیشکesh دهکا.

خوای گه وره فرمانمان پی دهکا به پروانین و وردبونه وه له به سهرهاتی پیشینان و توژیژینه وه و په ند ئی وهرگرتنی و وهرگرتنی چندان به لگه و وانه ی به سوود له میژوودا.

توژیژینه وهی میژووی ئیسلامی، که تا ئیستا چوارده سه دهی له خوگرتوه، نهو به لگه و وانه و سوود و په ندانه به رجسته دهکات.

نهو میژووه دوورد ریژ به هر چوارده سه ده که یه وه، میژووی موسلمانانه، بهو پییه ی تاک تاک و گهلن، وه کو چهند گه لیکیش ژییانی خویمان به هه موو ئیجابیات و سلبیات و باش و خراپه کانیانه وه گوزهر کردوه.

نهو میژووی موسلمانانه، نهک میژووی ئیسلامی، پیشمان خو شه جهخت له سهر نهو راستیه بکهین که ده کری هه ندی له قین له دل هکان یان خه له تاوان تیایدا به هه لدها بچن.

هه موو میژووی موسلمانان میژووی ئیسلام نیه، ناگونجی میژووی موسلمانان بپیته داوهر به سهر ئیسلامدا!

جیاوازی له نیوان میژووی ئیسلام و میژووی موسلماناندا هه یه..

میژووی موسلمانان ئەو ژیانەیه که موسلمانان گوزەریان کردووه، ئەو پوداوانەیه که سازاندوویانە، جا چ تاك تاك بووبیئت یا کۆمەل کۆمەل، دەولەت دەولەت بووبیئت یا حکومەت حکومەت، فەرمانرەوا بووبیئت یا فەرمانبەسەرداکراو.

چۆن موسلمانان ژیانان گوزەرانندووه لەو ماوەیە میژوویاندا، ژیانى رامیاری یا ئابووری یا زانستی یا کۆمەلایەتیان.

فەرمانرەوا و ژێردەستەکانیان، لەو ماوەیەدا چۆن بون، ئەهەلسوکهوتیان لەگەڵ نەتەوهکانى تر چۆن بووه، بەهیزی و لاوازی و یهکییتی و جیاوازی، گوێرایەلى و بێفەرمانیان و، نزیکیان لەخوا و دورییان لێی و پابەندبوونیان بە ئیسلام و خوقوتارکردنیان لێی چۆن بووه!!؟

ئەمەش وادەگەینەئى که میژووی موسلمانان بەدریژایی هەر چوارده سەدەکەیهوه خەیر و شەر و هەلە و راستی تێدايه و چەندین لاپەرەى رهشی تاریک و چەندین لاپەرەى سپی و روشنی رووناکیدهرى تێدايه، لاپەرەى وای تێدايه کاتى موسلمان پێى دەزانى و بەئاگا دەبێ لێى شەرم دەگیرى و ئازاری دەدات و خەفەت دايدەگرێ، تیشیدايه سەربلند و سەرفرازی دەکا و دیاردەى سەربلندى و هیز و ریز و سەقامگیری موسلمانانى تیادايه، هەروەک دیاردەى زەبونی و لاوازی و ترس و سوکیشى تێدايه.

دیارتەری وینەى لایەنى رهشی تاریک له میژووی موسلماناندا، میژووی رهسمى موسلمانانە لەم چەرەدا!!

سەیر و نامۆنیە کاتى سەرچەم ئەو دژیون و بەرامبەرپوانە لەمیژووی موسلمانان بەدى دەکەین، ئەوان مروڤن، هەلە و راست و بێفەرمانی و گوێرایەلى دەکەن، لاواز و بەهیز دەبن، بەرز و نزم دەبنەوه، پرووه ئەم یان ئەو لە ژیان و قوئاغ و بزاوتنیاندا کەمەندکیش دەبن.

لەرستیدا خوای دانا پابەندبوونی موسلمانانى بە ئیسلامەوه کردووهته پیوهریک و میژوویانى پێ دەپێورێ، میژووی پڕشنگدار و روشنیشیان

په یوه سته به به هیږی په یوه سټوبونیان به ئیسلامه وه، چ تاك تاك بن یا کومه ل کومه ل، گه ل بن یا ن حکومت، هرکاتئ په یوه سټوبان به ئیسلامه وه لاواز بوو، له لوتکه ی هره به رز و پله ی هره بالاوه داده بن و ده شکینه نیو زه بونی ترس و سوکیه وه، جاریکی تر ناگه پینه وه بو پله و پایه بلنده کیهان مه گهر کاتئ په یوه ندی و پابه نندیان به ئیسلامه وه توند وتول بکن.

رحمته خا له عومری کورئ خه تتاب بی کاتئ نه و پیوه رمان پی ده به خشئ به و ته یه ده لئ: ((ئیمه قه ومیک بووین خوا به ئیسلامه وه سهر به رزی کردین، هرکاتئ بمانه وئ به جگه له ئیسلامه وه سهر به رز بین خوا ریسوامان ده کات)).

ئا نه مه یه میژووی موسلمانان به وه ی هه یان بووه یان له سهریان که وتوو، چنده هه لیه نه و که سه ی سهرجه م نه و تیکه ل و پیکه لیه ده کاته میژوویه ک بو ئیسلام، چنده ئیسلام له مه دا سته می ئی ده کری.

له راستیدا ئیسلام دان نانئ به گشت میژووی موسلمانان، په سه ندی نه و لاپه ره ره شانه ناکا - که زوریشن - و موسلمانان له میژویاندا تو ماریان کردوو، به لکو په سه ندی ناکا و دژئ ده وه سټئ و خوئ ئی به ری ده کا.

میژووی ئیسلام بریتیه له و لاپه ره سپیه پرشن گدارو روونانه ی که موسلمانان تو ماریان کردوو دیارده ی هیږ و سهر به رزی و سه قامگیریان بووه له کاتیکدا که به راستی پابه ند بون به ئیسلامه وه، له راستیدا ئیسلام دان نانئ ته نها به و ژبانه ریژداره نه بی که موسلمانان به سهریان بردوو، له کاتیکدا که پابه ند بون به ئیسلامه وه، ئیسلام ته نها نه و رووداوانه ی پی قبوله که خوئ بویانی دروست کردوو نه و سهر به رزییه ی که خوئ بنیاتی ناوه نه و ریگه ی که خوئ بوی کی شاون و نه و سهر بلندییه ی که پیشکشی کردوو!

به لام کاتئ که به خشش و بنیات و ریگه و سهر فرازییه که ی له ده ست دهن و شوینی سهراب و سهر لئ شیوان و سهر گهر دانی ده که ون، نه و دان

نانی بەمەیاندا و قەبولیشی نیە ئەمە بدریته پالی.

ئەمەش پەلکیشمان دەکات بۆ راستیەکی تر، کە بریتیە لەوەی سەرچەم میژووی موسلمانان پیرۆز نیە و، ھەموو رووداو و بەسەرھاتەکانیشی جیی وەرگرتن و پازیبون نیە، لێرەودەش بە دەرمارگیری و پیرۆزیەو لەگەڵ رووداوەکانی میژووماندا ھەلسوکەوت ناکەین و شپێزە نابین بۆ پاکانە ی سەرچەم کردارەکانی پیشینانمان و تەبەنی کردنی سەرچەم ئەوەی پێی ھەستاون.

ئەوەی پەسەندە لامان ئەو ھەلسوکەوتە راست و دروست و باشانە یە کە پیشینانمان پێی ھەستاون، بەلام ھەلسوکەوتە چەوت و ھەلەکان ئەوە لەلامان رەتکراوێیە و دانیش دەنێین بەوەی ئاوەھا رەفتاریکیان ئی وەشاوئەو، پاشان ئینکاری دەکەین و توپی دەدەین و خۆمانی ئی بەری دەکەین!

پێویستە موسلمانان ناشنای میژووی پیشینانمان بن، بە سەرچەم ئەوەی تێیدا یە، شارەزای لاپەرە سپی و رەشەکانی بن، لە ھەموو ئەوانە سوودمەند بن و پەندی ئی وەرگرن.

بۆ گەشتن بەم مەبەستە و پیشکەشکردنی ئەم خزمەتەش ئەم (چەند تروسکە میژووییە وەرەگرین لە میژوومان و پیشکەشی خۆینەرە بەرپێزەکانی دەکەین).

ئێمە لەگەڵ میژووماندا چەند ھەلوێستە یەک دەکەین، چەند سات و کاتیەک لەگەڵی دەپۆین و چەند لاپەرە یەکی ئی ھەلەدەدەینەو و چەند بەرھەم و بەشیکی ئی دەچنین و ئەم چەند تروسکە ی ئی وەرەدەگرین.

لەم تروسکە میژووییانەدا، چەندان لاپەرە ی سپیی پرشنگذار ھەن و چەندان خالی رەشی تاریکستانی تێدا یە، تیایدا یە شاد و دلخۆشت دەکات و ھەشە ئازار و خەمبارت دەکا، تیاشیدا یە لەپرووی گەورەیی و شانازییەو سەری موسلمانانی پێی بەرز دەبێتەو، تیاشیدا یە لە شەرم و شەرمەزاریدا سەری پێی شوێر دەبێ.

ئازار و ھیواکان و ئیجابی و سلبیەکان پێکەو دەین، بەلام لە ھەموو

ئەمانەدا پەند و ئامۆزگارییەکان بەدی دین!!

خوینەرانیشت تەنھا مەرجیکیان لەسەرمان ھەیە، ئەوێش بریتیە لەوێ سوور بێن لەسەر وەرگرتنی ئەو نمونانەی کە چەندەھا دیمەن و چینیەوێ تێدا، لە راستترین فەرموودەو گوشتار و گیرانەوکاندا.

جا (دەفتەرەکانی) میژوومان ھەڵدەدەینەو و ئاشنای لاپەرەکانی دەبین و دێرەکانی ھەڵدەکوڵین و پاشانیشت ئەم ھەڵکوڵینە میژوویانەتان پیشکەش دەکەین.

لە راستیشدا ئەم ھەڵکوڵین و تروسکانەمان بۆ کات بەسەربردن و دلدانەو بەجێگەیاندن چێژێکی چێرۆک ئامیز نیە، ناشمانەوێ لای خوینەر بگۆڕێ بۆ چێرۆک و حیکایەت و کاتەکانی پێ بەرنە سەر.

بەلکو دەمانەوێ لە ئاستیا بوەستین توێژەری وردبین بێن، پیشکەری وردبین بێن، ئامۆزگاری و پەند وەرگر بێن.

ویستی خوا وابوو ھەلقە یەکەمی ئەم چەند تروسکە میژووییە دەربارە ی باشتترین موسلمانان بێ لە دوای پیغەمبەری خوا کە ھەرچوار خەلیفە ی راشیدی، رەزای خوایان لێبێ.

تیایدا دیمەنەکانی جێنشین بون و شەھیدبونی ھەریەکەیانمان بۆ خوینەرانی بەرپێز پیشکەش کردووە، چۆن موسلمانان ھەلیان بژاردووە بە جێنشین، چۆن تاوانکاران لە تیرۆرکردنیدا سەرکەوتووبون و پاشان بە شەھیدی گەیشتووە بە پەروردگاری.

ناشرانین ھەلقە دووەمی ئەم چەند تروسکە کە دەبێ و بابەتە کە چێ دەبێ، چونکە ئەم تروسکانەمان زۆر و زەبەندەن.

ھەر خواشە ئەوێ ویستی بێ ئەندازەگیری دەکا.

وصلی اللہ علی سیدنا محمد وعلی آلہ وصحبہ وسلم.

الدكتور: صلاح عبدالفتاح الخالدي

صويلح

پنجشەممە

١٩٩٤/٧/٧ - ١٤١٥/١/٢٨

خه لیفه کانی راشدین

له نیوان جینشینبون و شه هیدبوندا

ستایشکردنی

هاو لآن و

خه لیفه کان

له راستیدا سهرده می خه لیفه کانی راشدین، باشتین سهرده مه کانی میژووی ئیسلامین و ماوهی فرمانره وایشیان به فیه پترین ماوهیه که و نهو نهو هیهی نهو انیش نهو هیهی سهرمه شقن بو موسلمانانی دواى خویان، چون وانه له کاتیکدا نهوان هاو لئی پیغه مبهری خوا بون، نهوانه ی خوا له ستایشیاندا ده فهرموی:

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ نهوانه ی پیشهنگ و یه که مین بون له کوچکه ران و پشتیوانان و نهوانه ی به ریک و پیکى شوینیان که وتوون، خواى میهره بان له هه موویان رازیو نهوانیش له و رازین. ﴿التوبة/ ۱۰۰﴾

خواى گه ورهش فرمانمان پی دهکات بهو هیهی خویشیانمان بوئ و ستایشیان بکهین و بویان بپاریننه وهو دلمان پاک کهینه وه له هه کینه و ناحهزی و رقیق بهرامبه ریان، بهو فهرموده یه که ده فهرموی:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ﴾ نهوانه ی به شوین کوچکه ران و پشتیواناندا دین (تا کو تایى دونیا نه مه دوعا و نزیانسه و بهردهوام) ده لئین: پهروهردگارا! له ئیمه و لهو برایانه شمان خوشبه که پیش ئیمه ریبازی ئیمانیا ن گرت بهر. ﴿الحشر/ ۱۰﴾

ههروه ها پیغه مبهری خواش ستایشیان دهکات بهو فهرموده یه ی ده فهرموی: ((خیر القرون قرنی، ثم الذین یلوهم، ثم الذین یلوهم: باشتین سهدهکان سهدهی منه، پاشان نهوانه ی دواى نهوان، پاشان نهوانه ی دواتر.))

ماوهی خه لیفه کانی راشدین سى سالى تهواو بهردهوام بوو، پاشان خه لیفایه تی سی

ساله

ماوهی فرمانره وایى بهنى ئومه ییه هات، بهمهش نهو فهرموده یه ی

پێغەمبەری خوا ھاتەدی کە تیایدا دەفەر مووی: ((الخلافة بعدي ثلاثون سنة، ثم تكون ملكاً: خەلیفایەتی پاش من سی سالە، پاشان دەبێتە پاشایەتی)).
 ماوەی خەلیفەکانی راشیدیین لە مانگی (ربیع الاول)ی سالی یانزەوی کۆچی دەستی پێکرد، لە کاتی کدا بەیەختی خەلیفایەتی درا بە ئەبوبەکرى صدیق رضی اللہ عنہ، لە مانگی (ربیع الاول)ی سالی چل و یەکی کۆچیش کۆتایی ھات. ئەمەش لە کاتی کدا کە ھەسەنی کورپی عەلی لە سالی کۆمەڵ (عام الجماعة) دا وازی لە خەلیفایەتی ھینا بوو معاویەى کورپی ئەبوسوفیان رضی اللہ عنہ، پاش پەرته وازەییە کە چەندان سال بەردەوام بوو، موسلمانان لەسەر موعاویە کۆک بون.

ھەر لەبەر ئەمەبوو ھاوھەلی بەرێز موعاویە رضی اللہ عنہ دەیوت: (من دواھە مینی خەلیفەکان و یەکە مینی پاشایانم).

ماوەی خەلیفایەتی راشیدیین (شەپۆلێکی ئیسلامی) بە ھێز و بزاڤێکی ئیسلامی جیھادی بەفەرپی بەخۆوە بینی، بەشیوەیە کە تیکۆشەرە موسلمانەکان بە ولاتاندا بلابونەو و جیھادی دوژمنانی خویان کرد و ولاتی کافرانیان لابرد و گەلانی ناوچەیان ھینایە ناو ئیسلامەو.

ئەم سەرکەوتنە ئیسلامیانە رق و کینەى دوژمنانی دواپراوی زیاتر کرد، دژ بە ئیسلام و موسلمانان، لە جۆلە کە و گاور و ئاگرپەرستەکان، ھەر بۆیە کەوتنە نەخشە و پلان دانان و دژایەتی کردنى ئیسلام و موسلمانان.

پیلانی رقاری
 دژ بە
 خەلیفەکان و
 ئومەت

ئەم قین لەدلانە سوربون لەسەر تیک و پیک دانى ژيانى موسلمانان و جێپێکردنەوێ پەرته وازەیی و جیاوازی لە نێوانیاندا و پێچ کردنى یەکپارچەیی و لاوازکردنى یەکپزێیان.

پیلانەکانیان دژ بە خەلیفەکانی راشیدیین ئاراستەکرد، خو ئەگەر ئەبوبەکرى صدیق رضی اللہ عنہ دواى جێنشینیایەتیەکی کورت بە مردنێکی ئاسایی مرد، ئەوا دوژمنان توانیان خەلیفەکانی تر (عومەر و عوسمان و عەلی) تیرۆر بکەن تا بە شەھیدی بە دیداری پەروردگاریان گەیشتن (إن شاء

(الله).

ماوەی خەلیفەکانی راشیدین پێ بوو لە پوودا و گۆرانیکارییەکان، ماوەی خەلیفەکان پێ بوو لە ماوەیەکی بزاخی کرداری جیهادی بوو، لە هەمان کاتدا لە بەپێزترین ماوەکانی میژووی ئیسلامی و لە هەمووشیان دەوڵەمەندترە بە کەرەستە و هەوال و وتەو زانیارییەکان.

هەوالخوانان پوودا و گۆرانیکارییەکان و کارەساتە کتوپرەکانی ئەو ماوەیان نەقل کردووە و گەیاندوویانە بە پاش خۆیان و میژوونووسانیش لە کتیب و دانراوەکانیاندا کۆ و تۆماریان کردووە.

لەگەڵ ئەوەی کۆمەڵ و دەستە و مەزھەبەکان پاش سەرەدەمی خەلیفەکانی راشیدین دروست بون، هەر لە شیعە و خەواریج و مورجیئە و موعتەزلیەو، بەلام هەر یەکەیان بۆ سەرخستنی کۆمەڵەکەی خۆی و بەلگەهێنانەو بۆ بۆچۆنەکەی پووی لە ماوەی خەلیفەکانی راشیدین دەکرد، تا پەیرەوکهەرانێ بۆ پەروا راستی بانگەشه بکات.

هەوالخوانانی
جێمتمانە و
هەوالخوانانی
درۆزن

بەلام کاتێ هەندێ لەو ئارەزوو و یەستەنە ئەوەی دەیانویست لەژیانی هاوڵەلەندا دەستیان نەکووت، هەستان بە دانانی ریاویەتەکان و هەلبەستنی هەوالەکان و بەدرۆدەلەسە و بوختانەو دەیاندا بە پال هاوڵەلەندا.

لەکاتیئەدا هەوالخوانانیکی راستگۆ و جێمتمانە دەبینراو و هەوالی هاوڵەلەلەندان بە راستگۆیی و ئەمانەت و بابەتی بونەو بۆ دەگێڕانەو و میژوونوسە موسڵمانەکانیش تۆماریان دەکرد و پشتیان پێ دەبەستن و دەریان دەگرت.

ئەو کاتەدا هەوالخوانانیکی دەم هەلبەستنی بێ وێژدان هەرەبەون هەلەدەستان بە دروستکردن و دانانی درۆ و بوختان و بلاوکردنەو، پاشان دەیاندا بە پال هاوڵەلەندا و لەناو خەلکیشدا بلاویان دەکردەو، دیارە میژوونوسە موسڵمانەکانیش ئەم درۆ و بوختانەیان دەبیست و پێیان دەگەیش.

میژوونوسەکان
هەموو شتیکیان
تۆمار کردووە

لێرەو میژوونوسە موسڵمانە یەکەمینەکانی وەك (ئیمامی طبری)

هەستان بە تۆمار و کۆکردنەوی هەموو ئەو رێوایەت و هەوالانەی کە لەسەر ماوەی خەلیفەکانی راشیدیین پێیان دەگەیشت، ئێتر ئەگەر ئەو رێوایەتە راست و دروست بویت و لە هەوالخوانی راستگۆ و جێتەمانە دەرچوو بێت یاخود رێوایەتی درۆ و هەلبەستراوی بێ و لەهەوالخوانە دەم هەلبەست و تیا بەرهەکانەوه بویت.

هەموو ئەو تێکەڵ و پێکەڵە زۆریان لە دانراوەکانیاندا کۆدەکردەوه و راست و دروست و پوچ و درۆیان پێکەوه تێکەڵ دەکرد و راستەکانیان جیا نەدەکردەوه لە ناپاراستەکان و دەریان نەدەهینان، یاخود حوکمیان بەسەردا نەدەدان، بەلام رچە(سند)ی ئەو رێوایەتەیان دەهینا، پیاوی هەر رچەیهکیان باس دەکرد، هەر بۆیە لە یەک پرووداودا چەندان رێوایەتی دووبارە یاخود دژ و ناکۆکیان دەهینا.

هینانی ئەو هەموو تێکەڵ و پێکەڵی بەی رێوات و هەوالەکان، پشت پێبەستن و تەمانەبون و وەرگرتنی ناوەڕۆکەکانیان نەبوو، بەلکو هینانیان تەنها لەپرووی ئەمانەتی زانستیهوه بوو کە پالی پێوه ناوێن بۆ تۆمار و کۆکردنەوی هەر شتێ پێیان گەیشتووه، ئێتر چ راست بووبێ یا درۆ، پەوا بووبێ یا ناپەوا، یاخود گیرپەوهکانی دادگەر و راستگۆ بووبێت یاخود بریندار و دەم هەلبەست و درۆزن.

(هەلبێژاردنیشیان) دەدرایە خوێنەر کە پاش خوێان پێی هەستێ، تا پشت بە رێوایەتە دروست و راستەکان ببەستێ و رێوایەتە درۆکان توڕ و فەڕی بدات.

لەگەڵ ئەوهشدا بانگەشەیی ئەوهیان دەکرد کە سەرچەم ئەوهی ئەوان تۆمار و کوێان کردووه تەوه وەری نەگرن و پشت نەبەستن بە سەرچەم ئەوهی باسیان کردووه، بەلکو بە ئاشکرا ئاگاداری ئەوهیان داوه کە لەنیو کتێبەکانیاندا رێوایەتی درۆ و پرپوچ هەیە! هەر بۆیە لەسەر خوێنەرە جوان وردبێتەوه توێژینهوه بکات، تۆمارەکانیان بخاتە ژێر تیشکی پێوهریکی ورد و تەرازویهکی راست پیکاو، کە ئەوهش بریتیه لە رێسای

وەک
ئەمانەتیکی
زانستی

بانگەشەیی
ئەوان هەلبێژاردن و
رەهینانێان دەکرد

(زانستی جهرح و ته‌عدیل) که زانایانی فهرمووده دایانناوه، ئه‌وانه‌ی فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ریان پاراست و به‌جوانی توانیان راست و دروسته‌کانی له‌لاواز و هه‌لبه‌ستراوه‌کانی جیا بکه‌نه‌وه!

زۆربه‌ی خوینه‌رانی کتیبه‌یه‌که‌مه‌کانی میژووی ئیسلامی - وه‌ک له‌پاش نه‌وان ره‌وا و ناره‌وا وه‌رگیرا میژووی طبری - ئامۆزگاری ئه‌و میژوونوسه‌ ناودارانه‌یان له‌بیر کرد و رویان کرده‌ ئه‌و هه‌موو تیکه‌ل و پیکه‌لییه‌ی له‌ دانراوه‌کانیاندا هه‌بوو، به‌شێوه‌یه‌ک وه‌ریان گرت و قبولیان کرد و پشتیان پێ‌به‌ست وه‌ک ئه‌وه‌ی هه‌یج گێڕانه‌وه‌یه‌کی درۆ و هه‌لبه‌ستراوی هه‌وال‌خواره‌ دهم هه‌لبه‌سته‌کان بونی نه‌بی!!

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ئه‌م درۆ هه‌لبه‌سته‌نه‌یان ده‌دایه‌ پال‌هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خودا و به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی میژوویی جیگیر و زانیاری‌یه‌کی میژوویی ئه‌مین و پارێزراو و وه‌رگیرانیکی میژوویی ماوه‌ی خه‌لیفه‌کانی راشیدینان داده‌نا...

هه‌ر بۆیه‌ به‌ چه‌ند ئه‌نجامیکی هه‌له‌ گه‌یشتن و چه‌نده‌ها ریسوایی و تاوانکاری و گونا‌هی گه‌وره‌ و کاری ناشایسته‌یان ده‌دایه‌ پال‌هاوه‌لانی ریزدار.

پاشان که‌سانی کینه‌ و قین له‌دل‌ه‌اتن یان ئه‌و موسلمانانه‌ گیل و بی‌ئاگا کین له‌ دلان چه‌ندان و فریودراوانه‌ی پێیان کاریگه‌ر بون له‌م سه‌رده‌مه‌دا و، ده‌ستیان کرد به‌ وه‌رگرتنی هه‌موو ئه‌و باسانه‌ی له‌و کتیبه‌ میژوویییه‌یه‌که‌مینانه‌دا هاتووه‌و ساز و گونجاوه‌ له‌گه‌ل ئاره‌زووه‌کانیاندا و ناشایسته‌یی ده‌داته‌ پال‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ راشیده‌کان و ئه‌و درۆ و ده‌له‌سانه‌شیان له‌ چه‌ندان کتیب و دانراویاندا پیشان داوه‌ و بانگه‌شه‌ی زانستی و مه‌نه‌جی بون و توێژینه‌وه‌و پشکنین و بابته‌ی بونی بو‌ ده‌که‌ن و خوینه‌ران هان ده‌ده‌ن تاوه‌کو وه‌ری گرن و پشتی پێ‌به‌ستن.

ئه‌و کتیبانه‌ش له‌نیو موسلمانانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌دا بڵاوبویه‌وه‌و رۆشن‌بیری‌یه‌کی میژوویی پێ‌ پیک‌هات و کردوویاننه‌ سه‌رچاوه‌ بو‌

زانبارییه کی میژوویی راستگۆی سەردەمی ھاوێلان.

هەندئ لەو برا بەرێزانە ی ئاگاداری کتیبی ئەو نوسەر ھاوچەرخانەن،
یا ئەو رێوایەتە درۆییانە یان لە کتیبی پیشاندا بینو، هەر بە سروشت و
فیتەرتی خۆیان پەسەندیان نەکردوون و بە فیراسەتی خۆیان گومانیان
لێیان هەبوو، پاشان هەستاون بە پرسیارکردن لە حەقیقەتی مەسەلەکە.

زۆرجار لەو برا دلسۆزانەو چەندان پرسیار ی دلسۆزانەمان دەربارە ی
هەندئ روودای سەردەمی ھاوێلان بەرێز ئاراستە کراو، ئیمەش
هەستاوین بە پیشکەشکردنی وەلامە راست و دروستەکان.

هەر لەم روانگە یەو، زۆر بە پێویستمان زانی پوختە یەکی میژوویی
دەربارە ی هەندئ لەو رووداو و روژنەرانە بخینە روو کە لە سەردەمی
خەلیفەکانی راشیدین روویان داو، بەتایبەت ئەو رووداوە ی ھاوێلان
لەگەڵ توندوتیژی و پیلانە فیلاویەکانی دوژمناندا. پاشانیش درۆ و
بوختانیشیان بە دەورا کراو، شیکردنەوێشیان چەندان بیروبۆچونی
جیا جیای لەخۆگرتوو و بپاری جیاوازیان لەبارەو دراو.

بابەتی (بونی خەلیفەکانی راشیدین و شەهیدبون) یانمان هەلبژارد، بۆ
ئەو ی وێنە یەکی پوخت و چەند چینیەو و دیمەنیکی خیرای پیشکەش
بکەین، لەمەشدا پشتمان بەستوو بەو گێرانەو راست و دروستە
وەرگیراوێکان و خۆمان بواردو لە گێرانەو درۆ و رەتکراوێکان.

ئامانجی ئیمە لەم (تروسکە میژوویانە) لەسەر خەلیفەکانی راشیدین لە
روانگە ی جێنشین بون و شەهیدبونیانەو، رەخنەگرتن نیە لە رێوایەتە
درۆکان بە دەرخیستی درۆی راوی یە دەمەلەبەستەکانیان، نە مشت و مپی
ناوەرۆکی ئەو درۆیانە یە بە مشت و مپیکی زانستی و مەنەجی و
دەرخیستی هیچ و پوچی ئەو ی تیڤایە.

نەمانوێستوو (مشت و مپی میژوویی) بنوسین، لەگەڵ ئەو ی ئەو
بابەتە بۆ باس و نوسین و پشکنین و وردکردنەو گونجاو، بەلکو خوا ی
گەورە ھاوکاری یەکیک لەتوێزەرەوان بکات بۆ نوسین و مشت و مپی کردن

پرسیارکاران

بەدای

راستیدا

دەگە پێن

پێویستەکی

زۆر بە

میژوویی

سەردەمی

خەلیفەکان

چەند تروسکیک

لەمە ی

جێنشینبون و

شەهیدبونان

پیشکەشکردنی

زانست

نەك رەخنە

كردن لەو بابەتەدا.

ئىمە ويستومانە وینەيەكى كورت و پوخت پېشكەشى خوينەرانی بهرین بکەین، بە ھەلگۆستن لە پوختەى رىوايەتە دروستەکان، بۆ ئەوەى بېیتە تویشوویەكى زانستى و تویشووی لى-سەرگرن و بېیتە ژەمىكى رۆشنبرى و رووى تېكەن و (كەرەستە)یەكى مېژووی و بنیاتی زانیاری مېژوویانی پى بکەن.

نوسینی

بنیاتنەرانی و

رەخنەگرانە

لە زانستە

ئىسلامیەکاندا

وا دەبینین پىویستە لە سەرجم بابەتە ئىسلامیەکاندا لە: عەقیدە، تەفسیر، فەرمودە، مېژوو، فېقھ، زمان، بە دوو ئاراستە بنووسى.

ئاراستەيەكى ئىجابى (بنیاتنەرانی)، ئەوەش بە پېشكەشکردنى پوختەيەكى زانستى و بابەتى (بنیاتنەرانی ئىجابى) بۆ ئەوەى بېیتە زانست و مەعریفە و قەناعەت و تیشوویەك بۆ خوينەرى موسلمان.

ئاراستەيەكى زانستى رەخنەيى رۆشنبرى، ئەوەش بە خستەنەرووى دید و بۆچوونە رەتکراوەکانى بابەتى توێژینەو رەخنە لیگرتن و ھەلەشان و رەت و پوچکردنەو و رونکردنەو و ساختەيى و پوچەلى، بۆ ئەوەى خوينەرى موسلمان بە ئاگا بى لى و پى نەخەلەتى.

ئەوێ جى داخە لە (کەلەپورى رۆشنبرى ئىسلامى)ماندا ئەوێ زۆرینەى دائراوەکانى زانا پایەبەرژەکانمان - لە زانینە ئىسلامیە جیاجیاکاندا - بە ئاراستەى دوەمى رەخنەيیدا دەروا، ئەمە داواکراوە پىویستە و گەرەكە بى، بەلام ئەمە ھەمو شتیک نیه.

نوسراوە ئىجابیە (بنیاتیکان) لە ھەر بابەتیکدا بى، کەمن ئەگەر نەلین دەگمەن!!

ئەمە تېبینیکە و تۆمارى دەکەین بۆ ئەوەى دان بەویدا بنین کە ئىمە لەم تروسکە مېژوویەدا لەسەر جینشین بون و شەھیدبونى خەلىفەکانى

راشدىن لەسەر ئاراستەى زانستى یەكەم دەروین و ئامانجمان تیکەل و پیکەلیەكى پېشكەشکردنى ئەو تویشووە بنیاتیکە مېژوویە!!

مېژووی گەرە

رەواو ناپەواى

تەدایە

بە گەرانیوەمان بۆ کتیبە مېژوویە سەرەتاکان، تیکەل و پیکەلیەكى

گه وره ی ریوایه ته میژوو ییه کان دهیینین، که دژیه کن، هی وایان هه یه دوباره یه و هی واشیان هه یه کۆمه لیک شت و گوفتار و رهفتاری وا دداته پال هاوه له بهر یزه کان که شیاو و گونجاو نیه له گه ل ئیمان و ته قوا و برایه تیان، تیا یاندایه که سانیکی درۆزن و دهمه له بهستی تیا بهر ریوایه تی کردوه.

له و ریوایه تانه شدا هه یه راست و دروستن، که سانی راستگو و جی متمانه ریوایه تیان کردوه و ئادگاری بی لایه نی و ئینساف و بابه تی و زانستی و مهنه جی بونی پیوه دیاره.

هه موو نه مانه مان له پیش چاوه، سورین له سه ر (باش) پاکژکردن و هه لبرژاردن و وه رگرتنی راست و دروسته کان، له وانه ی جی متمانه کان ریوایه تیان کردوه و شیاو ییشه له گه ل ئیمان و ته قوای هاوه لان.

له مه شدا پشت نه ستورین به وه ی زانایانی به ویرژدانی میژووی ئیسلامی بریاریان داوه و زانایان فه رموده ناسی شاره زاش پشتیان پیی به ستوه، نه وه ی نه وان پشتیان پیی به ستوه ئیمه ش پشت نه ستورین پیی و نه وه شی وه ریان گرتوه وه ری ده گرین و نه وه شی په سه ندی ناکه ن په سه ندی ناکه یین، هر بۆیه ئیمه له م بهاره دا له هه لبرژاردنه کانماندا شوین پیی خاوه ن زانست و پسپۆران هه لده گرین.

سه رچاوه ی یه که م و گرنگی شمان بریتیه له (تأریخ الأمم والملوک) ی پیشه وای میژوونوسان و موفه سیران (أبو جعفر بن محمد بن جریر الطبری) رهحه ته خوای لی بی، له م کتیبه شدا پشتمان به و چاپه به ستوه که (محمد ابو الفضل ابراهیم) ده ری کردوه.

(طبری) له میژووه کهیدا زۆر و زه وه ندی کۆکردۆته وه و تۆماری هه واله سه حیح و ریوایه ته هه له به ستراو و پروپوچه کانی شی کردوه و بانگه یشی ده کات بۆ چاک هه لبرژاردنی زانستی و مهنه جی.

له و ریوایه ت و هه والانه ی له (طبری) دا هه یه سه حیح و راستترینه که یمان هه لبرژاردوه وه هر بۆ نه مه ش پشتمان به زانایانی

پشت به ستن
به راسته
په سه ند
کراوه کان

وه رگرتن له میژووی
کبری

تەحقیقکار بەستوو.

گرنگترین دانراویکیش کە لێیەوێ روایەمانە بۆ میژووی (طبری) بریتییە لە (البدایة والنهاية) ی پێشەوای میژوونوس و فەرمودەناس (ئەبن کثیر) و (الكامل في التاريخ) ی پێشەوای میژوونوس (ئەبن الأثیر).

پشت بەستن
بە میژووی
ئەبن کثیر

زۆرینەی ئەوێ (ئەبن کثیر) وەری گرتووێ و پەسەندی کردووێ ئێمەش وەرمان گرتووێ و پەسەندمان کردووێ زۆرینەی قسەکانی ئەومان گوتووێ، چونکە میژوونوسیکی بە ئینساف و فەرمودەناسیکی بە ئاگایە، لە میژووشدا بۆ ژيانی هاوێلان پشیتی بە ریاویەتە صەحیحەکانی پێشەوا (ئەبن جریر الطبری) بەستوو.

پشت بەستن
بە تۆزینەوێکانی
(العواصم من
القواصم)

بۆ قسەکردنیش لەسەر هەردوو خەلیفە عوسمان و عەلی عليه السلام، سودمان لە دوو کتێبی پەرلە ویزدان وەرگرتووێ، ئەوانیش (العواصم من القواصم في تحقيق مواقف الصحابة بعد الرسول الله صلى الله عليه وسلم) ی پێشەوا و قازی ابوبکر محمد بن عبدالله، ئەبن العربی المالکی، کە پێشەوا محب الدین الخطیب رەحمەتی خوای لی بێت دەری کردووێ تەعلیقی لەسەر داوێ و چەندان پەرلویزی زانستی و بابەتی بۆ داناوێ کە هەموو خۆینەرێکی بە ویزدان پێویستی پێیەتی.

رێزبەندی و
رێکخستنی
روداوێکان

وێ کتێبی (الخليفة المفتري عليه: عثمان بن عفان) ی زانای میژوونوس (محمد صادق عرجوف) رەحمەتی خوای لی بێت، کە تیایدا لە زۆربەیی ئەو ئیشکالیەتانەیی لەسەر عوسمان عليه السلام، وروژێنراوێ، خالی لەسەر پیت داناوێ. ریاویەتە صەحیحەکانم لە میژووی (طبری) وەرگرتووێ بە پشت بەستن بە تەرازو و پێوێ و دیدی (ئەبن کثیر) و پۆلی خوێشم هێنانی زنجیرەیی روداوێکانە بەرێزبەندیەکی میژوویی و پاشان رێکخستنی نیاوانیان و دارێشتنەوێیان بە دارێشتنەوێەکی نوسراوێی ئەدەبیانەیی هاوچەرخی.

دەستکاری
لە دارێشتنەوێ

واتە من هەندێ جار دەستکاری دارێشتنەوێ دەکەم، ئەوێش بە زیادکردنی هەندێ وشە و رستەیی و بۆ رونکردنەوێ ئەو هەوێی دەیهێنم، یا ئەو دیمەنەیی تۆماری دەکەم، تا وێنەکە لای خۆینەر پونتر بێ،

ئەم وشە زیادکراوانە زانیاری تازە (ئاخراو) مان بۆ ناخاتە سەر ئەوەی پیشینان وتویانە، بەلکو جەخت کردنەوێ روکردنەوێ، ئێمە دەزانین زانیانی فرمودە بە دروستی دەبینن فرمودە پیغمبەری خوا بە مانا بگێردی ئەوە بە مەرجی فیکر و زانیاری تازە بۆ زیاد نەکرێ، جا ئەگەر ئەمە لە فرمودە پیغمبەری خوا دروست بێ، ئەوا لەو گێرانیوە میژوویانە دەرباری ھاوڵە بەریزەکانەوێ زیاتر دروست و گونجاو!!!

پێنج تروسک

ئەو تروسکە میژوویانە لە میژووی (طبری) و (ئەبەن کثیر) وەرم گرتوون پێنج، کە ئەمانە:

یەکەم:

تروسکی یەکەم: نەخۆشی و سەرەمەرگی پیغمبەری خوا، پاشان درێژە پێنج پۆژی دوازی ژیاپی پیغمبەر، درود و سلاوی خاوی لیبت و، وەستان لەبەردەم ساتە کۆتاییەکانی تەمەنی و کاریگەری مردنی لەسەر ھاوڵان و پاشان شۆرین و کفن کردن و نوێژکردن لەسەری و سپاردنی.

نەخۆشی و
مردنی پیغمبەر

لەمەشدا پشتم بەستوو بەو گێرانیوە صەحیحانە پیشەوا (ئەبەن کثیر) هیناویەتی و لە راستین فرمودەوێ وەریگرتوو.

ئامانج لەمەشدا پیشکەش کردنی وینەیهکی دروستە لەسەر نەخۆشکەوتن و مردنی پیغمبەری خوا، بەو پێیە ریخۆشکردنی بۆ پاش خۆی، کاتیک کە ئەبوەکری صدیق علیه السلام پاش مردنی پیغمبەری خوا دەبیته خەلیفە.

دووەم:

تروسکی دووەم: (ئەبوەکری صدیق، لەنیوان جینشین بون و مردندا) لەکاتی کدا دیمەنی کۆبۆنەوێ ناودارانی ھاوڵانم هیناوە لە کەپری بەنی ساعیدە کە ئەنجامەکی بریتی بو لە هەلبژاردنی ئەبوەکری صدیق علیه السلام بە خەلیفە و بەیعت دانسی ھاوڵان پیی، کە لە پیشیانەوێ عەلی کوپی ئەبو طالب بوو کە دووجار بەیعتی پێداو، ئەو چارەسەرە رێپرونیەم باسکردو کە خاوی گەورە یارمەتی خەلیفە راشدی ئەبوەکری صدیقی دا علیه السلام بۆ گەورەترین ئەو گرفتانی کە رۆبەرپووی بویهو "گرفتسی سوپای ئوسامە و گرفتسی هەلگەراوێ زەکات نەدەرەکان.

جینشین بونی
ئەبوەکری
پاشان مردنی

پاشان دیمەنی نەخۆشکەوتن و سەرەمەگ و مردن و پاش ئەو نوێژ
لەسەر کردن و ئەسپەرەدەکردنیم باس کردووە.

نەبۆبەکر

شەهید نەبوو

پشتیشم بەو وتەی هەندێ لە میژوونوسان نەبەستوووە کە دەلێن
نەبۆبەکر ﷺ بە ژەرەر مردووە، لەکاتی کدا دوژمنانی ئیسلام ژەهریان کردبێتە
خواردنەکە یەو، بەمەش بە شەهیدی دادەنێن، هەمان ئەو قسەیەم کردووە
کە زۆریە میژوونوسان دەلێن کە وفاتی ئەو مردنێکی ئاسایی بوو بە
کوژتا هاتنی ئەجەلی.

لەگەڵ ئەوێ نەبۆبەکر شەهید نەبوو، بەلام ناوێشانێ کتیبە کە
(خەلیفەکانی راشیدین لە نیوان جێنشین بون و شەهید بوندا) بەپێی زۆرینە
و زالیە، هەرەک زانیانی زمان دەلێن، چونکە سێ لە چوار خەلیفەکان
شەهیدبون!!

سێبەم:

جێنشینی و

شەهیدبونی

عومەر

تروسکی سێبەم: (عومەری کوڕی خەتتاب، لەنیوان جێنشینی و
شەهیدبوندا). درێژەی بەیعت پێدانهکە و گەڕنگترین کارەکانیم لە
سەرەدەمی خەلافەتە کەیدا باس کردووە، پاشان هەلۆیستە یەکی
دوو درێژم کردووە لە بەرامبەر پیلانی تیرۆرکردنی، کە خوشی هەستی
پێکردبوو. دەشیزانی پاش کوژرانی ئومەتە کە توشی فیتنە دەبن.
پاشان بەردەوام بووم لە پێشاندانی درێژەی پیلانە کە، کە سێکوچکە قین
لەدەلی (یەهودی - نەصرانی - مەجوسی) چینیووی و چەند وێنە و
دیمەنێکی جێبەجێکردنی پیلانە کەم لەسەر دەستی (ئەبو لؤلؤە
مەجوسی) پێشانداو.

دوای ئەو خستەنە پروی دیمەنی عومەر ﷺ، لەسەرەمەرگ و پاش ئەو
شەهیدبونی و ئەو دەستیانە ی پێش مردنی کردوویەتی..

چوارەم:

جێنشینی و

شەهیدبونی

عوسمان

تروسکی چوارەم: (عوسمانی کوڕی عەففان، لەنیوان جێنشین بون و
شەهیدبوندا) درێژەی دیمەنی راویژکردنە کە (عبدالرحمن بن عوف) ﷺ
باسکردووە کە بۆ مایە بەیعتەدان بە عوسمان.

له سه رخۆیی پيشاندانی زنجیره ی
 فیتنه و پۆلی
 سه به ئیه کان

سوور بووم له سه ره هیواشی و له سه ره خۆیی پيشاندانی رووداوه کانی
 فیتنه که، که پاش شهش سالی خه لافه تی عوسمان دهستی پیکرد، هر له
 یه که مه وه و دیمه ن دیمه ن، دهستم کردووه به پيشاندانی زنجیره ی
 روداوه کان، سه ره تا له کاتی سه ره له دانیه وه له کوفه و به صره، پاشان
 سوود لی وه رگرتنی له لایه ن جوله که قین له دله کان و بره و پیدانی له لایه ن
 شه ی تانی جوله که (عبدالله کوری سبأ) وه، که تاوانکار و دز و دهسه لات
 ویسته موسلمانانه کانی خسته گه پ و توانی به خراپ سود له موسلمانانه
 دهشته کیه ساده و نه فامه کان وه رگری، پشتی به هه موو نه مانه به ست بو
 تیکدان و هه ژاندنی کاروباری موسلمانان و کوشتنی خه لیفه که یان.

شوین هه نگاوه کانی (ریکخستنی سه به ئی) و لوق و پۆیه کاراکانی له
 میسر و کوفه و به صره و، گرنگترین شوینکه وتوان و هاوکارانیان له و
 شوینانه که وتووم، که (عبدالله بن سبأ) دايمه زراند.

هه ره که نه خشه ی ئه و (سه به ئی) یانه م له بلاو کردنه وه ی پروپاگنده دژ
 به عوسمان و والیه کانی و خزان به ره و مه دینه ی منه وه ره و پاشان
 داگیرکردنی بو ماوه ی چل پوژ خسته وه روو.

به دریزایی روداوه کانی مه دینه م له پوژانی دوايين گه مارو دا خسته وه
 روو و سوور بووم له سه ره باسکردنی دریزه ی ورده کاریه کانی دروست و
 سه حیجی پوژانی دوايي ته مه نی عوسمان ﷺ و په له کردنی سه به ئیه کان بو
 هیرش و هه لکو تانه سه ره ماله که ی و پاشان هه ستان به تاوانی تیرۆر و
 کوشتنی، پاشان دیمه نی نوێژ و سپاردنیم تو مار کردووه.

تروسکی پینجه م: (عه لی کوپی ئه بو طالب، له نیوان جینشین بون و
 شه هیدبونا)
 جینشین بون و
 شه هیدبونی
 عه لی

هر له کاتی شه هیدبونی عوسمانه وه لایه کی ده زو وه که م چنیوه ته وه و
 دیمه نی هه لبراردنی (عه لی کوپی ئه بو طالب) م خسته وه روو، له گه ل
 گرنگترین ئه و نه مسهر و نه وسهر و راویژه ی که (سه به ئیه کان) پیی هه ستان

لەگەڵ ھاوێلە دیارەکان، پاشان ھانا و ھاواربردنی ھاوێلەن بۆ عەلی بۆ
ئەوێ رازی بێت بە خەلیفەییەتی و ئوممەت رزگار بکا و ھەستانی عەلی بەم
بەرپرسیاریتییە و بە لەخۆبوردەیی و فیداکارییەو، لەگەڵ ئەوێ زانیاری
ھەبوو بە سەرەنجام و بەرەنجامەکانی.

چەندەھا دیمەنم پیشکەش کردووە لە دەرچوونی ھەندێ لە ھاوێلانی
وێک (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) و گوێرایەل نەبونی ھەندێ ھاوێلی تەرەلۆیست وەرگرتن
بۆی وێک (معاویە) و (عەمری کوپی عاص) و دوورەپەریزی ھەندێ لە ھاوێلەن
لە فیتنە وێک (سەعیدی کوپی زەید) و (سەعدی کوپی ئەبو
وہقاص) و بانگەشەکردنی ھەندێ لە ھاوێلەن بۆ شەپنەکردن وێک (ئەبو
موسای ئەشعەری) و (عیمرانی کوپی حەسین) و سەرسوێرمانی ھەندێ لە
ھاوێلەن وێک (قەعقاعی کوپی عەمری تەمیمی) و ئازایەتی نواندنی ھەندێ
لە ھاوێلەن لە پشتگیریکردنی عەلی وێک (عەماری کوپی یاسر) و (عبداللەہی
کوپی عەباس) خوا لە ھەموویان رازی بێت.

زۆر سوور بوم لەسەر بەدواداچون و پیشچاوخستنی ھەنگاو و ھەولێ
سەبەئەکانی نێو سوپاکەیی عەلی لە بلاوکردنەوێ پەرتەوازەیی و فیتنە
لەنیوان مۆسڵماناندا و لەباربردنی ھەولەکانی صولحدا، ھەر وێک لە پیش
جەنگی (الجمل) دا پێی ھەستان، ھەر لێردا روۆی ئەو سەبەئیانەم تۆمار
کردووە لە چەندانەکردنی گرتەکانی عەلی و لاوازکردنی ھەلوێستی ئەو لە
بەرەمبەر ئەوانی ترەو لەبەر بونیان لەنیو سوپاکەیدا، لەو بارەییەشەو
دیدو بۆچونم خستووەتە روو.

بەدواداچوونی ھەنگاوەکانی تیاچوونی ئەم (ریکخستە سەبەئییە)م
کردووە لە بەصرە پیش و پاش جەنگی جەمەل، پاشان لەناوبردنی ئەم
ریکخستە دوژمنکارە لە جەنگی (صفین)، وێک کوشتنی (الاشتر النخعی)
لە رینگیدا بۆ میسر و کوشتنی (حرقوص کوپی زھیر) لەگەڵ خەوارچیدا!!
کورتەو پوختەو رووداوەکانی بەصرەو جەنگی (جمل) و شەھیدبونی
(طەلحەیی کوپی عبیداللە) و (زوبەیری کوپی عەوام) یشم خستووەتە روو.

جیاپایی

ھاوێلەن لە

سەبەئەکان لە

بەرەمبەر عەلی

سەبەئەکان لە

سەردەمی عەلی دا

کزی

رووداو و جەنگەکانی

سەردەمی عەلی

پوختەى رووداوەکانى جەنگى (صفین) وئەو ئەنجامەى لىئى كەوتەوہ لە بانگەشەکردن بۆ داوەرەى (تەكیم)م پێشكەش کردووہو بەدواى كۆبونەوہو رێكەوتنەکانى ھەردوو ناوېژىكار (ئەبو موسا) و (ئىبن عاص) كەوتوم لە (أدرج)دا كە پاشانىش ئوممەت جێبەجێى نەکردن.

لەگەڵ عەلى دا﷥، لە دوايىن و ترسناكترىن گەرتى لەگەڵ خەوارىجدا ھەلۆستەم كردووہ، بە كورتى لەسەر پەرەسەندنى خێراى گەرتەكانيان ھەلۆستەم كردووہ، بە كورتى لەسەر پەرەسەندنى خێراى گەرتەكانيان دواوم ھەر لەكاتى دەرچوونيان لەژێر رێففى عەلى لەماوہى جەنگى (صفین)دا، پاشان بەكافر دانانى لەپێش چوئە كوفى لەبەر پەسەندكردنى داوەرەىيەكە و پاش ئەوہ جىابونەوہيان لىئى و سەرەنجام كوشتنى زۆربەيان لە جەنگى (نەروان)دا.

لە دوايىدا ديمەنى ئەو پىلانە دەرەكەم خستووتە روو كە (عبدالرحمن كوپى مولج) ئامادەى كرد و سەرەنجام سەرکەوتوو بوو لە لىدانى گورزىكى كوشندە لە عەلى بە شمشير.

لەگەڵ دواساتەکانى (عەلى)شدا ژياوم، كە بەشەھىدبونى كۆتايى ھات. پاشان وێنەى نوێژ لەسەر كردن و سپاردنىم خستووتە روو.

پېشم خۆشبوو كۆتايى ئەم تروسكە بە باسكردنى پوختەيەكى كورتى خەلافەتى (حسن)ى كوپى﷥، بھيئەم و ئەو ھۆكارانەش باس بكەم كە واى لىكرد صولج لەگەڵ (معاويە)دا بكا و لە خەلافەت داببەزى و، باسكى پېشبينىيەكەى پيغەمبەرىشﷺ لەو مەسەلەيەدا بكەم.

دوا وێنە و بڕگەيەكەش لەو ديمەن و وێنە و بڕگانە بەيەت پيئدانى معاويەى كوپى ئەبوسوفيانە﷥، تا ماوہى خەلافەتى راشدىن بەو كۆتايى پى بى و سەرەتايى ماوہى پاشايەتى دەست پى بكا، ئەوہش لە سالى كۆمەل (الجماعة)دا بوو!!

سوپاس بۆ خواى جىھانيان لەسەر فەزلى و پشتيوانى و يارمەتيدانى...

تروسکی یەكەم

نەخۆشی و كۆچی دوايى پيغەمبەر

پيغەمبەرى خوا تەنھا حەجىكى كردوو، ئەوەش (حەجى مائائاويى) يە
كە لە سالى دەى كۆچيدا بوو. پاش
حەجى مائائاويى

پيغەمبەر لە كۆتايى مانگى (ذى الحجة) ى سالى دەى كۆچيدا گەرايەو
مەدينەو پاشماوى (ذى الحجة) ومحرم و صفرى سالى يانزەى كۆچى لە
مەدينەدا بەسەر برد. پيغەمبەر

لە مانگى صفەرى سالى يانزەى كۆچى پيغەمبەر سوپايەكى لە
موسلمانە تىكۆشەرەكان نارد و (ئوسامەى كورى زەيد^ﷺ) ى كردە ئەمىريان.
فەرمانى دا بە ئوسامە كە روو شام بپوا و لەگەل رۆم و هاوکارەكانى
لە عەرەبە غەساسىنيەكانى (البلقاء) بجەنگى و، تۆلەى باوكيشى (زەيدى
كورى حاريشە^ﷺ) ، بكاتەو، كە لە جەنگى موئتەدا شەهيد بووبوو. سوپاى ئوسامە پىك
دەهينى و گومان
لەسەر
ئەمىرايەتيەكى
لادەبات

لە سوپاي ئوسامەدا كۆمەلەك لەگەرەپپاوانى كۆچەران و
پشتيوانان (المهاجرين والانصار) ى تىدابوو، لەوانە (عومەرى كورى
خەتتاب^ﷺ).

وہك ئەوہى ھەندىكيان لە ئەمىرايەتى (ئوسامەى كورى زەيد^ﷺ) ،
قسەيان كردبى، كە ئەو لاويكى منالى كەم تەمەنە، پيغەمبەر فەرمووى:
ئەگەر تانە لە ئەمىرايەتيەكەى بدەن، ئەوا پيشتريش تانەتان لە
ئەمىرايەتيەكەى باوكيشى داو، سویند بى بەخوا ئەو شياو و گونجاو بوو
بۆ ئەمىرايەتى و، لە خۆشەويستترينى خەلک بوو لاى من، بەراستى
ئوسامەى كوريشى لە خۆشەويستترين كەسە لاى من.^۱ سوپا
بەھۆى نەخۆشى
كتوپرى

سوپاي ئوسامە دوا نىراويك بوو كە پەيامبەرى خوا بەرپى خستبوو،
بەھۆى نەخۆشكەوتنى پيغەمبەرى خوا لەناوچەى (الجرف) ى نزىك مەدينە
مۆلى دابوو، چاوەرپى چارەنوسى پيغەمبەرى خوا بون، لە بارو گونجاو پيغەمبەرەو
چارەپى دەكا

نەبوو پیڤەمبەر نەخۆش بێ و سوپا مەدینە بەجێ بهێنێ.^١
نەخۆشیکەهێ پیڤەمبەری خوا لە پوژانی دوایی مانگی (صفر)ی سالی
یانزەهێ کۆچیدا دەستی پێکرد.

پیش دوو هەفته
لە وفاتی،
پیڤەمبەر
سەردانی به قیغ
دەکات

لە یەکی مانگی (ربیع الاول)، پیش نزیکەهێ دوو هەفته لە وفاتی
پەيامبەری خوا هەستا بە سەردانی گۆرستانی (قیغ الغرقد) کە تیایدا
هاوەلان خویان لێ رازی بیست، نێژرابون، داوای لیخۆشبونی بو هاهەلانی
مردوو کرد و بۆیان پاراپایەوه.

سەردانەهێ بۆ (قیغ) لە نیوێ شەودا بوو، کاتیگ کە پوژ بوویەوه
سەرهتای نەخۆشیکەهێ دەستی پێکرد.^٢

زوهری لە (عبداللەهێ کورێ عوقبەهێ کورێ مەسعود) هوه دەگیریتەوه لە
عائیشەوه خوای لی رازی بیست، کە گوتویەتی:

پەيامبەری خوا لە قیغ گەپایەوه بینیمی من ژانەسەرم هەیه، دەمووت:
ئای سەرم، فرمووی: بەخوا عائیشە بەلگە من سەرم دیشی، پاشان پیی
وتم: عائیشە! چ زیانیگ دەکەهێ گەر لەپیش مندا بمری، کاروبارت
بەریۆهەرم و بیمە سەرت، کفنت کەم و نویرت لەسەرکەم و بتشارمەوه!!

وتم: بەخوا ئەزانم ئەگەر وابوایە دەگەپایتەوه بۆ خانووەکەم و بوکینی
هەندێ لە خیزانەکانت دەکرد...

پەيامبەری خواش پیکەنی.

پاشان نەخۆشیکەهێ لەسەر پیڤەمبەری خوا توند بوو، ئەو هەر بەسەر
خیزانەکانیدا دەگەرا، لەکاتیگدا لەمالی (میمونە)دا بوو، خوای لی رازی
بیست، کە نەخۆشیکەهێ زۆر زیادێ کرد.^٣

پەيامبەر
لەکاتی
نەخۆشیکەیدا
لەمالی عائیشە
مایەوه

پیڤەمبەری خوا لەو نەخۆشیکەهێ تیایدا مرد دەپیرسی و دەیوت: من
سبەهێ لە کویم؟ من سبەهێ لە کویم، مەبەستی ئەوه بوو لە مالێ چ

١ - البداية والنهاية لأبن كثير ٥ : ٢٢٣-٢٢٤.

٢ - البداية والنهاية لأبن كثير ٥ : ٢٢٣-٢٢٤.

٣ - البداية والنهاية لأبن كثير ٥ : ٢٢٣-٢٢٤.

خیزانیکیدا، چونکە ھەر خیزانیکی بەشە شەوی خۆی ھەبوو.

عائیشە، خۆی لێرازی بێت، وتویەتی: پەيامبەری خوا داوای مۆلەتی لەخیزانەکانی کرد تا لەمالی مندا بە نەخۆشی بمیڤیتەو، ئەوانیش مۆلەتیان دا.

پەيامبەری خوا لە مالێ (میمونە) ھو بە نەخۆشی چوو بۆ مالێ عائیشە و بەسەر بەستراوی لەنیوان دوو پیاویدا بوو، یەکیکیان عەباسی مامی بوو، ئەو ویتریان عەلی کۆپی ئەبوطالب بوو، بەھۆی نەخۆشیەکی ھو پێیەکانی لە زەوی دەخشان!!

لەمالێ عائیشەدا ماھو بە تا کۆچی دوایی کرد.^۱

(عروە کۆپی زوبەیر) لە عائیشە پوری ھو (خوشکی دایکی) دەگیریتەو کە گوتویەتی: پێغەمبەری خوا کاتێ شوڤیێکی بئیشایە (قل أعوذ) ھکانی دەخویند و فووی بەخویدا دەکرد و دەستی بە لاشەیدا دەھینا.

بەلام کاتێ ئەو ئیش و ئازارەکی کە تیایدا وەفاتی کرد، من لەگەڵ (قل أعوذ) ھکاندا فووم پێدا دەکرد و دەستی خۆم بە گیانییدا دەھینا.

ھەر ھو ھەر ھو لە عائیشە دەگیریتەو کە پێغەمبەری خوا لە نەخۆشی مەرگیدا دەیفەرموو: عائیشە! ئیستاش ھەست بە ئازاری ئەو خواردنە دەکەم کە لە خەیبەردا خواردم، ئەمە کاتی برینی دەماری مەمە لەو ژھەرە. پێغەمبەر ئاماژەکی دەکرد بەو ژنە جولەکیەکی لە پوژێ خەیبەردا گوشتی دەستیکی حەییوانی ژھەراوی خستە بەردەم پێغەمبەری خوا، ئەویش کاتێ تیکەییەکی ئی ھەلگرت و جوی، پاشان تەفانی و فەریی دا، فەرمووی: ئەم دەستە ھەوالم پێ دەدا کە ژھەراویە.. کاتێک (بەشیر کۆپی براء) لەو دەستە ژھەراویەکی خوارد بەھۆی ھو گیانی لەدەست دا.

پێغەمبەری خواش پرسیاری لە ژنە یەھودیەکی کرد: چی وای لیکری ئەم کارە بکە؟ وتی: ئەگەر تۆ پێغەمبەر بی، زیانت پێ ناگەییەنیت،

چونکە خوا ھەوایی ژەھراوی بونیت پئی دەدا، خو ئەگەر درۆزنیش بی بە ژەھرەکە دەمری و لە دەستت رزگارمان دەبێ!

جا کاریگەری ئەو ژەھرە لەسەر پیڤەمبەر دووبارە دەبویەو.

عبداللەهی کوپی مەسعودیش وای دەبینی کە پیڤەمبەری خوا لە ژێر کاریگەری ئەو دەستە ژەھراوییەیی ژنە جۆلەکەدا مردووە، لەبەر ئەوە شەھید بوو.

ئێین مەسعود
پای وابوو کە
پیڤەمبەر
شەھید بوو

ئێین مەسعود وتویەتی: (ئەگەر نو جەر سویند بخۆم پیڤەمبەری خوا بە کوشتن کوژراو، پیم خوشتەرە لەوەی یەک جەر سویند بخۆم کە نەکوژراو، ئەمەش لەبەر ئەوەی خۆی گەرە کردویەتی بە پیڤەمبەر و بە شەھید!!)

(مسروق) لە (عائیشە)وە دەگێڕێتەو کە گوتیەتی: (کاتی کە پیڤەمبەری خوا لە مالهەمدا نەخۆش کەوت، ھەموو خیزانەکانی لێی کووبونەو، ھیچ یەکیان دوا نەکەوت.

مۆی گریانێ فاتیما
و

کاتی کە ئەوان کو ببونەو فاتیما کچی، خۆی لێرازی بیت، بە رویشتن ھات، روشتنەکی وەک روشتنەکی باوکی بوو.

پاشان پێکەنینی
بە قسە
پیڤەمبەری خوا

پیڤەمبەر پێی فرموو: بەخیرھاتی کچم، جا لەلای راستیەو داینا، پاشان شتیکی بەنھینی پێوت گریا، پاشان بەنھینی شتیکی تری پێوت پێکەنی!!

کاتی فاتیما لەلای باوکی ھەستا، عائیشە، خۆی لێپازی بێ، دەربارەیی ئەوەی پیڤەمبەری خوا پێی فرموو و جاریک گریانێ و جاریک بەپێکەنینی ھینا، لێی پرسسی! ئەویش وا وەلامی داوہتەو کە من نھینی پیڤەمبەری خوا ئاشکرا ناکەم!!

جا کاتی پیڤەمبەری خوا وەفاتی کرد، عائیشە بە فاتیما و، خوا لێیان پازی بیت: داوات ئی دەکەم بەو مافەیی کە من ھەمە لەسەرت، ھەوالم بدەیتئ بەوەی کە پیڤەمبەری خوا بە نھینی چی پئی وتیت؟
فاتیما گوتی: ئیستا کە بەلئ دەیلیم!!

چپاندنى يەكەم پىئى وتم: لەراستىدا جبرىل ھەموو سالىك يەك جار قورئانى بەسەردا دەخوئندەمەو، بەلام ئەمسال دووجار، واش دەبىنم، ئەمە نىشانەى نزيكبونەوھى ئەجەلم بىت، دەى تەقواى خوات ھەبىت و خۇپراگر بە، چونكە من باشتىن پىشنىك بووم بوٲ. منىش گريام!!

لە چپاندنى دووم پىئى وتم: رازى نابى ببىە سەرورەى ھەموو ئافرەتانى جىهان و ببى بە يەكەم كەس لە خاوخىزانم كە پىم دەگەى! منىش پىكەنم!

فاتىمە خواى لى رازى بىت، پاش شەش مانگ لە وەفاتى باوكى كۆچى دواى كرد و بەم شىوھى بەكردەوھە يەكەم كەسى خانەوادەى پەيامبەر بوو لە پىگەشتنىدا و راستى فەرمودەكەى پىغەمبەرى خواش بەدەر كەوت.^۱ پىغەمبەرى خوا وىستى نوسراوىك بنوسى بۇ موسلمانان تاوھكو ناكوك نەبن، ئەوھش بە پىنج پوژ پىش وەفاتى بوو، لە بەيانى پىنجشەممەى ھەشتى (ربيع الاول)ى سالى يانزەى كۆچى.

ھەرەك زانراوئىشە پىغەمبەرى خوا لە پوژى دووشەممەى دوانزەى (ربيع الاول)دا كۆچى دواى كردوھ.

(زوھرى) لە (عبىداللەى كورپى عبىداللەى كورپى عوتبەى كورپى مەسعود)وھ لە (عبىداللەى كورپى مەسعود)وھ، كە گوتىەتى: (كۆمەلىك پىاو لە مالەكەى پىغەمبەرى خوا ئامادەبون، پەيامبەر پىئى فەرموون: كۆبىنەوھو بىن نوسراوىكتان بۇ بنوسم، تا لەدواى خۆم بە ھىچ كلۇجى سەرلىشىواو نەبن..

ھەندىكىيان وتيان: لە راستىدا پىغەمبەرى خوا، ئازار زۆرى بۇ ھىناوھو، قورئانىش ھەيە، كىتابى خوامان بەسە.

ھەندىكىيان وتيان: وھن تا نوسراوىكتان بۇ بنوسى.

لەلای پىغەمبەرى خوادا جىاوازى و ناكوكى و دەمەقالەيان لەنىواندا دروست بوو.

روداوھكانى
پىنج پوژى
دواى زىانى
پىغەمبەر

بەيانى
پىنجشەممەى
ھەشتى
ربيع الاول

پەيامبەرى خوا
دەوىست نوسراوىك
لەسەر
پىسپاردن بە
ئەبوبەكر بۇ
موسلمانان
بنوسى

پێغەمبەری خوا فەرمووی: هەستن و بلاوێکەن، لەلای مندا ناکۆکی و دووبەرەکی دروست نیه!!

(ئەبەباس عليه السلام) ، دەیوت: بەداخەوێ زۆر بەداخەوێ، ئەوێ بووێ رێگر لەوێ پێغەمبەری خوا ئەو نوسراوەیان بۆ بنوسی!!

ئەو نوسراوەی کە دەیوست بینوسی سپاردنی خەلافەت بوو بە ئەبەباس عليه السلام، بۆ ئەوێ موسلمانان لەدوای وەفاتی خوێ جیاواژ نەبن.

چونکە (عەباسی کوپری عبدالمطلب) ی مامی عليه السلام، دەیویست کاروباری جێنشینێ لە بەنی هاشمدا بێ!!

(عبدالله کوپری کە عەبەسی کوپری مالیک) لە (عبداللهی کوپری عەباس عليه السلام) دەوێ،
 دەگیرێتەوێ کە گوتوێت: (عەلی کوپری ئەبو طالب لە خەلافەتی پێغەمبەری
 خوا، لەو نەخۆشی و ئیش و ئازاری پێشەوێ وەفاتی کرد، هاتە دەرەوێ،
 خەڵکی پێیان وت: باوکی حەسەن! پێغەمبەری خوا چۆنە؟
 عەلی وتی: سوپاس بۆ خوا، باش بوو. عەباس ناماژە
بە عەلی دەکا تا
داوای خەلافەت
لە پێغەمبەر بکا،
بەلام عەلی
رەفزی دەکا

(عەباسی کوپری عبدالمطلب) دەستی (عەلی کوپری ئەبو طالب) ی
 گرت عليه السلام، پێی وت: بەخوا پاش چەند پوژیک تۆ شوینکەوتە دەبی!! بەخوا
 من وادەبینم پێغەمبەری خوا بەهۆی ئەم ئازار و نەخۆشیەوێ وەفات دەکا!
 چونکە من رەنگی مردن لە پوختساری کوپرانی (عبدالمطلب) دەناسم!!
 با بڕۆین بۆ لای پێغەمبەری خوا و پرسیری ئی بکەین، ئەم ئیش و کارە
 بۆ کێ دەبی؟ ئەگەر بۆ ئیمەیه با بزانی، خو ئەگەر لە دەستی کەسانی تردا
 بێ، ئەوا دەزانی، بەلکو نامۆزگاریمان بکا!!

عەلی پێی وت: بەخوا ئەگەر پرسیری ئی بکەین و کاروباری بە دەستەوێ
 نەداین، ئەوا لەدوای خوێ خەڵکی ئەم کارەمان پێ ناسپیری، بەخوا من
 ئەمە لە پێغەمبەری خوا ناپرسم).^۱

بەلگەش لەسەر ئەوێ پێغەمبەری خوا دەیویست دەربارە ی بە
 خەلیفەبوونی ئەبەباس عليه السلام بنوسی ئەوێ کە (قاسمی کوپری محمد) لە

^۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۲۷-۲۲۸.

(عائیشە) ۋە دەگىرپىتەۋە، كە وتويەتى: پىغەمبەرى خوا فەرموى: (وا ھات بە دىلدا بىنىرم بەدۋاي ئەبۇبەكردا و راى بسپىرم، بۇ ئەۋەى قسەكەران ھىچ نەلەين و خوازياران ئاۋاتى بۇ نەخۋان، گەر خوا و بىرۋاداران بەمە رازى بونايە).

پىغەمبەرى خوا لە پۇژەكانى دوايى تەمەنىدا ئاماژەى بۇ ئەبۇبەكر دەكرد، ۋەك ئەۋەى بە مۇسلىمانان بلىت ئەم ئەرکە لەدۋاي خوۋى بۇ ئەبۇبەكر دەبى.

لە ئاشكراترين ئەۋەى لەم بارەيەۋە ھاتبى ئەۋەى كە (جوبەيرى كوپى موطعيم ﷺ)، دەگىرپىتەۋە، دەلى: ((ئافرەتلىك ھاتە خزمەت پىغەمبەرى خوا، فەرمانى پىكرد كە دواتر سەرى ئى بداتەۋە، ئافرەتەكە پىى وت: ئەدى ئەگەر ھاتم و تۆم نەبىنى؟ مەبەستى ۋەفاتى بوو، پىى فەرموو: ئەگەر مەنت نەبىنى بچۇ بۇ لاى ئەبۇبەكر!!))

لە پۇژى پىنجشەممەى ھەشتى (ربيع الاول)دا، پىنج پۇژ پىش ۋەفاتى، پىغەمبەر لەمالى عائىشەۋە دەرچوو بەرەو مزگەوت و وتارىكى كاريگەرى دا، كە دوا وتارى بوو بۇ مۇسلىمانان.

ئەم وتارە لەجى و جىگىرى ئەو نوسراۋە بوو كە دەيوست بۇ مۇسلىمانانى بنوسى و خەلافەتى تيا بە ئەبۇبەكر بسپىرى.

ھەندىك لە ھاۋەلان ئەم وتارەيان گىراۋەتەۋە، لەۋانە (ئەبۇسەعيدى خودرى) و (عبداللەى كوپى عەباس) و (ئوم سەلەمە) و (عائىشە).

(عبيداللهى كوپى عبداللەى كوپى عوتبەى كوپى مەسعود) لە (عائىشە)، پەزەى خواى ئى بى، دەگىرپىتەۋە كە گوتويەتى: پىغەمبەرى خوا پىش كۆچى دوايى بە پىنج پۇژ فەرموى: لە ھەوت كوندە، كە دەمەكانيان نەكرابىتەۋە، ئاۋ بكنە بەسەرمدا، تا بچم بۇ لاى خەلكى و سپاردەى خۇميان پى بلىم. ئىمەش بەگورجى ئاۋمان لەو كوندانە دەكرد بەسەريا، تاۋەكو بەدەستى ئاماژەى پى دايىن كە داۋاكارىيەكەيمان جىبەجى كرد!

(ئوم سەلەمە) - خواى ئى پازى بىت ، دەلى: پىغەمبەرى خوا بە

سەرپىچراوى دەرچوو، جا كاتى چووه سەر دوانگەكە، خەلكى چاويان
بىرپە دوانگەكە و گوڭيان لە وتارەكەى دەگرت.

لەم وتارەيدا پىڭمەبەرى خوا فەزلى ئەبوبەكرى صدىقى بەسەر ھاوھلاند
رونكردهو، كە ئەمەش ناماژەيك بوو بۆيان كە دواى پىڭمەبەر لەسەر ئەو
كاروبارە ناكۆك نەبن!!

مەندىك
لەوانەى
پىڭمەبەر لەو
وتارەدا
فەرموى

(ئەبوسەعيدى خودرى ﷺ)، گوتىيەتى: پىڭمەبەرى خوا لە وتارەكەيدا
فەرموى:

((بەراستى خوا بەندەيەكى سەرپىشك كرد لەنيوان دنيا و ئەوھى لاي
خۆى ھەيە، ئەو بەندەيەش ئەوھى لاي خواى ھەلبارد!!))

لەنيوان خەلكيدا (ئەبوبەكر) تىگەيشت، بۆيە گريا و بە پەيامبەرى وت:
لەجىبى باوك و دايكىمى ئەي پىڭمەبەرى خوا، باوك و دايك و خۆمان و
مالمان فيدات يىت!!

(ئەبوسەعيدى خودرى ﷺ)، دەلى: سەرمان سوپما لە گريانى
ئەبوبەكر، بەلام پىڭمەبەر سەرپىشك كرابوو، ئەبوبەكرىش لەئىمە شارەزاو
زاناتر بوو پىي!!

لەو شتەنەى لەبارەى فەزلى ئەبوبەكرى صدىقەوھ لەو وتارەدا
فەرموى: ئەمىندارتىن كەسك لاي من لە ھاوھلى و سەرودەت و سامانيدا
ئەبوبەكرە، ئەگەر جگە لەخوا كەسيكى ترم بەزۆرخۆشەويست(خليل)
دابنايە، ئەوا ئەبوبەكرم دەكردە ئەو زۆرخۆشەويستە، بەلام
زۆرخۆشەويستى و مەوەددەت بۆ ئىسلامە.

ناماژەى
پىڭمەبەر
بۆ فەزلى
ئەبوبەكر

پەرورەدگارم منى كردوو بە زۆرخۆشەويست و خەلىلى خۆى، ھەرودەك
ئىبراھىمىشى كردبوو بە خەلىلى خۆى.

پاشان فەرموى: ھەموو دەرگاكانى ناومزگەوت دادەخريڻ، تەنھا
دەرگاي ئەبوبەكر نەبى!!))

ئەمەش لەبەر ئەوھى ھەندى لە ھاوھلان دەرگايان خستبەو سەر
مزگەوت و لىيەوھ دەچونە ناو مزگەوتەوھ، پىڭمەبەرى خوا فەرمانى كرد بە
داخستن و گرتنى سەرچەم ئەو دەرگايانە، جگە لە دەرگاي ئەبوبەكرى

صدیق نەبئى كە فەرمانى كرد بە كراوەى بھێریتەوہ.

زانایان ئەم جیاكردنەوہیەى ئەبوبەكر رضی اللہ عنہ، بە ئامارەىەكى پێغەمبەر بۆ
موسڵمانان دادەنێن تا بیکەن بە خەلیفەى خۆیان، وەك ئەوہى خەلیفەىەتى
ئەو دەرگایە بئى كە ئەبوبەكرى صدیق لیوہى دەرەچى بۆ ئەوہى نوێژ بە
موسڵمانان بکات.

لەو شتەنەى پێغەمبەرى خوا لەو وتارەدا ئەنجامى دا: ئامۆژگارى
کردنى موسڵمانان بوو بە چاکەکردن لەگەڵ پشتیوانان (الانصار) دا و داواى
لیخۆشبونى بۆ شەھیدانى ئوحود كرد و، رێگرى كرد لەوہى گۆڤر بکریت بە
مزگەوت، ئەوہش لە فەرمودەىەیدا كە دەفەرموى: ((ئەتەوہیەك لەوانەى
پیش ئیوہدا بون، گۆڤرى پێغەمبەران و پیاوچاكانیان دەکردە مزگەوت، جا
ئێوہ گۆڤرەكان نەكەن بە مزگەوت، من قەدەغەى ئەوہتان ئى دەكەم))!

پاش ئەوہى پێغەمبەرى خوا لە وتارەكەى بویەوہ، گەراندیانەوہ بۆ
مالئى عائیشە، ئنجا نازار زۆرى بۆ هیئا و نەخۆشیەكەى قورستر بوو.^۱

جا كاتئ لە پینجشەممەى ناوبراودا نازارەكەى پێغەمبەرى خوا توندتر
بوو، نەیتوانى نوێژ بە موسڵمانان بکات، بۆیە فەرمانى دا كە یەكئ
نوێژیان پئ بکات.

(عبیداللہى كوپرى عبداللہى كوپرى عوتبەى كوپرى مەسعود) لە (عبداللہى
كوپرى زومەى كوپرى ئەسود رضی اللہ عنہ)، دەگێریتەوہ كە گوتیەتى: (كاتئ
نەخۆشیەكەى پێغەمبەرى خوا توندتر بوو، من و چەند كەسئ لە
موسڵمانان لە خزمەتیا بووین، بیلالى كوپرى رەباح رضی اللہ عنہ، بانگى نوێژى دا،
فەرمووی: بە یەكئ بلین نوێژ بە خەلكى بكا! (ئیین زومە) دەلى: دەرچووم
بیینم وا عومەر لەگەڵ خەلكیدایەو ئەبوبەكر دیارنیه.

وتم: عومەر! هەستە نوێژ بە خەلكى بكە..

جا كاتئ عومەر هەستا بۆ نوێژكردن، پێغەمبەرى خوا گوئیستی
دەنگەكەى بوو، عومەر دەنگىكى گرو گەورەى هەبووہ، پێغەمبەر تۆرە بوو،

^۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۲۸-۲۳۱.

پێغەمبەر

لە دۆڤى

پینجشەممەدا

ئاتوانت

بە ئیمامەت

نوێژیان

بئ بکات

پێغەمبەر

ئیمامەتى عومەر

پەتەدەكاتەوہ

داواى ئەبوبەكر

دەكات

داواى ئەبوبەكر

دەكات

فەرمووی: ئەبوبەکر لەکوێیە؟! خواو موسڵمانان ئەو کارەیان ناوی، خواو موسڵمانان ئەو کارەیان ناوی.

بۆیە نارەیان بەشوین ئەبوبەکر (رضی اللہ عنہ)، ئەویش هات و پیشنوویژی بۆ موسڵمانان کرد!

پاشان عومەر بە (ئین زومعه)ی وت: مالت خراپ نەبی، ئەو چیت کرد؟ بەخوا وا گومانم برد کاتێ که فەرمانت پێکردم ئەو بە فەرمان پێغەمبەری خوا بوو، گەر ئەو نەبایە پیشنوویژم نەدەکرد..

(عبداللہی کوپی زومعه)وتی: بەخوا پێغەمبەری خوا فەرمانی پێنەکردم، بەلام کاتێ ئەبوبەکر نەبینی، تۆم لە ھەموو ئامادەبوان بەشیانتر زانی!!

پاشان پێغەمبەری خوا فەرمانی کرد ئەبوبەکر نوێژ بە خەلکی بکا. پێغەمبەر
فەرمان دەکا بە
ئێمامەتکردنی
ئەبوبەکر و ولای
عائیشە دەداتەو
(عبداللہی کوپی عبداللہی کوپی عوتبەہی کوپی مەسعود) لە (عائیشە)و دەگێڕیتەو کہ گوتیەتی: (کاتێ پێغەمبەری خوا نەخوشتی عائیشە دەداتەو مردنی تووش هات، فەرمووی: بچن بە ئەبوبەکر بلین نوێژ بە خەلکی بکا!
وتم: ئەہی پێغەمبەری خوا، بەراستی ئەبوبەکر پیاویکی دلناسکی
حەزینە، کاتێ قورئان بخوینێ خۆی پێناگیرێ و دەگریێ، جا گەر لەجی
تۆ نوێژ بکا ناتوانێ نوێژ بە خەلکی بکا، ئەہی پێغەمبەری خوا! ئەگەر
فەرمان کە بە کەسیکی تر تا نوێژ بە خەلکی بکا!

عائیشە وتی: بەخوا ئەوہی وای لیکردم ئەوہ بلیم ئەوہبوو دەترسام
خەلکی رەشبین بن بەرامبەر بە ئەبوبەکر، چونکہ دەمزانی ھەرکەسێ
شوینی پێغەمبەری خوا بگرێ خەلکی رەشبین دەبن بەرامبەری، پیم خوش
بوو پێغەمبەری خوا ئەبوبەکر بگورێ بە یەکیکی دی!!

دەئی: دوو سێ جار دووبارەم کردەوہ، بەئکو تەکلێف لە غەیری
ئەبوبەکر بکا، بەلام فەرمووی: بە ئەبوبەکر بلین نوێژ بە خەلکی بکا،
بەراستی ئیھوش، وەك ئافرەتەکانی دەوری یوسفن).^۱

عائیشە دەلێ: لەو پۆژەوه ئەبوبەکر نوێژی بە خەلکی دەکرد تا ئەو کاتە ییغەمبەری خوا ﷺ دواي پینچ پۆژ گیانی سپارد.

دوا نوێژیکیش ییغەمبەری خوا ﷺ پینشویژی موسلمانانی تیا دا کرد، نوێژی نیوهرۆ بوو، لە پینجشەممە ی هەشتی (ربیع الاول) دا.

(ئەسوود) لە (عائیشە) وه دەگیرێتە وه کاتێ که ییغەمبەری خوا فرەمووی: بچن بە ئەبوبەکر بلین نوێژ بە خەلکی بکات.

دوانوێژێک
ییغەمبەری خوا
بە ئیمامەت
نوێژی کرد
پینجشەممە بوو

ئەبوبەکریش ﷺ، دەرچوو نوێژیان پێ بکات، جا کاتێ قامەتی نوێژ کرا و ئەبوبەکر وهستا تا پینشویژیان بۆ بکات، ییغەمبەری خوا ﷺ هەستی بە لەش سوکیەک کرد، بۆیە بە پشت بەستن بە عەلی و عەباس ﷺ، و لەنیوانیان ها تە دەر وه، جا کاتێ ئەبوبەکر بینی، ویستی دوا بکەوێ بۆ ئەوهی ییغەمبەری خوا ﷺ پیش بکەوێ و نوێژ بە خەلکی بکا، ییغەمبەری خوا ﷺ نامازە ی بۆ کرد که لە شوینی خۆت بمینە وه.

ییغەمبەری خویان ﷺ لە تەنیشت ئەبوبەکر وه دانیشاند و ئەبوبەکر لە لای راستی ییغەمبەری خوا وه ﷺ وهستا!! پینشویژ ییغەمبەری خوابوو که بە دانیشتنە وه نوێژی پێ دەر کردن، ئەبوبەکریش ﷺ، بە پیۆه بوو ئیقتدای بە ییغەمبەر ﷺ دەر کرد و خەلکیش بە نوێژە که ی ئەبوبەکر نوێژیان دەر کرد!!.

پاشان ییغەمبەر ﷺ لە نیوهرۆ ی پۆژی پینجشەممە دا گەرایە وه مائی عائیشە، لە وه بە دوا وه لەبەر توندوبونی نەخۆشیە که ی نوێژی بە خەلک نە کرد.

ییغەمبەر سێ پۆژی

ییغەمبەر ﷺ سێ پۆژی تەواو لە خەلکی دا برا، هەینی و شەممە و یەك تەواو شەممە، لەبەر زۆر هینان و توندوبونی نەخۆشیە که ی نەیتوانی دەرچێ بۆ لە خەلکی دادە بێر لایان، یا نوێژیان لە گەلدا بکا.

لە بەیانی پۆژی دووشەممە ی دوانزە ی (ربیع الاول)، قامەتی نوێژی بەیانی کرا و ئەبوبەکر بۆ نوێژ کردن بە خەلکی پیش کەوت، لەو کاتە دا ییغەمبەر ﷺ پەر دە ی ژوورە پیروژە که ی لا دا و سەیری موسلمانانی دەر کرد و بزە دە یگرت...

(ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ) ، كە خزمەتى پىغەمبەرى ﷺ دەکرد، دەلى:
پىغەمبەر ﷺ بەھۆى ئازارەكەيەوھ سى پۆژ دەرەنچوو بۆ لامان، لەو
ماوھىدە ئەبوبەكر نوڤژى پى دەکردىن.

كاتى كە بەيانى پۆژى دووشەممە داھات، قامەتى نوڤژ كرا و ئەبوبەكر
پىش كەوت بۆ ئەوھى نوڤژمان پى بكا، لەو كاتەدا لە رىزى نوڤژ دابەستنا
بووین، پىغەمبەر ﷺ پەردەى ژوورەكەى لادا و سەیرى ئىمەى دەکرد، كاتى
كە رووى پىغەمبەرمان ﷺ بىنى، هیچ دیمەنكى وا جوانمان نەبىنى وەك
رووى ئەو، دەموچاوى وەك پەردەى قورئان بوو، بزو پىكەنن گرتبووى...

پىغەمبەر لە
بەرەبەيانى
دووشەممە
تەماشاكردنى
مالئاوايى لە
موسلمانان دەكات

نزىك بوو لەخوشى بىننى پىغەمبەر ﷺ بە فەتارەت بچىن، ئەبوبەكر
بەدوادا گەرايەوھ رىزەكە، واى گومان برد پىغەمبەر ﷺ دىتە ناومان و
نوڤژمان پى دەكات، بەلام پىغەمبەرى خوا ﷺ ناماژەى پى داین كە
نوڤژەكانتان تەواو بكەن!

پاشان پەردەكەى دادايەوھو موسلمانان نوڤژى بەيانیان كرد.
ئەمەش دواجارىك بوو موسلمانان پىغەمبەرى ﷺ تىادا بە زىندوووى
بىنن و، بۆ دواجار ئەویش بوڤان بڕوانى.

ئا بەو شىوازە، پىغەمبەرى خوا ﷺ بەو روانىنە سۆز بەخش و بزو
خۆشەويستىەوھ مالئاوايى لىكردن.

ئەبوبەكر وادەزانى
پىغەمبەر
چاك بۆتەوھ
دەچىت بق
ناوچەى (سنج) وت:

كاتى ئەبوبەكر نوڤژى بەيانى بە خەلك كرد و ئەو روانىن و بزوھى
پىغەمبەرى خواى ﷺ بىنى، چوو بۆ لای عائىشە، خاى لىرازىبىت، پى
وت:

عائىشە! وا دەبىنم پىغەمبەرى خوا ئازارەكەى ئەما و نەخۆشەكەى
لاچووھ، ئەمرو پۆژى (كچى خارجە)يە و دەچم بۆ لای.

(كچى خارجە) يەككە لە خىزانەكانى ئەبوبەكرى صدىق و لە ناوچەى
(سنج) دادەنىشپىت، كە ناوچەيەكى كشتوكالى بوو دەكەوتە پۆژەلاتى
مەدىنەو لە دەورووبەرى مەدىنەدا بوو.

لەپاش بەيانى پۆژى دووشەممەى دوانزەى (ربيع الاول)، ئەبوبەكر

سواری ماینەکی بوو روی کردە مائی خیزانەکی لە ناوچە (سنج)!!^۱
 (عبداللەهی کوپی مەسعود^ﷺ)، چوو خزمەت پیغەمبەری خوا^ﷺ، (لەو کاتەدا هەستی بە ئازاریکی زۆر دەکرد بەهۆی ئەو تایەیی تووشی هاتبوو).
 (عبداللەهی کوپی مەسعود) وتویەتی: (چومە خزمەتی پیغەمبەر^ﷺ لە کاتیکی ئازاری زۆری هەبوو، دەستم لێدا و وتم: ئەی پیغەمبەری خوا، تۆ تا و ئازاریکی یەكجار قورست هەیه!

فەرموی: بەلێ، من هیندەیی دوو کەس لەئێوە ئازار و تا دەگرم!
 وتم: بەراستی تۆ دوو پاداشتت بۆ هەیه؟

فەرموی: بەلێ! سویند بەو هی نهفسی منی بە دەستە، هیچ موسلمانێک لە زهویدا نیە کە توشی ئازاریک ببێ لە نهخۆشی یا شتیکی دی، مەگەر خوا تاوانەکانی لەسەر دەسپێتەوه، هەرۆک چۆن گەلا لە دار دەوهری!!
 عایشە، خوای ئی پازی بیست، دەلێ: هیچ کەسیک نەبینیوه ئیش و ئازارەکی ئەو نەدەیی ئازاری پیغەمبەری خوا^ﷺ سەخت بووبێ..

ئوسامەیی کوپی زەید^ﷺ، لە ناوچە (جرف) دا سوپاکەیی مۆل دابوو، ئوسامەیی کوپی زەید سەردانی پیغەمبەر دەکا
 کاتی کە توندبونی نەخۆشیەکی پیغەمبەری خوا^ﷺ بیست، لە بهیانی پوژی دووشەممەدا هاتە خزمەتی پیغەمبەری خوا.

ئوسامە گوتی: (کاتی پیغەمبەری خوا^ﷺ باری گران بوو، دابەزیم بەرەو مەدینە و، خەلکیش لە گەلاما دابەزین بۆ مەدینە، چومە خزمەتی پیغەمبەری خوا^ﷺ، لەوکاتەدا کپ و بێ دەنگ ببو بەهۆی توندی نەخۆشیەکیەوه قسەیی نەدەکرد، پیغەمبەری خوا دەستی کرد بە دەست بەرزکردنەوه بۆ ئاسمان، پاشان لە سەر دەم و چاوی دای دەنا، منیش زانیم ئەو بۆ من دەپاریتەوه!)^۲

عایشە خوای ئی پازی بیست، دواچرکە ساتەکانی ژینایی پیغەمبەرمان بۆ دەگێریتەوه کە ئەویش چیشتهنگاوی پوژی دووشەممەیی، دوانزە (ربیع

۱ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۳۳-۲۳۵.

۲ - البداية والنهاية لأبن كثير ۵: ۲۳۷.

الاول) بوو.

عائیشە وتی: (کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ نەخۆش کەوت جلیکی چوارگۆشە ی رهشی دەدایه بان روویا، کاتێ که بێتاقەت دەبوو لەبان رووی لایەدا. ئا لەو حالەتەدا دەیفەرموو: نەفرینی خوا لە گاور و جوله کەکان بێ، گۆری پێغەمبەرەکانیان دەکرد بە مزگەوت).

پێغەمبەر

وتی: (پێغەمبەری خوا ﷺ بینی لە سەرەمەرگا بوو، پەرداخێک ئاوی لەلا بوو، دەستی دەخستە نیو پەرداخە کەو، پاشان دەموچاوی پێ تەپ دەکرد، پاشان دەیفەرموو: (لا اله الا الله، بەراستی مردن ئیش و ئازاری زۆری هەیە.. پەرودەگارا! هاوکار و یارمەتیدەرم بە لە ئیش و ئازارەکانی مردندا!)).

دەموچاوی

بە ئاو

تەردە کات

عائیشە وتی: (ئیمە وامان پێ و ترا بوو کە پێغەمبەر ﷺ نامری تا سەرپشک نەکرێ لەنیوان دنیا و دواپۆژدا، جا کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە نەخۆشی سەرەمەرگیدا بوو دەنگی گری بوو، گویم لیبوو دەیفەرموو: ﴿مَعَ الَّذِينَ أَلْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾: لەگەڵ ئەوانەی خودا چاکە ی دەگەڵ کردوون" لە پێزی پێغەمبەران و خودا پەرستانی راستی و شەهیدان و پیاوچاکەکان، چ هاوڕێیانێکی چاکیشن ئەمانە! ﴿﴾، جا زانیمان وا سەرپشک دەکرێ!)

پێغەمبەر

دواپۆژ هەڵدەبژێرت

هەر و هە دەلی: پێغەمبەری خوا ﷺ نا بە سینگمەو، پیش ئەو ی بمری گویم بۆ شل کردبوو، گوێبیستی بووم دەیفەرموو: ((خوا یە لیم خۆشە، بەزەمیت پێدا بێتەو و بمگە یەنە لای خۆت-الرفیق الاعلی-))!

دوا و تە یەکی

پێغەمبەر

هەر و هە و تویەتی: بەراستی لە بەخششەکانی خوا بە سەرەمەو ئەو یە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نۆرەپۆژ و مالی منا و لەنیوان سینگ و قورگما وەفاتی کرد و، خوی گەورە لە سەرەمەرگا لیکمانی تیکەڵ کرد!

پێغەمبەر

سیواک بە کار

دەهێنیت

(عبدالرحمن ی کوپی ئەبوبەکر) ی بڕام هاتە ژوورەو و سیواکیکی تەپی پیبوو، منیش پێغەمبەری خوا ﷺ پال دابوو سینگمەو! بینیم پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ سیواکەکی دەروانی، زانیم حەزی لە سیواکەو خوی پیو

گرتوو.

پیم وت: بۆتی وەرگرم؟

بەسەر ئامازەى کرد: بەلى.

منیش سیواکەکەم لە (عبدالرحمن) وەرگرت و نەرم کردووەو پاشان پیمدا.. جا بە دەمیدا هیئا و بەشیوەیەکی زۆر جوان سیواکی پیکرد، پاشان هەولێ دا پیمی بدا، بەلام نەیتوانی و لە دەستی کەوتە خوارووە.. خۆی گەورە لە دواپۆژی دنیا و یەکەم پۆژی ئاخیرەدا لیکمانی پیکەو تیکەل کرد!!

وہ گوتیہ تی: لەبەر دەستی پیغەمبەری خوا ﷺ مەشکوڵە یەک ھەبوو کہ ئاوی تیدا بوو، دەستی دەرکە بە ئاو کەدا و دەم و چاوی پێ دەسپری، پاشان دەیفەرموو: لا الہ الا اللہ، بەراستی مردن ئیش و ئازاری ھەیە.. پاشان پەنجەى چەپی راست دەرکردووەو دەیفەرموو: فی الرفیق الاعلی، فی الرفیق الاعلی.

پاشان پیغەمبەری خوا ﷺ رۆحی کیشرا و دەستی لەناو ئاو کە لار بویەو.

کاتی کہ ملی لار بویەو، من بۆیم دەروانی، زانیم کہ پیغەمبەر تەواو بوو.

کە نەفسی دەرچوو، ھیچ کات بۆنی وا خۆشم نەکردوو.

(ئوم سەلەمە) خۆی لێ رازی بیئت، گوتیہ تی: (ئەو پۆژەى پیغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد، دەستم خستە سەر سینگی، چەند جومعە یەک پاش ئەو بەسەرمدا تێپەری، شتم دەرخوارد و دەستنیژم دەرگرت، کەچی بۆنی میسکەکەم لە دەست نەدەرۆشت!!)

کۆچی دوایی پیغەمبەری خوا ﷺ لە چیشتنەنگاوی پۆژی دووشەممەى دوانزەى (ربیع الاول) ی سالی یانزەى کۆچیدا بوو!!

ھەوالی کۆچی دوایی پیغەمبەری خوا ﷺ لەنیو موسلماناندا

بلاوبویەو، توشی صەدمە و سەرسامی هاتن، هەیانبوو بەراستی نەدەزانی!

(ئەبوھورەیرە رضی اللہ عنہ) دەلی: کاتی پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد، عومەری کوپی خەتتاب هەستا و وتی: لە راستیدا چەند پیاویک لە دووپوان وا هەڵدەبەستن کە پێغەمبەری خوا وەفاتی کردووە، لە راستیدا نەمردووە، بەلکو چووە بۆ لای پەروردگاری، هەرەک چۆن موسای کوپی عیمران چوو، کاتی ک چل پۆژ لە گەلەکە ی پەنھان بوو، پاشان گەرایەو بۆ لایان دوا ی ئەو ی و ترا مردووە، بەخوا پێغەمبەری خوا ﷺ دەرگە پێتەو، هەرەک موسا گەرایەو، دەست و پێی ئەو پیاوانە دەرپێتەو کە دەیانوت پێغەمبەر ﷺ مردووە!

(سالم کوپی عوبەید رضی اللہ عنہ) دوا ی نوێژی بەیانی پوشت بۆ (سنج) بۆ لای ئەبوبەکر، هەوائی وەفاتی پێغەمبەری خوا ﷺ پێگەیاندا.

ئەویش بەسواری ماینەکە ی هات، تا چووە ناو مژگەوتەو، بینی وا موسلمانان قسە لەسەر کوچی دوا یی پێغەمبەری خوا دەکەن، هەندیک باوەر دەکەن و، هەندیکیشیان باوەر ناکەن، قسە ی لەگەڵ کەسیان نەکرد. عائیشە، خوا ی ئی رازی بی، دەلی: ئەبوبەکر بەسواری ماینیک لە مائەکە یەو لە (سنج) هات و چووە مژگەوتەو، قسە ی لەگەڵ کەس نەکرد، تا چووە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، لە کاتی کدا ئەو بەسەرچەفیک داپۆشرا بوو.

رووی پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵدایەو و پاشان کەوت بەسەری دا، ماچی کرد، پاشان گریا.. پاشان وتی: لە جیی دایک و باوکم ئە ی پێغەمبەری خوا، لە ژیان و مردندا پاک و پوختی، بەخوا هیچ کات خوا دوو مردنت لەسەر کو ناکاتەو، ئەو مردنە ی کەوا لەسەرت نوسرابوو، ئەوا جیبەجیی بوو!!

(ئیین عەباس رضی اللہ عنہ) ، دەلی: ئەبوبەکر هاتە دەرەو، لەوکاتە دا عومەری کوپی خەتتاب قسە ی بۆ خەلکی دەکرد.. ئەبوبەکر وتی: عومەر دانیشە..

عومه‌ریش دانه‌نیشته!

پاشان وتی: عومه‌ر دانیشه.. عومه‌ر دانه‌نیشته!

پاشان وتی: عومه‌ر دانیشه.. عومه‌ر دانه‌نیشته!

کاتئ بینی بی‌ده‌نگ نابئ، سه‌رکه‌وته سه‌ر دوانگه و رووی کرده خه‌لکی، کاتئ خه‌لکی گوئیستی قسه‌کانی بون، روویان تیکرد و عومه‌ریان به‌جئ هیشته.

ئه‌بویه‌کر سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان وتی:

خه‌لکینه! هه‌رکه‌سیک موحه‌مه‌دی ده‌په‌رست، به‌پاستی موحه‌مه‌د

مرد، ئه‌وه‌شی خوای ده‌په‌رست، ئه‌وا خوا زیندوو و نامرئ!

پاشان ئه‌م ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾: موحه‌مه‌د پیغه‌مبه‌ریکه و چیتر نیه“ له‌پیش ئه‌ویش زور پیغه‌مبه‌ر هاتوون و چوون، ئه‌گه‌ر بمرئ یان بکوژئ، له‌ ئیسلام پاشگه‌ز ده‌بنه‌وه؟! هه‌رکه‌س پاشگه‌زیتته‌وه چ زیانیک به‌ خودا ناگه‌یه‌نئ، خودا پاداشتی سوپاسگوزارانی ده‌داته‌وه. ﴿آل عمران/ ١٤٤﴾.

تا ئه‌بویه‌کر ئه‌و ئایه‌ته‌ی نه‌خوینده‌وه، سویند به‌خوا خه‌لک وایان لیها‌تبوو نه‌یانده‌زانی خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاندوه، جا هه‌ر هه‌موویان لییان وه‌رگرت و ده‌یانخوینده‌وه بیریان ده‌که‌وته‌وه.

عومه‌ر وتی: به‌خوا کاتئ گوئیستی ئه‌بویه‌کر بووم ئایه‌ته‌که‌ی ده‌خوینده‌وه، وه‌ک ئه‌وه وابوم له‌پیشدا هه‌ر نه‌مبیستبئ، ئا له‌و کاته‌دا زانیم ئه‌و له‌سه‌ر هه‌قه و پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ و ده‌فاتی فه‌رموو، بویه قچه‌کانم هه‌لیان نه‌ده‌گرتم و که‌وتم به‌سه‌ر زه‌ویدا.^١

سه‌بارت به‌ مردنی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، عائیشه، خوای ئی رازی بیت، له‌سه‌ر قسه‌ی هه‌ریکه له‌ ئه‌بویه‌کر و عومه‌ر ﷺ، ده‌دوئ و ده‌ئئ: (هه‌ر

ئه‌بویه‌کر
کۆچی دوابی
پیغه‌مبه‌ر
پاده‌گه‌یه‌نئ

عائیشه له‌سه‌ر
هه‌لوستی
ئه‌بویه‌کر و
عومه‌ر ده‌دوئ

وتاری له وتارەکانی ئەوان خودا سودمەندی کرد: عومەر خەڵکی ترساند، لەپراستیشدا لەناو خەڵکدا دوووی هەبوو، بەوە خوا گەڕاندیانێوە، ئەبوبەکریش رێنمونی پیشانی خەڵکی دا و دەستیشانی ئەو مافانەیی کرد کە دەکەوێتە سەریان!!

هەر لە هەمان پۆژدا و لە دوانزە (ربیع الاول)دا لە کەپری بەنی ساعیدە بەیعت درا ئەبوبەکرێ صدیق بکری بە خەلیفەیی موسلمانان.. جاریکی تریش ان شاء الله لە تروسکی دووهدا دەگەڕێنێوە سەر ئەو بەیعت دانە.

لیڤەدا دینە سەر باسی شۆردن و پاشان کفن و نوێژ لەسەرکردن و ئەسپەرەکردنی پیغمبەری خواﷺ.

عائیشە، خوای لی-رازی بیټ، باسی ئەو پۆژە دەکا کە پیغمبەرﷺ تێیدا کۆچی دوایی کرد و ئەو تەمەنەیی لەسەر رووی زەوی گوزەری کرد. (عروە کۆپی زوبەیر) لە عائیشەو، خوای لی-رازی بیټ، دەگێرێتەو کە وتویەتی: (پیغمبەری خواﷺ لە پۆژی دووشەممە، پاش تێپەر بونی دوانزە شەو لە مانگی . ربیع الاول . کۆچی دوایی کرد، لەکاتی کەدا ئەو تەمەنە شەست و سێ سال بوو).^١

موسلمانان لە پۆژی سێشەممەیی سیانزە (ربیع الاول)دا دەستیان کرد بە ئامادەکردنی پیغمبەر بۆ بە خاک سپاردن، چونکە لە پۆژی دووشەممە هەستان بە هەلبژاردن و بەیعت دان بە ئەبوبەکر بۆ خەلیفایەتی.

(عکرمە) لە (ئەبن عەباس) هەو، دەگێرێتەو کە وتویەتی: (کەس و کاری پیغمبەر کۆبونەو بۆ شۆردنی کە بریتی بون لە (عەباسی کۆپی عبدالمطلب)ی مامی و (عەلی کۆپی ئەبو طالب) و (فەضلی کۆپی عەباس) و (قوثمی کۆپی عەباس) و (ئوسامە کۆپی زەید).. خوا لە هەموویان پازی بیټ.

(عبداللە کۆپی زوبەیر) لە عائیشە، خوای لی-رازی بیټ، دەگێرێتەو

کۆچی دوایی
پەيامبەر له (٦٣)
سالیدا بوو

چۆنیتی شۆردنی
پیغمبەر و
کێ شۆردی

که گوتویه تی: کاتی ویستیان پیغەمبەر ﷺ بشۆن، وتیان: ئایا جله کان له پیغەمبەری خوا دامالینین هەروەک له مردوو و کائمان دادەمالینین، یا هەر به جله کانیەوه بیشۆین؟ کاتی که جیاوازیبون، خوا خەواندنی و هیچ که سێ نهما چەناگە ی به سینگیه وه نه بێ. پاشان قسه که ریک له لایه کی که عبه وه که نه یانده زانی کێیه، پێی وتن: پیغەمبەر ﷺ به جله کانیه وه بشۆن!!

ئەوانیش هەستان و دەستیان کرد به شۆرینی پیغەمبەری خوا ﷺ که کراسه که ی له بهردابوو، ئاو که یان ده کرد به سه ر کراسه که یدا و به کراسه که یه وه دەستیان به له شیدا دهینا!!^١
جا که شۆردیان، کفیان کرد.

چۆنیتی کفکردنی
پیغەمبەر

(عروە ی کۆری زوبهیر) له عائیشه وه، خوای لی رازی بیّت، ده گیریتیه وه که گوتویه تی: پیغەمبەری خوا ﷺ له سێ جلی سپی یه مەنی که له لۆکه دروست کرابوو کفن کرا، که کراس و میزەری له گەڵ نه بوو.^٢

نویژکردن
له سه ر پیغەمبەر،
به تاک تاک
نه ک به کۆمه ل

پاش ئەوه نویژیان له سه ر پیغەمبەر کرد، نویژکردنه که یان به کۆمه ل بوو به لام له گەڵ ئیمامدا نه بوو، به لکو به تاک تاک و پۆل پۆل نویژیان له سه ری ده کرد.

کاتی که له مالی عائیشه دا له سه ر تهخته به ندیک دانرابوو له پۆژی سییه ممە ی یانزه ی (ربیع الاول)، پیاوو و ژن و مندال و به نده نویژیان له سه ر ده کرد.

(عیکرمه) له (ئیین عەباس ﷺ) وه ده گیریتیه وه، گوتویه تی: (کاتی پیغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد، پاش ئەوه ی پیاوان به بێ ئیمام نویژیان له سه ر کرد، دوای لیبونه و هیان ئافره تانیش نویژیان له سه ر کرد، پاشان مندالان نویژیان کرد و دوای ئەوانیش به نده کان هاتن و نویژیان له سه ر کرد.)

هۆی به تاک

نویژه کانیان یه ک یه ک و به دوای یه کدا بوو، له نویژکردنیان له سه ر

نویژکردنیان

١- البداية والنهاية : ٥ : ٢٦٠.

٢- البداية والنهاية : ٥ : ٢٦٢-٢٦٣.

پێغەمبەر ﷺ کەس ئیمامەتی بۆنەدەکردن.

هۆکاری بەکوژەڵ نوێژنەکردنەکیان نەبونی ئیمام نەبوو، چونکە بەیعت دان بە ئەبوبەکرى صدیق ﷺ بۆ خەلیفەییەتی لە پۆژی دروشەممەدا کوژتایی پێهاتبوو!!

لەوانەییە هۆی نوێژنەکردنەکیان بە کوژەڵ لەسەر پێغەمبەر-وەک هەندێ زانایان دەلێن-ئەوێتی کە راستەوخۆ هەریەکە لە خەڵکی نوێژی لەسەر بکا و بەبێ ئیمامیش، بۆ ئەوێ نوێژکردنەکی جار لەدوای جار دووبارە لەسەری بیستەو، ئەو بوو هەموو پیاو و ئافەرەت و مندال و بەندە و ئافەرەتییکی کۆیلەى مۆسڵمان لە مەدینە نوێژیان لەسەر کرد.

ئەمە شیوازیکی تایبەتە بە پێغەمبەری خواو ﷺ، بەلام مردووی مۆسڵمانان نوێژی جەنازەیان بە کوژەڵ لەسەر دەکری.

لە پۆژی سێشەممە و شەوی چوارشەممەدا نوێژکردن بەتاک تاک لەلایەن مۆسڵمانانەو بەردەوام بوو.

لە شەوی چوارشەممەى (ربیع الاول)دا مۆسڵمانان ویستیان پێغەمبەری خوا ﷺ بە خاک بسپێرن.

نەیان دەزانی لەکوێدا ئەسپاردەى کەن، ئایا لەو شوێنەى گیانی کیشرا بوو، کە مالى عائیشە بوو، یا لە قەبرستانی (بقیع) لەنیوان مردووی لەشەوی مۆسڵماناندا؟

پێغەمبەر لەشوێنى
گیانکیشانیدا
لەشەوی
چوارشەممەدا نێژرا

(عروە) لە (عائیشە)و، خۆی ئی پازى بیّت، دەگیریتەو کە وتوێتی:
(ئەبوبەکرى صدیق ﷺ وتی: گوێبیستی پێغەمبەری خوا ﷺ بوم
دەیفەرموو: هەر پێغەمبەرێک لەکوێ گیانی کیشرا بیّت، لەو شوێنە
نێژراو).

ئەمەش مانای وایە پێغەمبەری خوا ﷺ لە مالى عائیشە، خۆی ئی رازی بیّت، بنیژی.

خەوینینی
عائیشە
سەبارەت بە
سێ مانگە

عائیشە، خۆی ئی پازى بیّت، خەویکی بینیبوو لەلای باوکی

گێڕابوێهه، له ناو هاوه لاند ئه بوبه کر^ﷺ، له هه موویان زیاتر خهونی لیک ده دایه وه، پێی وتبوو: سێ مانگم بینی که وتنه ژوره که مه وه. ئه ویش پێی وتبوو: ئه گهر خه وه که ت راست ده رچی، له ماله که تدا سێ کهس له باشتترین خه لکی سه ر زه مین ده شاردرینه وه! کاتێ پێغه مبه ری خوا^ﷺ گیانی کیشرا ئه بوبه کر پێی وت: عائیشه! ئه مه یه کی که له چاکترینی ئه و مانگانه ی که له خه وه که دا بینیت. ههروهک ده زانین هه ر یه که له پێغه مبه ری خوا^ﷺ و پاشان ئه بوبه کر و پاشان عومه ر له مالی عائیشه دا به خاک سپێردراون. ئه و ته خته به نده ی پێغه مبه ری خوا^ﷺ رۆحی له سه ری کیشرا بوو، هاوه لان خستیانه لاه، پاشان گۆره که یان له جیی ته خته به نده که دا هه لکه ند...

(قاسمی کوپی موحه ممه دی کوپی ئه بوبه کر) له (عائیشه)، خوا ی لێ رازی بی ت، ده گیریت ه وه که وتویه تی: (پێغه مبه ری خوا^ﷺ له پوژی دوو شه ممه دا کوچی دوا یی کرد و له شه وی چوار شه ممه دا نی ژرا).^١ پاش ئه وه ی گۆره که هه لکه ندرا و ته و او بوو، هه ر یه که له (عه باس) و (فه ضلی کوپی عه باس) و (عه لی کوپی ئه بو طالب)^ﷺ، چوونه گۆره که وه...

ژووره که ی عائیشه ده که وته پوژ هه لات ی مزگه وتی پێغه مبه ره وه، گۆره که ی پێغه مبه ری خواش^ﷺ ده که وته سوچی پوژ ئا وای خوارووی ژووره که.

ژووره که ی عائیشه هه روا له پوژ هه لات ه وه له ده ره وه ی مزگه وت مایه وه تا خه لافه تی (وه لیدی کوپی عبدالملک). به لام کات ی (وه لیدی کوپی عبدالملک) بوویه خه لیفه، فه رمانی کرد به والیه که ی له سه ر مه دینه (عومه ری کوپی عبدالعزیز) که مزگه وتی مه دینه فراوان بکا.. (عومه ری کوپی عبدالعزیز) یش هه ستا به فراوان کردنی مزگه وته که له رووی

ئه وانه ی چوونه ناو
گۆری
پێغه مبه ره وه

له دوا ییدا
گۆره که که وته ناو
مزگه وته

پۇژھەلاتەو، بەم شىۋەيە ژورى پىغەمبەرﷺ كەوتە ناو مزگەوتەكەو! بەم شىۋەيە گۆرى پىغەمبەرﷺ و ھەرودھا دووھاوئەكەى ئەبوبەكر و عومەرﷺ كەوتنە ناو مزگەوتى پىغەمبەرودەﷺ. ۱
كۆچى دوايى پىغەمبەرى خواﷺ زۆر كارى لە ھاوئەلان كرد و يەكجار زۆر بۆى خەمبار بون و بەكۆل بۆى گريان.

(ئەنەسى كۆرى مالىك)ﷺ گوتىيەتى: ئەو پۇژھى پىغەمبەرى خواﷺ ھات بۆ مەدىنە، ھەموو شتىك روناك بۆو، كاتىكىش ئەو پۇژھەت ھات كە تىيادا مرد، ھەموو شتىك تاريك بوو. ھىشتا دەستمان لە پىغەمبەرى خواﷺ بەرنەدابوو دلەكانمان گۆرانى بەسەردا ھات.

ئەوئەى لەھەموو كەس زياتر خەمبار بوو - كە خەم ھەموو مۇسلمانانى داگرتبوو - فاتىمەى كچى بوو، خواى لىرازى بىت.

(ثابىت البنانى) لە (ئەنەسى كۆرى مالىك) ھەو دەگىرپىتەو كە گوتىيەتى: كاتى پىغەمبەرﷺ لەشى قورس بوو، نەخۆشى و مىحنەت دايپۆشى، (فاتىمە) وتى: ئەى ھاوار بۆ باوكم، ئەويش پىى فەرموو: لەمپۆ زياتر ھاوار بۆ باوكت نىە.

جا كاتى پىغەمبەرى خواﷺ كۆچى دوايى كرد، فاتىمە، خواى لىرازى بىت، وتى: واى باوكە، خوا نزاكەتى وەرگرت، واى باوكە بەھەشتى فەردەوس جىگاتە، واى باوكە سەرەخۆشى لە جبرىل دەكەين.

جا كە پىغەمبەرﷺ بەخاك سپاردرا، فاتىمە، خواى لىرازى بىت، وتى: ئەنەس! چۆن دلتان رىى دا خۆل بكن بەسەر رووى پىغەمبەرى خواﷺ!!!

(حەمادى كۆرى زەيد) گىرەرەوئەى ئەم فەرمودەيە لە (ثابىت البنانى) يەو دەلى: ھەركاتى (ثابىت) ئەم فەرمودەيەى فاتىمەى دەگىرپايەو، دەگريا تا پەراسوھەكانى لىك جىادەبويەو. (ئوم ئەيمەن) دايەنى پىغەمبەرى خواﷺ بوو، زۆر خەفەتبار بوو بەھۆى پچرانى وھى لەدواى وەفاتى پىغەمبەرى خواﷺ.

(ثابت البنانی) لە (ئەنەسی کوپی مالیک عليه السلام) ھو دەگیریتەو ھە
گوتیەتی: جاریک پیغمبەری خوا عليه السلام بە سەردانی چوو بۆ لای (ئوم
ئەیمەن)، منیش لەگەڵی بووم، خواردنەو ھەیک دایە پیغمبەری خوا، بەلام
نەخوارد، جا چ لەبەر ئەو ھە بەرژوو بوو، یا لەبەر ئەو ھە حەزی لێی
نەبوو، (ئوم ئەیمەن) قسە ی پیکەنیناوی بۆ پیغمبەری خوا عليه السلام دەکرد.

جا کاتی پیغمبەری خوا عليه السلام کۆچی دوایی کرد، ئەبوبەکر بە عومەری
گوت عليه السلام: با بچین سەردانیکی (ئوم ئەیمەن) بکەین!!

کاتی روشتن ئەو گریا، پێیان وت: بۆچی دەگری؟ ئەدی نازانی ئەو ھە
لای خوا یە بۆ پیغمبەرەکی عليه السلام باشترە؟!
ئەویش پێی وت: بەخوا بەراستی دەزانم ئەو ھە لای خوا بۆ
پیغمبەرەکی عليه السلام باشترە، لەبەر ئەو ھە ناگیرم، بەلکو بۆ ئەو دەگیرم ھە
سروش (و ھە) لە ئاسمان پچراو!!

ئەمەش دایانی پر لە قۆلپە ی گریان کرد و دەستیان کرد بە گریان.^١
(ھەسانی کوپی ثابت) شاعیری پیغمبەری خوا، یەکیک بوو لەوانە ی
زۆر خەفەتبار بوو ھە کۆچی دوایی پیغمبەری خوا عليه السلام، ئەم خەفەتباریەش
لە چەند قەسیدە یەکی شیعری بەرزدا تۆمارکردو ھە، پیغمبەری خوا عليه السلام
پێ دەلاوینیتەو ھە:
لەو ھە لەو لاواندەو ھە ھاتو ھە:

ھەسانی کوپی
ثابت پیغمبەر
دەلاوینیتەو ھە

بطيية رسم للرسول ومعهد	منبر قد تغفو الرسوم وقمهد
ولا تمتحي الآيات من دار حرمة	بها منبر الهادي الذي كان يصعد
وواضح آثار وباقي معالم	وربع له فيه مصلى ومسجد
بها حجرات كان يترل وسطها	من الله نور يستضاء ويوقد
معارف لم تطمس على العهد آيها	أتاها البلا فالآي منها تجدد
فيوركت يا قبر الرسول وبوركت	بلاد ثوى فيها الرشيد المسدد
وبورك لحد منك ضمن طيها	عليه بناء من صفيح منضد
قهيل عليه الترب أيد وأعين	عليه، وقد غارت بذلك أسعد
لقد غيوا حلما وعلما ورجمة	عشية علوه الثرى لا يوسد
وراحوا يحزن ليس فيهم نبهم	وقد وهنت منهم ظهور وأعضد
يكون من تبكي السماوات يومه	ومن قد بكته الأرض فالناس أكمده
وهل عدلت يوما رزية هالك	رزية يوم مات فيه محمد؟
فبكي رسول الله بأعين عبرة	ولا أعرفنك الدهر دمعك يجمده
ومالك لا تبكين ذا النعمة الذي	على الناس منها سايع يتغمده
فجودي عليه بالدموع وأعولي	لفقد الذي لا مثله الدهر يوجد
وما فقد الماضون مثل محمد	ولا مثله حتى القيامة يفقد

وصلى الله على سيدنا محمد النبي الأمي، وعلى آله وصحبه وسلم
تسليماً كثيراً، عدد ما احاط به علمه، وخط به قلمه، واحصاه كتابه!!^١

١- البداية والنهاية ٥ : ٢٨٠-٢٨١.

له بابه تي نه خوښى و سهرمه رگ و وفات و سپاردن و لاواندنه وهى پيغه مبهري
خواداﷺ، پشتمان به سهرچاوه ميژووييه دروسته كان به ستووه. زور پشت
نه ستور بووين به كتيبي (البداية والنهاية) ي پيشه واي ميژوونووسى فهرموده ناس
(ابن كثير)، سهيري (البداية والنهاية ٥ : ٢٢٣-٢٨٢) بكه.

ههروه ها گه پراوينه ته وه بو (السيرة النبوية) ي ثنين هيشام و (تاريخ الطبري) و (تاريخ ابن
اثير) و (دلائل النبوة) ي به يهه قى.

تروسکی دووهم

ئەبوبەکرى صديق لە نىوان جىنشين بون و مردندا

زانيمان پىغەمبەرى ﷺ لە چىشتهنگاوى دووشەممەى دوانزەى
(ربيع الاول)ى سالى يانزەى كۆچى لە مالى (عائيشە)، خاى لىرازى بىت،
كۆچى دوايى كرد، پاش چەند سەعاتىك لە كۆچى دوايى بە خىرايى
موسلمانان بىريان لە هەلبژاردن و بەيەتدان بە خەلىفەيەك كردهوه.

خۆرى پۆژى دووشەممەى ناوبراوا نەبووبوو، موسلمانان
ئەبوبەكرى صديقان هەلبژارد بە خەلىفەى خويان، دواى ئەوه دەستيان
كرد بە شۆرين و كفن و نوێژ لەسەركردن و ئەسپەردەكردنى پىغەمبەرى
ﷺ.

ئەم هەنگاوه سەركەوتوو هەنگاوىكى گەورهو پىشەنگى هاوێلان بوو،
كەوا هەلبژاردنى خەلىفەى فەرمانرەوايان پىشخست بەسەر گرنكى جىنشينيى
ئەسپەردەكردنى خۆشەويستترين كەس لە دلياندا كە (محمد ﷺ)، ئەمەش
ئامارەيه بۆ ياساى فەرمانرەوايى لە ئىسلامدا و، گرنكى بونى
فەرمانرەوايهكى پىشەوايه كە خەلىفەيه، كە كاروبارى موسلمانان بەرپۆه
دەبا و حوكم بە فەرمانەكانى خوا دەكات.

دروستيش نيه پايەى ئىمامەت و خەلافەت لە خەلىفە چۆل بى،
هەرچەندە بۆ چەند سەعات يا چەند پۆژىكيش بى، پىويستيشە هەلبژاردن
و بەيەت دان بە خەلىفە پىش هەموو كاروباريكى تر بكەوى، هەروەك
چۆن هاوێلانى بەرپۆژى جىبەجىيان كرد.

(عومەرى كۆرى خەتتاب) و (عبدالرحمنى كۆرى عەوف) ﷺ، فەرموودهى
(كەبرى بەنى ساعده) و چۆنيەتى هەلبژاردنى ئەبوبەكرى صديق بۆ
خەلىفەيهتى و بەيەت پىدانی يەكەميمان بۆ دەگيرپێتەوه.

ئىبن عەوف وتەكەى
عومەر

(عبيداللهى كۆرى عبداللهى كۆرى عوتبەى كۆرى مەسعود) لە (عبداللهى
كۆرى عەباس) هوه دەگيرپێتەوه كە (ئىبن عەباس) لە حەج بوو، دوا حەجىك
بۆ دەگيرپێتەوه

کە عومەر لە خەلافەتە کەیدا بەجێی هینابیی، (ئەین عەباس) لەگەڵ (عبدالرحمنی کوپی عەوف) دا لە وەرزی حەجدا لە (مینا) بون، قورئانی بە (عبدالرحمنی کوپی عەوف) دەخویندەوێ و بۆی هەڵدەسەنگاند و گوێی لێ دەگرت.

جارێکیان (عبدالرحمنی کوپی عەوف) گەرایەوێ بۆ لای جینگە کە خۆی لە مینا، (ئەین عەباس) یش چاوەڕێی دەکرد بۆ ئەوێ گوێیستی قورئانە کە یی.

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) بە (ئەین عەباس) ی وت: پیایک هات بۆ لای (عومەری کوپی خەتتاب) ئەو کاتە لە مینا بوو، پێی وتو: ئەو ئەمیری پرۆاداران، فلان کەس دەلی: ئەگەر عومەری کوپی خەتتاب بمی، پاش ئەو بەیعت بە فلان دەدەم بۆ خەلیفە یەتی!!

عومەریش توپە بوو، وتی: هەر ئەمشەو لە مینادا وتار بۆ موسلمانان دەدەم، ئاگاداریان دەکەمەوێ لەو خەڵکانە ی دەیانەوێ کاروبارە کە یان داگیر بکەن! بە دیاریکردنی ئەو کەسە ی دەیانەوێ بیکەن بە خەلیفە، بەبێ راویژ و بەیعتی موسلمانان!!

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) پێی وت: ئەمیری پرۆاداران! ئەوێ نە کە ی، لەسەر ئەوێش ئەمشەو وتار بۆ خەڵکی نەدە ی! چونکە وەرزی حەج هەموو رەشوکی و هەرچی و پەرچیە کێ تێدا کۆدەبیته. جا کاتی دەرئەوێ وتار بەدە ی، ئەوانن لە پیشەوێ کۆرە کە تدا ئامادە دەبن، دەرسم قسە یە ک بەکی حالی نەبن و لێی تێ نەگەن و لە شوینی دروستی خویدا دایەنە ی، بە لکو بە هە لێی تیبگەن و لە نیو خە لکیدا بلاوێ پێ بکەن و بیدەنە پال تۆش!!

بەلام چاوەڕێ کە تا دەچیتەوێ مەدینە، کە خانە و جینگە ی کوچ و سوننەتە، لەوێ لەگە ل زانا و خانەدانی موسلماناندا کۆدەبیته و چیت دەوێ پێیان بلی، ئەوانیش لە وتە کانت حالی دەبن و لە شوینی خویدا دایدەنن و لە قسە کانت تێدەگەن!

ئەین عەوف

ئامۆزگاری عومەر

دە کات

کە لە مینا

وتار نە دات

(عومەر) پێی وت: إنشاءالله ئەگەر بە ساغ و سەلامەتی گەرامەو
مەدینە، لە یەکەم جیگەدا کە لێی رادەووستم و لە یەکەم وتاریکدا کە
دەیدەم ئەو یان پێی رادەگەیەنم.

نێین عەوف

وتارە کە ی عومەر لە
مەدینە دەگێژێتەو

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) گوتی: کاتێ کە وەرزی حەج کووتایی هات
و چوینە مەدینە و یەکەم جومعهی پاش گەڕانەو مان هات، هەر زوو چووم
بو مزگەوت.

کاتێ کە چوومە مزگەوتی پیغەمبەرەو ﷺ، دیتم (سەعیدی کوپی
زەید) پێشم کەوتوووە لە سوچیکی لای راستی دوانگە کەو دانیشتوو.
منیش لە تەنیشیتیوە لە نزیکیدا دانیشتم، بەشیوەیە کە هەردوو ئەژنۆم بە
ئەژنۆکانی نووسابوو.

کاتێ ئێمە دانیشتبوین، (عومەری کوپی خەتتاب ﷺ) هاتە ژوورەو،
لەوکاتەدا بە (سەعیدی کوپی زەید)م وت: هەر ئێستە (عومەر) لەسەر
دوانگە و وتاری جومعه کەیدا قسەیک دەکا کە پێشتر نەبوو و کەسیش
جگە لەو نەبوو.

(سەعیدی کوپی زەید) نکۆلی لە قسەکەم کرد و وتی: لەوانە نیە
قسەیک بکا کە پێشتر کەس نەبوو.

پێم وت: دەیبینی...

عومەر

لە وتارەیدا
چی وت

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) وتی: (عومەر) لەسەر دوانگە کە دانیشتم،
کاتیەک کە بانگدەر لە بانگ بویهو، هەستایە سەرپێ و سوپاس و
ستایشیکی شایەن بە خوای کرد و پاشان وتی:

(خەلکینە! ئێستە چەند وتەیکتان پێی دەلێم، قەدەری خوا وایە کە
پێتان بلێم، ناشزانم، لەوانە یە لە نزیکی مردندا بم، هەرکەسێ لە قسەکان
حالی بێ و عەقڵی بیگرێ و تێی بگا، با تا بەکوێ دەگا و دەروا بیگەیهنێت
و لەنیو خەلکیدا بلاوی بکاتەو. هەر کەسەش لێی حالی نابێ و عەقڵی
نایگرێ و تێی ناگا، با باسی نەکا.. رازی نیم و دروست نیە درۆم
بەدەمو بکا!!

خوای بەرز و بالا (موحه مەهدی) ﷺ بە ھەق و ڕەواوە ناردوو، کتییی دابەزاندوو، لەوێی کە دایبەزاندبوو ئایەتی ڕەجەم بوو، خویندومانەتەو و لێشی حالی بووین، پیغەمبەری خوا ﷺ ڕەجەمی کردوو و پاش ئەو ئیمەش ئەنجاممان دا، دەترسم پۆژگاری زۆر بەسەر خەڵکیدا تێپەڕی، کەسی وا ھەبێ بۆ: ئایەتی ڕەجەم کردن لە قورئاندا نابینن.

ئامازە بە

حوکمی ڕەجەمی ئێن و پیاوی زیناکار دەکات

لێرەو بەھۆی وازھێنان لە فەرزی کە خوا دایبەزاندوو گومرا بێ، ڕەجەم کردن لە کتییی خوادا بۆ ھەرکەسێ خێزانداری بێ لە پیاو و ئافرەت ھەق و ڕەوايە، ئەگەر بەلگە یان سکپری یان دان پیاوان ھەبێ! ئاگادار بن کەوا ئیمە دەمانخویند: باووباپیرانتان پشتگوێ مەخەن، ئەگەر پشتگوێیان خەن ئەوا سێلەییان کردوو.

ئاگادارب، پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((پیاو ھەلمەدەن، ھەرەک گاورەکان بە عیسای کوپی مەریمەدا)، ھەلیان دەدا، چونکە من بەندە ی خوا، بۆین بەندە و پیغەمبەری خوايە ﷺ!!))

عومەر

بەبێ راویژ و

ھەلێاردن

ڕەفزی خەلافەت

دەکات

ئەوێش پێگەیشتوو کە یەکیک لە ئیو و تویەتی ئەگەر عومەر بمری، بەیعت بە فلان دەم!

ھیچ یەکی لە ئیو فریو نەخوا بەوێ بۆ: لە راستیدا بەیعتی ئەبوبەکر لەناکاو و کتوپر بوو!

بەئەگابن ئەو بەو شیوێ بوو، بەلام خوا لە زیانەکانی پاراستینی، ئەمڕۆ لەنیو ئیو دا ھیچ کەسێ نیە بە وینە ئەبوبەکر، گوێرایەلی بکری و بۆی پروانری!

بەخەلیفەبونی

صدیق

پێوەر نیە

لەو دەنگ و باسانە لەکاتی کۆچی دوایی پیغەمبەر ﷺ ھەمان بوو، (عەلی) (زوبیر) ﷺ لەگەڵ ئەوانە لەگەڵیان بون لە مالی (فاتیمە) ی کچی پیغەمبەری خوا ﷺ بەجیمان، ھەموو پشتیانانیش لە کەپری بەنی ساعیدە بون و لەگەڵمان نەبون. کۆچەرانیش لە دەوری ئەبوبەکر کۆبونەو، بە ئەبوبەکر و ت: ئەبوبەکر! با بچین بۆ لای برا

پشتىوانەكانمان!

چووين بۇ لايان لە كەپرى بەنى ساعىدە، لەرېڭادا بە دوو پياوچاك
گەيشتىن كە (عوەيمى كوپرى ساعىدە) و (مەعەنى كوپرى عەدى) بون، پىيان
وتىن ئەى كۆمەلى كۆچەرييان، دەتانهوئ بۇ كوئى بچن؟!
وتم: دەمانهوئ بچين بۇ لاي برايانى پشتىوانمان.
پىيان وتىن: هەقتان نەبئ و لىيان نزيك مەكەونهوه، كارى خۇتان
جىبهجئ بكەن!

وتم: بەخوا هەر دەبى بچينه لايان!
چووين بۇ لايان لە كەپرى بەنى ساعىدە، بينيمان وا كۆبونەتەوهو لە
نيوانياندا پياويكى داپوشراو هەيه خۇى بە جلهكانى داپوشيوه.
وتم: ئەوه كييه؟
ختىان: (سەعدى كوپرى عوبادە)يه.

وتم: چيەتى؟
ختىان: ئازارى هەيه و نەخۆشه.
ئىمەش لەگەلليان دانىشتين.

كاتى دانىشتين وتاربيژەكەيان هەستا، سوپاس و ستايشيكي
شاىستەى خواى كرد، پاشان وتى:

((لەدواى سوپاس و ستايشى خوا، ئىمە پشتىوانى خوا و بەشه
هەرەزورى سوپاى ئىسلامين، ئىوهش ئەى كۆچكەران دەستەو كۆمەلليكن
لە ئىمە، كۆمەلليك لە ئىوه هاتون و دەيانەوئ لە ريشەمان لادەن و مافمان
داگيركەن و لەم كاروبارە(خەلافەت) دەرمان بكەن!!))

كاتى بئىدەنگ بوو، ويستم قسە بكەم، قسەم رازاندبويهوه و خۆم
ئامادەكردبوو بۇ ئەوهى وەلامى وتاربيژەكەيان بدەمهوهو لە بەردەمى
ئەبوبەكرىش ئەم قسانە بكەم.

من وا هەستم دەكرد هەندئ توندى تىدابين، بەلام ئەبوبەكر لەمن بە حيلم
و بەويقارتر بوو، پىمى وت: لەسەرخۆبە! چونكە دەيوست خۇى قسە بكات،

پشتىوانان لە
كەپرەكە بۇ
هەلباردن
خەلىفەيك لەخۇيان
كۆبونەتەوه

وتەى وتاربيژى
پشتىوانەكان

منیش پێم ناخۆش بوو توپەری بکەم، چونکە لەمن شارەزا و بەسام تر بوو. ئینجا ئەبوبەکر دەستی بە قسەکرد، سویند بەخوا، هیچ و تەبەکی بەجێ نەهێلا، کە من پێم خۆش بێ، لەوێ خۆم بۆ ئامادە کردبوو و رازاندبومەوه، هەر هەمووی بە ئاسانی و لەسەرەخۆیی وت، باشتەر لەوێ کە من دەمویست بیلێم.

لە وتارەکیدایا وتی: (پاش سوپاس و ستایشی خوا، ئەوێ کە باستان کرد، ئێو شایستەیی ئەوێ، بەلام عەرەب بۆ ئەم کارە تەنھا دان بەم ھۆزە قورەیش دادەنێ، چونکە لەرووی نەسەب و شوێنەو لە ناوەندی عەرەبدان، من رازیم یەکی لەم دوانە ھەلبژێرن، دەستی من و (ئەبو عوبەیدە کۆری جەراح) ی گرت.

ئەبوبەکر لە
وتارەکیدایا
چی وت

لەناو قسەکانی ئەبوبەکریدا تەنھا ئەمەم پێ ناخۆش بوو، بەخوا ئەگەر لەگەردنم بدارێو بە مەرجێ لە تاوان نزیکم نەکاتەوه، پێم خۆشتەرە لەوێ پیشەوای کۆمەڵی بە ئەبوبەکرێ تێدایێ.

کاتێ ئەبوبەکر ئەمەیی وت، یەکیێ لە پشتیوانان کە (حەبابی کۆری موند) بوو وتی: (انا جزیلھا المحکک، وعذیقھا المرجب) وەک ئەوێ بلی: من شارەزا و لێزانم و پێویستە رام وەرگیرێ و بەقسەم بکری.

حەبابی کۆری موند
وەلامی ئەبوبەکر
دەداتەوه

وتی: ئەو قورەیشییەکان، بە لە ئیمە ئەمیریێ و لەئێوەش ئەمیریێ ھەبێت.

کاتیێ (حەبابی کۆری موند) ئەمەیی وت، غەلبەغەلب زۆر بوو، دەنگەدەنگ بەرزبوویەوه تاوێ کو ترسی ناکۆکیم لێ نیشیت، بە ئەبوبەکرەم وت: ئەبوبەکر! دەستت درێژ کە.. ئەبوبەکر دەستی ھینا- عومەریش بەیعیەتی پێدا، پاشان کۆچکەرەن بەیعیەتیان پێدا، پاشانیش پشتیوانان بەیعیەتیان پێدا.

عومەر لە وتارەکیدایا ئەوێش زیاد دەکا و دەلی: بەخوا لە هیچ کاریکدا ئامادە نەبون، لە بەیعیەتدان بە ئەبوبەکر ﷺ بەھێزتر بووبێ.

لە راستیدا ترساین ئەگەر لەویدا پشتیوانان جیا ببەنەوه بەیعیەتەکە

ئەنجام نەدەین، ئەوا لەدوای ئیمە بەیعتیک بەدی بینن و بیدەن بە کەسیک
لە خۆیان، جا ئەو کاتە یا دەبێ شوینیان بکەوین و بەیعت بدەین بە
بەیعت پێدراوەکیان، بەمەش کاریک بکەین کە پێی رازی نین و
بەرژەوندی موسلمانانیشی تێدا نیە، یا ئەوەتانی پێچەوانەو نەیاریان
بین، لەمەشەو خراپەکاری روودا.

هەرکەسێ بەبێ راویژێ موسلمانان بەیعت بە ئەمیری بدا، ئەوا نە
خۆی و نە ئەوەشی بەیعتی پێداوە بەیعتەکیان پەسەند نیە!!^۱

پاشتر ئەبوبەکر ھۆکاری پەسەندکردنی بەیعت پێدانەکی روون
دەکاتەو، لەبارە ی رووداوەکانی کە پری بەنی ساعیدە (رافعی طائی رضی اللہ عنہ)
پرسیاری لە ئەبوبەکر کرد، جا لەو شتانەی بە (رافعی) و ت ئەو بوو کە پێداوە نەکی روون
وتی: (بۆیە بەیعتدانیا ئێم ئی وەرگرتن، لەو ترسام ئەگەر بەیعتەکە رەت
کەمەو فیتنە ھەلگیرسێ، پاشانیش ھەلگەرانەو روودات).^۲

بەیعت پێدانی ئەبوبەکر لەلایەن کۆچەران و پشتیوانان لە کە پری بەنی
ساعیدە لە پۆژی دووشەممە ی دوانزە ی (ربیع الاول) ئەنجام درا.
(عەباس) یاخود (عەلی) یا (زوبیری کوپی عەوام) بەھۆی سەرقالیان
بە کاروباری ناشتنی پیغەمبەرەو صلی اللہ علیہ وسلم نامادە ی ئەم بەیعتی یەکەمە نەبون.

لە پۆژی دواتردا، سیئەممە ی سیانزە ی (ربیع الاول) لەلایەن کۆچەران
و پشتیوانانەو لە مژگەوتی پیغەمبەری خوا بەیعتی دووھمی گشتی بە
ئەبوبەکر درا، ئەمەش پاش بەیعتی یەکەمی تاییبەت بوو کە لە کە پری
بەنی ساعیدەدا ئەنجام درا.

لەکاتیکیدا (عوھری کوپی خەتتاب رضی اللہ عنہ) درێژە ی بەیعتی یەکەمی بۆمان
گیرایەو، ئەوا (ئەنەسی کوپی مالیک رضی اللہ عنہ) درێژە ی بەیعتی دووھممان بۆ
دەگیریتەو.

(ئەنەسی کوپی مالیک) وتویەتی: کاتی کە پۆژی سیئەممە ھات،

۱- البدایة والنهاية ۵: ۲۴۵-۲۴۷.

۲- البدایة والنهاية ۵: ۲۴۷-۲۴۸.

ئەبوبەکر

مۆکاری

پەسەندکردنی

بەیعت

پێداوە نەکی روون

دەکاتەو

دوو بەیعت بە

ئەبوبەکر درا،

یەکەمیان پۆژی

دووشەممە لە

کە پری بوو

دوھمیانبەیعتی

تیکرای خەلکی بوو

پۆژی سیئەممە لە

مژگەوت

(عومهری کوپی خه تتاب) ﷺ له سهر دوانگه که دانیشته، ئه بوبه کریش له تنیشته دوانگه کی به بی دهنگی دانیشتبوو.

کاتی خه لکی له مزگه و تدا کو بونه وه، (عومهر) هه ستایه سهر پی و وتی: به هیوا بووم پیغه مبهری خوا ﷺ بماییه و دوی هه موان و له پاش هه موومان بمرادیه، جا که موحه ممه د ﷺ کوچی کردووه، ئه وا خوی گه وره نوریکی رینیشاندهری له نیوتان جی هیشتوو، رینمونی پی وهرده گرن که ئه ویش رینمونی پیغه مبهری خوی ﷺ، ئه بوبه کریش هاوه لی پیغه مبهری خوی و دوه م که سی ئه شکه وته که یه و، خوی گه ورهش له سهر ئه و کوکی کردوون، بو هه لسو پانی کاروباریشان له هه موو موسلمانئ له پیشتره، ده هه ستن به یعه تی پی بدن!

پاشان عومهر به ئه بوبه کری وت ﷺ:

سه رکه وه سهر دوانگه، ئه بوبه کر چوو سهر دوانگه که و له لایه ن هه موو کوچکه ران و پشتیوانانه وه به یعه تی پیدرا.

پاشان ئه بوبه کری صدیق ﷺ دهستی به قسه کردن کرد، سه ره تا سوپاس و ستایشی خوی کرد، دوی ئه وه وتی: له دوی سوپاس و ستایشی خوا، هو خه لکینه! من کراومه ته کاربه ده سستان، بی ئه وه ی چاکترینتان بم، جا ئه گهر چاکه م کرد ئه وا یارمه تیم بدن، ئه گهر خراپه شم کرد راستم بکه نه وه. راستگو یی سپارده یه، دروش ناپاکیه. بی هیژتان به لاهه وه به هیژه هه تا به ویستی خوا مافی خوی بو بگیرمه وه، به هیژستان به لاهه وه بی هیژه هه تا به ویستی خوا مافی لی وهرده گرمه وه.

ههر کو مه لیکیش ده سته ردار ی جهاد بی، ئه وا خوی گه وره زه لیلیان ده کات و، ههر کو مه لیکیش کرده وه ی خراپه یان تیدا بلا بوویه وه، خوی گه وره به لایان به سه ردا ده بارینئ. تا من گوپرایه لی خوا و پیغه مبه ره که ی ده بم گوپرایه لیم بو بکه ن، خو ئه گهر له خوا و پیغه مبه ره که ی یاخی بووم،

عومهر له مزگه و تدا
وتار ده دا و داوی
به یعه تان به
ئه بوبه کر ده کا

ده فی وتاره کی
ئه بوبه کر له کاتی
به یعه تانی گشتیدا

ئەوا گوێڕایەڵیم بەسەرتانەوێ نامیێ!!^١

(ئەبوسەعیدی خودری) ﷺ بەیەتدانەکی (عەلی کوپی ئەبو طالب) مان
 بۆ دەگێڕیتەوێ کە بە (ئەبوبەکرێ صدیق) ی داوێ.
 (ئەبوسەعیدی خودری) ﷺ گوتیەتی: کاتێ ئەبوبەکر سەرکەوتە سەر
 دوانگە، سەیری دەم و چاوی خەڵکەکی کرد، (زوبەیری کوپی عەوام) ی
 نەبینی، جا داوای (زوبەیری) کرد و ئەویش هات، ئەبوبەکر پێی وت: ئەو
 کوپی پوری پیغەمبەر ﷺ و هاوێڵی دلسۆزی! ئەوێ دەتەوێ هیزی
 موسلمانان پەرتەوازە کە؟
 (زوبەیر) گوتی: ئەو خەلیفەتی پیغەمبەری ﷺ هیچ گازاندەت
 لەسەر نیە..

بۆیە، زوبەیر هەستا و بەیەتی بە ئەبوبەکر دا.
 پاشان سەیریکی تری خەڵکەکی کرد، (عەلی کوپی ئەبو طالب) ی
 نەبینی، جا داوای (عەلی) کرد و ئەویش هات.
 ئەبوبەکر پێی وت: ئەو ئامۆزا و زاوای پیغەمبەری ﷺ، ئەو
 دەتەوێ هیزی موسلمانان پەرتەوازە کە؟
 (عەلی) وتی: ئەو خەلیفەتی پیغەمبەری ﷺ، گازاندەت لەسەر نیە.
 عەلی هەستا و بەیەتی بە ئەبوبەکر دا!!^٢
 ریوایەتە صحیحەکی (ئەبوسەعیدی خودری) بەلگەیه لەسەر ئەوێ
 عەلی و زوبەیر لە پۆژی دووهمی وەفاتی پیغەمبەری ﷺ کە پۆژی
 سێشەم بوو بەیەتیان بە ئەبوبەکر داوێ.

ئەوێشی بەلگەیه لەسەر گرنگی ئەم فەرمودە صحیحە (ئەبوسەعیدی
 خودری) ئەوێه کە پێشەوا (موسلیم کوپی حەجاج) خاوەنی (الجامع
 الصحیح) کە دروستترین کتیی فەرمودەیه لەداوای (صحیح البخاری) -
 چوو بۆ لای مامۆستاکی پێشەوا (موحەممەد کوپی ئیسحاق کوپی
 خەلدا

١- البداية والنهاية ٥ : ٢٤٨.

٢- البداية والنهاية ٥ : ٢٤٩.

خوزهیمه) خاوهنی (صحیح ابن خزیمه) وپرسیاری ئەم فەرمودهیهی لیکرد،
(ئین خزیمه)ش فەرمودهکهی بۆ نووسی و بۆی خویندهوه.

جا موسلیم به (ئین خزیمه)ی مامۆستای وت: ئەم فەرمودهیه وشتریک
دههینن!

(ئین خزیمه) وتی: نه که هه ته نهها وشتریک دههینن، به لکو هه زار یان
دوو هه زار زیڕ و زیو دههینن.

له وانهی که به لگهیه له سه ره نه وهی (عه لی کوپی ئەبو طالب) له
به یعه تدانی دووهم و گشتی و له پوژی سی شه مه دا له و که سانه بووه
به یعه تی به ئەبو به کر داوه، نه وهیه که (حه بیبی کوپی ئەبو ثابت)
ده یگی رپته وه که ده لی: حه بیبی کوپی
نه بو پایت
به له کردنی عه لی له
به یعه تانمان
بۆ ده گنرپته وه

(عه لی کوپی ئەبو طالب) له مالی خویدا بوو، پاییک هات بۆ لای، پیی
وت: ئەبو به کر بۆ به یعه ت پیدان دانیشتهوه.

عه لی له بهر په له یی به کراسه که یه وه به ره و مزگه وت چوو، کراس و
که وای له بهر دا نه بوو، پیی ناخو ش بوو له به یعه ت دوا به کوئی، پاشان
به یعه تی به ئەبو به کر دا، نه و جا دانیش ت و ناردی به دوا ی که واکه یدا تا
بو یان هی ناو له بان کراسه که یه وه له بهری کرد.

(عه مر ی کوپی حه ریث) پرس یاری له (سه عیدی کوپی زهید عليه السلام) کرد و
پیی وت: ئاماده ی وه فاتی پیغه مبه ری خوا عليه السلام بووی؟
وتی: به لی.

پیی وت: که ی به یعه ت به ئەبو به کر درا؟
سه عید وتی: ئەو پوژی پیغه مبه ری خوا عليه السلام کوچی دوا یی کرد،
موس لمانان پییان ناخو ش بوو به شئ له پوژیکیش بمیننه وه به بی نه وهی
له ناو کو مه لدا بژین!!

وتی: ئایا هیچ که سی بی فرمانی ئەبو به کری کرد؟
سه عید وتی: نه، مه گه ره که سی که ه لگه رابیتته وه، یا که سی که نه زیک
بوو هه لگه رپته وه، خوا ی گه وه ره پشتیوانانی رزگار کرد، هه مو یان کوک سه عیدی کوپی زهید
را ده گه یه نن
که هیچ
ها وه لیک له به یعه ت
دوا نه که وتوه

بون لەسەری و بەیەعتیان پێدا!

وتی: ئایا هیچ کەس لە کۆچکەرانی دانیشت و بەیەعتی پێ نەدای؟

سەعید گوتی: نەخێر، کۆچکەرانی بەدوای یەکدا ھەموو بەیەعتیان پێ دا!!

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) یش ﷺ و تارێکی تری (ئەبوبەکر) مان بو

دەگیرێتەو، پاش ئەوێ بەیەعتی دووھمی گشتیان پێ دا...

(عبدالرحمنی کوپی عەوف) گوتیەتی: ئەبوبەکر و تارێ دا و گوتی:

ھیچ کاتی نە پۆژی نە شوێ سوور نەبووم لەسەر ئەمیرایەتی نە لە نھینی

و نە لە ناشکرادا داوام نەکردوو.

زوبیر و عەلی دوای

بەیەتدانیان

عەلی و زوبیر گوتیان: بەخوا توڕەبونمان تەنھا لەبەر درەنگ راویژ سەرزەنشتی خۆیان

تۆمار دەکەن

پێکردنمان بوو!! ئێمە وادەبینن ئەبوبەکر شیائوترین کەسە بە

خەلیفەیتە، ئەو ھاوھەلی ئەشکەوتە، ئێمە ریزی ئەو دەزانن، پیغەمبەری

خواش لە کاتی ژیانیدا فەرمانی پێی کردوو نوێژ بە خەلکی بکا.^۱

عەلی دوو جار

عەلی کوپی ئەبو طالب ﷺ دوو جار بەیەعتی بە ئەبوبەکر ﷺ داو:

بەیەت بە ئەبوبەکر

دەدا

جاری یەکمە/ پۆژی سێشەممە، دووھم پۆژی کۆچی دوایی پیغەمبەری

خو ﷺ، کاتیەک بە پەلە هات، تەنھا کراسیکی لەبەردابوو، ھەروەک

(حەبیبی کوپی ئەبو ثابت) ریاویەتی کردو.

جاری دووھم/ لەدوای کۆچی دوایی فاتیمە، خۆی لێرازی بێت، کە

پاش شەش مانگ لە کۆچی دوایی باوکی ئەمیش کۆچی دوایی کرد.^۲

عەلی لەو شەش مانگدا ھەردەم لەگەڵ ئەبوبەکر بوو ﷺ و لە هیچ

کاتیەکدا لێی جیا نەبوو و لە کۆپ و کۆبونەووەکانی دانەپراو. لە راویژ و

بەرپۆڵەبەردنی کاروباری مۆسڵماناندا بەشداری دەکرد.

ھۆی توڕەبوونی

فاتیمە لە

ئەبوبەکر و،

رەواوینی ئەبوبەکر

لەو کاردا

ئەوھشی فاتیمە لە ئەبوبەکر توڕە کردبوو، داواکردنی میراتی باوکی

بوو لە ئەبوبەکر، ئەویش پێی راگەیاندبوو کە پیغەمبەری خو ﷺ هیچ

میراتیکی بەجێ نەھێشتوو.

۱- البداية والنهاية ۵ : ۲۵۰.

۲- البداية والنهاية ۵ : ۲۸۶.

ئەبۇھورەیرە رضی اللہ عنہ لە پیغەمبەری خواوە ﷺ دەگیرێتەووە کە گوتویەتی: میراتی من لە دینار و درھەم بەش بەش ناکرێ، ئەوەی لەداوی نەفەقەیی خێزانەکانم و ھاوکاری کاربەدەستەکانم دەمینێتەووە سەدەقەییە.

عائیشە، خوای ایـرازی بیـت، گوتویەتی: کاتێ پیغەمبەری خواوە ﷺ کۆچی داویی کرد، خێزانەکانی کۆبونەووە، ویستیان عوسمان بنێرن بۆ لای ئەبوبەکر، بۆ ئەوەی داوی میراتی ایـیکەن!

عائیشە پێی وتـن: ئەدی پیغەمبەری خواوە ﷺ نەیفەرمووە: ئیمە میراتیمان ئی ناگیرێ، ئەوەی جیی دەھیلێن بۆ خیر و سەدەقەییە؟ ئیتەر لەسەر ئەووە رێککەوتن.

فاتیمە داوی میراتی (عرووی کوپی زوبەیر) رضی اللہ عنہ دەگیرێتەووە کە: (فاتیمە) و (عەباس) چون بۆلای ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ تـکای بەشەمیراتی خویانیان دەکرد لە ھی پیغەمبەر بەو مەبەستەیی زەویەکی (فەدەک) ویشک (سەم) ی خەیبەریان پییدات..

ئەبوبەکریش پێی گوتـن: مـن لە پیغەمبەری خواوە ﷺ بیستووە فەرمویەتی: ئیمە میراتمان ئی ناگیرێ، ئەوەی بەجیی دەھیلێن سەدەقەییە، کەس وکاری موحەممەدیش لەم مالا بەشیان دەدرێ! بەخوا من ھیچ کاریک وازناھینم گەر بینیبیت پیغەمبەری خواوە ﷺ ئەنجامی دابی، منیش ھەر ئەنجامی دەدەم.

(فاتیمە) توپە بوو، قسەیی لەگەڵ (ئەبوبەکر) دا بری ﷺ.
پیش ئەوەی (فاتیمە)، خوای ایـرازی بیـت، کۆچی داویی بکات، (ئەبوبەکر) چوووە مالاکەیی و رازی کرد!

(عامری شەعبی) وتویەتی: کاتێ (فاتیمە)، خوای ایـرازی بیـت، نەخۆش کەوت، ئەبوبەکر چوو بۆ لای، داوی مۆلەتی لیکرد..

عەلی بە (فاتیمە) ی وت: ئەووە ئەبوبەکرە و داوی مۆلەتی ئی دەکا!

(فاتیمە) پێی وت: پیت خۆشە مۆلەتی بدەم؟

گوتی: بەئێ.

پیش وەفاتیی
فاتیمە، ئەبوبەکر
رازی دەکا

(فاتیمە) مۆلەتی ئەبوبەکرێ دا، ئەویش ھاتە خزمەتی و داوای رازیبونی لێکرد و پێی وت: بەخوا خانو و مال و کەس و کار و ھۆزم تەنھا لەپێناوی رازیبونی خوا و رازیبونی پیغەمبەری خوا و ئێوھ ئەی ئەھلی بەیت بەجێ ھێشتووھ!

بەردەوام داوای رازیبونی لێدەکرد تا رازی بوو!!^١

عەلی لە داوای کۆچی

فاتیمە جارێکی تر

بە یەعت دەدا

کاتێک (فاتیمە)، خوای ئی رازی بێت، کۆچی دوایی کرد، عەلی چوو بۆ لای (ئەبوبەکر) لە مزگەوت، لە پێش موسلماناندا قسەی لەگەڵ کرد، مافی (ئەبوبەکر)ی بە گەورە نیشان دا، فەزڵ و پیشینەیی لە ئیسلامدا باس کرد، پاشان بە یەعتی پێداﷺ.

ئا ئەمە دووھم بە یەعتی عەلی بوو بۆ ئەبوبەکر لە داوای کۆچی دوایی (فاتیمە)، وەک تەنکیدکردنەوھێ رێکەوتنەکە. ^٢ بەلام بە یەعتی یەکەمی پۆژی سێشەممەیی دووھم پۆژی کۆچی دوایی پیغەمبەری خواﷺ بە ئەنجام گەیشتبوو، ھەر وەک ھاوھەڵان دەگێرێنەوھ و ئیمامی (موسلیم)ی خاوەنی (جامع الصحيح) و مامۆستاکی ئیمام (ئەبێن خزیمە) تەرجیحی دەدەن!

وایان زانی بە یەعتی

یەکەم

بەلام کاتێ بە یەعتی دووھمی عەلی درا بە ئەبوبەکر، ھەندێ لە گێرەرەوھەکان گومانیان برد عەلی لە پێشدا بە یەعتی نەدای. بەلام دروست ئەو یەکەم ھەرموودەناسان و گێرەرەوھ جێتەمانەکانی وەک ئیمامی موسلیم رەحمەتی خوایان لێبی ھەرمویانە. ^٣

١- البداية والنهاية ٥ : ٢٨٩.

٢ مەبەست رێکەوتنی فاتیمە و ئەبوبەکرە.. (وەرگێڕ).

٣ البداية والنهاية ٥ : ٢٨٦.

بۆ درێژەیی روداوی کەپری (بەنی ساعیدە) و بە یەعتی یەکەم و دووھمی ئەبوبەکر و بە یەعتی یەکەم و دووھمی عەلی بۆی، سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

١- (الروض الأتف)ی سۆھەیلی، رافەیی (سیرە ابن ھشام). ٧ : ٥٥١-٥٥٧.

٢- (مسند احمد بن حنبل) بە تحقیقی (شعیب الأرنؤوط) ١ : ٤٤٩-٥٥٤.

٣- (تاریخ الطبری) ٣ : ٢٠٣-٢١١.

خوای گەورە خێری بۆ موسڵمانان ویست، کاتێ خستیه دلیانەوه که
ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ به خەلیفە بۆ خوێان هەلبژێرن.

یارمەتی خوا
بۆ موسڵمانان

لەر استیدا ئەبوبەکر واجیبکی قورس و ئەرکیکی گەورە لەپیشدا بوو،
بۆ چەسپاندنی پایهکانی دەولەتی خیلافەت و چارەسەری گرتە تووشەتو
و ترسناکەکان، که لە ئەنجامی کۆچی پیغەمبەری صلی اللہ علیہ وسلم ھاتە کایەوه.

لە هەلبژاردنی
ئەبوبەکر بە خەلیفە

خوای گەورە ئەبوبەکر سەرکەوتوو کرد بۆ پای پەسەند، لەو ھەموو
کاروبار و پووداو و گرفتەکانی که روبەروی بونەوه.

ئەبوبەکر لەلایەن راجیاواز و ھەلگەراوە و یاخیوانەوه روبەروی
چەندەھا سازشکاری و فریودان و پیشنیاری سەیر و سەمەرە ھات، بۆ
ئەوێ واز لە خوێ و موسڵمانان بەیئن، ھەندێ لە ھاوولانیس مەیلی بەلای
ئەو پیشنیار و سازشەدا چوو، تا ئەو کاتە موسڵمانان بەھێزتر دەبن.

بەلام خوای گەورە نای بە دلی ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ تا ھەموو ئەو شتەکانی
خستیانە بەرچاوی و ئەو سازشە پەسەند نەکا و تەنازول نەکات و،
جیگیر و چەسپاو بیئت لەسەر کیتاب و سوننە و پێژین (سیرە) ی پیغەمبەری
خوای صلی اللہ علیہ وسلم.

خوای گەورە
ئەبوبەکر بۆ پای
پەسەند سەرکەوتوو
کرد

ئەگەر ئەبوبەکر ئامژەیی ھەندێ لە ھاوولانی وەرگیرتایە بەوێ لەگەڵ
یاخی بوان ھەلی بکردایە و نەرم و نیان بواوە و لەگەڵ زەکات نەدەران و
ھەلگەراوەکاندا رێک بکەوتایە، ئەوا ھەر لە پۆژانی یەکەمیەو دەولەتی
ئیسلامی شەریعیەتی لە دەس دەدا و دەولەتی ئیسلامی لە پابەندی ورد و
بەرچاو پۆژشانی بە کیتاب و سوننەو لایەدا.

رەزای خوا لە ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ بۆ کاتێ که وتی: سویند بەو خواوەی که
جگە لە خوێ پەرستراویکی تر نیە که شایەنی پەرستن بێ، ئەگەر ئەبوبەکر
خەلیفە نەبواوە، خودا نەدەپەرسترا!

٤ (البدایة والنہایة) ی ابن کثیر ٥: ٢٤٥-٢٥٤ و ٥: ٢٨٥-٢٩١. زۆربە ی پشت
پێبەستەکانم لەسەر گێڕانەوکانی (ابن کثیر) و تەرجیح و تەحقیق بەنرخەکانی
بوو. (رحمہ اللہ)

سەرەتای خەلافەتی ئەبوبەکر بە کۆمەڵیک ھەژاندنی توندوتیژ و گرفتیی سەر دەمی ئەبوبەکر توند دەستی پیکرد، بەلام خوا ی گەورە ھاوکاری کرد لە دامەزراندن و جیگیربون و جوان چارەسەرکردنیک ی پابەندانە بە کیتاب و سوننەو.

لەو گرتە توندانە ی روبەروی ئەبوبەکر بویەو:

(١) گرفتیی کۆچی دوایی پیغەمبەری خوا ﷺ. لەپیشدا ھەلویست و چارەسەری ئەومان باس کرد لەو تروسکە میژوییە ی رابورد.

(٢) گرفتیی ھەلبژاردنی خەلیفە و کۆبونەو ی خەلکی لەسەری و زالبون بەسەر تۆوی ناکۆکی و دوبەرەکی و دەستگەوتنی رازیبونی پشتیوانان و رازیبون و بەیعتدانی (ئالی بەیت) وینە ی (عەباس) و (عەلی) ﷺ، لە پیشیشدا قسەمان لەسەر چۆنیەتی چارەسەرکردنی ئەم گرتەمان کرد.

(٣) گرفتیی بەرپیکردنی سوپای ئوسامە.

(٤) گرفتیی سازشکار و پیشنیارەکانی زەکات نەدەران.

بەلام بابەتی سوپای ئوسامە، ھەرۆک دەزانین پیغەمبەری خوا ﷺ وەستانی سوپای ئوسامە بەمۆی نەخۆشی و کۆچی شام بپرا، بۆ ئەو ی لەو ی روبەروی رۆم بیتتەو و تۆلە ی باوکی (زەیدی) دوایی پیغەمبەرەو کۆپی حاریتە)ش بسینن کە لەو ی و لە جەنگی (مۆتە)دا شەھید ببوو.

سێ ھەزار خەباتکاری موسلمان ی لەگەڵدا بوو، تیایاندا گەورە ھاوێلانی وینە ی (عومەری کۆپی خەتتاب) بوو ﷺ. کاتئ سوپا دەستی کرد بە رویشتن، پیغەمبەری خوا ﷺ نەخۆشی مردنی گرت، ئوسامەش سوپاکە ی لە ناوچە ی (الجرف) ی نزیک بە مەدینە موڵ دا، تا بزانی حال و بالی پیغەمبەری خوا ﷺ چۆن دەبن؟

کاتئ کە پیغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد، سوپاکە ی ئوسامەش لە رویشتن کەوت، بەلام دوا ی کۆچی دوایی پیغەمبەری خوا ﷺ گرتەکان لەسەر موسلمانانی مەدینە زیاتر بوو. کاتئ کە دوپرووی لە مەدینەدا بەدەرکەوت، ھۆزە عەرەبەکانی دورگە ی عەرەبی و دەوری مەدینە ھەلگەرانەو و چەندەھا کەسی درۆزن بە دەرکەوتن کە بانگەشە ی

پێغەمبەراییەتیان دەکرد، هەندێ لە عەرەبەکان زەکاتیان نەدا، دوژمن و هەلگەپراوە و زەکات نەدەران و یاخیبوان کۆمەلیان کۆوە کرد بۆ هەلکوتانە سەر خەلیفە و داگیرکردنی مەدینە و دەستگرتن بەسەر خەلافەت دا.

گەر هەواوەلانی دەوری خەلیفە ئەبوبەکرى صدیق رضی اللہ عنہ تێبینی ئەم مەترسیانەیان دەکرد، کە چاوی تێپریبون، وای بۆچوون سوپای ئوسامە بە هەرسێ هەزار موحامیدەکەو لەناو مەدینە بمیننەووە بۆ روبەپروبوونەوێ دەستە داگیرکەرەکان.

ئاماژەیان بۆ ئەبوبەکر کرد کە سوپای ئوسامە هەلەوشیننێتەو

هەر بۆیە ئاماژەیان دایە ئەبوبەکر کە سوپاکە بهێڵنێتەو و نەینێڕێ بۆ شام، هەرۆک کە پێغەمبەری ﷺ فەرمانی کردبوو بەپێ بکەوێ، وایان دەبینی حیکمەت لەو هەدا نیە سوپاکە لە مەدینە بجێتە دەرۆ و لەم بارودۆخە ناسکەشدا مەدینە لە باشترین پیاوێکانی کە سێ هەزار کەسەن چۆڵ بکری!!

بەلام ئەبوبەکر بە ئاماژەکردنەکیان رازی نەبوو، هەرچەندە هاوبەش و هاوھەستی مەترسیەکان بوو، هەستی بە ترسناکی هەلوێستەکە دەکرد. بەلام چۆن لیوایە کە هەلەوشیننێتەو کە پێغەمبەری ﷺ گریی دابیت؟! چۆن سەردەمی خۆی بە هەلەوشاندنەوێ فەرمانێک دەست پێ بکا کە پێغەمبەری ﷺ دەری کردووە؟ ئەی چۆن سوپایە کە بوەستینێ کە پێغەمبەری ﷺ پێکی هینابی؟

سوربونی ئەبوبەکر لەسەر بەپێکردنی سوپاکە

پێویستە سوپاکە بخوێتە رێ، هەرۆک پێغەمبەری ﷺ فەرمانی دابوو، دواي ئەو هەرچێک دەبێ با ببێ، دیارە هەر چاکەش دەبێ، چونکە خوا ئومەتێک تێک نادا لە کاتی کدا فەرمانی پێغەمبەری ﷺ جێبەجێ دەکا!!

(عروەى کوپى زوبەیر) لە (عائیشە)و، خواي لى رازى بىت، دەگێرێتەو کە وتیەتی: کاتی بەیعت بە ئەبوبەکر درا و پشتیوانانیش لەسەر ئەو کۆک بون، عەرەب سەرچەم هەلگەپرانەو و دووپوویی بەدەرکەوت، جۆلەکە و گاوریتی سەریان بەرز کردەو، موسلمانانیش

عائیشە بەسەرھاتی سوپای ئوسامە دەگێرێتەو

بەھۆی کۆچی دوایی پیغەمبەرەکیان ﷺ و کەمی خۆیان و زۆری دوزمنیان، وەک مەپڕی بەر لیژمەبارانی شەو مەزەنگیان لیها تێبوو.

ئەبوبەکر گوتی: با سوپای ئوسامە ئامادەبێ و، بەرێ بخێ.

ئەوانەى لە دەوری بون وتیان: لە راستیدا سوپای ئوسامە زۆرینەى مۆسڵمانانى بەردەستى تۆیە، عەرەبیش ھەلگەراو نەتەو، ناکرێ کۆمەلى مۆسڵمانان پەرتەوازە بکەى، پێویستە لەلای خۆت بمێننەو!

ئەبوبەکر گوتی: بەخوا لیوایەك ھەلناوەشینمەو ھە پیغەمبەرى خوا گریى دابیئت، سویند بەھوى نەفسى منى بەدەستە، ئەگەر بزانم دێندەكان دەمرفینن، سوپای ئوسامە دەخەمە رێ، ھەرەك چۆن پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى کردبوو، ئەگەر لە مەدینە تەنھا خۆم ماییتمەو ئەوا دەیخەمە رێ. ھەرەھا ئەبوبەکر وتی: من سوپایەك بوەستینم و گیردەم کە پیغەمبەرى خوا ﷺ ئاردویەتى، ئەگەر وا بکەم ئەو جۆرنەتى کارێكى گەرەم کردو!

سویند بەھوى نەفسى منى بە دەستە، ئەگەر ھەموو عەرەب بەسەرمدا دەن، پیم خوشترە لەھوى سوپایەك گیردەم و بوەستینم پیغەمبەرى خوا ﷺ خستویەتییە رێ.

ئوسامە! بکەو رێ بەرەو ئەو شوینەى فەرمانت پیکراو، لەو شوینەو بەجەنگى کە پیغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانى پیکردى، لەلای فەلەستینەو ھو بۆ سەر خەلکی (مۆتە)، بشارنە لەدوای تۆ خوا دەمان پارێزێ!!

سوپای ئوسامە ئامادەى رویشتن کرا، ئەبوبەکر چوو بۆ (جەرف) بۆ بینین و ئامۆزگارى پێدانیان.

ئەبوبەکر بە پیادە دەرویششت بۆ لایان، لەکاتی کدا سەرکردەى سوپا دەخاتە رێ و داواى مۆلەتى مانەھەى عومەر لەلای خۆى دەکا

ئوسامە ئەمەى بە گونجاو نەزانى، چۆن دەبێ ئەو بە سواریى بێ و خەلیفەى مۆسڵمانان ئەبوبەکر بەپێ بپروا.

ئوسامە بە ئەبوبەكرى وت: يا ئەوھتا سوار بە، ياخود منىش بە پيادە دەپۇم!!

ئەبوبەكر پېيى وت: بەخو نە سەردەكەوم و نە تۆش دادەبەزى، چىم ئى دى گەر سەعاتىك لە پېناوى خوادا پېيەكانم تۆزاوى بن!!
لەبەر ئەوھى (عومەرى كوپى خەتتاب) سەربازىك بوو لە سوپاى ئوسامەدا، ئەبوبەكرىش پېويستى بە عومەر بوو بۇ بەرپۆھەردىنى كاروبار ۋە موسلمانان، بۆيە ئەبوبەكر مۆلەتى لە ئوسامە خواست تا عومەر لاي خۆى بەيلىتەوھ، ئەبوبەكر پېيى وت: ئەگەر پېت باش بېت عومەر لە مەدىنە لاي خۆم بەيىتەوھ!!! ئوسامەش رەزامەندى لەسەر ئەمە دەربېرى.

ئوسامە بە سوپاكەيەوھ رۆيشت تا گەيشتە سنورى (بىلقاء)، خوارووى ولاتى شام، لەوئى ھەلى كوتايە سەر عەرەبەكانى ئەوئى، ئەوانەى ھاوکار و بەكرىگىراوى رۆمەكان بون، ئوسامە بەخۆى و سوپاكەيەوھ شەست پۆژون بون، پاشان بە غەنىمەت و سەرکەوتويىيەوھ بۇ مەدىنە گەرانەوھ.
سوپاكەى ئوسامە بە سەرکەوتويى پاش شەست پۆژ
حىكمەت لە دىد و بۆچوونى (ئەبوبەكر) لە بەرپۆكرىنى سوپاكەى ئوسامە و ھەلنەوھشانندەوھى لىوايەك كە پېغەمبەرى خواﷺ گرىنى دابوو ھەبوو.

ئەم حىكمەتەش ئەبوھورەيرە روونى دەكاتەوھ كاتى وتى: سوئند بەو خويەى جگە لە خۆى پەرستراوىكى تر نى، ئەگەر ئەبوبەكر ھەلنەبۆژىرايە بە خەلىفە، خودا نەدەپەرسترا! لەسەر ئەمە سى جار سوئندى خوارد.

پېيان وت: ئەبوھورەيرە! بۇ؟

وتى: پېغەمبەرى خواﷺ (ئوسامەى كوپى زەيدى) ئاراستەى شام كرد، بەلام كاتى گەيشتە (ذى خشب) پېغەمبەرى خواﷺ رۆحى كېشرا، عەرەبەكانى دەورى مەدىنە ھەلگەرانەوھ.

ھاوھلانى پېغەمبەرى خواﷺ لە دەورى ئەبوبەكر كۆبونەوھ و پېيان وت: ئەبوبەكر! سوپاى ئوسامە بگېرە دواو! چۆن دەياننىزى بۇ بەردەمى رۆم لەكاتىكدا عەرەب ھەلگەرانەتەوھ؟

ئەبوبەکر گوتی: سویند بەو خواپەیی جگە لەو پەرستراویکی تر نیە،
گەر سەگ قاچی خیزانەکانی پیغەمبەری خوا ﷺ بەکیش کەن، سوپایەک
ناگیرمەو پەغەمبەری خوا ئاراستە ی کردبێ و لیوایەک هەلناوەشینم
پیغەمبەری خوا ﷺ گریی دابی!!

کاتی سوپای ئوسامە بەرەو شام رویشت، بەلای هەر هۆزێکی عەرەدا
دەرویشت، دەیان وت: ئەگەر بڕوادارەکان لە مەدینەدا بەهیز نەبوانیە، ئەم
سوپایەیان بەرێ نەدەخست.

ئەو هۆزانە ترسیان ئی نیشت و کۆلیان دا لە روبەروبونەوێ
موسلمانانی مەدینە.

ئەمەش فەزڵ و گەورەیی دامەزراویە لەسەر بەرنامە ی پیغەمبەری
خوا ﷺ، هەرەك (صدیق ﷺ) ئەنجامی دا!!

گرفتێ چوارەم زەکات نەدانی هەندیک و، خستە پییش چاوی هەندی
پیشینار و سازش بوو بۆ (ئەبوبەکر)، هەلویستی ئەبوبەکریش، سەرەپای
ئەو بارودۆخە قورسە ی کە تیایدا دەژیا، دامەزراوی لەسەر هەق و تەنازل
نەکردن لە هیچ بەشیك و، سازش نەکردن یا موداهەنە نەکردن بوو!

(موحەممەدی کوپی ئیسحاق) وتویەتی: لەکاتی کۆچی دوا یی
پیغەمبەردا ﷺ جگە لە خەلکی مەککە و مەدینە، هەموو عەرەب پاشگەز
بوونەو: یا زەکات نەدەر بون

(اسد و غطفان) پاشگەزبونەو و سەرکردهکەیان (طەلحە ی کوپی
خوێلەدی ئەسەدی) بوو.

(کنەدە) پاشگەزبوویەو و سەرکردهکەیان (ئەشعەثی کوپی قەیس ی
کیندی) بوو.

(ربیعە) پاشگەزبونەو و سەرکردهکەیان (مەعروری کوپی نوعمان) بوو.
(حنیفە) پاشگەزبونەو و سەرکردهکەیان (موسەیلەمە ی کوپی
حەبیب) ی درۆزن بوو.

(سُلَیم) پاشگەزبونەو و سەرکردهکەیان (القَـجَـاءَ بن عبد یالیل) بوو.

گرفتێ زەکات

نەدەرەکان

لەبەردەم ئەبوبەکریدا

هۆزە عەرەبەکان یا

هەلگەراو

یا زەکات نەدەر بون

(تعمیم) پاشگەزبونەوه و سەرکردەکان (سوجاجی کچی حارث) بوو.
(قاسمی کوپی موحەممەدی کوپی ئەبوبەکر) وتویەتی:
(اسد) و (غطفان) و (طی) لەسەر (طولەیحی کوپی خوەیلیدی ئەسەدی)
کۆبونەوه و چەند وەفدییکیان نارد بۆ مەدینە تا لەگەڵ ئەبوبەکر و
موسڵماناندا لەسەر ئەدانی زەکات رێک بکەون.

چەند پێشنیارێک بۆ
ئەبوبەکر تا نوێژیان
بەبێ زەکات
پەسەند بکات
وتیان: بەلام نوێژ، ئەوه جیبەجیبی دەکەین و ئەنجامی دەدەین، بەلام
زەکات نادەین، چونکە جزییە، ئێمە کاتی خۆی زەکاتمان دەدا بە
پیغەمبەری خوا ﷺ، بەلام کە ئەو مرد، ئەوا لەپاش ئەو نایدەین بەهیچ
کەس.

زەکات نەدەرەکانی مۆزە عەرەبەکات زۆر بون، زەکات نەدەرەکان ئەم
ئایەتەیان بە بەلگە دەهێناوەوه بۆ زەکات نەدانەکانیان:
﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ
لَّهُمْ﴾ له داراییەکی هەیانە سەدەقیان ئی وەرگرە، تا بەوه پاک و خاوینیان
بکەیتەوه. نزای باشیان دەرەق بکە، نزای تۆ ئۆقرەیه بۆ وان. ﴿التوبة: ١٠٣﴾.
وتیان: ئێمە تەنها زەکات بە کەسیک دەدەین کە نزای ئۆقرەو ئارامی
بێت بۆمان، کە ئەوهش پیغەمبەری خوا ﷺ، جا کاتی مردوو، پاش ئەو
نایدەین بەهیچ کەس.

یەك له شاعیرەکانیان بەشیعر دەیوت:

اطعنا رسول الله ما كان بيننا فيالعباد الله: ما لأبي بكر؟
أيورثنا بكرة إذا مات بعده وتلك لعمر الله قاصمة الظهر!

گەرە مارەلان
مەیلیان بەلای نەرم
و نیانیادیە
هەندێ له هاوەرەلان نەرم و نیانیان لەگەڵ زەکات نەدەرەکاندا پێی باشتەر
بوو، کە بەنوێژکردن وازیان ئی بیهێنرێ و لەناست زەکات نەدانیان
بێ دەنگی بنوێنرێ، چونکە کاتی کە برۆا له دلیاندا بەهێز دەبێ زەکاتەکه
دەدەن.

سپاوی ئەبوبەکر
یونی لەسەر حق
بەنوێژ پەسەندیان بکە و دلیان راگرە، تا ئیمان له دلیان دامەزراو دەبێ،
تەنها

پاش ئەو زەکات دەدەن!!

ئەبوبەکر رضی اللہ عنہ وەلامیکی کەسیکی دانەو کە لەسەر هەق دامەزراوە و لێی دانابەزێ و سازشی لەسەر ناکا:

بەخو ئەگەر بزنیك -یا ئەو پەتەیی کە وشتی زەکاتی پێ دەبەستریتەو- پێم نەدەن کە پیشتر دەیاندا بە پیغەمبەری ﷺ، ئەوا لەسەر نەدانی لەگەڵیان دەجەنگم، لەراستیدا زەکات مافی ماله، بەخو دەجەنگم لەگەڵ کەسانیک جیاوازی دەخەنە نێوان نوێژ و زەکاتەو.

جا کاتئ ئەبوبەکر ویستی لەگەڵ زەکات نەدەران بجەنگی، لەو بارەیهو گفتوگۆی ئەبوبەکر عومەر گفتوگۆی لەگەڵ کرد، پاشتر عومەر بە رایەکەیی ئەبوبەکر رازی بوو. (ئەبو هورەیرە) رضی اللہ عنہ گوتیەتی: عومەر بە ئەبوبەکر وێ: لەسەر چی لەگەڵیان بجەنگین، لە کاتی کدا پیغەمبەری ﷺ فرموویەتی: (فرمانم پیکراوە لەگەڵ خەلکدا بجەنگم تا شاھیدی دەدەن کە هیچ پەرستراویک نیە جگە لەخو و، موخەمەدیش نیرراوی خوا، ئەگەر ئەمەیان وێ، خوێن و مالیان لێم حەرام دەبێ، مەگەر بە مافی خوێ نەبێ)؟

ئەبوبەکر گوتی: بەخو ئەگەر بزنیك -یا ئەو پەتەیی کە وشتی زەکاتی پێ دەبەستریتەو- پێم نەدەن کە پیشتر دەیاندا بە پیغەمبەری ﷺ، ئەوا لەسەر نەدانیان لەگەڵیان دەجەنگم، لەراستیدا زەکات مافی ماله، بەخو لەگەڵ کەسانیک جیاوازی دەخەنە نێوان نوێژ و زەکاتەو. عومەر وێ: هەر ئەوەندەبوو کە هەستم کرد خوای گەورە سینیە ئەبوبەکرێ بۆ جەنگان گوشاد کردوو، جا زانیم ئەو لەسەر حەقە!!

(عومەری کوپی خەتتاب) روکار(ظاہری فرمودەکەیی وەرگرتبوو، بەو شیوہیەیی هاتوو کە دان دەنێ بە پاراستنی خوێنی هەرکەسیک کە گۆ بە شایەتمان دەکا.

سەرنجی ئەو تیئینیە گرنگەیی نەدا کە ئەبوبەکر هەستی پێی کردبوو، لە پەيوەست کردنی نوێژ بە زەکاتەو و جیاوازی نەخستن لە نێوانیاندا و چەسپان لەسەر هەق و دانەبەزین لە هیچ بەشیکی.

لەجەنگی زەکات
نەدەرەکاندا، ئەبوبەکر
پیکابوو

له راستیدا ئه بوبه کر پیکابووی، هه بر بویه خوای گه وره سینگی عومه
و هاوه لانی بو ئه هه قه ی که له گه ل ئه بوبه کر بوو گوشاد کرد، سه ره نجام
هه موویان هاوده نگ بون له سه ره جهنگی زه کات نه ده ران، ئه گه ر به
پاشگه زبووه وه و هه لگه راوه ش دانه نرین.

خوای گه وره فرمویه تی: ﴿لَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا
سَبِيلَهُمْ: ئه گه ر تهوبه یان کرد و نویژیان به جی هیئا و زه کاتیان دا، ئه وا
رییان لی مه گرن. ﴿التوبة/ ۵.

(ئین عومه) له پیغه مبه ری خواوه ﷺ ده گپرتیه وه که فرمویه تی:
ئیسلام له سه ره پینج شت بنیات ده نرئ: شایه تی دان به وه ی که هیچ
په رستراویک نیه جگه له خوا و موحه ممه دیش پیغه مبه ری خوایه ﷺ، و
به جیه یانی نویژ و زه کات دان و حه جی مالی خوا و پۆژوی ره مه زان.
ئایه ت و فرموده که نویژ و زه کاتی پیکه وه هیئا وه جیاوازی
نه خستۆته نیوانیان.

به لکو به پیی گپرا نه وه یه کی تری ئه وه فرموده یه ی که (عومه) به به لگه
هیئاویه تیه وه هاویه کی له نیوان شایه تمان و نویژ و زه کات کردوه.

(عبداللهی کوپی عومه) ﷺ له پیغه مبه ری خواوه ﷺ ده گپرتیه وه که
فرمویه تی: فرمانم پیکراوه به جهنگان له گه ل خه لکیدا تا شایه تی
ده دن به وه ی که هیچ په رستراویک نیه جگه له خوا و موحه ممه دیش
نیرراوی خوایه، نویژ جیه جی بکه و زه کات بدن، ئه گه ر ئه مه یان ئه نجام
دا ئه وا خوین و مالیان پاریزراوه، مه گه ر به مافی ئیسلام و
لیپرسینه وه شیان له سه ره خوایه!!

هه رکاتی بیر له هه لویسته که ی (ئه بوبه کر) ﷺ ده که ی نه وه له گرفتگی
زه کات نه دان و ده مه زراو بونی له سه ره هه ق، ئیمه پیی رازین، حالی
موسلمانان ده بوایه چۆن بوایه ئه گه ر له گه ل زه کات نه ده راندا سازش و
مه رایای بکر دایه و له سه ره هه ندی هه ق دابه زیایه؟! که واته دامه زراوی

چی پیدی

ده دا ئه گه ر

ئه بوبه کر له گه لیان

نهم بوایه!؟

له سهر هه ق بهم شیویه دهبن.^١

له سهردهمی ئه بوبه کری صدیقدا ﷺ کاروباری دهولتهی ئیسلامی جیگیر و ئارام بوو، له گه ل زهکات نه ده ره کان جهنگا و شه پری مه لگه پراوه کانی کرد و به سهر بانگه شه کارانی پیغه مبه رایه تی دا زال بوو، (ئه سوهدی عه نسى) له یه مهن و (موسه یله مه) ی درۆزن له یه مامه کوژدان و (طوله یحه ی کوپری خوه یلیدی ئه سهدی) و (سوجاجی کچی حارثی ته میمی) بو ئیسلام گه پرانه وه.

له خه لافه تی ئه بوبه کر ﷺ ده ستکرا به رزگار کردنه ئیسلامیه کان (الفتوحات الإسلامیة)، ئه بوبه کر مؤلته ی دا دوو به ره ی جیهاد کردن دژ به کافران بگریته وه:

به ره ی یه که م/ به ره ی عیراقی بو جیهادی فارسه کان. موجهیده کان به سهر کردایه تی موجهیدی رزگار که ر (موثهنای کوپری حارثی شهبانی) چهنده ها جهنگی توندی دژ به فارسه کان نه انجام دا و تیایدا خوای گه وره سهر که وتن و سهر فرازی کرده به شی موسلمانان. کاتیکیش (خالیدی کوپری وه لید ﷺ) له جهنگی مه لگه پراوه و زهکات نه ده ره کانی دورگه ی عه ره بی لیویه وه زال و سهر که وتوو بوو به سهر (موسه یله مه ی درۆزن) و سوپا کهیدا، ئه بوبه کر فه رمانی پیکرد رووه و به ره ی عیراق بکشی بو ئه وه ی سهر کردایه تی موسلمانانی تیدا بگریته ده ست و هه ستی به جیهادی فارسه کان.

(موثهنای کوپری حارثه) و سوپا که ی هاتنه پال سوپا که ی خالید... لیژه وه خالید و برا موجهیده کانی چهنده ها جهنگی سهر که وتوانه یان دژ به فارسه کان نه انجام دا.

به ره ی دووه م/ به ره ی شام بوو، که له وی جیهاد دژ به رۆمه کان بوو، که به ره ی شام به هیژترین دهولته ی جیهانی ئه و سهر ده مه بوو.

^١ له سهر له ویستی ئه بوبه کر به رامبه ر زهکات نه ده ره کان سه یری ئه م سهرچاوا نه بکه: البداية والنهاية لأبن کثیر ٦: ٣١١-٣١٤، شرح النووي لصحیح مسلم ١: ٢٠٠-٢١٠.

ئەبوبەكرى صديق ﷺ چوار سوپای بە سەرکردایەتی چوار ھاوێلى گەورە نارد كە (ئەبوعوبەیدەى كوپى جەپراح) و (عەمرى كوپى عاص) و (یەزیدى كوپى ئەبوسوفیان) و (شەرحەبىلى كوپى حوسنە) بون. لە بەرەى شامدا چەندەھا جەنگ لەگەڵ رۆمەكاندا رویان دا، پاشان جەنگى یەكلاكرەوہى (یەرموك) رویدا كە ئەبوبەكر لەو كاتەدا كۆچى دوايى كرد.

سەرردەمى ئەبوبەكر ﷺ دريژ نەبوو، كۆچ كردنەكەى لە پۆژى سیئەشمەى ۲۲ى (جمادي الآخرة) ى ۱۳ى كۆچى بوو، واتە خەلافەتەكەى دوو ساڵ و سێ مانگ و دە پۆژ بوو.

لەكاتى وەفاتیدا تەمەنى شەست و سێ ساڵ بوو، كە ھەر لەو تەمەنەدا پێغەمبەرى خواش وەفاتى كرد.

ئەبوبەكر ﷺ زۆر خەمبار بوو بە كۆچى دوايى پێغەمبەرى خوا ﷺ.

(عبداللہى كوپى عومەر ﷺ) گوتیەتى: ھۆى مردنى ئەبوبەكر، كۆچى دوايى پێغەمبەرى خوا ﷺ بوو، چونكە زۆر خەمى ئى دەخوارد و بەردەوامیش لاشەى لاواز دەبوو تاوہكو مرد، لەپیش كۆچى دوايیدا تووشى تايەك ھات.

عائیشە، خاوى لىرازى بیئت، وتیەتى: ئەبوبەكر ﷺ لە پۆژىكى سارددا خۆى شۆرد، بەو ھۆیەوہ تووشى تا ھات، پانزە پۆژ پێوہى نەخۆش كەوت، نەیدەتوانى بچيئت بۆ نوژ، لەو كاتەدا عومەرى كوپى خەتتاب پيشنوژى خەلكى دەكرد.

خەلكى سەریان لێدەدا و زیارەتیان دەكرد و پێیان وت: ھەرى پزىشكت بۆ بانگ نەكەین؟! گوتى: بىنیومیەتى، وتیان: چى پى وتى؟ گوتى: پیمى وت: (انى فعال لما اريد) بەراستى ئەوہى بمەوى دەيكەم!!

عائیشە گوتیەتى: كاتى ئەبوبەكر نەخۆشى مردنى گرت، گوتى: سەیركەن بزائن لەوہتەى بوومەتە سەركردەى موسلمانان چەندە مالم زیادى كردوہ، پاش خۆم بىنیرنەوہ بۆ خەلیفە و، بیگەریننەوہ بۆ (بیئت المال) (بیت المال) ی موسلمانان.. من ھیچم لەو مالمە ناوى.

خەلافەتى ئەبوبەكر
كورت بوو

ھۆى مردنى
ئەبوبەكر

ئەبوبەكر مالم
دەگرتتەوہ بۆ
(بیت المال)

كاتىڭ كە كۆچى دوايى كىرىد بىنئىمان بەندەيەكى (نوبى) ووشترىكى
ئاوگىش و ھەسانىڭ بۇ تىزگىردى شمشىر و پارچە قوماشىڭ كە پىنج
درەم ناھىيىن بەجىي ھىشتوۋە!!

ئىمەش ئەوانەمان بۇ لاي (عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ) نارد تا لە (بىت
المال) دا دايبىنى، كاتى عومەرى بىنى دەستى كىرىد بە گىرىان و گوتى:
پەھمەتى خوا لە ئەبۇبەكر بى، لەدواي خۇي، واليەكانى خۇي زۆر ماندوو
دەكا!!

عائىشە، خۇي لىرازى بىت، گوتىيەتى: كاتى ئەبۇبەكر لەسەرەمەرگا
بوو، دانىشت و شايەتمانى ھىنا و پاشان پىي و تە:

كەچكەم! ئەۋەي زۆر پىم خۇش بى لەدواي خۇم دەۋلەمەند بى تۇي،
قورستىن كەسىش لام ناخۇش بى ھەزار بى ھەر تۇي، ئەگەر مەن بىست بار
خورمام پىداۋوي، لەو بەرەي كە لە دارخورماكەمى دەپنەن، بەلام ئەۋانى تە
دوو برا و دوو خوشكەكەت لەگەل تۇدا لەدواي مەن مىرات دەگىر.

عائىشە وتى: ئەۋانە ھەردوو براكەمەن، ئەي خوشكەكەم كىيە؟
وتى: ئەۋەي لە سكى (كچى خارجە) دايە، مەن وا گومان دەبەم كچى بىت!
كاتى مرد، ژنەكەي (كچى خارجە) كچىكى بوو ناۋيان نا (ئوم كەلثوم)!
ئەمەش كەرامەتتىكە لە كەرامەتەكانى ئەبۇبەكر ﷺ كە ھەۋالى داۋە
بەۋەي خىزانە زگىرەكەي (ھەبىبەي كچى خارجەي كچى زەيد) كچى
دەبى، ئەۋەبوو لەپاش مردنىشى كچى بوو.

مەبەستى لە وتەكەي بۇ عائىشە: دوو برا و دوو خوشكەكەت. دوو
براكەي (عبدالرحمن و موحەممەد) و دوو خوشكەكەي (ئەسما و ئوم
كەلثوم) بوو.

عائىشە، خۇي لىرازى بىت، گوتىيەتى: لەو پۇژەي ئەبۇبەكر كۆچى
دوايى تىدا كىرىد، پىسارى لىم كىرىد پىغەمبەرى ﷺ بە چەند جەل كىرىد
كرا؟ وتە: لە سى جەلدا.

ئەبۇبەكر بە عائىشەي وتە: ئەم دوو جەلم بۇ بشۇن (رەنگ كرابون) و

ئامۇزگارى
ئەبۇبەكر بۇ
عائىشە و
كەرامەتەكەي

كەن كىرىد
ئەبۇبەكر لە
كەنكىكى كۇندا.

جلیکی تریشم بۆ بکړن.

عائیشە وتی: باوکە! ئێمە حالمان باشە، ئەو بۆ سێ جلی نویت بۆ
نەکړین!!

وتی: زیندوو لەمردوو شایستەترە بۆ شتی تازە، ئەمانە جلی کیم و
زوخاون!!!

ئەبوبەکر خێری موسڵمانی لەو هەدا دەبینی کە دەستنیشانى
خەلیفە یەکیان بۆ بکا، ئەم جێنشینی کردنە بریتی نیه لە دیاری کردنی
خەلیفە ی پاش خۆی، بە لکو پالۆتنی ئەو بۆ خەلیفە یەتی، لە دواى
خۆیشی کاروبار بۆ موسڵمانانە، جا یا ئەو تانی ئەو هەلدەبژێرن کە
خەلیفە پالۆتو یەتی و بە یەعتی پێ دەدەن، یا خود پەسەندى ناکەن و جگە
لەو هەلدەبژێرن، بەو مانایە ی بە خەلیفە بون لە دواى بە یەعت پێدانى
خەلکی تەواو دەبێ و بە ئەنجام دەگات.

ئەبوبەکر
لە دواى خۆی
خەلیفە یەک
دە پالۆتی

میژوونوس (عیزە دینی کوپی ئە ئیر) لە کتێبە میژووییه کەیدا (الکامل)
باسیکی پوخت و بە سودی جێنشین کردنی عومەری لە لایەن
ئەبوبەکر هە ﷺ باس کردووە.

(ئێین ئە ئیر) وتە یەتی: کاتی ئەبوبەکر وەختی مردنی هات،
(عبدالرحمنی کوپی عەوف) ی بانگ کرد و پێی وت:
لە بارە ی عومەر هەو هەوالم بدەرێ.

شایەتی
ئێین عەوف
بۆ عومەر

عبدالرحمن گوتی: بە راستی ئەو لە هەموو ئەوانە باشترە کە تۆ
بە شیاوی خەلافەتیان دەزانی، بە لام توندوتیژیەکی تێدا یە.

شایەتی
ئێین عەوف
بۆ عومەر

ئەبوبەکر پێی گوت: توندوتیژیە کە ی لە بەر ئەو یە مەن بە نەرم و نیانی
دەبینی، ئەگەر کاروبار بکەو ی تە دەستی و ببێتە خەلیفە، ئەوا زۆریک لەو
توندوتیژیانە واز ئی دیننی، مەن بینیم ئەگەر تۆرە بوو ی تەم لە کەسیک
لیخۆشبونی پیشاندەم، گەر نەرم و نیانی ش بوو ی تەم بەرامبەر کەسیک،
توندی کردو مەتەو لەسەری!

پاشان ئەبوبەکر، (عوسمانی کوپی عەفان ﷺ) ی بانگ کرد و پێی وت:

لەبارەى عومەرەو ھەوالم پى بدە؟

وتى: نەينىيەكەى باشتەرە لە ئاشكراكەى، لە ئاوماندا وینەى ئەو نىيە.
ئەبوبەكر بە عوسمان و عبدالرحمنى وت: لەبارەى ئەوہى پىم وتن ھىچ
باس مەكەن.

پاشان (طەلحەى كوپى عبیداللہ) چووە ژوورەوہ بۆ لای ئەبوبەكر و پى
وت: چۆن عومەر دەكەى بە جىنشىن بەسەر خەلکىەوہ؟ خۆت دەبینى
عومەر چۆنە لەگەل خەلکى، لەگەل ئەوہى خۆت لە گەلیدای، ئەى ئەبى ھەر
خۆى بىت چۆن بىت؟؟ تۆ بە خزمەتى پەرورەدگار دەگەى، پرسىارى
رەعیەتەكەت لى دەكا!!

ئەبوبەكر گوتى: دام نیشینن... دایان نیشانند..

بە (طەلحەى) وت: ئایا ترسى خوا دەخەیتە بەردەم! ئەگەر
پەرورەدگار پرسىارى لى کردم، پى دەلیم: چاکترین كەسم كردوہ بە
خەلیفە بەسەر چاکترینى بەندەكانتەوہ.

عوسمان نوسراوى

جىنشىن بون
دەنوسى

پاشان ئەبوبەكر، عوسمانى بە تەنھا بانگ كرد، بۆ ئەوہى نوسراوى
جىنشىن بون بنوسى، بە عوسمانى وت: بنوسە:
(بسم الله الرحمن الرحيم، ئەمە ئەو پەیمانىيە كە ئەبوبەكرى كوپى
ئەبوقحافە بۆ موسلمانانى كردوہ.

لەپاش ئەوہ..

ئەبوبەكر نەیتوانى قسەكانى تەواو بكات، لەھۆش خۆى چوو..
عوسمان ترسا ئەبوبەكر بمرى پىش ئەوہى ناوى جىنشىنەكە باس بكا و
لەمەشەوہ موسلمانان تووشى ناكۆكى و جىاوازی ببن، لەو كاتەى
ئەبوبەكر لەھۆش خۆى چوو، عوسمان نووسى:

لەپاش ئەوہ:

ئەوا عومەرى كوپى خەتتایم كرد بە خەلیفەتان، لەچاكەكردنى ئیوہدا
كەمتەرخەم نەبووم..

پاشان ئەبۇبەكر ھاتەو ھۆش خۆى و بە عوسمانى وت: چىت نوسىو ە
بۆم بخوئەو ە.

عوسمانىش ئەو ەى نوسىبو ى خوئندىو ە.
ئەبۇبەكر ﷺ تەكبىرىكى كرد و بە عوسمانى گوت:
ناوى عومەرت بۆيە نوسى، چونكە ترساي لەو ەى من لەو لەھۆش خو
چوونەدا بمرم و موسلمانان ئاكۆكيان تىبكەوئ!
عوسمان گوتى: بەئى.

ئەبۇبەكر پىنى وت: خواى گەرە لە جىئى ئىسلام و موسلمانان پاداشتى
خىرت بداتەو ە.

پاشان ئەبۇبەكر چوو بۆ لاى ئەو خەلكەى بۆى كۆيۈنەو ە، نوسراوى
جىنشىن كردنەكەى بەسەردا خوئندەو ە و پىئى وتن:

ئەبۇبەكر وتار بۆ
خەلك دەدا

من كەسىكى خرمى خۆم نەكردو ە بە جىنشىن، عومەرم كردو ە بە
جىنشىن، گوئىست و فەرمانبەرى بن، بەخوا لەم رايەشمدا ەولى زۆرم
داو ەو كەمتەرخەمى و كەموكورتىم نەكردو ە.

دواى ئەو ە ئەبۇبەكر ناردى بە شوئىن عومەردا و ئامۇزگارەكى تىر و
تەواوى كرد، ئەو ەى لەو ەسىيەتەدا ھاتو ە:—

ئەبۇبەكر
ئامۇزگارى عومەر
دەكا

(عومەر! لەخوا بترسە، ئەو ەش بزانە كردەو ەى پۆزى وا ەيە خواى
گەرە لە شەودا وەرى ئاگرئ و كردەو ەى شەوى وا ەيە لە پۆزدا وەرى
ئاگرئ، خواى گەرە سوننەت وەرئاگرئ تا فەرەكان جىبەجئ نەكرئ.

ئەوانەى كە لە قىامەتدا تەرازوويان قورس دەبئ بە ھۆى شوئىنكەوتنى
رەوا و ەقە لە دونىادا، مافى خۆشپەتتى ئەو تەرازو ەى كە تەنھا ەق و
رەواى تىدا بئ، قورس و سەنگىن بئ و ئەوانەشى كە تەرازوويان لە
قىامەتدا سوك دەبئ بە ھۆى شوئىنكەوتنى ئارەوا دەبئ و مافى خۆشپەتتى
ئەو تەرازو ەى كە تەنھا ئارەواى تىدائى سووك و خواربىتەو ە.

خواى گەرە كە باسى بەھەشتيانى كردو ە، باسكردنەكەيان بەھۆى
كردەو ەى باشيان بوو ەو، لە كردەو ەى خراپيان خۆشبوو ە. جا منىش كە

باسیان دەکم وتوومه: دەترسم بە بههشتیان نهگه!

له راستیدا خوای گهوره باسی دۆزهخیانی کردوه، باسکردنهکیان بهووی خراپی کردهویهانه و کردهوی باشیانی پەت کردۆتهوه، کاتیکیش باسیان دەکم وتوومه: هیوام وایه لهگهڵ ئەوانەدا نهبم!

ئەمەش بۆ ئەوهیه بەنده هیوا و ترسی هەبێ، تەنها هەر هیوای بە لیخۆشبونی خوا نهبێ و، له رحمةتی خوا نائومێد نهبێ.

ئەگەر وهسیهتەکانم بپاریزی، ئەوا هیچ نادیار و ونیک لەلات بە ئەندازی مردن خۆشه‌ویست نابێ، له کاتیکیدا به‌رو رووت دێ.

ئەگەر وهسیهتەکانیشم نه‌پاریزی، هیچ ونیک بە ئەندازی مردن لەلات رقاوی نابێ، ناشتوانی لێی دەریاز بی!!

ئەبویه‌کر ره‌خنه له
شيعره‌که‌ی عائیشه
ده‌گرێ

له کاتیکیدا ئەبویه‌کر له گیانه‌لā و ئازار و ناخۆشی مردندا بوو، عائیشه هاته ژوروه بۆ لای و ئەو وته‌یه‌ی شاعیری بۆ هینایه‌وه که ده‌لێ:

لَعْمَرُكَ مَا يَغْنِي الثَّرَاءُ عَنِ الْفَتَى إِذَا حَشَرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ
ئەبویه‌کر وه‌ک که‌سیکی تۆپه‌ بۆی روانی، پاشان پێی گوت: وه‌ها مه‌لێ، به‌لکو بلێ:

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾ له‌هۆش خۆچونی گیانه‌لā وا دیاری دا، هەر ئەمەشه‌ که نه‌ت ده‌ویست توشی بی. ﴿ق/ ۱۹

عائیشه وتویه‌تی: ئەبویه‌کر ﷺ له‌نیوان مه‌غریب و عیشادا کۆچی دوا‌یی کرد.

دواوته‌یه‌ک ئەبویه‌کر ﷺ وتویه‌تی، ئەوه‌بو که وتی:

(رب توفني مسلماً والحقني بالصالحين! په‌روه‌ردگارم! به‌ موسلمانێ بم مرینه‌ و بم گه‌یه‌نه‌ به‌ پیاوچاکان.)

کۆچی دوا‌یی و نوێژ
له‌سه‌ر
کردن و
ئەسه‌په‌رده‌کردنی
ئەبویه‌کر

که‌ کۆچی دوا‌یی کرد، خێزانه‌که‌ی (ئەسمای کچی عه‌میس) و (عبدالرحمن)ی کۆپی ﷺ هه‌ستان به‌ شوێنی، ئەبویه‌کر وه‌سیه‌تی بۆ (عائیشه‌)ی کچی، کرد که له‌ تەنیش‌ت پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ بنیژێ.

جا کاتئ کۆچی دوایی کرد گۆڤرەکیان لە تەنیششت گۆڤی
پێغەمبەرەوه ﷺ هەلکەند، لە نوێژ لەسەرکردنیدا عومەری کوپی خەتتاب
پیشنوێژی موسلمانانی کرد.

هەر یەکە لە عومەر و عوسمان و طلحە و عبدالرحمنی کوپی "هەلیان
گرت بۆ لای گۆڤرەکە، سەریان گەیانده لاشانی پێغەمبەری خوا ﷺ و
کەمێک کردیانە دواي ئەوهوه.^۱

هەندئ وای بۆ چوون کە ئەبوبەکر بەو ژەرەرە مردوووە کە جولهکە
ژەرخراردی کړی.

دەلێن بە کاریگەری ئیمامی (طەبەری) گوتیوەتی: وتویانە بەهۆی ژەرەر کردنە ناو برنجەوه
ئەو ژەرەرەوه مردووە، کە جولهکە دەرخواردیان داوه
کۆچی دوایی کردوو، دەشوترئ لەنیو شیری ئارداویدا دەرمانخواردیان
کردو، کە لەگەڵ پزیشکی ناسراوی عەرەب (حارثی کوپی کیلدهی
شەقفی) خواردویەتی، جا کاتئ (حارث) لیی خواردووە زانیویەتی
ژەرراویە، بۆیە دەستی کیشاوەتەوهو بە ئەبوبەکری وتو: بەراستی
خواردنێکی ژەرراویمان خوارد.. پاش سالتیک هەردوکیان مردن.^۲

بەلام جەماوەری میژوونوسان پشت بەم گێڕانەوهیە نابەستن، بەلکو
رایان وایە بەپێی گێڕانەوهی یەکەم بە کاریگەری تا مردو، کاتئ کە لە
پۆژیکێ سارددا خۆی شوژیوە، بەهۆیەوه تووشی (تا) هاتوووە پانزە پۆژ
بەو تاییەوه ماوەتەوه، پاشان لەدواي ئەوه کۆچی دوایی کردو.

ئەمەش ئەو هەوالەیه کە عایشە داویەتی، ئیمەش پشت بەم
گێڕانەوهیە دەبەستین و مەیلان بەلایدا.

خوای گەورە لە ئەبوبەکر خوش بێ و رازی بکات.

۱- سەیری (الكامل في التاريخ) ی ئیبن ئەثیر بکە ۲: ۴۲۵-۴۲۷ بکە.

۲- تاریخ الطبری ۳: ۴۲۲.

تروسکی سییەم

عومەری کۆری خەتتاب لەنیوان جینشین بون و شەهیدبوندا

لە تروسکەکانی پیشوودا وتەمان ئەبۆبەکرى صدیق رضی اللہ عنہ لە پۆژی کۆبونەوهی ئەمەلی سییشەممەى بیست و دووی مانگی (جمادی الآخرة)ی سالی سیانزەهەم حەل و عەقد بۆ کۆچی دوایی کرد و، (عومەری کۆری خەتتاب رضی اللہ عنہ)یش هەستا بە نوێژ لەسەرکردنی و، لەهەمان پۆژدا ئەسپەردەى خاکیان کرد.

هەر لە هەمان پۆژی بەخاک سپاردنی ئەبۆبەکرى ئەمەلى حەل و عەقد لە هاوێلە دیارەکان کۆبونەوه، کە لەناویاندا (عومەری کۆری خەتتاب رضی اللہ عنہ) هەبوو، جا چاویان خشاندهوه بەو نامەى کە (ئەبۆبەکر) بەر لەکۆچی دوایی بۆی نوسیبون بە مەبەستى (جینشین کردن) یان (پالۆتن) کە عومەری تێدا پالۆتبوو بۆ ئەوهى لە دواى خۆى کاروبارى موسلمانان بەپێوهبەرى.

هەر لە هەمان پۆژدا ئەمەلى حەل و عەقد هەستان بە بیعەت دان بە عومەر کە ببیتە ئەمیری پڕووداران، واتە پایەى (خەلافەت) هیچ کاتێک چۆلەمان نۆژی کۆچى نەبوه، هاوێلان زۆر بەخیرایی هەستان بە پرکردنەوهى ئەو بۆشاییەى مردنی ئەبۆبەکر دروستى کردبوو، ئەوەش بە دانانی عومەر لەجێى ئەودا، هەرۆک لەکاتی کۆچی دوایی پیغەمبەرى صلی اللہ علیہ وسلم ئەنجامیان دا، کە لە هەمان پۆژدا بیعتیان دا بە ئەبۆبەکر.

سەرەتای خەلافەتى عومەر رضی اللہ عنہ لە پۆژی سییشەممەى بیست و دووی (جمادی الآخرة)ی سالی سیانزەهى کۆچى یەوه دەستى پێکرد.

کاتێک بیعتیان پێیدا، سەرکەوتە سەر دوانگە و پلەیهک هاتە خوار لەو پلەیهى کە ئەبۆبەکرى صدیق وتارى لەسەر دەدا و دەستى کرد بە وتار و گوتى:

یەكەم وتارى

(خودایە! من لاوازم، بەهێزم! من توند و رەقم نەرم و نیانم کەى،

خەلیفایەتیهکەى

خودایە من رژد و رەزێلم، سەخى و چاوتێرم کەى..

قورئان بخوینن ئاشنای دەبن، کاری پێیکەن قورئان ویست دەبن، خۆتان هەلسەنگینن پیش ئەوەی هەلسەنگینن، خۆتان برازیننەو بۆ پیشاندانی گەورە (قیامەت)، پۆژیک پیشانی خوا دەدرین، کە هیچ شتیکی ئی شاراوە نیە، بەراستی مافی هیچ مافداریک نەگەیشتووە ئاستیک کە لەبێ فەرمانی خوادا بەگوێی بکری.

ئاگادارین لە راستیدا من لەمالی خوادا، وەکو سەرپەرشتیاری مالی هەتیو هەلس و کەوت دەکەم، ئەگەر دەولەمەند بووم خۆمی ئی دەپارێزم، ئەگەریش هەزار بووم بەپێی پێویست و گونجاو (معروف) لێی دەخۆم.

دوای چەند پۆژیک لە بەیعت پێدانی وتاریکی تری بۆ موسلمانان دا،
 له وتارەکیدا هاتوو: وتاریکی تری،
بەرنامە

(پێم گەیشتوو خەلکی لە توندیم سڵ دەکەنەو لە رهقیم دەترسن و،
 وتویانە لە کاتیکیدا پیغەمبەری خوا ﷺ لەناوماندا بوو عومەر لەگەڵمان توند
 بوو، پاشان هەر توند بوو لەگەڵمان لە کاتیکیدا ئەبویەکر سەرپەرشتیارمان
 بوو نە ئەو، ئەو دەبێ کار بەچی بگا کاتیکی هەموو کاروبارەکان لە
 دەستی دایە؟! خەڵاتی خۆی
تێدا باس دەکات

ئەوێ وای وتووە راستی کردووە؟ من کاتیکی لەگەڵ پیغەمبەری خوا
 بووم ﷺ، خزمەتکاری ئەو بووم، هیچ کەسێ لە نەرم و نیانی و بەزەیی ناگا
 بە ئەو، پیغەمبەر بەو شیوێیە بوو کە خوا فەرمویت: ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ
 رَحِيمٌ﴾: دلسۆزی برۆدارانە و دلۆفانە (التوبة/ ۱۲۸)، جا من لەبەر دەستیدا
 شمشیرێکی هەلکێشراو بووم، جا یا دەیکردم بە کیلانا یا وازی ئی
 دەهێنام، بەردەوام لەگەڵ پیغەمبەری خوا ﷺ بەو شیوێیە بووم تا کوچی
 دوایی کرد و لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا لەسەر ئەو دەکەم و بەو
 زۆر بەختیارم.

پاشان ئەبویەکر بوو سەرپەرشتیاری موسلمانان، بەشیوێیەکی بوو هیچ
 کەس ئینکاری بەلێن و بەخشین و نەرم و نیانیەکی ناگا، من خزمەتکار و
 هاوکاری بووم، توندیەکی بە نەرم و نیانیەکی ئەو تیکەل دەکرد، دەبووم

بە شمشیرێکی ھەلکێشراو، یا ھەیکردم بە کێلانا یا وازی ئێ دەھێنام، بەردەوام بەو شیوەیە بووم لەگەڵی، تا خوای گەورە گیانی کێشا، ئەویش لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا دەکەم لەسەر ئەوە، من بەو زۆر بەختیارم!!

خەلکینە! ئێستاش من کاروبارتانم گرتووە دەست، بزانن ئەو توندیە لاواز بوو، مەگەر لەسەر سەتمکار و دەستدرێژیکەر بۆ سەر موسڵمانان نەبێت، بەلام بۆ دیندار و ئاشتیخوازان، لە ھەندیکیان بۆ ھەندیکێ تریان نەرم و نیاوترم!

ئێ ناگەرێم کەس سەتم لەکەس بکا، یا دەستدرێژی بکاتە سەر، تا رووی دەخەمە سەر زەوی و پێ دەخەمە سەر رووھەکی تری، تا ملکەچی ھەق دەبێ، منیش پاش ئەو توندوتیژیە رووم دەخەمە سەر زەوی بۆ دەست و داوین پاکان و چاوتیئران!!

خەلکینە! چەند شتێک ھەیە و مافی خۆتانە داویان بکەن، بۆتانی باس دەکەم:

مافتان لەسەر مە ھیچ باجێ نەخەمە سەر خەراج و دەستکەوتە کانتان، مەگەر لەرێی خۆیەو بێت، مافتان لەسەر مە ئەوێ دەستم دەکەوێ تەنھا لەرێی خۆیەو سەرف بکری، مافتان لەسەر مە بەخشش و روژیە کانتان بەویستی خوا زیاد بکەم و، کەلێنە کانتان پەر بکەمەو و تووشی لەناوچوونتان نەکەم، کاتیکیش بۆ شوینیێک دەتاننێرم، من باوکی مال و مندالتانم تا دەگەرێنەو بۆ لایان..

بەندەکانی خوا، لەخوا بترسن، خۆتان ھاوکاریم بکەن لەبەر خۆتان و منی ئێ دووریگرن، ھاوکاریم بکەن بە فەرمان بەچاکە و بەرپەستی لە خراپە، ئامۆزگاریم بکەن لە کاروباری خۆتاندا کە خوا پێی سپاردووم، ئەم وتانە دەلێم و داوای لیخۆشبون بۆ خۆم و ئێوە دەکەم!

ماوێ خەلیفایەتی
عومەر

عومەری کوپی خەتتاب ﷺ بەیعتی پێدرا، لە پۆژی سیئەممەی بیست و دووی (جمادی الاخرة) ی سیانزەوی کۆچی بوو بە خەلیفە و لە پۆژی

چوارشەممە ییست و شەشی (ذو الحجة) ی ییست و سێ ی کۆچی شەهید کرا.

ماوەی خەلافەتی عومەر رضی اللہ عنہ دە ساڵ و شەش مانگ و چەند پوژێ بوو! جواترین وتەیک دەربارە ی عومەر و خەلافەتەکی و تراپێ، وتە ی (عبداللہی کورێ مەسعود رضی اللہ عنہ)، کە گوتویەتی: (رەحمەتی خوا لە عومەری کورێ خەتتاب بێ، ئیسلام بونەکی رزگارکردن بوو، کۆچکردنەکی سەرکەوتن بوو، ئەمیرایەتیەکی رەحمەت بوو!!

لە سەردەمی ئەودا ئیسلام چوو زۆربە ی ولاتانی دەورووبە ی دورگە ی عەرەبی یەو و تەواوی ولاتی شام و عێراق و میصر و فارس و ئەرمینیا و ئازەربایجان و جرجان و ولاتی ئەوبەر روبار و تەرابلوس و بەرقە ی ئەفریقا رزگار کران.

لە راستیدا خەلافەتی عومەر بەر بەستیکی توندوتۆڵ بوو بەرامبەر فیتنە، خودی خۆی دەرگایەکی داخراو بوو، فیتنەچیەکان لەژێانی ئەودا نەیانتوانی بێنە ناویەو، فیتنەش لە سەردەمی ئەودا نەیتوانی سەر بڵند بکا!!

هەر کە عومەر رضی اللہ عنہ شەهید بوو، بەر بەستی فیتنە لاچوو، ئەو دەرگایە بەر بەستی فیتنەچیانی دەکرد لەتیکدانی ژیان و کاروباری موسلمانان بەیەکدا شکا، باو بووانی فیتنە ی سەرشیئ وەکو دەریا لەدوای شەهیدبوونی ئەو رضی اللہ عنہ شەپۆلی دەدا.

با گوێبیسستی ئەم گفتوگۆیە سەیرە ی نیوان عومەری کورێ خەتتاب و حوزەیفە ی کورێ یەمان بین رضی اللہ عنہ.

حوزەیفە ی کورێ یەمان رضی اللہ عنہ گوتویەتی: ئێمە لە خزمەت عومەری کورێ خەتتابدا بوین رضی اللہ عنہ، گوتی:

کامتان فرمودە ی پێخەمبەر ی خۆی صلی اللہ علیہ وسلم لە سەر فیتنە لەبەرە؟

وتم: من لەبەرە، وەکو ئەو ی فرمویەتی.

گوتی: رەحمەت لەباوکت، دە بیھێنە، بەراستی چاوەترسی!

سەردەمی عومەر
بەر بەستی فیتنە
بوو

گفتوگۆیە کە نێوان
عومەر و حوزەیفە
دەربارە ی فیتنە

وتم: گوئیستی پیغمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو: (مروۋ بەھۆی مائ و منداڵ و نەفس و رۆلە و دراوسێ یەو توشی فیتنە دەبن، پۆژوو و نوێژ و سەدەقە و فەرمان بەچاکە و بەربەستی کردنی خراپە دەیسپێتەو).
عومەر گوتی: مەبەستم ئەو نیه، مەبەستم ئەو فیتانەیه که وەك دەریا شەپۆڵ دەدا.

شکاندنی دەرگا بە

وتم: ئەی ئەمیری بڕواداران! تۆ ئەوەت بۆ چیە؟ لەنیوان تۆ و ئەو کوشتنی عومەر فیتانەدا دەرگایەکی داخراو ھەیە!!

گوتی: دەرگاکی دەشکێنرێ یان دەکریتەو.

وتم: نا، بەلکو دەشکێنرێ!!

وتی: ئەمە ئەشێ تا ھەستانی قیامەت ھەرگیز دانەخرێ!!

(ئەبو وائیل) که فرمودەکی لە حوزەیفەو گێڕاوەتەو، دەلی: لە حوزەیفەم پرسى: ئایا عومەر دەیزانی دەرگاکی کێیە؟

حوزەیفە گوتی: بەلێ، ھەرەك چۆن دەیزانن لەپاش سبەى شەو، من فرمودەیکم پێ وتوو ھەلەى تێدا نیه!

(ئەبو وائیل) وتیەتى: ساممان کرد لە حوزەیفە پیرسین دەرگاکی کێبوو؟ بە (مەسروق) مان وت: لە حوزەیفە پیرسە دەرگاکی کێبوو.

(مەسروق) یش بە حوزەیفەى وت: دەرگاکی کێیە!!

حوزەیفە پەسپۆی

زانستی فیتنەکان

بوو

لە راستیدا حوزەیفەى کوپی یەمان ﷺ لە (زانستی فیتنە)دا پەسپۆر بوو، ئەم زانستەش لە پیغمبەرى خواوە ﷺ زیاتر لە ھاوێلانێتر شارەزا ببوو، ھەر بۆیە بە عومەرى دەگوت: من لەبەرم کردوو ھەرەك خۆی فرمویەتى.

عومەرىش ئەمەى لە حوزەیفە دەزانی و ئاشنای بوو ستایشی لەسەر

حوزەیفە ھەوالب

ھەلقولانی فیتنە

لەدوای کوژرانی

عومەر دەدا

دەکا بەوێ دەلی: رەحمت لەباوکت، بەراستی چاوەترسى.

حوزەیفە زانیاری ئەو بەعومەر ﷺ دەدات که ئەو دەرگا داخراوێ

دەبیته بەربەست لەپێى ھەلقولانی فیتنە بۆ سەر موسلمانان و دەبیته رێگر

لییان، ئەو دەرگا داخراوه بەشیوێهێکی سروشتی ناکرێتەوه، تا بتوانی بە ئاسانی دایبخهیتەوه، بەلکو بە شکاندن دەشکێ و بەسەرێه کدا تێک دەشکێ، ئەمەش مانای وایە لەدوای ئەو تا هەڵسانی قیامەت داناخرێ. عومەر ئاوا تێگەیشتبوو، واتە فیتنە بەردەوام بەربلادو و بە پەرش و بلاوی دەمیڤیتەوه، ناشتوانن لایەدن یا بیوهستێنن یا لەناوی ببەن.

لێرەوه دان بەوه‌دا دەنێنن کە حوزەیفە لەخۆیەوه ئەو شتانه نالێ و خۆی گریمانی روودانیان ناکا، چونکە ئەو غەیب نازانیت.

لە راستیدا حوزەیفە پسپۆری (زانستی فیتنە)یە، ئەمەشی لە پیڤەمبەری خواوە ﷺ بیستوو هەروەک خۆی تێی گەیشتوو و پاراستوێهتی، هەر بۆیە بە دوا داچونیکی قسەکانی خۆی بۆ عومەر دەکا و دەلێ: من فرمودەیه‌کم پێ وتووی هەلە ی تیدا نیە.

واتە: فرمودەیه‌کی راستم پێ گوتوی، هیچ هەلە و درۆیه‌کی تیدا نیە، چونکە بەراستی لە پیڤەمبەری خواوە ﷺ بیستوو.

پاشان عومەریش ئەو راستیە دەزانێ کە حوزەیفە هەوالی پێداوه، ئەشزانێ خۆی ئەو دەرگایەیه‌یە لەبەرامبەر فیتنەدا دەشکێ.

واتە عومەر دەزانێ خەلافەتەکی دەرگایەکی پتەوه و ناھێلنی فیتنە لێوه هورژم کاتە سەر موسڵمانان و فیتنە لەناو خەلافەت و سەردەم و ژێانی ئەودا موسڵمانان داگیر ناکا.

هەروەها ئەوەشی دەزانێ بە کوشتن دەمرێ و دوژمنەکانی دەتوانن بیکوژن و بەم شیوێهێش لەسەر دەستی ئەواندا بە شەهیدی دەگاتە دیداری پەروردگاری، ئا لەو کاتەشدا فیتنە هورژم دەهێنێ بۆ موسڵمانان. عومەر دەزانێ بە شەهیدبون دەرگاکی دەشکێ، ئەمەش مانای وایە سیستەمی فرمانڕوایی ئیسلامی تا هەستانی قیامەت جێگیر نابێ.

ئەمەش لەدوای شەهیدبونی عومەر روویدا، هەردوو خەلیفەی پاش خۆی (عوسمان و عەلی ﷺ) شەهیدبون و هەردوو جەنگی (جەمەل و صفین) روویان دا.

عومەر دەزانێ
بەکوشتن دەمرێ

پاشان دەستە و گروھە ئیسلامی و جیاوازیە سیاسییەکان بەدەرکەوتن،
 کە تا ئیستاش موسڵمانانی ھەراسان کردوو، ئیستاش بەردەوام
 سیستمی فەرمانرەوایی لە ئیسلامدا بە شەھیدبونی عومەر ؓ شکاوە
 کەلینی تیکەوتوو، لەدوای ئەو دانەخراوە، تا پوژی قیامەتیش داناخری!
 پەحمەتی خوا لەو دوو ھاوئەلە بەرپزە (عومەری کوپی
 خەتتاب) و (حوزەیفە کوپی یەمان) لەسەر ئەو گفتوگۆ سەیرە
 ئیوانیان!!

کەواتە عومەر ؓ لە پیغەمبەری خواوە ﷺ دەیزانی کە بە کوشتن دەروا
 و بەشەھیدی دەگات بە دیداری پەرورەدگاری.

ھەوالدانی پیغەمبەر

(ئەنەسی کوپی مالیک ؓ) وتویەتی: جاریکیان پیغەمبەر ﷺ لەگەڵ بە شەھیدبونی
 ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان سەرکەوتە سەر شاخی ئوحود، شاخەکە
 کەوتە لەرزە، پیغەمبەری خوا ﷺ بە پییەکانی دای بەسەر شاخەکەدا و
 فەرمووی: ((ئەی ئوحود جیگیرە، چونکە پیغەمبەرێک و راستگۆیەک و
 دوو شەھیدت لەسەرە)).

(عوسمانی کوپی مەظعون ؓ) گوتویەتی: پیغەمبەری خوا ﷺ بە
 دەست ئامازەیی بۆ عومەر کرد و فەرمووی: ئەو داخەری دەرگای فیتنە
 پاشان فەرمووی: تا ئەمە لەناوتاندا بێ، بەردەوام دەرگای فیتنەتان ئی
 داخراوە!!!

پاش دە ساڵ و نیو لە خەلافەتی پیروزی عومەر، کە موسڵمانان تیایدا
 پیشکەوتن و ئیسلام تیایدا بلأوبویەو و لاتانی تیا دا رزگار بوو،
 موسڵمانان بەسەرکەوتن و سەرفرازی و دەسەلاتەو بەختیار بون.
 لەدوای ھەموو ئەمانە کاتێ کۆتایی ئەم خەلیفە راشیدیە ھات و ئەجەل
 یەخەیی گرت و بەشەھیدی گەشت بە خوا.

پارێنەوێ عومەر

لە دوا حەجیدا لە

سالی ۲۳ی کۆچی

جا لەگەڵ چەند دیمەنیکی لێدانەکیدە دەژین و پاشان باس لە
 شەھیدبوئەکە دەکەین.

ئەمیری بڕواداران عومەر ؓ دوا حەجی لە سالی (۲۳)ی کۆچیدا

بەئەنجام گەياند، كاتى لە مینادا بوو لە (ایام التشریق)دا، تەپۆلكەيەى
لەخۆل و وردەبەرد خپرکرد و بەرگەكەى دا بەسەردا، پاشان لەسەرى
دانیشت و دوايى دەستى بۆ ئاسمان بەرزكردەووە بە پارانەووە وتى:
(پەروەردگارا! وا پىر و لاواز بووم و فەرمان بەردار و رەعیەتەكەم
بلاویونەتەو، بمبەرەووە بۆ لاى خۆت، بئىئەوێ پىشیللى مافىكم كەردبى يا
كەمتەرخەم كەردبى، پەروەردگارىم، داواى شەهیدبوونى پىناوى تۆ دەكەم،
مەردنىك كە لەشارى پىغەمبەرى خواﷺ بى).

لە راستیدا عومەر دەیویست لە پىناوى خوا لەشارى پىغەمبەرى
خواﷺ شەهید بى، خواى گەورەش نزاكەى وەرگرت، ئەوەبوو پاش كەمتر
لە دوو هەفتە لەم پارانەيەو، عومەر بە شەهیدى بە دیدارى خوا گەیشت.
كەمىك پىش شەهیدكردنى عومەر، (ئەبوموساى ئەشعەرىﷺ)
خەونىكى بىنى و گوتى: چەند رىگەيەكم لەپىش خۆمەووە بىنى، پاشان
هەموو رىگاكان ون بون و لاچوون، تەنھا رىگەيەكيان مایەو، پىیدا
رۆیشتم، تا گەیشتم بە شاخىك، بىنىم وا پىغەمبەرى خواﷺ لەسەرەوێ
شاخەكەدا بوو، لە تەنیشتیەو ئەبوبەكر بوو، پىغەمبەرى خواﷺ ئاماژەى
بە عومەر دەكرد: وەرە بۆ لامان.. ئىنجا بەخەبەر هاتم..

پاشان وتم: انا لله وانا اليه راجعون، ئەمىرى برواداران مردووە.
(ئەنەسى كۆپى مالىك) گوتى دەربارەى خەونەكەت بۆچى كاغەزى بۆ
عومەر نانئىرى؟ هەردوكىشان ئەوكاتە لەعیراق بون.

ئەبوموسا گوتى: من هەوالى مەردنى خۆى پى نادەم!!
كاتى عومەر لەدوا حەجى گەرايەووە مەدینە، دوا وتارىكى دا لە مەدینە،
عبدالرحمنى كۆپى عەوف هەندى لە وتەكانى ئەو وتارەى عومەرمان بۆ
باس دەكا كە لە وتارى هەينى ۲۱ى (ذی الحجة)ى سالى ۲۳ى كۆچى
داویتی.

ئەو وتەيەى (عبدالرحمنى كۆپى عەوف)مان باس كرد، كاتى كە باسى
چۆنیتی هەلبژاردنى (ئەبوبەكرى صدیقﷺ)مان لە (تروسكە

خەونىكى

ئەبوموساى

ئەشعەرى

دەربارەى كۆچى

دوايى عومەر

دوا وتارى هەينى

عومەر لە مەدینە

میژووییە (کە) ی پیشوودا کرد!

عومەر خۆیشی باسی خەونێک بۆ موسلمانان دەکا کە بینووییەتی و ھەر خۆیشی بۆیان لێک دەداتەوہ.

خەونی عومەر

بەوێ کە لە شێر

دەنوکی لێدەدا

ھەر لە ھەمان وتار گوتیەتی: من خەونێکم بینووە، تەنھا ئامادەبوونی مەرگی ئی دەخوینمەوہ، بینیم وەک ئەوێ کە لە شیرێک دوو دەنوکی لێم دا!! ھەندێ کەسیش فەرمانم پێ دەکەن کە کەسیک بکەم بە جێنشین و خەلیفە ی دوا ی خۆم دیاری بکەم!!

لە راستیدا خوا ی گەرە ئاین و خەلافەت و بەرنامە ی پیغەمبەرە کە ی تێک نادا.

جا ئەگەر خێرا شتێک بەسەرھات، ئەوا خەلافەت بەراویژ دەبێ لە نیوان ئەو شەش کەسەدا کە پیغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد و لێیان رازی بوو!

پیش شەھیدبوونی بە چوار پوژ، واتە پوژی یەکشەممە ی ۲۳ ی (ذی الحجة) چاوی کەوت بە ھەردوو ھاوہلان حوزەیفە ی کوپی یەمان و سەھلی کوپی حەنیف ﷺ، حوزەیفە ی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانە ی بە ئاوی روباری دیجلە ئاوەدەران و (سەھلی کوپی حەنیف) یشی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانە ی بە ئاوی فورات ئاوەدەران. پیشی گوتن: چیتان کرد؟ دەترسم شتیکتان لەسەر ئەو زەویانە دانابی کە لەتوانادا نەبێ.

وتیان: بەپێی توانا کاروبارمان رێکخستوو! (ئەوئەندەمان لەسەر داناو کە لەتوانایدا یە).

عومەر گوتی: گەر خوا ساغ و سەلامەتم بکا، شتێک بۆ بیوہژنەکانی عێراق دا بین دەکەم کە دوا ی خۆم ھەرگیز پیویستیان بەھیچ پیاویکی تر نەبێ!!

عومەر

رێی ئەدەدا

گیراوەکانی شەپ لە

مەدینەدا نیشتهجێ

بن

بەلام لە پوژی چوارەمی ئەم گفتوگوییە نیوانیاندا لێی درا!! عومەر ﷺ پێی نەدەدا گیراوەکانی ولاتانی رزگارکراو بیئە (مەدینە ی منورە) پایتەختی دەولەتی خیلافەت، ھەر بۆیە رێگری دەکرد لە

ئاگرپەرستەکانی عێراق و فارس و گاوەرەکانی شام و میصر کە لە مەدینەدا بمیڤنەوه، مەگەر موسڵمان ببن و بیڤنە ناو ئەم ئایینەوه.

ئەم ھەلۆیستە ی عومەر لە ھەلۆیستە جوان و بەرچاوپۆشنیەکانی بوو، چونکە ئەوانە لە قەومە شکست خواردوو و سەرئەگەوتووەکان بون، بەرامبەر ئیسلام کینە لەدڵ بون و بەرامبەر موسڵمانان رق ئەستور بون، ھەر بۆیە لەسەر پیلان دانان بۆ موسڵمانان و فیڤل کردن لە ئیسلام سوور دەبن!

بونیشیان لە پایتەختی خەلافەتدا فرت و فیڤل و پیلانەکانیان بۆ ئاسان دەکا، بەرھەڵستی و رێگری کردنی لە نیشتەجێ بونیان لە مەدینە بۆ ئەو ھەوێ تا موسڵمانان لە زیانیان بپاریژی.

بەلام ھەندێ ھاوێل لەو گیراوانە ی شەپدا بەندە و کۆیلەیان ھەبوو، چ گاوەر بوبێتن یان ئاگرپەرست، ھەندیکیان زۆر داوایان لە عومەر دەکرد کە مۆلەتیان بدا، بۆ ئەوێ ھەندێ لەو بەندە و کۆیلە ژێردەست کراوانە لە مەدینەدا نیشتەجێ بکەن، بۆ ئەوێ لە کاروبارەکانیاندا پشتیان پێ ببەستن، عومەریش لەگەڤ پیناخۆشبونییدا مۆلەتی بە ھەندیکیان دەدا لە مەدینە نیشتەجێ ببن.

ھەندێ ھاوێل
داوای ھێنای
کۆیلەکانیان دەکرد
بۆ
مەدینە

ئەوێ عومەر لێی دەترسا و پێشھاتی پوودانی کردبوو پوویدا.. چەند کەسیک لەو دواپراوہ قین لەدڵانە ی لە مەدینەدا نیشتەجێ بون، پیلانیکیان بۆ ئەمیری براداران رێکخست، رێککەوتن لەسەر کوشتنی، لەبەر ئەوێ دەوڵەتەکانیانی لەناو بردبوو و ھێز و تواناکانیانی نەھێشتبوو!

پیلانی تیرۆکردنی
عومەر و پیلانگیران

تیرۆکردنی عومەر ﷺ پیلانیکی ستەمکارانە بوو، ھەرسێ لایەنی جۆلەکە و گاوەر و ئاگرپەرست ھاوبەشیان تیا دا کرد.

پیلانگیرەکان چواربون:

ھۆرموزانی فارسی

١- (ھۆرموزان): فارسیەکی ئاگرپەرست بوو، پاشای ئەھواز بوو، یەکیک بوو لە گەورە سەرکرەکانی فارسی لە جەنگەکانیان دژ بە

موسڵمانان لە جەنگی قادسیەدا و لە پێش و پاشی جەنگەکەدا. خۆی گەرە بەدەستی موسڵمانە تیکۆشەرەکان لە جەنگی (تەستور)دا لە ئەهواز تیکۆ شکاند و، ئەمیان دەستگیر کرد و بەدیلى لە ساڵى ١٨ى کۆچىدا رەوانەى مەدینەیان کرد، پاش ئەوەى لەلایەن عومەرەو ئەمانەتى پێدرا، لە مەدینە مایەو و نیشتهجئ بوو.

کەعبى ئەحبار

٢- (کەعبى ئەحبار): لە جولهکەکانى یەمەن و لە زاناکانى جولهکەى ئەوئى بوو، زانابوو بە تەورات.

ئەبولؤلوهى
ئاگرپەرست

٣- (ئەبو لؤلوهى فەیرۆز): بەندەى (مغیرەى کوپى شوعبە) بوو ﷺ، کە لە جەنگى فارسەکاندا گرتبووى، فارسىكى ئاگرپەرست بوو، ببووە بەندەو کۆیلە لە یەکیک لە جەنگەکانى فارسى و موسڵماناندا، کاتیکیش بەندە کۆیلەکان بەسەر موچاھیدەکاندا دابەش کران، ئەو وەبەر بەشى (مغیرەى کوپى شوعبە) کەوت.

(ئەبولؤلوهى)ەى ئاگرپەرستى فارسى پیشەکار و ئاسنگەرێكى شارەزابوو، ئامرازە ئاسنینهکانى بە شارەزایى و وردکاریەو دروست دەکرد.

(مغیرەى کوپى شوعبە) زۆر پێى داگرت لەسەر عومەر بۆ ئەوەى (ئەبو لؤلوه) لە مەدینەدا نیشتهجئ بئ تا موسڵمانان سودى ئى ببینن، چونکە ئاسنگەر و دارقاش و نەخشەساز و پیشەکار بوو، (مغیرە)ش لە دەست هات و مالهەى سودمەند دەبئ چونکە کۆیلەى ئەو! عومەرىش مۆلەتى پێدا.

جوفەینەى رۆمى

٤- (جوفەینە): بەندە و کۆیلەیهکی گاوری رۆمى بوو، لە گیراوەکانى رۆم بوو لە رزگارکردنى شامدا، بوو بە کۆیلە و بەشى یەکیک لە موسڵمانەکان و لە مەدینەدا نیشتهجئ بوو.

ئەم چوارە، پیلانیان بۆ کوشتنى عومەر ﷺ دانا.

قەسەى کەعبى
ئەحبار بۆ عومەر

(کەعبى ئەحبار) هەوائى بە عومەرى کوپى خەتتاب دا کە ئەجەلەت نزیک بۆتەو و نزیکە وەفات بەکەى، گوايە ئەمە لە تەورات باسکراوە!
(سەعدى جارى)-بەندەى ئازادکراوى عومەرى کوپى خەتتاب-

وتویەتی: عومەری کوپری خەتتاب دەچیئت بۆ لای خیزانەکە (ئوم کەلثومی کچی عەلی کوپری ئەبوطالب)، دەبینی دەگری، پێی دەلی: بۆچی دەگری؟

گوتی: (کەعبی ئەحبار)ی جولهکە دەربارەت دەلی عومەر لەسەر دەرگاکانی دۆزەخە!

عومەر پێی گوت: ماشاء الله! بەخوا ئومیدم بەخوای گەورەییە بە بەختیاری دروستمی کردبێ.

پاشان عومەر (کەعبی ئەحبار) بانگ دەکا، کاتیەک کە دیتە لای، کەعب دەلی: ئەی ئەمیری پرۆاداران، پەلەم ئی مەکە، سویند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، ئەم مانگی (ذی الحجة)یە تەواو نابێ تا تۆ دەچیتە بەهەشتەوه. عومەر پێی گوت: ئەمە چیە؟ جارێک دەمکەیتە دۆزەخی و جارێک دەمکەیتە بەهەشتی؟!

ئەویش وتی: ئەی ئەمیری پرۆاداران، بەخوا ئیمە لە تەوراتی کتیبی خوادا دەبینن، تۆ لەسەر دەرگایەک لە دەرگاکانی دۆزەخ دای، بەرەستی لە چوونە ناوێوەی خەلکی دەکە، کاتێ کە دەشمەری خەلکی دەچنە ناویەوه.

پاشان پێی وتو: ئەمیری پرۆاداران! وەسیەتی خۆت بکە، ئەوەی دەتەوێ دەستنیشان بکە، بەراستی تۆ پاش سێ پۆژی تر دەمری!! عومەر بە سەرسۆرمانەوه پێی وت: تۆ چۆن ئەوه دەزانیت؟! وتی: ئەوه لە تەوراتی کتیبی خوادا بیننومه.

عومەر پێی وت: الله، الله، ئایا عومەری کوپری خەتتاب لە تەوراتدا دەبینی؟!

کەعبی ئەحبار وتی: نەخیز، بەلکو کارەکانت دەبینم، تیاشیدا دەبینم کە تەمەنت تەواو بوو و ئەجەلت هاتو!

لە پۆژی دوووەدا (کەعبی ئەحبار) هات بۆ لای عومەر و پێی وت: ئەی ئەمیری پرۆاداران، پۆژیک رووی و تەمەنت دوو پۆژی ماوه!

کەعب و

مەلەبەستن کە

عومەر ناوی لە

تەوراتدا هاتو

کەعبی ئەحبار

مەواڵ بەعومەر

دەدا کە لەدوای

سێ پۆژ شەهید

دەبێ

لە پۆژی دواتر (کەعب) ھاتە لای (عومەر) ووتی: دووپۆژ رۆیی و یەک پۆژ تەمەنت ماوہ!!

لەکاتی بەیانی پۆژی چوارەمدا عومەر لە میحرابدا پیکرا!!
ئەم دیاریکردنە یەک لەدوای یەکە (کەعبی ئەحبار) بەلگەیە لەسەر ئەوێ کە لەپیلانی تیرۆرەکانگادار بوو و، بەشدار بوو تیایدا و، کاتی جێبەجێکردنەکەشی زانیو و، ویستویەتی خۆی بەسەر عومەر و موسلماناندا بە زانا نیشان بدا و وا ھەلبەستیت کە ئەمە لە تەوراتدا ھاتوہ!!

پیش تیرۆرکردنی عومەر، (ئەبولوللوئە فەیرۆزی فارسی ھاتبوہ لای عومەر و لە (مغیرە) سکالای کردبوو، (مغیرە) داوای لیکردبوو ھەر پۆژی لەبری ئەو ئامرازی ئاسن و ئاشانەیی دروستی دەکات چوار درھەمی پێ بدا.

(ئەبولوللوئە) وای دەزانی ستەمی لیکراوہ و، (مغیرە) بەکاری دەھینێ و ستەمی ئی دەکات و مالتیکی زۆری ئی دەستینیت، کە بریتیە لە چوار درھەم لە پۆژیکدا!!

ئەبولوللوئە بە عومەری وت: ئەی ئەمیری برواداران، لە راستیدا (مغیرە) سەربارمی قورس کردوہ، دیارە مالتیکی زۆرم ئی وەرەگرئ، قسە لەگەڵ بکە تا لە سەرم سوک بکا.

عومەر پێی وت: تۆ چ کارئ باش دەزانی؟
ئەویش ھەموو ئەو کارانەیی کە دەیکرد لە ئاسنگەری و دارقاشی و نەخشەسازی ھەموو باسکرد.

عومەر پێی وت: خۆ (مغیرە) مالتیکی زۆری لیت داوا نەکردووە، لەخوا بترسە، لەگەڵ گەورەکەت باش بە.

لەنیازی عومەردا بوو کاتئ کە چاوی بە (مغیرە) بکەوێت لەو بارەییەو قسە لەگەڵ بکا و، داوای بارسوک کردنی (ئەبولوللوئە) ی لێ بکا.

(ئەبولوللوئە) بە تۆرەییەوہ رۆی و دەیوت: دادگەری عومەر جگە لەمن

ئەبولوللوئە سکالا
لەسەر مغیرە
دەباتە بەردەم
عومەر

گفتوگوییەکی نێوان
عومەر و
ئەبولوللوئە

ھەممۇ خەلكى گرتۈتەۋە، لەگەل مندا دادگەر نەبوو.

(ئەبولۇلئوئە) دوابراۋەيەكى قىن لەدل بوو، بەتايىبەت لەسەر خودى عومەر، چونكە لە خەلافەتەكەى ئەودا مسولمانان سەرگەۋتن لە تىك و پىكدانى دەۋلەتى فارسى.

ئەبولۇلئوئە

دوابراۋەى

قىن لەدل

كاتى (ئەبولۇلئوئە) لەمەدىنەدا مندالى گىراۋى ئاگرپەرستەكانى دەبىنى، دەستى بەسەردا دەھىنان و دەگىريا و دەيوت: عومەر جەرگمى بىرپوھ!!!

لەپاش ئەو وتوئىژەى نىۋان خۇى و عومەر لەناخى خۇيدا بىرپارى كوشتنى دا.

(ئەبولۇلئوئە) خەنجەرىكى دووسەرى دروست كرد، كە زۆر تىژ بوو، نىيازى كوشتنى عومەرى ھىنا، چوۋ بۇ لاي (ھورموزان) وخەنجەرەكەى پىشان دا و پىى وت: ئەمە چۆن دەبىنى؟

پىگەۋتنى

ئەبولۇلئوئە لەگەل

ھورموزان

لەسەر كوشتنى

عومەر

ھورموزان وتى: لەھەر كەسىكى بدەى يەكسەر كوشتوتە.

پۇژىك عومەر لەگەل كۆمەلىك ھاۋەلان بەناو مەدىنەدا دەپۇى، لەرىگەدا (ئەبولۇلئوئە) ى پى گەشت.

عومەر پىى وت: بىستومە وتوتە: ئەگەر بمەۋى ئاشىك دروست بكەم كە بە ئاۋى دىراۋ كار بكات.!

ئەبولۇلئوئە

مەپەشە لە

عومەر دەكا

(ئەبولۇلئوئە) بە تورپەى و قىن و مۇنىەۋە ۋەلامى دايەۋە و وتى: ئاشىكت بۇ دروست دەكەم دەنگ بداتەۋە كە خەلكى قسەى لەسەر بكەن!! عومەر بەۋ ھاۋەلانەى لەگەلى بون گوتى: ئەم بەندەيە ھەپەشە و گورەشەم لى دەكا!!

عبدالرحمنى كوپى

ئەبۇبەكر ھەرسى

پىلانگىرەكان

پىگەۋە دەبىنىت

سى لە پىلانگىرەكات كۆبۇنەۋە" ھورموزان و ئەبولۇلئوئە و جوفەينە، لە چۆنىتى جىبەجى كردنى پىلانەكە و تىرۇركردنى عومەريان دەكۆلىەۋە، (ئەبولۇلئوئە) ئەو خەنجەرەى پىبۇو كە بۇ تاۋانەكەى ئامادەى كردبۇو.

لەكاتىكدا ئەم سىانە كۆبۇنەۋە، (عبدالرحمنى كوپى ئەبۇبەكرى صدىق) بەلاياندا تىپەپى، كاتى كە بىنيان ترس و بىم گرتىانى،

لەپێشدا لەسەر زەوی دانیشتبون، بۆیە بە ترسیکەو کەوتنە خۆیان و
 ھەستانە سەر پێ، (ئەبولوئلوئە) ئەو خەنجەرە ی کە پێی بوو لە دەستی
 کەوتە خوارەو، ھەر ئەو خەنجەرەش بوو کە پشتی دای لە عومەر!!
 (ئەبولوئلوئە) پیلانە کە ی جێبەجێ کرد، لە بەیانی پوژی چوارشەممە ی
 ۲۶ ی ذی الحجة ۲۲ کۆچی بە خەنجەرە ژەھراویە دووسەرە کە ی دای لە
 عومەر.

پێکراوی عومەر لە
 بەیانی پوژی
 چوارشەممە ی
 ۲۶ ی ذی الحجة

بە لێگەرپێن یەك لە ئامادەبوونی روداوە دلتەزینەکە، درێژە ی
 روداوە کە مان بۆ بگێڕێتەو:

عەمری کوپی
 مەیمون روداوە کە
 دەگێڕێتەو

(عەمری کوپی مەیمونی ئەودی) -رەحمەتی خۆی لێ بێ- دەلی:
 پوژی لێدرانە کە ی ئاگام لە عومەر بوو، ئەو ی وای کرد کە لە ریزی
 یەکەم ی پیشەوەدا نەبم سامی عومەر بوو، عومەر پیاویکی سامدار بوو، من
 لە ریزی دووھەدا بووم، لەنیوان من و عومەردا (ئێین عەباس) ھەبوو، واتە
 عەمر لە ریزی دووھەدا بوو و ئێین عەباس لە ریزی یەکەمدا، راستەوخۆ
 لەدوای عومەرەو ھەبوو.

کاتی کە قامەتی نوێژی بەیانی کرا، عومەر لە میحرابە کەیدا وەستابوو.
 عەمری کوپی مەیمون وتوێت: کاتی کە قامەت بۆ نوێژدەکرا، عومەر
 بەنیو ریزەکاندا ھات و چۆی دەکرد و دەیوت: ریک راوەستن.. رووی لە
 خەلکە دەکرد و سەیریانی دەکرد.. ئەگەر پیاویکی بێینیایە لە پێشتەر
 بوایە یا لە دوابوایە ریکی دەخست، پاشان پێش دەکەوتە میحرابە کە و
 (اللہ اکبر) ی دەکرد.

لەنوێژی بەیانیدا جاری وا ھەبوو لە رکاتی یەکەمدا سورەتی (یوسف)
 یا (نحل) ی دەخویند تا خەلکی کۆبێنەو و بەنوێژە کە رابگەن.

لە پوژی روداوە کەدا، قامەتی نوێژ کرا، عومەر سەیریکی خەلکی دەکرد
 بۆ ریکخستنی ریزەکانیان، لەدوایەو راستەوخۆ (عبداللہ ی کوپی
 عەباس) و (عبدالرحمن ی کوپی عەوف) ھەبون، (ئەبولوئلوئە) ھاتە
 ژورەو و خەنجەرە ژەھراویە کە ی پێبوو..

عومەر بە (الله اکبر) نوێژێ دەست پێکرد، نوێژگەرانیشت لەدواوە (الله اکبر)یان کرد و چوونه ناو نوێژەوه.

عومەر لە
(الله اکبر)ی
ئیحرامدا
لێی درا

پیش ئەوهی دەست بە خوێندنی سورەتی (فاتیحە) بکا، (ئەبولوئلوئە) لەنێو ریزی نوێژگەراندا بۆی دەرچوو، بە خەنجەرە ژەهراویەکە ی سێ خەنجەری قوڵی لێدا، یەکیکیان لە شانی و دوانەکە ی تریان لە کەلەک و سکی.. لێدانهکە ی سکی بپرەر بوو.

عومەر گوتی: سەگەکە کوشتمی، یا سەگەکە خواردمی!!

عومەر بەهۆی بەهێزی لێدرانهکە ی کەوتە سەرزهوی و خوێنهکە ی بەخوێ لێی دەرۆیشت، لەوکاتەدا عومەر ئەم فرمودەیهی خوای گەورە ی دەخویند ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾: خوا بەهەرچی فرمان بدا-بێ زیاد و کەم- دەبێ بکری. ﴿الأحزاب: ٣٨﴾.

(ئەبولوئلوئە) دوا ی ئەوهی بە خەنجەرەکە ی لە عومەری دا، دەستی کرد بە لێدانی ئەو نوێژگەرانهی کە لەناو نوێژدا بون، بەلای راست و چەپدا لێی ددان، لەو لێدانانەدا سیانزە پیاو بەرکەوتن و حەوتیان شەهید بون!!

ئەبولوئلوئە لە
سیانزە نوێژگەری
تر دەدا و پاشان
خۆی دەکوژی

کە (عبدالرحمنی کوپی عەوف) ئەو دیمەنە دلتەزینە ی بینی، بەکاریکی زیرەکانە هەستا، جلیکی گەورە ی فرێدایە سەر (ئەبولوئلوئە) تا پەل بەست بکری!!

کە (ئەبولوئلوئە) خۆی لەناو بەرگەکەدا دیتەوه و، زانی دەستگیر دەکری و ناتوانی رابکات، یەکسەر بە خەنجەرەکە ی خۆی کوشت!!

(عەمری کوپی مەیمون) گێڕانهوه ی روداوێکە تەواو دەکات:

پاشان عومەر دەستی (عبدالرحمنی کوپی عەوف) ی گرت کە لە پشتیهوه بوو، پیشی خست تا نوێژەکە تەواو بکات، (عبدالرحمن) پیشکەوتە میحرابهکە.

عبدالرحمنی کوپی
عەوف نوێژی
بە یانی تەواو
دەکات

ئەوانە ی لە پشت عومەرەوه بون روداوێکە یان بینی، پێکرانی عومەر و سێزده پیاوێکە و کوژرانی (ئەبولوئلوئە) یان بینی.

بەلām ئەوانەى لە لایەکانى تری مزگەوتدا بون نەیانزانى چى رویداوه، کاتیك عومەر دواى (الله اکبر)ى ئیحرām (فاتیحه)ى نەخویند، دەستیان کرد بە وتنى (سبحان الله، سبحان الله).

(عبدالرحمن) پێشکەوت، نوێژتکى زۆر سوکى بە نوێژگەران کرد و تیايدا کورتترین دوو سورەتى قورئانى خویند.

(عبدالرحمن) وموسلمانان نوێژیان کرد، ئەگەر چى پێشەواکەیان لە میحرابەکە بەبرینداری کەوتبوو، بەلām نوێژى بەیانیان پێش فریاکەوتنى ئەمیری برواداران خست، چونکە کاتەکەى زۆر تەسکە!!!

(عبداللهى کوپى عومەر) ﷺ دەلى: عومەر لەهۆش خۆى چوو، هەتا پۆژ زەرد بوو، خەریک بوو پۆژ هەلبیئت، ئەویش نوێژى بەیانى نەکردبوو. عومەر نوێژى بەیانى کرد و برینهکەى خوینى وتیان: بەهیچ شتیک ناتوان بەخەبەرى بێنن، مەگەر بە بیرخستنهوهى نوێژنەبیئت، جا ئەگەر ژيانى تیدا مابێت بەخەبەر دێت.

وتیان: ئەى ئەمیری برواداران، نوێژ، نوێژ! عومەر لە لەهۆشخۆچونەکەى بەناگا هاتەوهو گوتى: بەلى، بەخوا نوێژ، هەركەسى وازی ئى بێنى ماف و بەشى نیه!

تەماشای دەموچاوی کردین و گوتى: خەلکەکە نوێژیان کرد؟

وتـم-ئێین عەباس-: بەلى ئەمیری برواداران.

گوتى: ئیسلام بۆ کەسێک نیه واز لەنوێژ بێنیت!!

جا هەر لە میحرابەکەدا ئاویان بۆ هیئا، دەستنوێژى شۆرى و بەر لە پۆژههلات نوێژى بەیانى کرد و، برینهکەشى خوینى ئى دەچۆرا.

عومەر دواى ئەوهى نوێژى بەیانى کرد، بە ئێین عەباسى گوت: عومەر، ئێین عەباس رادەسپێریت تا بزانی برۆدەرەوه بزانه کى منى کوشت؟

(ئێین عەباس) وتویهتى: پرسیارم لە خەلکە کۆمەڵبۆهکە کرد: کى بوو

لە ئەمیری بروادارانى دا؟

وتیان: (ئەبولؤلوهى ئاگرپەرست)ى دوژمنى خوالیى دا، کە کۆیلەى (موغیرەى کوپى شوعبە)یه، لەگەل ئەوا لە ژمارەیهک موسلمانى تریشى

بکۆژەکە کێیه

داوەو پاشان خۆی کوشتو!!

(ئێین عەباس) وتویەتی: گەر پامەو، عومەریش هەر تەماشای دەکردم،
وێک ئەوێ بۆ دواکەوتی و لەسەر خۆ هاتیو.

پێم وت: کۆیلە (موغیرە کۆپی شوعبە) بوو!
گوتی: پێشە سازەکە؟ وتم: بەئێ.

گوتی: خودا بیکوژێ، خۆ من فەرمانم داوێو لەگەڵی چاک بن، سوپاس
بۆخوا مردنم بە دەستی کەسیک نەبوو خۆی بە ئیسلام دا بنی، سوپاس بۆ
خوا بکوژە کەم کەسیک نیە بە تەنھا سوژدە یەکیشت لای خوا بیانو
بەینێتەو!!

پاشان پێی وتم: خۆت و عەباسی باوکت حەزتان دەکرد مەدینە پڕیبت
لە کافرەکانی رۆم و فارس!

پێم وت: ئەگەر حەز دەکەیت هەر ئێستا هەمویان دەکوژین!
گوتی: ئێستا دەیانکوژن، دوا ئەوێ بە زمانی ئێو قسە دەکەن و
نوێژی ئێو دەکەن و حەجی ئێو ئەنجام دەدەن!!
پاشان عومەر لە میحرابەو بەرەو مالهە کە هەلگیرا و برینە کەشی هەر
خوینی ئی دەچۆرا.

عومەر ویستی لەو دُنیا بیست کە موسلمانان بە کوشتنی ئەو رازی نین
و ئەوان لێی رازین و، لێی توپە نین و رقیان لێی نابێتەو.
(عبداللەهی کۆپی عومەر) گوتویەتی: کاتێ لە باوكم درا، ترسا
تاوانیکێ موسلمانانی لەسەر بێ و پێی نەزانی، هەر بۆیە (عبداللەهی کۆپی
عەباس) ی بانگ کرد -کە خۆشی دەویست- پێی گوت: پێم خۆشە
ناگادارم کە لە حال و باری موسلمانان.

(ئێین عەباس) چوو دەرهو، راپرسی دەرباری پیکرانی ئەمیری
پرواداران لە خەلک دەکرد!

هەمویان وتیان: بەخوا هەر هەموومان ئاواتەخواز بووین خۆی گەرە
لە تەمەنی ئێمە هەلگیرێ و بیخاتە سەر تەمەنی ئەمیری پرواداران!

عومەر لۆمە ئێین
عەباس دەکات

عومەر داوا لە ئێین
عەباس دەکات
بزانێ رای
موسلمانان
دەربارە ی
عومەر چۆنە

جا گەپرایەووە لای عومەر و پێی وت: بەلای هەر کۆمەڵیکدا هاتبێتم دەگریان، وەك ئەوەی ئەمڕۆ رۆڵەکانی خۆیانیان لە دەست چووێ! کاتێک لە چێشتەنگاوی پۆژی چوارشەممەدا عومەر لەمالی خۆی دانرا، موسلمانان لەگەڵیدا چونەووە بۆمال، وەك ئەوەی لە پێشدا هیچ کات تووشی موسیبت نەبویتن!

لە دیاریکردنی چۆنییەتی پێکرانەکە و ئەندازەی مەترسی برینەکە ی جیاوازی بون، می وایان هەبوو دەیوت: هیچ نیە و برینەکە ی سوکە. ئەوانی تر دەیانوت: پێکرانەکە ی ترسناکە و دەترسین بمڕ!

پزیشکیان هێنا تا سەیری برینەکە ی بکا، کاتێ پزیشکەکە هات، گوشراوی خورمای پێدا-کە بریتی بوو لە دەنکەخورما و لەناو ئاودا خوسابوو تا تامەکە ی شیرین بێت، نەك ئەو بادەیی سەرخۆشکەرەو لە شەردا حەرەمە-، گوشراوی خورماکە وەکو خۆی و بە پوختی لە بۆشایی سکیەووە دەردەچوو!! پاشان شیرێ پێدا، بەهەمان شیوە وەکو خۆی لە بۆشایی سکیەووە دەردەچوو!!

پزیشکەکە زانی لێدانەکە ی پرەرە و پێکرانەکە ی ترسناکە، بە عومەری وت: چ سپاردەیهکت هەیه بیکە، چونکە تۆ دەمڕ! عومەر گوتی: پزیشکەکە راستی لەگەڵ وتم، ئەگەر جگە لەوەی بوتبایە درۆی لەگەڵ دەکردم!

کاتێ دەورپێشتەکە ی ئەوەیان بیست گریان، عومەر نەیهێشت بگری و پێی وتن: بەسەرماندا مەگرین، ئەوەی دەگریێ با بجێتە دەرەو!

موسلمانان چونە لای عومەر و سەریان لێدەدا و دلیان دەدایەووە خواحافیزیان لێی دەکرد و ستایشی کردەوێ چاکێ ئەویان دەکرد.

لاویکی موسلمان هاتە خزمەتی و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! موژدەم پێ بدە، چونکە خوا موژدە ی پێداوی، تۆ هاوێلی پێغەمبەری خوای ﷺ، وەك خوشت دەزانی، جێ پێت لە ئیسلامدا دیارە، سەرپەرشتیاریت کرد و دادگەر بووی، وا ئێستاش لەپێناوی خوا

پزیشک

دەستنیسانی

ترسناکی پێکرانی

عومەر دەکات

موسلمانان

سەردانی عومەر

دەکەن

شەھادەت بەدەست دەھێنی!!

عومەریش پێی گوت: ئاواتەخوایم ئەوەندە بەسم بێ، بە مایە ی خۆم
دەرچم.

کاتی لاوەکە هەستا و کۆڕەکە ی بەجێ هێشت، عومەر بۆی روانی، بینی
جلەکانی شۆڤر و لە زەوی دەخشی، (عومەر) بانگی کرد، کاتی
لەبەرانبەری وەستا پێی گوت: کوپی برام، جلەکت بەرزکەو، ئەو بۆ
جلەکت پاکترە و بۆ رازیبونی خوا باشترە!!

(عبداللەهی کوپی عباس) قسە ی لەگەڵدا کرد و، باسی چاکەکانی کرد و
ستایشی لەسەر کرد، لە قسەکانیدا راستگۆش بوو.

لەو قسانە ی پێی وت: ئە ی ئەمیری برواداران، هاوێلی پیغەمبەری
خوات کردووە و هاوێلیکی باش بووی، کاتیکیش لێی جیابویتەووە لێت
رازی بوو، پاشان هاوێلیتی ئەبوبەکر کرد و هاوێلیکی باش بووی، کە
لێی جیابویتەووە ئەویش لێت رازی بوو، پاشان هاوێلیتی هاوێلیانی
پیغەمبەری خوات کردووە ﷺ، هاوێلیکی باش بووی بۆیان، خۆ ئەگەر لێیان
جیابیتەووە، بەشیوازیک بەجێیان دەهێلی کە هەموو لێت رازین!

بەراستی تۆ ئەمیر و ئەمین و گەورە ی برواداران، بە کتییی خوا
داوهری دەکە ی، شت بە یەکسانی دابەش دەکە ی! لەراستیدا موسلمان
بونت سەربەزی بوو، ئەمیرایەتیەکتە فەتخ بوو، زەویت پەر لە دادگەری
کردووە!

قسەکانی (ئەببەس) ی بەدڵ بوو، بۆیە رێک دانیش و بە (ئەببەس)
عەباس) ی گوت- لەو کاتەدا (عەلی کوپی ئەبوطالب) یشی لەگەڵدا بوو ﷺ -.

عومەر پێی گوت: ئەببەس! لەلای خوا ئەم شاھیدیەم بۆ دەدە ی؟
پێم وت: بەلێ، من ئەو شاھیدیەت لەلای خوا بۆ دەدەم.

(عەلی کوپی ئەبوطالب) یش وتی: ھەر ھەمان منیش لەلای خۆی گەورە
ئەو شاھیدیەت بۆ دەدەم!!

خەلکی بەردەوام سەردانی عومەریان دەکرد و ستایشیان دەکرد، لە

عومەر نامۆزگاری
لاویکی موسلمان
دەکات

ئەببەس
ستایشی عومەر
دەکا و شاھیدی بۆ
دەدا

قسه کانی شیاندرا راستگو بون.

دهیانوت: ئه ی ئه میری بروداران! خوا پاداشتی چاکه ت بداته وه،
به راستی تو واو واو وابووی.

پاشان دهویشتن و کهسانی تر دههاتن، ئهوانیش ستایشیان دهکرد
و... ئیتر بهم شیوهیه.

عومر وهلامی

قسه کهران

دهداته وه وله

خه لیقایه تی

دهترسیت

عومه ریش وهلامی ده دانه وهو دهیگوت: ئه وه به ئه میرایه تی تهزکیه م
دهکهن، له گه ل پیغه مبه ری خوادا ﷺ بووم، ئه و لیم رازی بوو، له گه ل
ئه بویه کریشدا بووم گوئی بیست و گوپرایه لی بووم، کاتیکیش ئه بویه کر
کوچی دوایی کرد من له خزمه تیا گوپرایه ل بووم.

ئه وه ی که لیی دهترسم ته نها ئه و ئه میرایه تی کردنه ی ئیوهیه! به خوا
ئاواته خوازم سه ره سه ر و به دهست مایه وه لیی ده رچم هه روه ک چون
سه ر هتا هاتم، نه پاداشتم هه بی و نه گونا هیشم له سه ر بی!!

عبدالرحمنی کوپی

ئه بویه کر هوالی

پیلانه که به عبیدالله

له ریگه دا (عبدالرحمنی کوپی ئه بویه کری صدیق) پیی گهیشته، ی کوپی عومه

دهدات

ئه وه ویش هه والی هه رسه ی پیلانگیره که ی پییدا،
(ئه بولوئلوئه) و (هورموزان) و (جوفهینه)، که به نهینی کوپونه وه و کاتی
ئه میان بینیه ترس و بیم گرتویانه و به ترسه وه هه ستاون و (ئه بولوئلوئه)
خه نجه ره که ی له دهست که وتوته خواره وه، که هه مان ئه و خه نجه ره بووه
که (ئه بولوئلوئه) له لی دانی عومه ر و ئیمانداراندا به کاری هی ناوه.

(عبیداللهی کوپی عومه ر) دلنیا بوو له وه ی ئه مه پیلانکی
ئاگر به رسته تانه یه و ئه و سئ که سه تیایدا به شدارن، به و پییه ی
(ئه بولوئلوئه) خو ی کوشتوه، ئه و ده بی ئه و دوانه که ی تر به کوشتن
تۆله یان ئی بکریته وه و تۆله ی عومه ریان ئی بسه نریته وه.

عبیدالله سئ که س

ده کوژیت

(عبیداللهی کوپی عومه ر) شمشیره که ی ده رکرد و چوو بۆ لای

(هورموزان) و به شیره که ی لی دا و کوشتی!!

(عبیدالله) وتویەتی: کاتئ هورموزان شیرە هەلکی شراوەکە ی بینووە
وتویەتی (لا اله الا الله)!!

پاشان چووە بۆ لای (جوفەینە) وئەویشی کوشتووە!
(عبیدالله) وتویەتی: کاتئ شیرەکەم لە (جوفەینە) بەرز کردووە،
خاچیکی لەسەر دەم و چاوی دانا!
واتە خاچەکە ی خستە سەر دەم و چاوی وەك ئاماژەیک بەو ی لەسەر
گاورییەتی مردوووە.

پاشان چوو بۆ مائی (ئەبولوئلوئە)، کچە بچوکهکە ی بینووە، ئەویشی
بەشمشیر کوشتووە!

(عبیدالله ی کوپری عومەر) ویستی هەرچی گیراوانی فارس و رۆمیک
هەیه ئەو ی دەستی پئی بگا، بیانکوژی، بەدایاندا دەگەرا بۆ ئەو ی
بیانکوژی، بەلام موسلمانان لئی کۆبونەووە، لەکاتی کدا شمشیرەکە ی
بەدەستیەووە خوینی ئی دەتکا..

(عەمری کوپری عاص) بەرەو رووی رویشت، ماوەیک بە نەرم و نیانی
گفتوگۆ و قسە ی لەگەڵ کرد تاوێکو شمشیرەکە ی پێدا.

ئیتەر (عبیدالله ی کوپری عومەر) یان گرت و خستیانە بەندیخانەووە.
موسلمانان جیاوازیان تیکەوت سەبارەت بە (عبیدالله ی کوپری عومەر)،
کە دوو پیاو و کچیکی کوشتووە، ئەمەش بۆ ئەو دروست نیە، هەتا ئەگەر
پیلانەکەش لەسەر (هورموزان) و (جوفەینە) ش بسەلمیترئ، چونکە ئەمە
مافی خەلیفە، ئەویش لە مافی خۆی تێپەراندووە دەستدریژی کردۆتە
سەر مافی خەلیفە!

هەندئ لە هاوێلان وای بۆچون (عبیدالله ی کوپری عومەر) لە تۆلەدا
بکوژئ، چونکە ئەو سییە ی کوشتووە!!

ئەوانی تر وای بۆچوون لە تۆلەدا نەکوژئ، بەلکو داوای لیبوردنیان بۆ
دەکرد و، وتیان: نەفرینی خوا لە (هورموزان) و (جوفەینە) بیئت، خوای
گەرە دووری خستەووە، ئایا دەتانەوئ (عبیدالله) ش بکوژن و بیگەیهننە

جیاوازی لە سەر
حوکمدان بەسەر
عبیدالله ی کوپری
عومەر

باوكى؟ ئايا رەوايە عومەر دويىنى بكوژى و ئەمپۇش ئىوھ كوپەكەى بكوژن؟!

جا كۆك بون لەسەر ئەوھى (عبيداللهى كوپى عومەر) لە بەنديخانەدا بىمىنىتەھە تا كاتىك خەلىفە ھەلدەبژىردىت.

كاتىك كە عوسمانى كوپى عەفان ﷺ كرا بە خەلىفە، (عەمرى كوپى عاص) پىي و ت: پىش ئەوھى تۆ ببىتە خەلىفە، (عبيدالله) ئەو سى كەسەى كوشت، واتە لە سەردەمى دەسەلاتى تۆدا رووى نەداو، بۆيە بەرپرسىيارىتى تۆي تىدا نى، من رام وايە لىي بىورى!

(عوسمان)يش (عبيداللهى كوپى عومەر)ى ئازاد كرد و خويىنى ھەردوو پياو و كچەكەى لە مالى تايبەتى خۆى دا...!

كاتى (عومەرى كوپى خەتتاب) لە مەلەكەى خۆيدا لە گيانەلادا بوو، (عبداللهى)كوپى بانگ كرد و پىي و ت: عبدالله! ئەو قەرزەى لەسەرمە بۆمى كۆبكەرەو، بۆى كۆكردەو بىنى ھەشتا و شەش ھەزار درەھمە.

عومەر گوتى: عبدالله! كاتى مردم ئەم قەرزە لە مالى بەرەى عومەر بەدەرەو، ئەگەر مەلەكەشيان بۆ ئەم قەرزە بەشى نەكرد، ئەوا لە مالى بەرەى (عەدى) تەواوى كە، ئەگەر ئەوھش بەشى نەكرد، ئەوھ لە مالى قورەيش تەواوى بكە!!

(عبدالرحمنى كوپى عەوف) پىي گوت: ئەمىرى بېواداران! ئايا ئەو مەلە بۆ لە (بيت المال) قەرز ناكەى؟

عومەر گوتى: پەنا بەخوا ئەگەر شتى وابكەم، تا تۆ و ھاوھلەكانم لەپاش خۆم نەلین: بەشى خۆمان بۆ عومەر واز لىھىنا، بەخشيمان، ئىتر قەرزى (بيت المال) نەدەنەوھو منىش قورسايىيەكەى لای خوا لەئەستۆ بگرم.

(عبداللهى كوپى عومەر) دەلى: باوكەگيان! قەرزەكەت لەسەر من و من بۆتى دەدەمەوھ.

كاتى (عومەر) ئەسپەردەى خاك كرا، (عبداللهى)كوپى لە بەرامبەر

عوسمان لىي خوش
دەبىت و خويىنى
كوژاوەكان دەدا
عومەر كوپەكەى
پادەسپىرىت
قەرزەكانى بۆ
بژمىرىت

ئىبن عومەر
قەرزەكەى دەخاتە
سەر شانى خۆى

ئەھلى شورا و كۆچەر و پىشتىوانەكاندا وەستا و رايگەياندا كە ئەو
بەرپرسىتى دانەوھى قەرزەكانى عومەر لەخۆى دەگرىت.

هەفتەيەك لە خەلافەتى عوسمان تىنەپەرېبوو، (عبدالله) ھەموو
قەرزەكەى كۆكردەوھو دايەوھ بە خاوەنەكانى و عوسمانىش شاھىدى
قەرزدانەوھەكى بوو!!

عومەر بە (عبدالله)ى كۆپى وت: كۆپرەكەم، بچۆ بۆ لاى عائىشە و پىيى
بلى: عومەر سەلامەت ئى دەكات، نەلىي ئەمىرى پروداداران، چونكە من لەمرو
بەدواوھ ئەمىرى پروداداران نىم!!

پىيى بلى: عومەر داواى مۆلەتت ئى دەكات لەگەل دوو ھاوھلەكەيدا
پىغەمبەرى خواﷺ و ئەبوبەكرﷺ ئەسپەردە بكرى!

(عبدالله)ى كۆپى عومەرﷺ چوو بۆ لاى عائىشە، داواى مۆلەتى كرد و
چووھ لاى، بىنى وا بۆ عومەر دەگرى.

پىيى وت: عومەر سەلامەت ئى دەكا، داواى مۆلەتت ئى دەكا تا لە مالى
تۆدا و لەگەل ھەردوو ھاوھلەكەيدا بنىژى.

گوتى: من ئەم گۆڤەم بۆخۆم دانابوو، لاى مېرد و باوكم، بەلام عومەر
پىيش خۆم دەخەم!! وا مۆلەتم دا..!!

(عبدالله)ى كۆپى عومەر گەرايەوھ، كاتى باوكى بىنى گوتى: بەرزم
كەنەوھ و شتىك بخەنە پال پشتم.

پاشان گوتى: ھا كۆپرەكەم چىت لايە؟

وتى: ئەوھى تۆ پىت خۆشە، عائىشە مۆلەتى داى!!

عومەر گوتى: (الحمد لله رب العالمين، ھىچ شتىكم بە ئەندازەى
ئەسپەردەكردنم لەتەنىشت پىغەمبەرى خواﷺ و ئەبوبەكرەوھ بەلاوھ گرنگ
نىە.

پاشان بە كۆپرەكەى گوت: عبدالله، سەيركە! ھەركاتى مردم، ھەلمگرن،
پاشان لەبەر دەرگای عائىشەدا بموھستىنن و بلى: (عومەرى كۆپى
خەتتاب داواى مۆلەتت ئى دەكا).

عومەر داواى
مۆلەت لە عائىشە
دەكات تا لەگەل
دوو ھاوھلەكەى
بنىژىت

عائىشە، عومەر
پىيش خۆى دەخا

ئەگەر مۆلەتی دان بىمبەنە ژۆرەو و لەوئى ئەسپەردەم كەن، ئەگەر رەتى كەردمەو ئەوا بىمگێرەو و لە گۆرستانى مۇسلماناندا بىنێژن، من دەترسم ئىستا لەبەر شەرم مۆلەتى دايتم، چونكە ئەمىرى برۆدارانم و تا ئىستاش زىندووم!!

قسە لە ئىتوان
عبدالله و حەفصە
سەبارەت بە
جېنشېن دانان

(عبداللهى كۆپى عومەر) وتۆيەتى: چۆمە خزمەتى (حەفصە) - خوشكى، - وتى: بىستۆمە باوكت لەدواى خۆى كەس ناكاته جېنشېن!
پىم وت: شتى وا ناك!
وتى: بەلى.. دەيكات.

عبدالله دەلى: سۆيندم خوارد لەو بارەيەو قسەى لەگەل بكەم، چۆم بۆ لاى، سامم كرد قسەى لەگەل بكەم، وەك ئەوەى شاخم هەلگرتبى، پرسىارى حالى خەلكى لىكردم، هەوالم پىدا.

عبدالله داوا لە
باوكى دەكات كە
جېنشېن لەجىبى
خۆى ديارى بكات

پاشان پىم وت: قسەيەكم لە خەلكى بىستۆو، سۆيندیشم خواردو و پىم بلىم، واى بۆ چوون كە تۆ پاش خۆت خەلیفەيەك دەستنيشان ناكەى، باوكەگيان، ئەگەر سەروكارى زەويەكەت بانگ بكەى تا بىبىنى، ئايا حەز ناكەى كەسێكى لە شوین دابنىی لەكاتى ديارنەبونى لە زەويەكەدا تا بۆى دەگەرپتەو؟!

عومەر گوتى: بەلى.

وتم: باوكە! ئەى ئەگەر بتەوئى شوانەكەت بىبىنى، ئايا پىت خۆش نىە پىاوێك لەجىبى دانىي تا دەگەرپتەو بۆ لاى مەرەكانت؟!
گوتى: بەلى.

وتم: باوكە! ئەى كاتى بە دیدارى پەرورەدگارت دەگەى چى پى دەلىي، كە جېنشېنێكت بەسەر بەندەكانیەو بەجى نەهیشتو؟

عومەر وەكو
پێغەمبەر دەكا و
جېنشېن دانان

عومەر دلتەنگیەكى تووش بوو، ماوہیەكى زۆر سەرى داخست، پاشان سەرى بەرز كەردەو پىمى گوت: خواى گەورە ئەم ئاینە هەر دەپاریزى، هەر كاریکیان ئەنجام بەدم، جېنشېن دانیم یان داینەنیم، هەر سوننەتە: ئەگەر جېنشېن دانەنیم ئەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ دای نەناو.

ئەگەر جیئشینیش دانیم ئەوا ئەبوبەکر جیئشینى داناو.

(عبداللەى كوپى عومەر) وتى: جا زانیم كەس بە پىغەمبەرى خواﷺ

ناگۆریتەو، لەدواى خوښى خەلیفە دانائیت!!

لە پۆژىكى تردا (سەعیدى كوپى زەید)ﷺ ھاتە خزمەتى كە یەكێكە لە

(دە) مۆژدەپێدراوھەكانى بەھەشت، بە عومەرى وت:

ئەى ئەمىرى برۆاداران، بەلكو ئاماژە بە پیاوێ بگەى بۆ جیئشینى،

چونكە خەلكى تۆیان بە ئەمىن داناو.

عومەر پێى گوت: دەبینم ھاوھەلان خراپ سورن ھا! من جیئشینىك لەو

شەش ھاوھەلە دەستنیشان دەكەم كە پىغەمبەرى خواﷺ كۆچىدواى كەرد

و لێیان رازى بو.

ئەگەر یەك لەو دوو پیاوھەم پێى بگەیشتناىە و بە زیندووى بمانایە،

دەمكرد بە خەلیفە و متمانەم پێى دەبوو، كاروبارى مۆسلمانانىشم پێى

دەسپارد: (سالمى-بەندەى ئازادكراو-ى ئەبو حوزەیفە)و(ئەبو عوبەیدەى

كوپى جەراح). ئەگەر خۆى گەرە دەربارەى (ئەبو عوبەیدە) پرسیارى لێم

كرد دەلیم:

لە پىغەمبەرەكەم بیستﷺ دەیفەرموو: عوبەیدە ئەمىن و دەسپاكى ئەم

ئومەتەتە.

ئەگەر لە (سالم)یش پرسیارى لێم كرد ئەوا دەلیم: لە پىغەمبەرەكەم

بیستوﷺ دەیفەرموو: لە راستیدا (سالم) زۆر خۆى خوښ دەوێ.

لە پۆژىكى تردا كۆمەلێك لە ھاوھەلان ھاتنە خزمەتى عومەر، كە

(موغیرەى كوپى شوعبە)یان لەگەڵ بووﷺ.

(موغیرە) پێى وت: (عبداللەى كوپى عومەر) بكە بە خەلیفە.

عومەر پێى وت: خوا بتكوژى، بەخوا لەم قەسەتدا مەبەستت خوا

نەبوو! پێیوستان بە كاروبارتان نیه، بەخوا ستایشى خەلافەت نەكردو،

تا ھانى یەكێك لە خاوخیزانى بۆ بدەم.

ئەگەر خەلافەت چاك بێ، ئەوا بەرمان كەوت و بەشى خۆمان ئى برد،

دەربارەى جیئشین

دانان، عومەر قەسە

لەگەڵ سەعیدى

كوپى زەید دەكات

ئەگەر عوبەیدە و

سالم زیندوبان

عومەر بە رەقى

قەسە لەگەڵ موغیرە

دەكات سەبارەت

جیئشینى كردنى

عبداللە

ئەگەریش زیان و خراپ بێ، ئەوا ئالی عومەر با تەنھا یەکیکیان موخاسەبە بکریت و، لەسەر کاروباری ئوممەتی موخەممەد ﷺ لێی بپرسریتەو.

بەرستی خۆم ماندوو کرد، خێزانم بێ بەش کرد، ئەگەر بە دەستمایەو دەرچم، نە تاوانم لەسەر بێ و نە گوناهباریش بێ، ئەوا زۆر دلخۆش و بەختیارم!

عومەر وایکرد کاروباری خەلافەت بە راویژ بکری لەنیوان ئەو شەش هاوئە مۆژدەپێدراوی بەهەشت، کە پیغەمبەری خوا ﷺ بەر لە کوچی دوایی لێیان رازی بوو.

ئەوانیش: (عوسمانی کوپی عەفان) و (عەلی کوپی ئەبو طالب) و (عبدالرحمنی کوپی عەوف) و (سەعدی کوپی ئەبوو قاص) و (طەلحەیی کوپی عبیدالله) و (زوبەیری کوپی عەوام) ﷺ.

حەوتەم مۆژدەپێدراوی بەهەشتی دانەنا کە (سەعیدی کوپی زەید) بوو ﷺ کە ئەویش هەر لە ژياندا بوو، چونکە لە ئەوێ (عەدی) و لە خزمانی عومەر بوو، عومەریش زۆر سوور بوو لەسەر دوورخستنهوێ خزمەکانی لە ئەمارەت، لەگەڵ ئەوێ تیااندا بوو شیای ئەو پلەو پایەییە بوو!

ئەو هەتا دەبینین بە خەلیفەکردنی کوپەکەیی پەسەند ناکا و (سەعیدی کوپی زەید)ی لە لیستی پالیئوراوانی خەلافەت دوور دەخاتەو!!

(عومەر) ئەو چەند پالیئوراوێ خەلافەتی کوکردەو، ئەوانیش کاتیکی هاتنە خزمەتی، پێی وتن:

من سەیری کاروباری خەلکیم کرد، هیچ ناکۆکیەکم تیا بەدی نەکردن، ئەگەر ناکۆکی ببی ئەوا لە ئێوەدایە!!

پاشان گوتی: لەراستیدا قەومەکەتان یەک لەم سێیەتان (عوسمان و عەلی و عبدالرحمن) هەڵدەبژێرن.

پاشان روانیە عەلی و پێی گوت: ئەگەر شتیکی لە کاروباری موسلمانان گرته دەست، ئەوێ هاشم نەخەیتە سەر ملیان.

پاشان روانیە عوسمان و پێی گوت: ئەگەر شتیکی کاروباری

خەلافەت لەنیوان

شەش کەس بە

راویژ دەین

عومەر بۆچی

سەعیدی کوپی

زەید

دوور دەخاتەو

عومەر لەگەڵ

شەش

پالیئوراوەکە دا قسە

دەکا

موسلمانانت گرتە دەست، ئەوەی ئومەییە نەخەیتە سەر ملیان.

پاشان روانی بۆ (عبدالرحمنی کوپی عەوف) وپێی فەموو: عبدالرحمن!
ئەگەر تۆش سەرۆکاری موسلمانان بووی، خزم و کەسوکاری سواری ملی
خەلکی نەکە!

پاشان عومەر گوئی: ئەم شەشە کۆ دەبنەوه، تا لە نیوانیاندا پیاویک
هەلبژێرن، (عبداللەهی کوپی عومەر) یش ئامادە دەبێ، لە کاروباری
خەلافەتدا هیچی بۆ نیە.

وە وتی: ئەگەر (سەعدی کوپی وەقاص) تان کردە سەرپەرشتیار ئەوه
شایەنیتی، ئەگەر ئەویش دەرئەچوو ئەوا خەلیفە راویژی پێ بکا، چونکە
لەبەر بێتوانایی و ناپاکی لام نەبردوو!

وتی: (صوھەیبی کوپی سەنان) ی پشٹیوان-بەندە ی ئازادکراو-ی
(بەنی جەدعان) کە صوھەیبی رۆمی، سێ پۆژ پێشنویژیتان بۆ دەکا.

صوھەیبی رۆمی بۆ
پێشنویژی دیاری
دەکا

عومەر بە (ئەبوطلەحە ی ئەنصاری) وت:

بە پەنجا کەسەوه لە قەومەکەت (کە لە ئەنصارێهەکانن) لەگەڵ ئەو
شەش کەسە ی خاوەن راویژەدا دەبێ، ئەمانە لەمالیکدا سێ پۆژ
کۆدەبنەوه، لەنیو خۆیاندا یەکیک هەلدەبژێرن، تۆ و هەر پەنجا کەسی
هاوەلت لەبەر دەرگای ئەو مالدەدا سێ پۆژ بوەستن، رێی کەس مەدەن بچێ
بۆ لایان، ئی مەگەرپێن ئەو سێ پۆژە تێپەرێ تا یەکیکیان دەکەن بە ئەمیر!

رۆلی ئەبوطلەحە و
مێقداد

بە (مێقدادی کوپی ئەسوود) ی سوارچاکی پیغەمبەری ﷺ ی وت:
لەگەڵ ئەم شەش کەسە ی ئەهلی راویژ سێ پۆژ راوەستە، ئەگەر پێنجیان بە
یەکیکیان رازی بون، یەکیکیان نەیار بوو، ئەوا بە شمشێر سەری لەت کە!

رێنماپیەکانی
عومەر بۆ مێقداد

خۆ ئەگەر چواریان بە یەکیکیان رازیبون و دوانیان نەیار بون، ئەوه
بە شمشێر لەسەریان دە!

ئەگەر سیانیان یەکیکیان پێ باش بوو، سییەکە ی تریش بە یەکیکی
دی، ئەوا (عبداللەهی کوپی عومەر) بکەنە داوەر، هەر دەستە یەکیان (عبداللە)
حوکمی پێ دا، با یەکیک لەخۆیان هەلبژێرن، ئەگەر بە داوەر یەکە ی

(عبداللەھى كۆپى عومەر) یش رازى نەبۇن، لەگەل ئەوانەياندا بن كە
(عبدالرحمنى كۆپى عەوف) يان لەگەلدایە، ئەوانى تریش ئەگەر ھەر رازى
نەبۇن بەوہى خەلکى لەسەرى كۆ و كۆكە، ئەوا بیانكۆژن!
ئەگەر ھەر سى پۆژەكەش تەواو بوو، پۆژى چوارەم ھات، كەسىكىان
لەنىو خۆياندا ھەلنەبژاردبوو، ئەوا ھەموویان بكۆژن!!

عومەر وەسیەت بۆ

خەلیفەى دواى

خۆى دەكات

عومەر ئامۆژگارى خەلیفەى دواى خۆى كرد و گوتى:

ئامۆژگارى خەلیفەى دواى خۆم دەكەم: مافى كۆچكەرە يەكەمینەكانى
لەیاد نەچى، ریز و حورمەتیان پارىزراو بكا.

ئامۆژگارى دەكەم چاكەكاربى لەگەل پششتیوانان، ئەوانەى لەپیش
ھەموو كەسدا جیگە و سامان و ئیمانیان لەپیششوازی موسلماناندا بوو،
بەوہى چاكەى چاكەكارانیان پەسەند كا و لەخراپەكانیان ببورى.

ئامۆژگارى دەكەم لەگەل خەلکى ولاتاندا چاك بى، ئەوانە یارمەتیدەرى
ئىسلام و كۆكەرەوہى سامان و جىرقى دۆژمنن، ھىچیان ئى وەرنەگىرى
تەنها ئەو نەبى كە لىیان زیادە و بە رەزامەندى خۆیان دەیدەن.

ئامۆژگارى دەكەم لەگەل بیاباننشینیەكان چاكەكار بى، ئەوانە ریشەى
عەرەب و كەرەستەى ئىسلامن، لە پەراویزی مائەكانیان وەربگىرى و بدريت
بە ھەزارەكانیان.

ئامۆژگارى دەكەم بە (ذمى)یەكان، ئەوانەى لەپەناى خواى گەورەو
پىغەمبەر كەیدان ﷺ، وەفا بە پەیمانەكانیان بكا، بەرگریان ئى بكا، بەپىی
تواناش داواكارىیان ئى بكرى!!

عومەر دواى

عومەر لە پۆژانى دواى لىدراڤەكەى (پۆژى چوارشەممە ۲۶ى ذى ھىججەتى ۲۳ى كۆچى) سەرچەم ئەو كاروبارانەى رىكۆپىك كرد.

دەژى، لە شەوى

پەكشەممە كۆچى

دواى دەكا

لەدواى لىدراڤەنىشى سى پۆژ بە زىندویەتى ما، كە پۆژانى پىنجشەممە
و ھەینى و شەممە بوو.

لەو پۆژانەدا (صوھەبى سونانى رۆمى) پىششونۆژى موسلمانانى

دەكرد.

عومەر ر.ھ. لە شەۋرى يەكشەممەي يەككى مانگى موھەرەمى ۲۴ى كۆچى
كۆچى دوايى كرد.

تۆزى پيش كۆچى دوايى، ئامۇزگارى عبداللەي كوپرى كرد و پىي گوت:
كوپرەكەم، ئەگەر كاتى مردنم ھات، ئەوہ بىمسورپىنەو روم لە قىبلە كە،
دەستى راستت بخەرە سەر تەۋىلم و، دەستى چەپىشت بخەرە سەر
چەناگەم.

كاتىكىش مردم چاۋەكانم بنوقىنە.

كفنىكى مامناۋەندىم بۆ بىكەن، ئەگەر لاى خوا باشەم ھەبى، ئەوا
بەباشتر بۆم دەگۆپى، ئەگەر ئەوہش نەبىم، ئەوا ھەر بە زوىي لىم زەوت
دەكرى!

گۆرەكەشم ھەر با ناۋەندى بى، ئەگەر لاى خوا چاكەم ھەبى، ئەوا
بەپىي بركردنى چاۋ بۆم فراۋان دەكا، ئەگەر ئەوہش نەبىم، ئەوا لىمى تەنگ
دەكاتەوہ تا پەراسوہكانم بەيەكدا دەچن!

با لەگەل جەنازەكەمدا ھىچ ئافرەتىك دەرئەچى، تەزكىو پاكەنى
شتىك بۆ مەكەن كە تيامدا نى، چونكە خۋاى گەرە زانائەرە پىم!

ئەگەر بۆ گۆرتان بىردم، بە پەلە ھەنگاۋ بنىن، چونكە بەراستى ئەگەر
لاى خوا چاكەم ھەبى، ئەوا بۆ شوئىنىك دەبەن كە زۆر چاكترە بۆم، ئەگەر
بەو شىۋەيەش نەبوم، ئەوا خراپەيەكتان ھەلگرتوۋە!!!

چەند سەعاتى بەر لە كۆچى دوايى، حەفصەي كچى و دايكى بىرۋاداران
لەگەل چەند ئافرەتتىكا ھاتن بۆ لاى و ماۋەيەك گىريان و پاشان دەرچون،
دواى ئەوانىش كۆمەلىك پىاۋ لە بىرۋاداران ھاتن بۆ لاى.

عوسمان ر.ھ. لە شەۋرى يەكشەممەدا چوہ بۆ لاى، كە دواچرەكەساتەكانى
ژيانى (عومەر) مان بۆ دەگىرپىتەوہ.

گوتى: من لەدواى ھەموتانەوہ ئاگادارى عومەر بووم، چووم بۆ لاى،

ئامۇزگارى عومەر
بۆ عبداللەي كوپرى

خەلىفە
خواھافىزى
لەبارىكى دەكا

عوسمان دوا
چرەكەساتەكانى
عومەرمان بۆ
دەگىرپىتەوہ

سەری لەسەر پانی عبداللەهی کوپی بوو.

بەکوپەکەیی وت: روومەتە لەسەر زەوی دانئ.

کوپەکەیی وتی: ئایا رانم و زەویەکە وەک یەک نیه؟

پێی وتەو: پومەتە لەسەر زەوی دانئ.

کاتئ رومەتی لەسەر زەوی دانا، گۆییستی بووم دەیگوت:

خوایەگیان، هاوار بۆ من، بۆ دایکیشم، ئەگەر تۆ لێم خۆش نەبی!!!

پاشان لاشەی سارد بویەووە گیانی دەرچوو، خۆی گەورە لێی پازی بێ.

کە شەوی یەکشەممە کوچی دوایی کرد، کوپەکەیی بە ئاو و

مۆرتە (سدر) شۆردی و لە سێ جەلدا کفنی کرد.

موسڵمانان لەدوای ئەوێ نوێژی بەیانی پۆژی یەکشەممەیان کرد،

نوێژی جەنازەیان لەسەر (عومەر) کرد، لەنوێژکردنەکەشیدا (صوھەیبی

رۆمی رضی اللہ عنہ) پێشنوێژی بۆ کردن.

عومەر بەیانی نوێژی

یەکشەممە بەخاک

سپێردرا

پاشان ھەلگیرا بۆ مالی عائیشە، (عبداللەهی کوپی عومەر) لە دەرگاکی

وەستا و سلۆی لە عائیشە کرد، پاشان داوای مۆلەتی کرد و وتی: عومەر

داوای مۆلەت ئێ دەکا؟

گوتی: بیهێننە ژۆرەو.

عبداللەهی کوپی و عوسمان و سەعیدی کوپی زەید و عبدالرحمنی

کوپی عوف رضی اللہ عنہ، دایانگرتە ناو گۆپەکەییەو.

گۆپەکەیی لەلای پێیەکانی پیغەمبەری خواوە بوو ﷺ، لەکاتیکیدا گۆپی

ئەبوبەکری صدیق لەلای شانی پیغەمبەری خوادا بوو!

عائیشە، خۆی ئێ رازی بیئت، وتویەتی: بەردەوام سەرپۆشم لادەدا و

جەلەکانم سوک دەکرد و دەموت ئەمانە پیغەمبەری خۆی میردم و

ئەبوبەکری باوکمە، کاتئ عومەر لەلایان نیژرا، لە جەلەکانم خۆپاریزیم

دەکرد، چونکە عومەر لەگەڵیانە!!!

ئەو تەمەنەیی عومەر تیایدا کوچی دوایی کرد، شەست و سێ ساڵ بوو،

وہك تہمہنی پیغہمبہری خواجہؒ و ئہبوبہکری صدیقی ہاوہلی بووؒ.
خوای گہورہ لہ ئہمیری پرواداران خوش بی و شاد و پازی بکات.^۱

-
- ۱ - دريژہی خليفايہ تی عومہر و ليدران وشہيدبونہ کہيمان لہ چہند کتیبیکہ وہ
وہرگرتوہ کہ گرنگترینيان:
تأريخ الطبری ۴: ۱۹۰-۲۳۰.
(الطبقات الکبری) ی ابن سعد: ۳: ۲۸۷-۲۰۱
(الکامل فی التاریخ) ی ابن کثیر: ۳: ۶۹-۴۹
(صفة الصفوة) ی ابن الجوزي بہ تہ تحقیقی فاحوری: ۱: ۲۶۸-۲۹۳.
(أخبار عمر) ی علي طنطاوي: ۵۱-۵۷، ۳۹۶-۴۲۰.

تروسکی چوارەم

عوسمانی کوپی عەفان، لەنیوان جینشین بون و شەهیدبوندا

نامۆزگاریەکانی
عومەر پێش
شەهیدبونی

لە (تروسکە میژوویی) یەكەى پێشوو دا قسەمان کرد لەسەر لێدرانی عومەر رضی اللہ عنہ و نامۆزگاریەكەى پێش شەهیدبونی، لەوێ خەلافەت بە راویژ بێ لەنیوان ئەو شەش هاوڵەدا و، نامۆزگاریکردنی عومەر لەوێ كە (ئەبوطەلحەى ئەنصارى رضی اللہ عنہ) لەگەڵ پەنج پەشتیوانەكانى تردا پاسەوانیان بکات، نامۆزگاریکردنی (مێقدادی کوپی ئەسود رضی اللہ عنہ) كە سێ رۆژ پاسەوانیان بێ، ئەگەر كۆك نەبون لەسەر هەلبژاردنی خەلیفەيەك لەنیوانیاندا، هەموویان بکوژێ.

هەروەها باسی ئەوەمان کرد كۆچی دوایی عومەر رضی اللہ عنہ لەشەوی یەكشەممەى یەكی -محرم- ى ۲۴ى كۆچیدا بوو و لە هەمان شەودا سپاردە كراو، پاش ئەوێ (صوھەیبى رۆمى رضی اللہ عنہ) نوێژى لەسەر كردو. ئیستاش لەدواداچوونى ناوكۆ (سیاق)ەكەى دەكەین و لەگەڵ دیمەنى كۆبونەوێ شەش پالێوراوەكەدا دەژین بۆ هەلبژاردنی خەلیفەيەك لەنیوانیاندا، كە لەو ماوەيەى عومەر رضی اللہ عنہ پێش كۆچکردنی بۆ دەستنیشان كردبون، كە بریتی بوو لە سێ رۆژ.

بۆ هەلبژاردنی یەكێك لە خۆیان رۆژانى یەكشەممە و دووشەممە و سێشەممەیان لە پێش بوو، ئەگەر نا (مێقداد) هەمویان دەكوژێ! شەش پالێوراوە مۆدەپێدراوەكانى بەهەشت بریتی بون لە (عوسمان و (عەلى) و (طەلحە) و (زبەیر) و (سەعدى کوپی ئەبى وقاص) و (عبدالرحمنى کوپی عەوف) رضی اللہ عنہ.

كۆبونەوێ پێنج
پالێوراو لە مالى
میسوهرى کوپی
مەخرەمە

پێنج لە پالێوراوەكە-جگە لە طەلحە چونكە لە مەدینە نەبوو، لە بەیانى رۆژى یەكشەممەى یەكی موخەررەمدا، لەمالى (میسوهرى کوپی مەخرەمە) رضی اللہ عنہ كە خوشكەزای (عبدالرحمنى کوپی عەوف)ە كۆبونەو،

(عبداللەھى كۆپى عومەر) يىشيان لەگەلدا بوو بۆ ئەوھى (ئەگەر ھەردوو لا ھەك يەك بون لە ھەلبژاردنەكەدا - ھەرگىز -) تەنھا دەنگىكى پەسەندەكەرى ھەبى، بەمەرجى ھەلنەبژىردى، ھەورەك باوكى ۋەسىيەتى بۆ كردبوو. (ئەبۇطەلحە) ۋە (مىقدادى كۆپى ئەسود) یش ﷺ لەگەل پاسەوانەكاندا، پاسەوانيان دەكردن.

سەعد، موغیرە ۋ
ئىبن عاص دوور
دەخاتوھ

لەكاتىكدا ئەوان كۆبۇنەوھو (موغیرەھى كۆپى شوعبە) ۋە (عەمرى كۆپى عاص ﷺ) ھاتن ۋ لەبەر دەرگادا ۋەستان، بەلام (سەعدى كۆپى ئەبو ۋەقاص ﷺ) دوورى خستەنەوھو پىيى وتن: لەبەردەرگا دانىشتوون بۆ ئەوھى بلىن ئامادەھى ھەلبژاردنى خەلیفەبووين ۋ ئىمە لە ئەھلى راویژ بووين!!

پاش ئەوھى پالىئوراوان كۆبۇنەوھ، (عبدالرحمنى كۆپى عەوف ﷺ) پىيى وتن: كامتان پىيى خوشە لە پالىئورانەكە خۆى بكىشىتەوھ، بۆ ئەوھى كەسى تر لە ئەستۆى خۆى بگرى؟

ئىبن عەوف داوى
كشائەوھى دوايىنى
پالىئوراوھ كان
دەكات

لەراستیدا (عبدالرحمن ﷺ) دەيوست يەكك لە شەش پالىئوراوھكە بكشىتەوھ ۋ لە پالىئورانەكەى ۋازبەينى، بۆ ئەوھى دانىشتن ۋ گفتوگۆكان بەرپۆھ ببات ۋ ھەستى بە رىكخستنى پەيوەندى ۋ تاوتوى كردنەكانى ھەلبژاردنى خەلیفە لەو پىنج پالىئوراوھى دەمىنیتەوھ.

كاتى (ئىبن عەوف) ئەم پرسىارەھى ئاراستە كردن، بۆ ئەوھى يەكك ۋاز لە پالىئورانەكەى بەينى، بەلام كەسيان ۋەلامى نەدايەوھ!
پىيى وتن: من خۆمى ئى دەرەكەم ۋ خۆمى ئى دادەمالم ۋ لە پالوتنەكەم دەكشىمەوھ!

كشائەوھى ئىبن
عەوف لەگەل
ئەوھى ھەلى

ھەلى سەرکەوتنى (عبدالرحمنى كۆپى عەوف ﷺ) لە بەخەلیفەبوندا زۆر بوو، زۆرىك لە ھاوھلان حەزىيان دەكرد ئەو بىیتە خەلیفە، ئەگەر لە پالوتنەكەى ۋازى نەھىنايە ۋ سەرپەرشتىارى بەرپۆھبردنى كەردەھى راویژ ۋ ھەلبژاردنەكەى نەكردايە، دەكرا لە داوى عومەر ﷺ ئەو بويایە بە خەلیفە ۋ پشكى لە سەرکەوتنىشدا زۆر بوو، بەلام خاوى گەرە خەلیفایەتەكەى

سەرکەوتنى زۆر
بوو

بۇ عوسمان ته قدير كردو. ﷺ

له وانه يه (عبدالرحمنى كوپى عوف) یش ﷺ خۆى ئه وهى بزانيایه،
چاوه كانیش زۆریان روویان له ئه و بوو، به لām ئه و له ههر شهشیان دوورتر
بوو لیى، ههر له بهر ئه مه کاتى که راویژى به هه ندی له هاوه لāن ده کرد، به
ناشکرا پییان ده وت که خۆى بۇ خليفه يه تى باشتره!

(سه عیدی كوپى زهید ﷺ) پیى وت: ئیمه تۆ به شیایى ئه وه ده زانی!

(عبدالرحمن) پیى وت: ده ست بۆ یه کیكى تر دریژ بکه!

(سه عدى كوپى ئه بى وه قاص ﷺ) پیى وت: به یعت به خۆت ده!

(عبدالرحمن) پیى وت: ئه بو ئیسحاق! من خۆم له خليفه يه تى دامالى

بۇ ئه وهى خليفه هه لبرێم، ئه گه ر ئه وه شم نه کردایه ههر نه مده ویست بېمه
خليفه!

سه عد پیى وت: له بهرچى؟

(عبدالرحمن ﷺ) پیى وت: من خه وێکم بینى، باخیكى سه وزى پر
گژوگیام بینى. حوشتريكى گه وه هاته ناویه وه، حوشتري وا گه وه رم
نه بینى بوو، حوشتريکه هه وه کو تیر به باخه که دا تیپه پرى، تا برى، ئاوپرى
بۆ شته کانی ناوى نه دایه وه و هیچی ئى نه خوارد، له دواى ئه و حوشتريک
هاته ناوى و به باخه که دا تیپه پرى و به شوینی حوشتره گه وه که دا رۆیى،
ئاوپرى بۆ شته کانی ناوى نه دایه وه و هیچ شتیکی ئى نه برد، پاشان دواى
حوشتره که حوشتريکی (عه بقره) یم بینى ره شمه که ی راده کیشا، له
باخه که دا به لای راست و چه پدا لای ده کرده وه، به لām ههر شوینی ئه وانی
پیشوو ده که وت، هیچ شتیکی هه لنه گرت، تا ده رچوو ده ره وه، پاشان
وشتري چواره مى هاته ناو، له ناو باخه که دا تیر له وه ر!!

نه خیر به خوا نابم به چواره رم!! که سیک نیه شوینی ئه بو به کر و عومه ر

بگریته وه و خه لکی لیى رازى بن!!

خه و نه که ی ئین

عوف و

دوربینیه که ی

۱ - عه بقره: گونديکه له یه من، جل و مافورى نایابى ئى دروست ده کړئ، هه موو شتیکی

باش و گه وه ی ده دريته پال.

کۆ شوینی ئەبوبەکر و عومەر پر دەکاتەوه؟
 لە راستیدا (عبدالرحمن) خواوەن بیریژییەکی قوول بوو، ئەو خەلیفەیه کێیه که بتوانی شوینی ئەبوبەکر و عومەر پرکاتەوه؟ تاوەکو له سالانی دوایدا رەزامەندی و پشتگیری خەلکی بە دەست بێنی؟
 نه (ئێبن عەوف) و نه (عوسمان و نه عەلی) ئەو بۆشاییه پر دەکەنەوه که عومەر لە دواى خۆى بە جێى هێشت! بەلام ئەوه ویستی خوايه، پیویسته خەلیفە لە دواى عومەر هەبێ، ئەوەش قەدەری عوسمان بوو!!
 کاتى (ئێبن عەوف) لە پالۆتنەکەى کشایەوه، پالیئوراوەکانى تر کارەکهیان دایە دەستى و بەرپۆهبردنى شوریان پى سپارد و پەیمانیان پى دا بە سەرەنجامى کردەى شورا که رازى بن و بەیعت بە خەلیفەى دەسپێردى داهاتوو بدن و، گوێبیست و گوێرایەلى بن، جا هەر کەسیک بیت.
 سى رۆژ عبدالرحمنى کوپى عەوف) بەیانى رۆژى یەکشەممە هەر لە گەل کۆتایى پیهاتنى کۆبۆنەوهى هەر شەش پالیئوراوەکە لەمالى (مسوهرى کوپى مەخرەمه)، دەستى کرد بە پەيوەندى پیوهکردن و راویژکردنەکانى.
 راویژ و پەيوەندى پیوهکردنەکانى سى رۆژى تەواوى خایاند، تا بەیانى رۆژى چوارشەممەى چواری موخەپەم، که دوا مۆلەتى کۆتایى پیهاتنى ئەو کارەبوو، بەو پییەى عومەر بۆى دیاری کردبون!
 عبدالرحمن بە (عەلى کوپى ئەبو طالب) دەستى پیکرد و پیى وت: ئەگەر بەیعتت پى نەدەم، پیم بلێ، کى بۆ خلافت دەپالێوی؟
 عەلى وتی: (عوسمانى کوپى عەفان)!
 چوو بۆ لای (عوسمان) و پیى وت: ئەگەر بەیعتت پى نەدەم، کى دەپالێوی؟
 عوسمان وتی: (عەلى کوپى ئەبو طالب)!
 بە زوبەیرى) وت: ئەگەر بەیعتت پى نەدەم، پەنجە بۆ کى درێژ دەکەى که بکری بە خەلیفە؟
 زوبەیر وتی: (عوسمانى کوپى عەفان).

بە سەعدی عليه السلام وت: من و تۆ نامانەوی! ئەدی کێم بۆ دیاری دەکەیت؟
وتی: عوسمانی کوپری عەفان.

عبدالرحمن
راویژ بە خەلکی
مەدینە دەکا

دوای ئەوە (ئێین عەوف) چوو بۆ لای ھاوێژانی تر و راویژی پێکردن،
لە مەدینەدا ھەركەسی پێ بگەشتایە لە گەورە ھاوێژان و پیاوماقولات و
ئەمیری سەربازان و ئەوانەى دەھاتن بۆ مەدینە راویژی پێ دەکردن،
راویژکردنەکانی ئەو ئافەرەتانەشی گرتەووە کە لە پەرەدا بون، ئەوانیش
رای خۆیان دەربرد، ھەروەك راویژکردن منال و كۆیلەکانی مەدینەشی
گرتەو.

كۆتایی ھاتنی
پالۆتنەكە بە
عوسمان و عەلى

سەرەنجامی راویژکردنەكەى (عبدالرحمنی کوپری عەوف عليه السلام) ئەوێ
بەدەرخواست کە زۆرینەى مۆسڵمانان پەنجە بۆ عوسمان رادەكێشن و
ھەندیکیشیان ئامارەیان بۆ (عەلى کوپری ئەبوطالب) دەکرد عليه السلام.
بەم شیوەیە پالۆتنەكە بە عوسمان و عەلى عليه السلام كۆتایی پێ ھات، لە
كاتێكدا پالیۆراوھەکانی تر، سەعد و زوبەیر و طەلحە عليه السلام لە پالۆتنەكە
پاشەكشیان کرد یا لە کردەى پالۆتنەكە كشانەو.

سێ رۆژ بەسەر (عبدالرحمنی کوپری عەوف) دا تێپەرد، چەند
چاوترۆكانیكى كەم نەبێ ھیچ نەخەوتبوو، ھیچ پشوی نەدابوو، چونكە لە
پەيوەندى كردن و راویژکردنەكانیدا رۆژی بە شەووە گری دەدا!

ئێین عەوف شەوی
چوارشەممە لە
مالی میسورەدا

لە نیووشەوێ چوارشەممەدا، (عبدالرحمنی کوپری عەوف) چوو بۆ
مالی خوشكەزاکەى (میسورەى کوپری مەخرەمە) و داى لە دەرگا، سەیر
دەکا میسورە خەوتووە، کاتى کە میسورە و خەبەر ھات پێى وت: ئەبێنم
نوستوی! بەخوا لەم سێ رۆژەدا ئەوێندە نەنوستوم.

بانگکردنى
عەلى و عوسمان
بۆ مالی میسورە .

پاشان بە (میسورەى) وت: برۆ عەلى و عوسمانم بۆ بانگ کە.
میسورە پێى وت: خالۆ! بە کامیان دەست پێ بکەم؟

ئێین عەوف وتی: بە ئارەزووی خۆت!

عەلى و عوسمان
گفتوگۆ لەگەڵ
میسورەى کوپری
مەخرەمە دەکەن

(میسورە) دەلى: خالۆم ھاتە ژورەو، پاشان چووم لە (عەلى) یەو
دەستم پێکرد، ھەزى من لەگەڵ ئەودا بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خالم.

عەلی وتی: ئایا لەگەڵ مندا بۆ لای کەسی تری ناردووی؟
 وتم: بەلێ، بۆ لای (عوسمان) یشی ناردووم؟
 وتی: فەرمانی پێت نەکرد لە کاممانەوه دەست پێ بکە؟
 وتم: کاتێ بۆ ئەوه پرسیارم لێی کرد، وتی بە ھەر کەسیکیان کە خۆت
 دەتەوێ، ھەزێ من لەگەڵ تۆدا بوو، بۆیە بە تۆ دەستم پێکرد!
 میسور دەلێ: عەلی رویششت بۆ لای خالۆم، پاشان چووم عوسمانی بۆ
 بانگ کەم، کاتێ دام لە ھەرگا کە، بینیم نوێژی وێتر دەکا- ئەمەش کەمێک
 پیش نوێژی بەیانی بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خالۆم.
 عوسمان ﷺ پێی وتم: ئایا جگە لە من بۆ لای کەسیکی تری ناردووی؟
 وتم: بەلێ، بۆ لای (عەلی) ش ناردوومی؟
 وتی: فەرمانی پێت نەکرد بە کاممان دەست پێبکە؟
 وتم: کاتێ پرسیارێ ئەو دەستم لێکرد، وتی بە ھەر کامیان خۆت دەتەوێ،
 منیش لە (عەلی) یەو دەستم پێکرد، عەلی رویششت بۆ لای خالۆم.
 میسور دەلێ: من و عوسمان ھا تین و گەیششتین بە عەلی، ھەرسیکمان
 چووین بۆ لای خالۆم، بینیمان بە پێوھێ و نوێژ دەکا، پیش ئەوھێ بانگی
 بەیانی بدا، کاتێ نوێژە کە تەواو کرد، رووی کردە عەلی و عوسمان و پێی
 وتن: سێ رۆژە پرسیار لە خەلکی دەکەم و راویژیان پێ دەکەم، لەئێو
 زیاتر کەسیان ناوێ!
 پاشان رووی کردە عەلی و پێی گوت: عەلی! ئایا لەسەر کتییی خوا و
 سوننەتی پیغەمبەرە کە ﷺ و کاری ئەبوبەکر و عومەر بەیعتەم پێ دەدەن؟
 عەلی ﷺ وتی: نەخێر، بەلام ھەرچی ھەول و توانام ھەبە لەو کارەدا
 بەکاری دەھێنم!
 پاشان رووی کردە عوسمان ﷺ و پێی گوت:
 ئایا لەسەر کتییی خوا و سوننەتی پیغەمبەرە کە ﷺ و کاری ئەبوبەکر
 و عومەر بەیعتەم پێ دەدەن؟
 عوسمان ﷺ گوتی: بەلێ، بەیعتەت پێ دەدەم!!

پیش بەیانی عەلی و
 عوسمان لەبەردەم
 ئێبن عەوف دان

مەرجی ئێبن عەوف
 و رەزائەندی
 عوسمان

ئەللىرەدا تەرازووی عوسمان بەسەر تەرازووی (عەلى)دا
قورستر بوو.

كاتى بەيانى ھاتبوو، عبدالرحمن پىي گوتن: ھەستىن بۇ مژگەوت.

موسلمانان لە مژگەوتدا لە كاتى نوێژى بەيانىدا بون، چاوەپێى ھەول و
پەيوەندى كردن و راویژەكانى (عبدالرحمنى كۆپى عەوف)يان دەكرد، بە
تایبەت كە ئەو سێ رۆژى عومەر دەستنىشانى كۆربوو كۆتایى پێھات، وا
چاوەپێى بەيانى رۆژى چوارشەممە دەكەن.

(عبدالرحمنى كۆپى عەوف) رۆیشتەوہ بۆ مالى خوێ و میزەرە
تایبەتیەكەى كرده سەر، كە پیغەمبەرى خواﷺ لە ژياندا بوێ بەستبوو،
شمشیرەكەى بەست و پاشان چووە مژگەوتەوہ.

قامەتى نوێژى بەيانى كرا، (صوھەبى رۆمى) پيشنوێژى بۇ كردن،
مژگەوت لە نوێژكەران جەمى دەھات، چاوەپێى سەرەنجامیان دەكرد و
خوێان بۇ بەیعت پیدانى خەلیفەى نوێ ئامادە كۆربوو!

پاش ئەوہى نوێژ تەواو بوو، (عبدالرحمنى كۆپى عەوف) چوہ سەر وتارى ئىبن عەوف
دوانگە، وەستانىكى درێژ وەستا، لەخوا پارایەوہ بە پارانەوہیەكى پەر لە
ترس(خسوع)، كە خەلكى شتى وایان نەبیستبوو، خەلكى چاویان تیى
بۆربوو، چاودیرى قسەكانیان دەكرد، پاشان گوتى:

خەلكینە! خەلكى كە دەگەرینەوہ بۇ ولاتەكانى خوێان پییان خوێشە
زانیییتیان ئەمیرەكەیان كیئە، منیش بە نھینى و ئاشكرا دەربارەى
پیشەواكەتان پرسىارتانم ئى كۆدوہ، ھىچ كەسیكتان بەم دوو پیاوہ“ عەلى
یا عوسمان نەگۆرپوہتەوہ!

پاشان (ئىبن عەوف) بانگى عەلى كرد، عەلى لەلای دوانگەكە وەستا.

ئىبن عەوفﷺ دەستى گرت و پىي گوت: ئایە لەسەر كتیبى خوا و
سوننەتى پیغەمبەرەكەىﷺ و كار و كۆدەى ئەبوبەكر و عومەر بەیعتەم پى
دەدەى؟

عەلىﷺ وتى: نە بەخوا، بەلام بەیعتتان پى دەدەم كە بەپىي توانا و
تاقەتم كار لەسەر ئەوہ بكەم.

بەيانى رۆژى
چوارشەممە
موسلمانان لە

مژگەوت چاوەپێ
بون

قسەى ئىبن عەوف
لە دواى نوێژدا

قسەى ئىبن عەوف
بۆ عەلى

(عبدالرحمن) دهستی عه‌لی به‌ردا.

پاشان بانگی عوسمانی کرد، عوسمان علیه السلام له دواوه‌ی مزگه‌وته‌که‌دا بوو، چونکه (ئین عه‌وف) عه‌لی پیش‌خست و خیراش بانگی کرد، وای گومان برد که خه‌لافه‌ت بو عه‌لی ده‌بی.

عوسمان علیه السلام گوتویه‌تی: کاتئ قامه‌تی نویژی به‌یانی کرا، من شهرم کرد و که‌وته‌ دواوه‌ی سزگه‌وته‌که، چونکه ده‌مبینی (ئین عه‌وف) به‌ په‌له‌یه بو لای عه‌لی.

کاتئ (ئین عه‌وف) عوسمانی بانگ کرد، له‌دوا‌ی مزگه‌وته‌که‌وه‌هات و له‌لای دوانگه‌که‌وه‌هستا، (ئین عه‌وف) دهستی گرت و پیی گوت: ئایا له‌سهر کتیبی خوا و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی علیه السلام و کار و کرده‌ی ئه‌بویه‌کر و عومهر به‌یعه‌تم پی‌ده‌ده‌ی؟

عوسمان علیه السلام گوتی: به‌ئ به‌خوا، له‌سهر ئه‌وه به‌یعه‌تت پی‌ده‌ده‌م!!
(عبدالرحمن‌ی کوپی عه‌وف علیه السلام) سهری به‌رزکرده‌وه بو بنمیچی مزگه‌وته‌که و دهستی هر به‌ده‌ستی عوسمانه‌وه بوو، گوتی:

خوایه گیان! ئه‌وه‌ی له‌گه‌ردن‌دا بوو وا خسته‌مه‌گه‌ردنی عوسمانه‌وه!!
پاشان (ئین عه‌وف) به‌ عوسمانی وت: وا من به‌یعه‌تت پی‌ده‌ده‌م!
کاتئ به‌یعه‌تی پیدا، خه‌لکی هه‌ستان و به‌یعه‌تیان پیدا، قه‌ره‌بالغیان له‌سهری کرد، تا له‌لای دوانگه‌که‌دا دایانپوشی!

له‌پیشه‌وه‌ی ئه‌وانه‌ی به‌یعه‌تیان پیدا (عبدالرحمن‌ی کوپی عه‌وف) و (عه‌لی) و (سه‌عد) و (زوبه‌یر) و (طه‌لحه) و (سه‌عیدی کوپی زه‌ید) بون علیهم السلام.
(ئین عه‌وف) یش ده‌یروانیه‌ ئه‌و لی‌شاوه‌ی موسلمانان که بو به‌یعه‌ت‌دان به‌ عوسمان علیه السلام ده‌هاتنه‌ پیشه‌وه‌و ئه‌م ئایه‌ته‌ی ده‌خویند:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِىْئَتِهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾: ئه‌و که‌سانه‌ی په‌یمان له‌گه‌ل تو ده‌به‌ستن، با بزائن په‌یمان له‌گه‌ل خودا ده‌به‌ستن، دهستی خودا له‌سهر دهستی ئه‌وان دایه. سا هه‌رکه‌سئ په‌یمانی به‌جئ نه‌هینئ،

عوسمان له‌سهر کرده‌ی دوو ماوه‌له‌که رازی ده‌بی‌ت

به‌یعه‌ت دان به‌ عوسمان بو خه‌لیفایه‌تی

هەر خۆی لە پەیمان شکێنی زەرەر دەکا، هەرکەسێکیش ئەو پەیمانەى-کە لەگەڵ خودا بەستویەتى- بەجێ بێنێ، لە دواپۆژدا پاداشتی گەورەى دەدات... ﴿الفتح/ ۱۰﴾.

خەلیفایەتى

عوسمان لە

چوارشەممەى

بەست و چواری کۆچى، ئەهلى حەل و عەقدى مۆسڵمانان وەك ۲۴/۱/۴ى كۆچىدا

بوو

خەلیفەىەكى نوێ بەیەعتیان بە (عوسمانى كۆپى عەفان رضی اللہ عنہ) دابوو، بەمەش عوسمان بوو بە سێیەم خەلیفەى راشیدین.

پاش ئەوێ بەیەعت پێدانی تەواو بوو، نوێژى عەسرى کرد، پاشان سەرکەوتە سەر دوانگەى پێغەمبەرى ﷺ و وتارى خەلافەتى بۆ مۆسڵمانان دا، لەو وتانەى لە وتارەكەیدا هاتبو:

وتارى عوسمان

ئێوه لە خانو و مالى كاتى و كۆچکردندان، هەندێ لە تەمەنتان ماوه، دەى چەندى لە تواناتاندايە تا ئەجەلتان نەهاتو دەستپێشخەرى کردەوى چاك بکەن، چونکە سەرلەبەيانى بێت يان سەر لەئێواره مەرگ يەخەتان پێ دەگرێ، بەراستى دنياش بە غرور و لەخۆبايى بونەوه پێچراوه، نابێ هەرگيز ژينى دنيا فريوتان بدا و، با شەيتان بە بە بەخشندەيى خودا فريوتان نەدا.

پەند لە رابردوو وەرگرن، دواى ئەوەش هەول بەدن و غافل و بێ ئاگا مەبن، چونکە خوا لە کردەوه کانتان بێ ئاگا نابێ کوان ئەو دنيا و يستانەى کە بۆ دنيا هەولێ زۆريان داو ئاوەدانيان کردەوه و ماوه يەكى زۆر تياياندا رايان بوارد؟ ئايا فەرى نەدان؟ وەك چۆن خوا دنياى فەريداوه، ئێوهش فەرى بەدن و هەول بۆ دواپۆژ بەدن.

ئەو هەتا خواى گەورە نمونەى دنياى هیناوه کە دەفەرموێ:

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ۝۵﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا: نەزىلەىەکیان لە ژینى سەر دنيا بۆ بێنەوه" وەك ئاویکە لە ناسمانەوه

دامان به زاند، هه موو ته رزه رو ده کیکێ تی که ل و پیکه لی به ره هه م هی نا، سه ره نه امی ش بوو به پوش و با په رش و بلاوی ده کات. خودا به سه ره هه موو شتان توانای هیه. مال و مندال زه نه به ری ژینی دنیان و نه و کاره چا کانه شی که و ده مینه وه، پاداشه که یان له لای په رو ده گار هی ژا تره و بترس جگه ی هو میند. ﴿الکھف/ ۴۵-۴۶﴾.

نوسراوی عوسمان عوسمان ﷺ خه لافه ته که ی به ناردنی چه ند نوسراویک بو والیه کانی
بو والیه کان سهر ناوچه و ههریم و ولاته کان دهست پیکرد، نوسراوه کهش هه مه لایه نه و
گشتی بوو بو هه موویان، ئه وهی لهو نوسراوانده دا بنی وتیون:

((له راستیدا خوای گه وره فهرمانی داوه به پیښه وایان شوان و چاودیری کار بن، نهک باج وهرگر، پیښینی ئهم ئوممه تهش شوان ئاسا بون نهک باج وهرگر، نزیکه پیښه وایان ببنه باج وهرگر (واته تهنها له بیرى کوکړدنه وهى مالدا بن - وهرگیر-)، نهک شوان ئاسا، نهگه وایان لیات نه مانهت و شهرم و ودها له دست ددری).

ئاگادار بن باشتريڻ ريوشويڻ ۽ وهيه بپرواننه كاروباري موسلمانان،
 مالهه كهيان پيٽ بهه خشن، به پيڻي ۽ وهوي له سهريانه ليڻيان بسه نن، پاشان
 سهيري كاروباري ۽ هلي (ذيمه) بكن، مافه كانيان پيٽ بدن، به پيڻي ۽ وهوي
 له سهريانه ليڻيان بسه نن، پاشان بپرواننه دوڙمنه شهركه ركه كانتان، له گه ليان
 بجهنگن، به وهفا و به به ټنن به سهرياندا سهركه ون.))^۱

خەلافەتى (عوسمانى كۆپى عەفان رضي الله عنه) دوانزە ساڭ جگە لە چەند رۆژى بەردەوام بوو، لە سەرەتاي سالى ٢٤ى كۆچى تا كۆتايى سالى ٣٥ى كۆچى.

وټای زوهری
له سارخه لافاتی
عوسمان

نیمای زوهری گوتویه تی: عوسمان ﷺ دوازه سال نه میری پروادارانای
گرته ده ست، یه کهم شهش سالی هیچ که سنی نهنگی لي نه گرت، له لای
قوره بیش له (عومهری کوری خه تتاب ﷺ) یش خوشه ویستتر بوو، چونکه

عومەر لەسەریان توند و تیژ بوو، بەلام عوسمان رضی اللہ عنہ نەرم و نیاں بوو بۆیان

و بەسەریانی دەکردەوه، پاشان دواى ئەوه فیتنە روویدا!!

سەرەتای فیتنە

لە سالی حەوتەمی ویلیەتی عوسماندا رضی اللہ عنہ سەرەتای فیتنە دەستی لە حەوتەمین سالی

پیکرد، کە سالی ٣٠ی کۆچییه، کاروبارەکان گەرەبۆن، جیاوازییەکان

خەلیفایەتیە کەیدا

دەستی پیکرد

بەرفراوان بۆن، دوژمنانی ئیسلامیش لە ریکخستنه ناوخۆییەکاندا لە

بەصرە و کوفە و میصر چالاک بۆن، کاریان کردە سەر هەرچی و پەرچی و

نەفام و گێژ و وێژە موسلمانەکان.

لە میصر و کوفە و بەصرەدا سوپایان ئی بەرپاکردن، بەردەوام بۆن لە

هەلگیرساندنی ناکۆکی و بلاوکردنەوهی درۆودەلەسە و پرۆپاگەندە، تا

کاریان گەیانده گەمارۆدانى (عوسمانى کۆپى عەففان رضی اللہ عنہ) لە مەدینە و لە

کۆتایی سالی دوانزەى خەلافەتەکەیدا، پاشان هەستان بە ناشیرینترین و

دژبۆترین تاوانیک لە میژووی ئیسلامیدا، ئەویش کوشتنی ئەو خەلیفە

راشیدیە و دەرچوونی رۆحی بوو، بەمەش فیتنە لەنیوان موسلماناندا رەگی

داکوتا و جیاوازیە سیاسى و پاشان مەزەهەبی و ئایینیەکانی نیوانیان

قوول بویەوه، لەپاش تیرۆکردنی عوسمانیش رضی اللہ عنہ هەموویان لەسەر ئیمامیک

یەك دل و یەك را نەبۆن، تا رۆژی قیامەتیش لەسەر ئەو شتە کۆنابنەوه!!

فیتنە کەش شەش

سال بوو

میژوونوسە موسلمانەکان روداوەکانی نیوہی دووہمی ویلیەتی

عوسمان رضی اللہ عنہ (٣٠-٣٥ک) بە فیتنە ناودەنن کە سەری کیشا بۆ

شەهیدکردنی عوسمان رضی اللہ عنہ.

میژوونوسە موسلمانەکان هەوالەکانی ئەو فیتنەییەیان نوسیوه، لەگەڵ

ئەو فیتنەنەش کە بەدوایدا هاتن، وەك جەنگی (جەمەل)ی نیوان عەلی و

نیوان طەلحە و زوبەیر رضی اللہ عنہ لە بەصرە و، جەنگی (صفوہین)ی نیوان عەلی و

موعاویە رضی اللہ عنہ، پاشان شەهیدبوونی عەلی لەدواى دەرچوونی خەوارێج

لەفەرمانی ئەودا.

میژوویەك بۆ

روداوەکانی

فیتنەکە

هەموو ئەو هەوال و گێرانەوانەیان بە درێژى نوسیوه، گێرانەوه

دوو بارە و جیاواز و دژبە کەکانیان هیناوه، پریان کردووه لە رچە(سند)ی

دروست و قسه ی پړوپوچ و ره تکراره و درو، کتیبه کانیان بهم تیکه لیه
سهیره ی راست و دروست و درو و دهله سه و رهوا و نارېه وایانه ناخنیوه،
هر میژوونووسیک بو خوی هم میژوویه ی نویسه، وینه ی (ئین سه عد)
له (الطبقات الکبری) و (سه یفی کوپی عومهر) له (الجمال) دا و (خه لېفه ی
کوپی خه یاط) له (الطبقات الکبری) و (نه صری کوپی موزاحیم) له
(الصفین) و (موحه ممه دی کوپی عومهر یی واقدی) و (موحه ممه دی کوپی
ئیسحاق) و (بلادری).

کرنگترین نه و
پیشینه ی میژوی
فیتنه یان نویسه
له و میژوونوسانه ی زوړترین روداوه کانی فیتنه ی به گېرانه وه
رچه دار (مسند) ه کانی وه توام کردبی، پیشه وای میژوونوسان و رافه کاران
(موحه ممه دی کوپی جهریری طه بری) یه له کتیبه که ی (تاریخ الامم
والمولک) ه، له دوا ی نه ویش میژوونوسه موسلمانان له ویان وهرگرتوه،
وینه ی (ئین نه ثیر) له کتیبی (کامل) و (ئین که ثیر) له کتیبی (البدایه
والنهایه) و (ئین جهوزی) له کتیبی (المنتظم) و (ذهه بی) له (تاریخ
الإسلام) و (ئین خه لدون) له میژووه که یدا.

هه ندی له میژوونوسان به تایبه تی کتیبی تایبه تیان له سهر
روداوه کانی فیتنه نویسه، وینه ی (ئین عهره بی مالیک) له کتیبی
(العواصم والقواصم) ه که یدا که (محب الدین الخطیب) ته حقیقی کردووه و،
(قازی موحه ممه دی نه شعری مالیک) له کتیبه که ی (التمهید والبیان فی
مقتل الشهید عثمان) دا.

کتیبه
هاوچه رخه کان
سه باره ت به فیتنه
هاوچه رخه کانیش زوړ له سهر هم روداوانه دوان، هه یانه رقاوی و
تومه تباره و کارتیکراوه به دوژمنان وینه ی (طه حوسین) له کتیبی (الفتنه
الکبری) دا.

عهرموش
مهواله کانی
سه یفه دینی کوپی
عومر له سهر
هه شیانه هه ولی داوه به ویزدان بی، به لام به و گېرانه وه نادرستانه ی
له کتیبه میژووییه کانی پیشودا هن کاریگره بون، بویه له سهر هه ندی له
هاوه لان به شیویه کی نه شیوا قسه یان کردوه، وینه ی ماموستا (سه عیدی
فیتنه کوډه کانه وه نه فغانی) له کتیبه که ی (عائشه والسیاسة).

ھى واشيان ھەيە پوختەى ھەندئ وتەى پيشينانى كۆكردۆتەو،
وینەى مامۆستا (ئەحمەد راتب عەرموش) لە کتیبى (الفتنة ووقعة
الجمال) ھەکید، کە لە (تاریخ الطبري) و گێرانی وەکانى میژوونوس (سەیفى
کۆپى عومەرى ضەبى تەمیمی) ھە دەریھیناوە کە سەبارەت بە فیتنەى
کوشتنى عوسمان رضی اللہ عنہ و پاشان جەنگى (جەمەل) ە.

مامۆستا (عەرموش) لە وەرگرتنەکیدارد و ئەمەین بوو، کاتى
وێستویەتى ھەوالەکانى (سەیفى کۆپى عومەر) سەبارەت بەو روداوانە
دەریھینى و بەدەستپاکى ھە تۆماریان بکا، کتیبەکەشى لە باشترینى ئەو
جۆرە کتیبانەيە.

پیداھەلدانى

کتیبەکەى عورجون

دەریارەى عوسمان

ھەشیانە لیکۆلینەو و تۆزینەو و کتیبەکەى تەرخان کردووە بۆ
مەسەلەى فیتنە و ئازاوەگێڕى لەسەر عوسمان رضی اللہ عنہ و لەو بارەيەو
ھەوالەکانى كۆكردووەتەو و دەلالەتەکانى دەریھیناوە، کە ئەویش مامۆستا
(موحەممەد صادق عورجون) ە رحەمەتى خواى لى بێ، لە کتیبەکیدە
(عثمان بن عفان: الخليفة المفترى عليه).

لەو برۆیەدام کتیب و دانراوەکەى مامۆستا (عورجون) سەبارەت بە
عوسمان رضی اللہ عنہ باشترین و چاکترین و قوولترین و وردترین کتیبى بئى کە
لەسەر ئەو خەلیفە بوھتان بۆکراوە نوسرابى کە بە ستم لیکراوى کوژا!
ھەموو موسلمانىکى بە وێژدان ئامۆژگارى دەکەم، ھەر کەسیکیش کە
دەيەوئ بەراستى لە مەسەلەى فیتنەکە بگا، با روو بکاتە کتیبەکەى
(عورجون) و سود لە تەحقیق و بەویژدانى کەى ببینى.

ریکخستنى

روداوەکانى

فیتنە بەگورتى

لەم (تروسکە میژووی) یەدا بەوئەندە واز دەھینم کە باسیکى ھەندئ
ھەوالى راست و دروست بکەم کە پيشەواى میژوونوسان (الطبري) لە
(سەیفى کۆپى عومەرى ضەبى) و جگە لەویش لە ھەوال خوانە
راستگۆکانەو وەرگرتووە، بەپێى پلەبەندى کى زەمەنى و بەوپەرى کورت
و پوختیەو دەيھینم، بەدواداچوونى روداوەکان دەکەم، ھەر لە سەرەتای
ئازاوەگێڕى بۆسەر عوسمان رضی اللہ عنہ لە سالى ھەوتەمى خەلافەتەکەى، سالى
(۳۰) ی کۆچى، تا کار گەیشتە شەھیدبونی لە کۆتایى سالى (۳۵) دا.

گەپانەو بە

سەرچاوە

میژوویەکان

روداوەکان بەکورتی باس دەکەم، بە ئامانجی پێشکەش کردنی وێنەیەکی کورت و پوخت، بۆ خوێنەری موسڵمان، کە دەیهوێ بەدوای هەقدا بگەڕێ و بەراستی روداوەکانی سەر دەمی عوسمان عليه السلام و یاخی بون لێی ناشنا بێ.

بەلام ئەوەی دەیهوێ بە بەرفراوانی لەم قۆناغە ترسناکەدا توێژینهوه ئەنجام دا، ئەوەی دەیهوێ ئارامگەری لە تەحقیق و وردەکاری و دەرھێنانی راستیەکان لە نێو گێڕانەوه کە لەکەبوو مێژووییە دژ بەیەکەکانەوه، دەبێ روو بکاتە کەرەستە خاوەکان لە مێژووەکانی (طەبەری) و (زەهەبی) و (ئێبن جەوزی) و (ئێبن عەساك) و (ئێبن خەلدون) و (ئێبن کەثیر)!!

روداوەکانی فیتنە لە سالی (٣٠) کۆچی دەستی پێکرد، کە سالی حەوتەمی خەلافەتی عوسمان بوو عليه السلام، سەرھەتای روداوەکانیش لە شاری (کوفە)دا روویدا، کە لەسەرھەتاکانی مێژووی موسڵماناندا مەلەبەندی ناژاوەگێری و فیتنە بوو!!

والیەکانی کوفە لە کاتی عوسمان عليه السلام خەلافەتی وەرگرت، (موغیرەیی کوپری شوعبە) عليه السلام والی کوفە بوو، عوسمانیش ھاوێلی پایەبەرز (سەعدی کوپری ئەبو وەقاص) عليه السلام لەجێی (موغیرەیی کوپری شوعبە) دانا عليه السلام، (سەعد)یش سالی و هەندیک والی کوفە بوو.

پاشان عوسمان لە سالی ٢٥ی کۆچی گۆپی و لەجێی ئەو (وەلیدی کوپری عوقبە)ی دەستنیشان کرد، (وەلید) ھاوێلی پایەبەرز و موچاھیدیکی راستگۆ بوو، والیەتی بۆ (ئەبوبەکر) و (عومەر) و (عوسمان) کردبوو عليه السلام.

(وەلیدی کوپری عوقبە) عليه السلام (نزیکی پێنج سالی والی کوفە بوو، لەو پێنج عوقبە و پێنج سالی سالیەدا لە دای موسڵمانان خۆشەویست بوو، لەگەڵیان نەرم و نیاو بوو، گورج و گۆل بوو بۆ ئەوەی لاواز بێ، دەرگای لەسەر دانەدەخستن، پێشوازی ئی دەکردن و گرتەکانی بۆ چارەسەر دەکردن!)

لەو ماوەیەدا فیتنە لە کوفە دەستی پێکرد، بە چەند پەيوەندیەکی
نهیئنی لەنیوان کین لەدڵ و پیسەکان و ئەوانەى لە فەرمانی ئیمام
دەرچووبون، هەروەها بونی هەندئ لەو لاوانەى کە بەکاری یاساغ و ئەنجام
دانى حەرامکراوەکان هەستابون!

لە شەویەک لە شەوێکەکانی سالی (۳۰)ی کۆچی کۆمەڵیک لاوی دزی کوفە
هەلیان کوتایە سەر مائی (ئیین حەیسومانی خوزاعی)، کە لەناویاندا
(موهریعی کوپی ئەبو موهریعی ئەسەدی) و (زوهیری کوپی جوندوبی
ئەزدی) و (شوبەیلی کوپی ئوبەى ئەزدی) هەبون.. (ئیین حەیسومانی
خوزاعی) بەرگری لێکردن، بەلام کوشتیان!!

(ئەبو شورهیجی خوزاعی) دراوسێی (ئیین حەیسومان) بوو، گوئی لە
بگرەوبەردەى ئەو دزە بێپرەوشتانە بوو کاتیەک کە لەگەڵ (ئیین حەیسومان)
دەدوان، لەکاتی کوشتنەکەشیدا بینیبونی، (ئەبوشورهیج) و کورەکەى
لەلای والی (وەلیدی کوپی عوقبە) ئەوەى بینیبویان و بیستبویان شایەدیان
لەسەر دا.

ئەو دزە بێپرەوشتانە دەستگیر کران، دەربارەى ئەوان (وەلید)
کاغەزێکی بۆ (عوسمان عليه السلام) نووسی، (عوسمان) یش فەرمانی دا بیانکوژن،
(وەلید) یش لە دەرگای کۆشکەکەیدا ئەوانی کوشت.

وەلید حوکمی
چەتەیی و کوشتن
لەسەریان پیاده
دەکات و
باوکانیشیان رقیان
لێ هەڵدەگرن

(عەمری کوپی عاصی تەمیمی)ی شاعیر ستایشی پتەوی و متمانە
بەخۆبونی عوسمان و وەلید دەکا لە کوشتنی ئەو دزە بێپرەوشتانەدا:

لَا تَأْكُلُوا أَبْدًا جِرَائَكُمْ سَرَفًا أَهْلُ الرِّعَاةِ فِي مَلِكِ ابْنِ عَفَّانٍ
إِنَّ ابْنَ عَفَّانَ الَّذِي جَرَيْتُمْ فَطَمَ اللُّصُوصَ بِمُحْكَمِ الْقُرْآنِ
مَازَالَ يَعْمَلُ بِالْكِتَابِ مُهَيِّمًا فِي كُلِّ عُنُقٍ مِنْهُمْ وَبَنَانٍ

کاتئ (وەلیدی کوپی عوقبە) حوکمی خوای بەسەر دزەکاندا پیاده کرد
و کوشتیانی، باوک و خزمانیان رقیان لێی هەلگرت و لە روی هۆزایەتیەوه

پشتگیریان کردن، لەبەر ئەوە لە هەلیکی گونجاو دەگەڕان تا فیلّ لە وهلید بکەن و پیلانیکی بۆ دارپێژن.

ولهید له گەڵ ئەبو زوبەیدی میوانیدا
لە سەر دەمی (عومەری کۆری خەتتابداﷺ) (وهلیدی کۆری عوقبە) والی جەزیرە بوو، -ئەو زەویەیه که دهکهوێته نێوان دیجلە و فوراتەوه لە باکوری عێراق-، لە جەزیرەشدا هەندیک لە عەرەبە گاوەکانی ھۆزی (تَغْلِب) نیشته جێ بون، ھەر لەسەر دەستی ئەودا ھەندێ لە گاوەکانی ئەو ھۆزە موسڵمان بون، لەوانەی که موسڵمان بون یەکیک لە سەرکردهکانی ئەو ھۆزە بوو که بە (ئەبو زوبەید) دەناسرا، لەنێوان (ئەبو زوبەید) و (وهلید)دا برایی و ھاوڕێیەتی و خوشەوێستی دروست بوو.

کاتیکیش (عوسمانﷺ) وهلیدی لە ویلايەتی جەزیرەوه گواستەوه بۆ ویلايەتی کوفە، (ئەبو زوبەید) بۆ سەردانی (وهلید) دەھاتە کوفە.

روژیک لە روژان (ئەبو زوبەید) بە سەردانی ھاتبوو بۆ لای (وهلید) و ئەو سێ قین لە دلەوی که وهلید کۆرەکانی کوشتبون: (ئەبو موهریعی ئەسەدی) و (ئەبو زوھەیری ئەزدی) و (ئەبو شوبەیلی ئەزدی) پێیان زانیبوو.

دواپراوەکان وهلید
بە عەرەق
خواردنەوه تاوانبار (وهلیدی کۆری عوقبە) لە مائی خۆیان و لەگەڵ ئەبو زوبەیدی برادەریدا
دەکەتن
عەرەق دەخواتەوه!!

ھەندێ لەو پیاوماقولاتە کوفە لەگەڵ ئەو سێ کەسەدا ھاتن بۆ مائی (وهلید)، (وهلید) لەگەڵ (ئەبو زوبەید) دانیشتیبوو، کاتی وهلید ھەستی پێیان کرد شتیک که لە پشتیەوه دانرابوو لەژێر تەختەبەندەکیدا شاریدیەوه، ھەندیکیان وایان گومان برد ئەوھی وهلید شاریدیەوه عەرەق بوو.

ئاشکرا بونی
کارەکیان
لەبەردەم
پیاوماقولاتی کوفە
یەکیک لەو سێ کەسە ھەلی کوتایە ئەوھی لەژێر تەختەبەندەکیدا بوو، بۆ ئەوھی بە ئامادەبوونی پیشان بدات، کاتی بینی وای سینیەکه و چەند دهنکه ترییەکی لەسەرە، وهلید لەگەڵ (ئەبو زوبەید)دا خەریکی خواردنی تری بون، کاتی که بە کتوپڕی ئەو میوانانە تووش ھات، لە شەرمەندا

شاردیه وه، چونکه چهند دهنکه تر یه کی که می له سهر مابوو! قین له دلّه کان
پروپاگهنده ی ئه وه یان بلاوکرده وه که عاره قی لی شار دونه ته وه!!

له وکاته دا پیاوماقولا نی کوفه ده ستیان کرد به قسه پی وتن و جنیودان
بهو سئ قین له دلّه و پوزشیان بو وه لید هیئایه وه و پییان وت: ئه مانه
که سانیکن خوا خه شمی خو ی لی گرتون، ئه وه حوکمه خواییه ی به سهر
رۆله کانیاندا پیاده ت کردبوو نازاری داو، له بهر ئه وه پروپاگهنده یان دژ
به تو بلاوکرده وه!!

وه لید له کاره که بی دهنگ بوو، نارامی گرت و داوای پاداشتی له خوا
کرد، ئه م کاره ی بو (عوسمان رضی الله عنه) باس نه کرد، به دل فراوانی خو ی و نهرم
و نیانی و لیبوردیه ی خو ی به خشی نی! ^۱

رق و قینی ئه وه هیچ و پوچانه له سهر (وه لید) زیادی کرد، یه کیکیان —
که (جوندوبی ئه زدی ئه بو زوهیر) بوو — له گه ل ده ستیه کی تری قین
له دلدا چوون بو لای (عبداللهی کوری مه سعود رضی الله عنه) و پییان وت: والیه که مان
(وه لید) له ماله وه عاره ق ده خواته وه!

(ئین مه سعود) وه لای دانه وه: هه رکه سئ شتی کمان لی بشاری ته وه،
ئیمه شوین عه وره تی ناکه وین و په رده ی نه یزی یه که ی نادرین!!

کاتی (وه لید) وه لای مه که ی (ئین مه سعود) ی بو ئه وه قین له دلانه بیسته وه،
به سه رزه نشته وه پی وت: بوچی بهو شیویه وه لای ئه وه هیچ و پوچانه ت
دایه وه؟ من چیم شار دوته وه، ئه مه وه لای مه که بو که سیکی تو مه تبار و جی
گومان و، من عاره قخۆر نیم... له نیوان (وه لید) و (ئین مه سعود) دا وتویژ و
گفتوگه یه که له سهر ئه وه باره ئه نجام درا. ^۲

بلاوکرده وه ی
پروپاگهنده له
کوفه ده رباره ی
سه رخۆشی وه لید

دروژنه کان به رده وام بون له سهر بلاوکرده وه ی پروپاگهنده و فیل و
پیلانه کانیان گوايه وه لید عاره ق ده خوا، به رده وامیش که سانی تاوانکار و
سه ریچی کاریان له ده وری خو یان کۆده کرده وه، ئه وانه ی (وه لید) حه د یان

۱ - تاریخ الطبری: ۴: ۲۷۳-۲۷۴.

۲ - تاریخ الطبری: ۴: ۲۷۴-۲۷۵.

سزا يا بهۇى سەرپىچى كىردنى خۇيانەۋە تەمى كىردىون!
رۇژىك سىھىرىكانى ھىنايە بەردەمى (ۋەلىدى كوپى عوقبە)، (ۋەلىد)
دەربارەى سزا و ھەدى سىھىر لە (ئىبن مەسعود) ى پىرسى، (ئىبن مەسعود)
وتى: چوزانىت كە سىھىرە؟

بە سىھىرەكەيان وت: سىھىرەكەت چىھ؟
وتى: دەتوانم بچمە دەمى ئەم گۆيدىرئۆۋەۋ لە پاشىيەۋە دەرچم!!
(ئىبن مەسعود) بە (ۋەلىد) ى وت: بىكۆرە.
ھەندى لە خەلكى لە بەردەمى مالى (ۋەلىد) دا كۆبۇنەۋە، يەكك لە ۋ
گىرەشئوئىنى
لەدژىدا
ھىچوپوچانەى تىدابوۋ كە (جوندوبى ئەزدى) بوو.
(جوندوب) ئەمەى بە ھەلىكى گونجاۋ زانى بۇ ئازاۋە گىرەشئوئىنى،
دەستدرىژى كىردە سەر مافى (ۋەلىد) و بەشمشئىر ھەلى كوتايە سەر
سىھىرەكە و كوشتى.

(ۋەلىد) و (ئىبن مەسعود) كۆك بون لەسەر بەندكىردنى (جوندوبى
ئەزدى)، چونكە كارىكى ئەنجام داۋە كە مافى ئەۋ نىيە و سىھىرەكەى
كوشتەۋ، جىبەجى كىردنى ھەدىش لە دەسەلاتى خەلكى نىيە، بەلكو مافى
پىشەۋا يان جىگرەكەيەتى.

كاتى ۋەلىد دەربارەى (جوندوبى ئەزدى) نوسراۋىكى بۇ (عوسمان رضي الله عنه)
نوسى، فەرمانى پىدا كە تەمى بكا و پاشان بەرەلاى بكات، قەدەغەى
خەلكىش بكات لە كاركىردن بە گومان و جىبەجى كىردنى ھەدەكان بەبى
مۇلەتى دەسەلاتدار..

بەمەش (جوندوب) و كۆمەلەكەى ھىندەى تىررق و فىلىيان بۇ ۋەلىد
زىياتر بو!!^۱

ھەندى لە ۋەلىد دەرچوانەى كوفە كە قىن ئەستور بون بەرامبەر بە
ۋەلىد، بەرەۋ مەدىنە بۇ لاى (عوسمان رضي الله عنه) بەرپى كەۋتن، كە (جوندوبى
ئەزدى) شىيان لەگەلدا بوو، داۋاى ئەۋەيان لىكىرد كە (ۋەلىد) يان بۇ لەكار
داۋاكىردنىان لە
عوسمان بۇ لادانى
ۋەلىد

لادا، لەبەر ئەوەی خەڵکی خۆشیان ناوی و سەتم لە بێدەستانی دەکا!
(عوسمان عليه السلام) پەسەندی نەکردن و پێیانی وت: ئێوە کار بە گومانیک
دەکەن کە ئیسلام نەهی لێکردووە و بەیئ مۆلتیش لە کوفە دەرەچن!!^۱
کاتێ کە گەرانەووە بۆ کوفە رق ئەستوریان بەرامبەر (وەلید) و
خەلیفەش زیادى کرد.

هەموو قین لەدەلەکان لە دەوریان کۆبونەووە، لە شاردا هیچ هیچوچ و
رقاوی و حەد لێدراو و سزادراو و، تەمى کراو و سەرپێچیکاری نەما لە
دەوریان کۆنەبیتهووە، کۆمەلە چەتەیهکی لەپڕ دەرچووی پوچیان دروست
کرد و دەستیان کرد بە بلاوکردنەووی درۆ و پرۆپاگەندە دژ بە (وەلید) و
(عوسمان عليه السلام)!

ئەمانە هەنگاویکی پیسی شەیتانیان نا، کاتێ کە توانیان مۆر (خەتم) ی
وەلیدی کوپی عوقبە بە رێگەیهکی نەشیاو بدن- کە طەبەری بەدریژی
باسی کردووە^۲، کۆمەلێکیان چوون بۆ لای عوسمان عليه السلام و مۆرەکی
(وەلید)یشیان پێبوو، بۆ ئەوەی شاھیدی عەرەق خواردنی لەسەر بدەن.
کاتێ (وەلید) زانی مۆرەکی نەماوە و ئەوانەش چوون بۆ مەدینە، زانی
دەیانەوێ زیانی کە بدن، چوون بۆ مەدینە، بەلام ئەوان پێشتر گەیشتنە لای
عوسمان عليه السلام!

کۆمەلەکە چوونە لای عوسمان عليه السلام و دوو کەس لە پێشیانەووە بون (ئەبو
موهریعی ئەسەدی) و (ئەبو زەینەبی ئەزدی)، ئەوانەى کە وەلید کوپە
دزەکانیانى کوشتبوو، شاھیدیان لەسەر وەلید دا کە عەرەق دەخواتەو.

پێی وتن: چیتان بینووە؟

شاھیدی درۆیان دا و وتیان: چوین بۆ لای وەلید، سەرخۆش بوو،
بینیمان عەرەقی هەلەهینایەووە عەرەقەکەمان لە ریشی دەگوشی!!!
بەمەش ئەو دوو شاھیدە درۆزنە خواردنەووی عەرەقیان بەسەر وەلیددا

شاھەتی درۆ لای
عوسمان لەسەر
سەرخۆشی وەلید
بەرگری کردنی
وەلید لەخۆی و
قسەى عوسمان

۱ - تاریخ الطبري ۴: ۲۷۵.

۲ - سەیری تاریخ الطبري ۴: ۲۷۵-۲۷۷ بکە.

سەلمان، چونکە هەدی عەرەق بە دوو شاھێد دەچەسپن.
کاتێ وەلید هات بۆ لای عوسمان رضی اللہ عنہ، سویندی بۆ خوارد کە عەرەقی
نەخواردۆتەو، ئەو دوو شاھێدە درۆزن و دوو دزی هیچپوچن!
عوسمان رضی اللہ عنہ پێی وت: ئێمە بەو ئەنجامە کاردەکەین کە پێی دەگەین،
هەدیش بە شاھێدی دانی دوو شاھێد جێبەجێ دەکەین، جێی شایەتی
درۆزن و سستەمکاری درۆزن ناگرە، خواش تۆلەیی ئی دەستێن و
ستەملیکراویش خوا تۆلەیی بۆ دەکاتەو و پاداشتی چاکەیی دەداتەو..
کەواتە براکەم – وەلید برای شیری عوسمان بوو، ئارام بگرە و هەردەبێ
هەدەت لەسەر جێبەجێ بکری!!

بە شاھێدی دوو شاھێدی درۆزن، (عوسمان رضی اللہ عنہ) فەرمانی دا بە
دەرکردنی هەدی عەرەقخۆر لە (وەلیدی) ستەملیکراو!
دوایی وای بینی کە بەرژەوہندی لەوہادیە لە کوفە لەکاری بخت،
ئەوہبوو لە کاری خست، پاش والیہتیک کە پینچ سال بەردەوام بوو!
لەجێی ئەو (سەعیدی کوپی عاص)ی کردە والی کوفە، بەم جوړە
وایی نوێ سەعیدی کوپی عاص
(سەعیدی کوپی عاص) لە سالی (٣٠)ی کوچی بوہ والی کوفە.^١
هیچپوچ و رق ئەستور و درۆزنەکان، پاش شاھێدی یەکی درۆ لەسەر
وەلید، گەرانیوہ کوفە بۆ ئەوہی نەخشەیی فیل و پیلانی تر دژی والی تازە
(سەعید) بکێشن!!

سەعید رضی اللہ عنہ گەیشتە مەلبەندی فیتنە (کوفە) و سەرکەوتە سەر دوانگە،
پاش ئەوہی سوپاس و ستایشی خوای کرد، وتی:
(بەخوای بۆ لای ئێوہ نێردراوم، پێشم ناخۆشە، بەلام کاتێ عوسمان رضی اللہ عنہ
فەرمانی پێکردم، هیچ بواریکم نەما بۆ جێبەجێ نەکردنی، ناگاداربم، فیتنە
لەنیوتاندا سەری بەرزکردوہتەو، سویند بەخوا دەکێشم بەسەریدا هەتا
سەرکوئی دەکەم، یا سەردەکەوئ بە سەرمدا، ئەمڕۆش من سەرکردە و

گەورەى خوّم)!!^١

(سەعیدی کۆپی عاصم عليه السلام) ناگاداری بارودۆخی خەلکی کوفە بوو، بە
بیروبۆچوونی خەلکی ناشنا بوو، تیاياندا هەستی بە قوڵی فیتنە دەکرد،
ناشنابوو بە تێسوەخزانی کۆمەڵی لە لەپڕی دەرچوان و هیچپوچ و رق
ئەستور و دوژمنامی ئەم نایینە لە پیلان و فیل و فیتنەدا، لەگەڵ زانیونی
هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچی و دەشتەکیەکان بەسەر راوبۆچونی خەلکدا.
سەعید نامەیەکی بۆ (عوسمان عليه السلام) نوسی و هەوالی بارودۆخی
نالەباری کوفەى پێراگەیاندا، لەو نامەیەدا هاتبوو:

نوسراوی سەعید
بۆ عوسمان
دەربارەى
بارودۆخی کوفە

لە راستیدا کاروباری خەلکی کوفە شلەژاوه، خاوەن رێز و پیشینە
لەپیشەکان لەژێرەوه، ئەوێ لەم وڵاتەدا ژالە ئەوانەن کە بەدواییدا
هاتوون، لەگەڵ ئەو دەشتەکیانەى دراوێتە پالێ، هەتا تیايدا تەماشای
خاوەن رێز و دنیا دیدە ناکریت...!!

(عوسمانیش عليه السلام) بە نامەیەك وەلامى دایەوه، کە تیايدا داواى
رێكخستنى بارودۆخی خەلکەكەى کردوه، لەسەر بناغەى پیشینە و
جیهادکردن پۆلینیان بکات و کەسانى زانا و راستگۆ و جیهادکار بەسەر
ئەوانى تردا پیش بخت.

وتاری عوسمان و
سەعید دەربارەى

لەو نامەیەدا هاتووه:

خاوەن پیشینە و لەپیشەکان پایەدار کە، ئەوانەى لەسەر دەستیان ئەو
وڵاتە رزگار کراوه، ئەو دەشتەکیانەى لەدواى رزگارکردنى ئەو وڵاتە
هاتوونەتە ئەوى لەدواى ئەو موحاهیدە پیشینانەوه دایان بنی، مەگەر ئەو
پیشینانە لە جیهاد و حەقدا کە مەترخەم بووبیتن و بەو کارە هەلنەستابیتن
و ئەوانەى دواى ئەوان پێى هەستابیتن! پلەو پایەى هەر مەوقیەکیان
بپاریزە و بە شیوەیەکی رەوا و دادگەرانه بە هەموویان ببەخشە، بەهۆی
شارەزابون لە حال و بارى خەلکی دادگەرى لەنیوانیان دیتەدى!!

(سەعید)یش لەسەر رێنمونیه‌کانى عوسمان عليه السلام کارى کرد،

چاکسازی
بارودۆخی کوفە

جیهادکارانی بانگ کرد، ئەوانەى بەشداری قادسیه و هی تریان کردبوو،
وینەى (قەعقاعى کوپى عەمرى تەمیمى)، و پىی وتن:

ئىوھ رووی ئەو خەلکانەن کە لە پشتتانهوھن، پرووش گەیهنەر و
هەوالدەرى لاشەیه، دەى سەبارەت بە پىداوایستیهکانى ئەوانەى تر
هەوالمان بدەنئ و پیاوچاک و دلسۆز و باشەکانى نیوانیانم پى بلین!!

(سەعید) ھاوشیوھیهکی کوپى راویژى لای خوێ پیکهینا، لە ئەهلى
حەل و عەقد لە خەلکی کوفە، کە تیایدا ھاوھلەن و موچاھیدان و زانا و
فەقیهەکان و دیندار و بەتەقواکان و قورئانخوینەکان و خاوەن ریزەکانى
تیدا کۆکردبوو، ئا ئەمانە بە دەورى (سەعید) دا بون و بەشداری کۆر و
راویژکاریهکانیان دەکرد!

سەعید ئەهلى راویژ
لە پیاوچاکانى
کوفە پیک
دەمینیت

بەلام هەنگاوهکانى (سەعید) بەدلى هچوپوچ و رق ئەستور و هەرچى و
پەرچیه نەفامەکان نەبوو، لەنیوان خەلکی گشتى دەستیان کردەوھ بە
بلاوکردنەوھى پرپواگەندە و درۆ و قسەى بىبناغە دژ بە (سەعید)، بە
کەسیکی هچیان لەقەلەم دابوو، هەندى لە سادە و ساکارەکانیش بە
دروکانیان باوھریان کردبوو، بۆ لای خوێان بەکیشیان کردبون!

(سەعیدی کوپى عاص) لە کارەکانى خوێ (عوسمان رضی اللہ عنہ) ی
ئاگادارکردەوھ، (عوسمان) یش ئەهلى حەل و عەقدى مەدینەى کۆکردەوھ
هەوالى بارودۆخى کوفە و ئیجرائاتەکانى (سەعیدی کوپى عاص) ی بۆ
رۆبەرۆبونەوھیانى پىراگەیانندن و هەرۆک هەوالى هچ و پوچە رق
ئەستورەکان و هەستانیان بە بلاوکردنەوھ پرپواگەندە و درۆشى پى
گەیانندن.

عوسمان هەوالى
ئەو کارانەى لە
کوفە ئەنجام دراوھ
بە ئەهلى راویژ
دەدات

ئەوانیش بە (عوسمان) یان گوت: ئەوھى کردوتە پىکاوتە، هچ
خزمەتگوزاریهک بە فیتنەچیهکان مەدە، پىش خەلکیان مەخە، هچ
شتیکیان پى مەدە کە شایستەى نین، کاتى کەسیکی ناشایستە کاروبارى
گرتە دەست، جیبەجیبى ناکا، بەلکو خراپیشى دەکا!!

(عوسمان عليه السلام) پیی وتن: ئه ی خه لکی مه دینه، خه لکی رووه و فیتنه بزوان، بۆ روبه ربوبونه و هیان خو ئاماده کهن، ده ست به حه قه وه بگرن، له مه ولاش هه و ئالتان له سه ری پێ ده ده م و یه که به یه که شتان بۆ ده گێر مه وه!^۱ هه رچی و په رچی و ده شته که یه زاخا و دراو هکان، به هۆی پیشخستنی خاوه ن پیشینه و جیهاد و دونیادیده و زانست و ته قواکان له کوڤ و سه رکر دایه تی و راویژکاریدا ئازاریکی زۆریان چه شت، جا ده ستیان کرد به نه نگه گرتن له والیه کانه له بهر پیشخستنی ئه وانه به سه ر ئه ماندا و راویژ پێ کردنیان به بی ئه مان و، به جیا خوازی و ره قی و دوورخستنه وه یانیان له قه له م دا.

رق ئه ستور و هه چو پوچه کانه ئه م باره یان قوسته وه و رق و کینه ی خه لیفه و والیه کانیان له دلدا چاندن و، کاره کانی (سه عیدی کوپی عاص) ی والیان ره تکرده وه و یاخی بون و له نیو خه لکیدا پرپیاگه نده یان دژ به و بلاوده کرده وه!

تیژکرای خه لکی کوفه ش قسه ی ئه م هه چو پوچه له پێ ده رچوانه یان وه رنه گرت، بۆیه ئه م رق ئه ستورانه کپ بونه وه، تا وای لیها ت گومانه کانیان به ده ر نه ده خست و ده یانشارده وه، چونکه زۆربه ی خه لکی باوه ریان پێ نه ده کردن، به لām به نه ینی ده یانگه یانده به ده شته کی و ئاژاوه گێره کانه که پشتگیرییان ده کردن، یا ئه وانه ی که سزا و ته می کرابون.^۲

دوژمنانی دوا پرایی ئیسلام له جوله که و گا ور و ئاگر په رسته کانه له پیلاندا بون دژ به ئیسلام و موسلمانان و پرپیاگه نده ی دروینه یان دژ به خه لیفه و والیه کانه بلاو ده کرده وه، ئه و هه لانه ی که هه ندیکیان ئی به ده ر ده که وت له دژیان به کار ده هی نا بۆ وروژاندنی تیژکرای خه لکی، زۆریکیش له درووده له سه و ساخته کارییان ده خسته سه ری، له مه شدا مه به ستیان

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۲۷۹-۲۸۰.

۲ - سهیری تاریخ الطبری ۴: ۲۸۱ بکه.

به چاکسازی زیان
به ئاره زوباره کانه
که وت

خه لک
پرپیاگه نده که یان
ره ت ده کرده وه

جوله که
دوا پراره کانه
خراپه کاری
ده خه نه نیوان
موسلمانانه وه

بلاوکردنەوێ ئازاوەو قوولکردنەوێ ناکۆکی نیوان موسڵمانان بوو، ئەمەش بۆ جۆشەدانی رق و توپەییان بەرانبەر ئەو ئیسلامە زال بوو بەسەر ئایینە پوچەکانیاندا و روخاندنی ئەو سیستەمە فەرمانڕەواییە ئیسلامیەکی کە دەولەتەکانیانی تێکشکاند و سوپاکانیانی لەناو برد!

ریکخراوێکی نێهێنی بۆ ئەمانە بۆ جیبەجێکردنی ئامانجەکانیان، هێچوچوچ و سادە و گێژ و وێژەکانیان وەگەر خستبوو، کەسانی رقاوی لەوانە خەلیفە یان یەكێك له والیەکانی تەمیی کردبوون یا حەدیان ئیـدەرکربوو، یان سەرزنشت کرابوون، لە دەوریان کۆببۆنەو، ئەم دوژمنانە ریکخراوێکی نێهێنی پیسیان ریکخست، ئەندامەکانیشیان لەوانە بون کە گوییان بۆ دەگرتن و لە شارە گەورە و هەریمە جوړبەجوړەکانیشدا پاشکۆ و شوینکەوتەیان هەبوو، تا توپێکی پەییوەندی نێهێنیان لەنیوان خۆیاندا پیکهینا! گرنگترین لقەکانی ئەو ریکخراوە پیسەش لە کوفە و بەصرە و میصردا بون، هەندێ رەگەزیشیان لە مەدینە و منەوهره و شامدا هەبوو!!

جوله‌كه‌ی یه‌مه‌نی عبدالله بن سبأ، سەرکرده‌ی ئەم ریکخراوە نێهێنیە دوژمنکارە، جوله‌كه‌یه‌ك بوو له جوله‌كه‌کانی یه‌مه‌ن و بانگه‌شه‌ی ئیسلامبوونی خو‌ی له خه‌لافه‌تی عوسماندا راگه‌یانده‌بوو، وای هه‌ڵده‌به‌ستا که بوه‌ته موسلمان!! به‌رده‌وام له ولاته ئیسلامیه‌کاندا ده‌بزو، شوینکەوتە و سەربازەکانی ریک ده‌خست و کۆمه‌ل و ریکخستنه‌که‌ی لییان پیک ده‌هینا!!

ئەو جوله‌كه‌یه‌ش (عبدالله‌ی کوپری و هه‌ه‌بی کوپری سه‌به‌ء)ی ناسراو به‌ (ئیبی سەوداء) بوو، چونکه‌ دایکی ره‌شپیست بوو، شوینکەوتەکانیشی به‌ (سه‌به‌ئیه‌كان) ده‌ناسرین و رۆلی یه‌كه‌میان بوو له‌ ده‌رچوون له‌ فه‌رمانی عه‌لی و پاشان كوشتنی.

سەرته‌ای کاری سه‌به‌ء ئیمام (طه‌به‌ری) به‌ رچه‌ (سند)یه‌ك كه‌ خو‌ی هی‌ناویه‌تی سه‌باره‌ت به‌و وتویه‌تی:

(عبدالله‌ی کوپری سه‌به‌ء) جوله‌كه‌یه‌کی خه‌لكی (صه‌نعا) بوو، دایکی ره‌ش پیست بوو، له‌ سه‌رده‌می عوسماندا موسلمان بوو، پاشان له‌ ولاته

ئیسلامیەکاندا دەگەرپا و لە هەولێ گومراکردنیاندا بوو، لە حیزازەو دەستی پێکرد، پاشان بەصرە و لەپاش ئەوێش کوفە و پاشانیش شام، ئەوێ دەویست لەلای خەلکی شام دەستی نەکەوت، لە شام وەدەریان نا، تا رویشت بۆ میصر!

(ئێین سەبە) چوووە میصر و تیایدا مایەو، کاری لە هەندیک لە خەلکەکی کرد، بەردەوام کوفر و گومراییهکانی بۆ دەکردهو.

پێی دەوتن: سەرم سوپدەمی ئێ لەوێ که دەوتری عیسا لە ئاخیر زەماندا دەگەرپێتەو، بەلام دەلی موحەممەد لە ئاخیرزەماندا ناگەرپێتەو، لەگەڵ ئەوێشدا که خوای گەرە فەرمویت: ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَى مَعَادٍ: ئەوێ که قورئانی کردە ئەرکی سەرشانی تو، سەرەنجام دەتباتەو ئەو شوێنێ بەلێنی پێدای. ﴿الفصل/٨٥.

لە راستیدا موحەممەد لەپێشترە بۆ گەرانهو، وەك لە عیسا، چونکە لەو باشتەر!

لێرەو بنەمای (گەرانهو = الرجعة) ی بۆ دانان و ئەوانیش پەسەندیان کرد و قسەیان لێی دەکرد.

پاشان هەنگاویکی تری نا، ئەویش وروژاندنی خەلکی بوو دژ بە خەلیفە، پێی وتن: هەزار پیغەمبەر هەبون، هەر پیغەمبەرێکی (وەسی) یەکی هەبوو، (عەلی کوپی ئەبو طالب) وەسی موحەممەد، بەو پیغە موحەممەد دوا پیغەمبەر، هەروا (عەلی) ش دوا (وصی) یەکه!

دوای ئەو پێی وتن: کێ ستمکارتەر لەوێ وەسیەتی پیغەمبەری خوای ﷺ بەجێ نەهێناو لە جێنشین کردنی (عەلی) لەپاش خوێ و باز بدا بەسەر (وصی) یەکهیدا که عەلی یە و لەجیگە ئەو موسلمانان کەسی تر دابن!

ئێین سەبە و رێنمویەکانی خوێ
لەدوای ئەوێش پێی وتن: لە راستیدا عوسمان ﷺ بە ناپەرەو خەلافەتی گرتووە دەست، ئەمە لە راستیدا هی (وصی) یە، (عەلی کوپی ئەبو طالب)، بۆ شوێنکەوتەکانی دەنێرێ

ھەر دەبی (عوسمان) بۆ (عەلی) جیئ بەیئ.

(ئیین سەبەء) شوینکەوتە تاوانبارەکانی لە ریکخراوە نھینئە پيسەکەیدا راسپارد کە لە ولاتانی موسلماندا بلاوبونەو، پئی وتن: راپەرن بۆ ئەو کارە، بیزوین، دەست بکەن بە تانەدان لە ئەمیر و والیەکانتان، ئەوانەى خەلیفە ھاوکارییان دەکا، وا دەرخەن کە فەرمان بەچاکە و بەربەستى لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەى خەلکی بۆ لای خۆتان راکیشن، بانگیان کەن بۆ ئەم کارە!!

(عبداللەى کوپرى سەبەء) بانگخوازەکانى خۆى بە ولاتانی موسلماندا پەرش و بلاو کرد، لە بەصرە و کوفە و مەدینە و شوینی تر، خۆیشى لە میصردا نیشتهجئ بوو، نوسراوى بۆ شوینکەوتەکانى لە ولاتاندا دەنوسى کە میشکیانی تیکدابوو و بۆخۆى کەمەندکیشى کردبون، ئەوانیش بۆیان دەنوسى.

چالاکى

بەھۆى داواکردنى ئەمە شوینکەوتەکانى لە ولاتاندا کەوتنە جوولە، بە نھینى بە لایەنگرەکانیان وتبوو کە ئیمە چى دەکەین وچۆن دەمانەوئ لە فەرمانى والیەکان و خەلیفە دەرچین و کاردەکەین بۆ لەکار لادانى عوسمان رضی اللہ عنہ لە خەلافەت!

شوینکەوتەکانى لە

خراپە کاریدا

وھا خۆیان دەرەخست کە فەرمان بە چاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەى کار لە خەلکی بکەن و رایانکیشن و بیانخەلەتینن!

شوینکەوتەکانى (ئیین سەبەء) درۆ و بوختانیان لەسەر نەنگى ئەمیر و والیەکانیان دادەتاشى و لە نوسراودا بلاویان دەکردەو و ھەندیکیان بۆ ھەندیکی تریان بۆ شارەکان دەنارد، وای لیھات خەلکی ھەر شارێک نوسراویان بەم درۆدەلەسانە پڕ دەکردەو و دەیاننارد بۆ شارەکانى تر، خەلکی ھەرشاریکیش ئەم نوسراوە ساختانەیان بۆ خەلکی لای خۆیان دەخویندەو.

شیوازی

سەبەئەکان لە

فیتنەدا

خەلکیش بەھۆى ئەوانەو نەنگى و ھەلەى والى ئەو ولاتەیان دەبیست و دەیانوت: ئیمە بئ وەیین لەوەى موسلمانانى ئەو ولاتە تووشى ھاتوون،

ئهوهی دهیان بیست باوه پریان پیی دهکرد!

بهه شیوهیه (سهبه ئیه کان) له زهویدا خراپه کارییان کرد و بارودۆخی
موسلمانان تیک دا و یهك قسه ییان لهت و پهت کرد و بریهتی و
یه کپریانان له ق کرا، خه لکیان دژ به والی و سه رکرده کان و روژاند و درۆ و
بوختانان دهرباره ی خه لیفه عوسمان عليه السلام ریکهستبوو.

ئهوان بهه تاوانه ریکه خراو و نه خشه کیشراوه زیره کانه یه، ئهوهی
دهیان بیست ئاشکریان نه دهکرد، ئهوهشی به نهینی ئه نجامیان دهدا رایان
نه ده گه یاند، مه به ستیان بوو عوسمان عليه السلام له کار بخه ن و عه زلی بکه ن و
دهست بگرن به سه ر سیسته می ئیسلامیدا بۆ جیبه جی کردنی مه به سه ته
شه ییتانیه کانی (عبداللهی کوپی سه بهه) و جوله که و گا ور و ئاگر په سه ته
ها و کاره کانی!!

کاتی (عبداللهی کوپی سه بهه) ئیسلام بونی خۆی ئاشکرا کرد، روهو
شام رۆیی، بۆ ئهوهی هه ندی له خه لکه که ی تیک بدا و کاریگه رییان له سه ر
دروست بکا، به لām له م ئامانجه شه ییتانیه یدا له وئ سه رکه وتوو نه بوو!
ئیمام (طه به ری) به چه (سند) ی خۆی ده یگپرتنه وه و وتویه تی:

ئین سه به و له
شام سه ر له
ئه بو زهر ده شیوینی

(کاتی (ئین سه ودا - ئین سه بهه -) چوه شام، به (ئه بو زهری
غیفاری عليه السلام) گه یشت، (ئین سه بهه) به (ئه بو زهر) ی وت: ئایا سه یرت له و
وته یه ی مو عاو یه نایه ت که دهرباره ی مال و سامانی موسلمانان ده ئی
سامان سامانی خوا یه! ئاگادار به هه موو شتی هی خوا یه، به لām مو عاو یه
مه به سه تی ئه وه یه ئه م سامانه نه دا به موسلمانان و ناوی موسلمانانی ئی
بسپرتنه وه!

(ئه بو زهر عليه السلام) به نیازپاکی و دل سافی و ده رون بئ گه ر دیه وه به قسه کانی
(ئین سه بهه) کاریگه ر بوو، وا گومانی برد مو عاو یه له م قسه یه یدا به هه له دا
چوه.

لەنتیوان ئەبۆزەر و موعاویە (ئەبۆزەر) چوو بۆ لای موعاویە رضی اللہ عنہ، ئینکاری لیکرد و پێی وت: موعاویە! چی وات لێدەکات ناوی سامانی موسلمانان بنی سامانی خوا؟ موعاویەش پێی وت: ئەبۆزەر! رحمەتی خوات لێبێ، ئەی ئیمە بەندە ی خوا نین و سامانی ش هی ئەو نیە، دروستکراو و فرماندانی شیان هەر لە ئەو وە نیە؟

ئەبۆزەر وتی: مەلئ ئەم سامانە سامانی خوایە. موعاویە پێی وت: نالیم ئەم سامانە هی خوا نیە، بەلام دەلیم: ئەو سامانی موسلمانانە!!

بەم شیوێ موعاویە رضی اللہ عنہ کارەکە ی کورت کردەو و لەلامگۆی ئەبۆزەر رضی اللہ عنہ بوو، لەگەڵ ئەوێ موعاویە لە قسەکەیدا هەلە نەبوو، بەلکو ئەو فرت و فێلەکانی (ئێین سەبە) بوو کاری کردبوو سەر ئەبۆزەر بەهۆی نیازپاکێ و دڵسافیەکیەو، بەلام جیاوازیەکانی نێوان موعاویە و ئەبۆزەر لە هاوینی ئەم مەسەلەدا توندتر بوو، تا وای لە عوسمان رضی اللہ عنہ کرد کە کاغەزێک بۆ ئەبۆزەر بنوسی بۆ ئەوێ بە سەربەزێ و ریزلیگیرایەو بۆ مەدینە بگەریتەو، ئەبۆزەر ترسا لە مەدینەدا هەندێ بە هەلە ی تێبگەن و بۆ مەبەست و نیازەشەیتانیەکانی ئیستغلاڵی بکەن، پێی خۆش بوو لە (رەبذە) دەوری مەدینەدا نیشتەجێ بێ و لەم فیتنە کەنارگیر بێ، تا ئەو بوو پیش هاتنی رووداو و بلاوبونەوێ فیتنە لەسالی ۳۲ی کۆچی لەشامدا کۆچی دوایی کرد!!

(ئێین سەوداء) لە شامدا دەچیتە لای (ئەبو دەرداء رضی اللہ عنہ) ییش، بە هەمان شیوێ (ئەبۆزەر) قسە ی لەگەڵ دەکات و دەیهوێت تیکی دا و هانی بدات لەسەر موعاویە، بەلام (ئەبو دەرداء) بە هۆشیاری و بەرچارووشنی و ئیمانەو گۆییبستی قسەکە ی دەبێ و بۆنی جولهکە یەتی و شەیتانی بونی ئێ دەکا و پێی دەلئ: تۆ کیی؟ بەخوا (ئێین سەوداء) تۆ هەر جولهکە ی!!

هەر وەها (ئێین سەبە) دەچیت بۆ لای (عوبادە ی کورێ صامیت رضی اللہ عنہ) و هەمان وتوێژی (ئێین دەرداء) ی لەگەڵ دەکا، (عوبادە) ش پیسی و

لەنتیوان ئەبۆزەر و موعاویە

ئەبۆدەرداو و

عوبادە ی کورێ

صامیت

جولهکە یەتی ئێین

سەبە و ئاشکرا

دەکەن

جوله که یه تیه که ی به دهرده خا و دهیداته پیش خوی و له گهل پاسه وانیکا دهیبا بۆ لای موعاویه و، پیی دهلی: موعاویه! ئەم جووه بگره و وازی لی نه هیئی، ئەمه (ئەبوزەر) ی لی وروژاندبوی!!!

(موعاویه ش عليه السلام) دهریاره ی ئەم کاره بۆ (عوسمان عليه السلام) دهنوسی، (عوسمان) پیی دهلی: له راستیدا فیتنه لوت و چاوی دهرکردوه و سه ری قوت کردووه ته وه، ته نها ئەوه ی ماوه هه لچئ و شوړش بکا! برینه کان مه کولی نه وه ئەوه نده ی ده توانی خه لکی و خۆت له بارودۆخه که بیاریزه!

ئێبن سه به ء
له به صره له سالی
ک ۳۰

له سالی (۳۰) ی کۆچیدا (عبدالله ی کوپی سه به ء) له شامه وه ده چیته به صره، بۆ ئەوه ی شوینکه وته له دین دهرچوه کان و رق ئه ستور و هه رچی و په رچی که لله پوچه کان ریک بخت، (والی به صره) (عبدالله ی کوپی عامری کوپی کرین) بوو، پیاویکی به حه زم و دادگر و پیاوچاک بوو.

کاتی (ئێبن سه به ء) ده گاته به صره، له مالی پیاویکی پیس و خراپی به صره داده به زئ، که دزیک بکوژ بوه، که ئەویش (حه کیمی کوپی جه به له) بوو!!

ئیمامی (طه به ری) وتویه تی: هه وال گه یشته به (عبدالله ی کوپی عامر) که پیاویکی نه ناسراو له لای (حه کیمی کوپی جه به له) دابه زیوه و له مالی نه وانه.

ئێبن سه به ء
له لای هه کیمی
کوپی جه به له ی
دزی به صره

(حه کیمی کوپی جه به له) پیاویکی دز بوو، کاتیکیش سوپای جیهاد ده گه راپه وه بۆ به صره، ئەو له سوپاکه جئ ده ما و له سه ر زه وی و زاری فارسدا خراپه کاری ده کرد و هه لی ده کوتایه سه ر زه وی و زاره کانی (ئه هلی ذیممه) و ده ستدریژی ده کرده سه ر زه وی و زاری موسلمانان و به ئاره زووی خوی شتی لی دهردا!! جا ئەهلی ذیممه و موسلمانان سکالایان برده لای (عوسمان عليه السلام)، (عوسمان) یش بۆ (عبدالله ی کوپی عامر) ی نویسی و پیی وت: (حه کیمی کوپی جه به له) له به صره دا به ند بکه و نه هیلی بچیته دهره وه تا هه ست ده که ی ژیر بووه.

(عبداللە)ش لە مالى خۆیدا بەندى کردبوو، نەشى دەتوانى لە بەصرە دەربچى.

لەکاتیکدا (ئىبن جەبەلە)ى دز لە مالى خۆیدا لە ژێر نیشتهجى کردنى بەزۆر (الإقامة الجبرية) دا بوو، (عبداللەى کوپى سەبە)ى جولەکە هاتە مالى و، بئێوە وشتى و لەپى دەچوو و رق و تۆمەتبارى ئەوەى بە هەل زانى و بۆ بەرژەوندى خۆى وەگەپى خست، لێرەو (ئىبن جەبەلە) لە بەصرە بوو پیاوى (ئىبن سەبە)!

(ئىبن جەبەلە)، هاوینەکانى خۆى لە لەپى لادەر و هیچوچەکانى بە (ئىبن سەبە) دەناساند، (ئىبن سەبە)یش بیروبۆچونەکانى تیدا دەچاندن و بۆ ریکخراوە نەینیهکەى وەگەپى دەخست.

کاتى (عبداللەى کوپى عامر) بە (ئىبن سەبە)ى زانى، بانگى کرد و پىى وت: تۆ کى؟

(ئىبن سەبە) وتى: من پیاویکی خاوەن کیتابم، حەزم کردووە لە ئیسلام و موسلمان بووم، حەزیشم بە دراوسێیت کردووە لەلات نیشتهجى بووم!!

(عبداللە) وتى: ئەدى ئەو قسانەت چیه کە پێم دەگاتەو؟ دەرچۆ لەلام!! (ئىبن عامر) لە بەصرە دەری دەکا، (ئىبن سەبە)یش بەصرە بەجى دەهێلى، پاش ئەوەى کۆمەلێک کەس و شۆینکەوتەى خۆى تیا دا بەجى دیلى و لقیکی کۆمەلە سەبەئیه جولەکەییەکەى تیا دا دادەمەزینى!

(ئىبن سەبە) دەچیتە کوفە و کەسانیکى لەپى دەرچووی تیا دا بەدى دەکا، کە نامادەن بۆ پیشوازی کردنى، ئەویش ئەمان بۆ کۆمەلە و حیزبەکەى وەگەپ دەخا.

کاتیکیش (سەعیدی کوپى عاص عليه السلام) پىی دەزانى لە کوفە دەری دەکا و، روو دەکاتە میصر و تیا یا نیشتهجى دەبن و جى پىی خۆى خوش دەکا و تۆو دەچینى و بەرى دینى، تا سەرەجام سەر لە خەلکێک تیک دەدا و کەسانیکى هەرچى و پەرچى و میشک پووچ و داخ لەدل و دوابراو و

ئىبن جەبەلە،
گەورەى
سەبەئیهکانى
بەصرە

دەرکردنى
ئىبن سەبە
لە بەصرە
پاشان لە کوفە

پێگەى
ئىبن سەبە
لە میصر

تاوانکار و یاخیبوو بەلای خۆیدا رادەکێشی!

ئەوێ جێگەی داخە لەنیوان ئەوانەشدا دوو کوپی هاوێلانی تێدا بوو
کە ئەوانیش:

(موحەممەدی کوپی ئەبوحوذەیفەیی کوپی عوتبە) کە بەخێوکرایی
عوسمان بوو و کوپی ژنەکەیی بوو.

(موحەممەدی کوپی ئەبو بەکرێ صدیق) کە (عائشە)ی خوشکی لێی
توێ بوو و ناوی دەبا بە (مذمّم) واتە سەرزنەشت کراو، نەك (محمّد) واتە
سوپاسکراو!!

(ئێین سەبە) پەيوەندیە نەینێهەکانی لە پێگەی خۆیەو کە میصر بوو
لەگەڵ شۆینکەوتەکانی لە مەدینە و بەصرە و کوفە رێک دەخست و،
پیاوێهەکانی لەنیوان ئەم ولاتانەدا دەبزواند!!^١

هەول و تێکۆشانی (ئێین سەبە) و هاوێلەکانی نزیکەیی شەش سالی
شەش سال هەولی
سەبەئێهەکان
خایاند، کاتی کە لە سالی (٣٠)دا دەستیان کرد بە کارە شەیتانیەکانیان و
لە کۆتاییەکانی سالی (٣٥)دا توانیان لە کوشتنی خەلیفە عوسماندا
سەرکەوتن بە دەست بەینن، بە درێژایی سەردەمی (عەلیؓ)یش
خراپەکاریەکانیان بەردەوام بوو!

سەبەئێهەکان پیریاری ئەوێان دا بوو لە کوفەو-ولاتی فیتنە و
پیلانەکان- دەست پێبکەن، بۆ ئەو مەبەستەش سالی (٣٣)یان دیاری
کردبوو وەک کاتیکی دیاریکراو بۆ جوولە و ئاژاوەگێڕی، لەو کاتەشدا والی
کوفە(سەعیدی کوپی عاص) بوو.

لە یەکێک لە رۆژەکانی سالی (٣٣)دا، (سەعیدی کوپی عاص) لە کوپی
گشتیدا دانیشتبوو، هەموو تێکڕای خەلکیش لە دەوری بون، لەنیوان
خۆیاندا گفتوگۆ و مشتومریان بوو، لەوکاتەدا هەندێ لەو لەرێدەرچوو
سەبەئێانە دزیان کردە کۆپەکیانەو، کاریان کرد بۆ تێکدانی کۆپەکە و
هەلگیرساندنی ناگری فیتنە.

له كۆپهكه دا وتویژ و گفتوگۆیهك كه وته نښوان (سه عیدی كۆپی عاص) و یهكێك له ئاماده بوانه وه، كه (خونه یسی كۆپی خوبه یشی ئه سه دی) بوو، له سه ر كاریك جیاواز بون، له و كاته شدا هه وت له و له پڕی دهرچوو ه ئاژاوه گێڕانه دانیشتبون، له وانه: (جوندوبی ئه زدی) كه له پێشدا كۆپه دزه كه ی كۆژا بوو، (ئه شته ری نه خه عی) و (ئین كه واء) و (سه عه عه عی كۆپی صوحان)..

سه به ئیه كان له
كۆپی (سه عیدی
كۆپی عاص) دا
خراپه كاری ده كن

ئاژاوه چیه كان ئه م هه له یان قۆسته وه، له كۆپه كه دا هه ستان به لی دانی (خونه یسی ئه سه دی)، كاتیكیش باوكی هه ستا بو یارمه تیدانی و رزگار كردنی، له ویشیان دا!

(سه عید) هه ول ی دا نه هیئ ی لی یان بده ن، به لام هه ر وازیان نه هیئا، ئه وه نده یان له خۆ ی و كۆپه كه ی دا تا به هۆ ی توند ی لی دانه كانه وه له هۆش خۆ یان چون، (به نی ئه سه د) یش ها تن بو تۆ له كردنه وه ی رۆ له كانیان، نزیک بوو جهنگ له نښوان هه ردوو لا هه لگرس ی، به لام (سه عید) توانی کاروباره كه چاره سه ر بکا!

كاتێك عوسمان عليه السلام به روداوه كه ی زانی، داوای له (سه عید) كرد به دانایانه بارودۆخه كه چاره سه ر بكات و ئه وه نده ی ده توان ی به ری فیتنه ته سه ك بكا ته وه.

له پڕی دهرچوو ه ئاژاوه گێڕه كان چوونه وه بو مال ه كانی خۆ یان و ده ستیان كرد به بلا و كردنه وه ی پڕوپاگه نده و په خش كردنی چه نده ها دم هه لبه ست و درۆ كردن دژ به (سه عید) و (عوسمان عليه السلام): و خه لکی كوفه و پیاوما قۆله كان ی!

خه لکی كوفه داوای
سزادانی
سه به ئیه كان
ده كن

خه لکی كوفه لی یان بیزار بون، بۆیه داوایان له (سه عید) كرد سزایان بدا!

سه عید وتی: له راستیدا عوسمان قه دهغه ی ئه وه ی لی كردوم، ئه گه ر ئه وه تان ده و ی خۆ تان ئاگا داری بکه ن!

پیاوماقوڤ و پیاوچاکەکانی خەلکی کوفە سەبارەت بەو چەند کە سە
 نوسراویکیان بو (عوسمان) ﷺ نوسی، داوای دەرکردن و
 دەرەبەدەرکردنیان کردبوو، چونکە خراپەکاری و کاری تیکدەرانی تیا دا
 ئەنجام دەدەن!!

(عوسمان) ﷺ فەرمانی کرد بە والیەکە (سەعیدی کوپی عاص) کە لە
 کوفە دەریان بکا، کە زیاد لە دە کەس بون، هەر بە فەرمانی
 (عوسمان) ﷺ ناردنی بو لای (موعاویە) ﷺ لەشام!

سەبارەت بە مانەش (عوسمان) ﷺ نوسراویکی بو (موعاویە) ﷺ نوسی،
 کە پێی وتبوو: خەلکی کوفە چەند ئاژاوەگیریک بو لات دەرەدەکن، تۆش
 بیاترسینە و سوکیان بکە، تەمبێیان بکە و لەسەریان راوەستە، ئەگەر
 زانیت ژیر بون ئەوا پەسەندیان بکە.

لەوانە ی بو شام دەرەدەر کران: (ئەشتەری نەخەعی) و (جوندوبی
 ئەزدی) و (سەعصەعی کوپی صوحان) و (کومەیلی کوپی زیاد) و
 (عومەیری کوپی ضابئ) و (ئەبن کەواء) بو.

ئەمانە چەند روژیک لای (موعاویە) ﷺ مانەو، لەنیوان (موعاویە) و
 ئەواندا مشتومڕ و گفتوگۆیەکی توند کرا، قەسە رەقیان بە (موعاویە)
 دەوت، راست نەبۆنەو، لەوێ کردبویان پاشگەز نەبۆنەو، چون پاشگەز
 دەبنەو کاتیکی ئەوان کەسانیکی هیچوچوچی رق ئەستور و ئەندامی
 کۆمەلەکە (عبداللهی کوپی سەبەء) ی جولهکە بن؟!'

سەبارەت بە مانە (موعاویە) ﷺ نوسراویکی بو (عوسمان) ﷺ نوسی،
 (عوسمان) ﷺ مۆلەتی دا کە وازیان ئی بینئ بو کوئ دەیانەوئ بچن، چونکە
 ژمارەکیان کەمە و مەترسیان ئی ناكرئ.

لەو قسانە (موعاویە) ﷺ سەبارەت بە مانە لە نامەکەیدا بو (عوسمان) ﷺ موعاویە چۆن
 باسی ئەوان بو
 نوسیوی:

کەسانیکی هاتونە بو لام، نە ژیریان هەیه نە دین، ئیسلام شانی

قورس کردوون، دادگەری بیزارى کردون، مەبەستیان خوا نیە و بە بەلگەشەو قسە ناکەن، ھەموو ھەولێکیان فیتنە و بردنى مالى (ذمی)یەکانە، خواش تووشیان دەکا و تاقیان دەکاتەو، پاشانیش سوک و ریسوایان دەکا.

لەو کەسانەش نین بە کەس کاریگەر بن، مەگەر لەگەڵ کەسانی تردا کوێن، بە (سەعیدى کوپى عاص) بلێ وازیان ئی بیئى، ئەمانە تەنها ئاژاوەگێرن، نە زیانیان دەبێ و نە کاریگەریشیان ھەیە!!

(موعاویە رضی اللہ عنہ) پیش ئەوێ بەریان بدا، کوێ کردنەو، قسەى لەگەڵ کردن و ئامۆژگارى کردن، پێیانی وت: وا مۆلەتم دان، بۆ کوێ دەچن بچن، خوای گەورە بەھوێ ئیوھو سود بەکەس ناگەيەنئى و زیانیشى ئی نادا، ئیوھو پیاوی سوود و زیان نین، تەنها پیاوی ئاژاوەگێرن.

موعاویە
پیش ئەوێ
سەبەنیەکان
ئاژاد بکات
ئامۆژگارییان
دەکات

ئەگەر دەتانەوێ رزگار بن ئەوا پابەندى کوەلەکەتان بن، ئەوێ بەشى خەلکی کردوھ ئیوھش دەگریتەو، بەھوێ ئەوێ پێتان بەخشراوھ خۆتان بە گەورە مەزانن، چونکە خۆ بەگەورە زانی تووشى مرۆفێ چاک نابێ!
لە راستیدا خوای گەورە خاوەنى دەسەلات و تۆلەسەندنەوھکانە، ئەوێ فیل بکا خوای گەورە لەناوێ دەبا، خۆ لە شتێ مەدەن خۆتان باش دەزانن کە ئەوھ نین وەك خۆتان دەردەخەن، خوای گەورەش وازتان ئی ناھینئى تا تاقیتان نەکاتەوھو نەینێھە کانتان بۆ خەلکی دەرنەخات، خوای گەورە فەرمویتەئى:

﴿الْم (١) أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ: ئاخۆ مەردم لایان وایە ھەر کە بلێن: ئیمە پرومان ھیناوە، ئیتەر وازیان ئی دەھینئى و تووشى ھیچ ئەزمونئى نابن؟!﴾ العنکبوت/ ١-٢.

کاتئ پیلانگێرەکان لە دیمەشق دەرچوون وتیان: واز لە عیراق و شام بیئن، نەشگەرینەوھ بۆ کوفە، تا خەلکی پێتان خوێش نەبن لەوێ بەسەرتان ھاتوھ، بەلکو بچن بۆ جەزیرە- کە دەکەوێتە ئیوان دیجلەو فوراتەوھ-.

والی جەزیرە و حومص (عبدالرحمنی کوپی خالید کوپی وەلید رضی اللہ عنہ)

سەبەئەکان لە لای
عبدالرحمنی کوپی

خالید

لە جەزیرەدا

بوو، کاتێ هەواییانی بیست، ناردی بە شوینیاندا، زۆر بەتوندی قەسە
لەگەڵ کردن و، پێی وتن:

ئەو ئامرازی شەیتان، نە بەخێربین و نە سەرچاومان بێن! شەیتان بە
سەر شوپی و دەست بەتالیەو گەراوەتەو، کەچی ئێو بۆ ناھەقی
چالاکانە کار دەکەن!

خوای گەورە زیانم ئی بدات لەگەر تەمیتان نە دەم و سوکتان نە کەم، ئەو
کەسانێ کە کەس نازانی ئێو چین" عەرەبن یا عەجەمن، ئەوێ بە
(سەعید) و (موعاویە) تان وتو بە منی نەلێن! من کوپی (خالیدی کوپی
وەلید)م، من کوپی ئەو کەسەم کە رۆژگار قالی کردۆتەو و هەلگەراوەکانی
سەرکوت کردو، سویند بەخوا ریسواتان دەکەم.

ئەبن خالید

بە ئەو پەپی

توندوتیژی و

حەزەو

رەفتاریان لەگەڵدا

دەکات

(عبدالرحمنی کوپی خالید) مانگێک لای خوێ هیشتنیو، بەو پەپی
توندوتیژی هەلسوکهوتی لەگەڵ دەکردن، بە وینە (سەعید) و
(موعاویە رضی اللہ عنہ) نەرم و نیانی لەگەڵ نەواندن، هەرکاتێ برۆیشتایە لەگەڵی
دەچوون و ئەگەر سوار ببوایە لەگەڵی سوار دەبون و ئەگەر غەزای بکردایە
ئەوانیش دەیانکرد، هەر بۆنەیک بەاتایە پیشەو ئەوانی تیدا زەبون
دەکرد.

هەر کاتیکیش روبەرووی سەرکردهکیان (صەعصەعی کوپی
صوحان) دەبویەو، پێی دەوت: (ابن الخطیئة: کوپی خراپە)! ئایا دەزانی
هەر کەسیک چاکە باشی نەکات خراپە چاکێ دەکات! هەر کەسەش نەرم و
نیانی دادی نەدات، توندوتیژی چارەسەری دەکات!

هەر وەها پێی دەوتن: بۆچی وەلام نەدەنەو، هەر وەک لە کوفەدا وەلامی
(سەعید) تان دەدایەو و لە شامیشدا وەلامی (موعاویە) تان دەدایەو؟
بۆچی وەک ئەوان لەگەڵم نادوین؟؟

شیوازەکە (عبدالرحمنی کوپی خالید) لەگەڵیان سوودی هەبوو،
توندوتیژی و رەقیەکە لالی کردن و تۆبە و پەشیمانان دەربەری.

پێیان وت: داواى تۆبە و لیخۆشبون لەخوای گەورە دەکەین، وازمان ئی
بێنە خوا لە پشتت بێ و لیمان ببورە، خوا لێت ببورێ!

هەموویان لای (عبدالرحمن) لە جەزیرە هیئرانەو، (عبدالرحمن) یەکیک لە
سەرکردهکانیانى نارد بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ) کە (ئەشتەری نەخەعی) بوو، بۆ
ئەوێ هەوآلی تەوبەو چاکبون و گەرانەوێان لە ئاژاوەگیرى پێ رابگەیهنێ.
(عوسمان رضی اللہ عنہ) بە (ئەشتەری) وت: تۆ و ئەوانەى لەگەڵتان، لە کوێ
دادهنیشن دانیشن، من و لێتان بوورام.

ئەشتەر وتی: دەمانەوێ لەلای (عبدالرحمن)ى کوپى خالیدى کوپى
وھلید) بمینینەو... باسى چاکە و ھەزمى (عبدالرحمن)ى بۆ کرد.

ماوہیک لەلای (عبدالرحمن) لە جەزیرە مانەو، تەوبە و دامەزراوى و
چاکبونى خۆیانیان پیشان دەدا!!^۱

ئاژاوەگیرەکانى کوفە بۆ ماوہیک بێ دەنگ بون، ئەمەش لە مانگەکانى
ساڵى (۳۳) دا بوو، پاش ئەوێ سەرانی فیتنە بۆ لای (موعاویە) لەشام
دەربەدەر کران، پاشانیش بۆ لای (عبدالرحمن)ى کوپى خالید).

ھەر بۆیە ئاژاوەچیەکانى کوفە رایان وابوو کە بەرژەوھندى وا دەخوای
بۆ ماوہیک بێ دەنگ بن!!

بەلام سەبەئەکانى بەصرە بە سەرکردایەتى (حەکیمی کوپى جەبەلە)
فرت و فیلیان لە خاوەن فەزڵەکانى بەصرە دەکرد و پیلان و درۆیان بۆ
ھەلەدەبەستان.

لە چاکترین و بەتەقواترین کەسەکانى خەلکی بەصرە (ئەشەجى
عەبدولقەیس) بوو، کە ناوى (عامرى کوپى عەبدولقەیس) بوو و، گەورە و
دەم سپى ھۆزەکەى بوو، بە وەفد سەردانى پیغەمبەرى خواى ﷺ کردووە و
لییەوہ فیڕ بوو، پیغەمبەرى خواش ﷺ بەم فەرمودەى ستایشى کردوہ:
(تۆ دوو رەوشتت تێدايە، خوا و پیغەمبەرەکەى خویشیان دەوێ:
لەسەرخۆیى و نەرم و نیانى)!

(عامری کوپی عەبدولقەیس) لە سەرکردهکانی جیهادی قادسیه و شوینی تر بوو، لە بەصره داده‌نیشت، خاوهن بەشیکی گەوره لە چاکەکاری و تەقوا بوو!

لەپڕ دەرچوووەکان درۆیان بۆ هەلبەست و بە شتی ناپه‌وا تۆمەتباریان کرد!! (عوسمان)یش ناردی بۆ لای (موعاویه) لەشام ﷺ، کاتێ (موعاویه) لەگەڵی دوا و هەلسوکه‌وتی لەگەڵ کرد، بەپێزی و پاکی و راستگویی ئه‌و و، درۆ و دەم هەلبەستی لەپڕ دەرچوانی بۆ دەرکه‌وت.

ئەوه‌شی لەپشتەوه‌ی درۆه‌لبەسته‌که‌ی (عامری کوپی قەیس)ه‌وه‌ بوو، (حومرانی کوپی ئەبان) بوو، که‌ پیاویکی یاخی و بێ‌دین بوو، که‌ لەماوه‌ی عیدده‌دا ئافره‌تیکی ماره‌ کردبوو! که‌ (عوسمان ﷺ) به‌مە‌ی زانیبوو لیکی جیاکردنه‌وه‌ و، به‌هۆی ئەم تاوانه‌وه‌ لی‌ی‌دا و سزای دا و بۆ بەصره‌ دهر‌به‌ده‌ری کرد، له‌و‌یش له‌گە‌ڵ سەرکرده‌ی سه‌به‌ئیه‌کانی ئه‌وێ (حه‌کیمی کوپی جه‌به‌له‌)ی دز به‌یه‌ک گه‌یشتن!

لە سالی (٣٤)دا، سالی یانزه‌هم له‌ خه‌لافه‌تی (عوسمان)دا ﷺ، (عبدالله‌ی کوپی سه‌به‌ه‌)ی جوله‌که‌ نه‌خشه‌که‌ی تۆکه‌ کرد، پیلانه‌کانی دا‌ر‌شت، له‌گە‌ڵ کۆمه‌له‌ سه‌به‌ئیه‌که‌یدا دەرچوونیان به‌سەر خەلیفه‌ و والیه‌کانی رێک خست.

(ئین سه‌به‌ه‌) له‌ پێگه‌ی پیلانه‌کانیه‌وه‌ له‌ میصر، په‌یوه‌ندی کرد به‌ شه‌یتانه‌کانی کۆمه‌له‌که‌ی له‌ به‌صره‌ و کوفه‌ و مه‌دینه‌، له‌گە‌ڵیاندا له‌سەر درێژه‌ی پیلانه‌کانی رێک که‌وت، نوسین و نامه‌گۆڕینه‌وه‌ی له‌گە‌ڵیان به‌رده‌وام بوو!

له‌وانه‌ی نوسین و نامه‌گۆڕینه‌وه‌ی له‌گە‌ڵ هه‌یون، سه‌به‌ئیه‌کانی کوفه‌ بوو، که‌ زیاد له‌ ده‌ که‌سیان بۆ شام و پاشتر بۆ جه‌زیره‌ بۆ لای (عبدالرحمنی کوپی خالیدی کوپی وه‌لید) دهر‌به‌ده‌ر کرابون، له‌ پاش

١ - سه‌یری درێژه‌ی ده‌م هەلبەسته‌کانی (حیمرانی کوپی ئەبان) و سه‌به‌ئیه‌کان دژ به‌ (عامری کوپی عەبدولقەیس) له‌ میژوی طبریدا بکه‌: ٤: ٣٢٧-٣٢٨.

دەربەدەرکردنی ئەو لەپڕی دەرچوانە سەرکردەیی سەبەئییە قین لە دڵەکانی کوفە (یەزیدی کوپی قەیس) بوو.

لەسالی (٣٤) دا کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆل ببو، چونکە بەرەو جیهاد چووون، تەنھا دەشتەکی و ئاژاوەگێڕەکان مابونەو، کە ئەمانەش سەبەئیی و لەپڕی لادەرەکان کاریان تیکردبون و بە بیروبۆچونی پیس بارگاویان کردبون و دژ بە والیەکی (عوسمان) لەسەر کوفە " (سەعیدی کوپی عاص[ؓ])، وروژاندبونیان و هانیان داوون.

(طەبەری) لەسەر بارودۆخی کوفە لەسالی (٣٤) دا وتویەتی: (سەعیدی کوپی عاص) لە سالی یانزە یەماری ئەمارەتی عوسماندا بە وفدیک چوو بۆ لای (عوسمان[ؓ]).
 نین سەبە و
 سەبەئییەکانی کوفە
 دەجولین
 بارودۆخی خەلکی
 کوفە
 کاتی جولانەوی
 سەبەئییەکان

(سەعید) پیش دەرچوونی (ئەشعەشی کوپی قەیس) ی ناردبوو بۆ (ئازەریجان) و (سەعیدی کوپی قەیس) یش بۆ (رە) و (نوسەیری عوجلی) بۆ (هەمەزان) و (سائیبی کوپی ئەقرەع) بۆ (ئەصبەهان) و (مالیکی کوپی حەبیب) بۆ (ماه) و (حەکیمی کوپی سەلامە) بۆ (موصل) و (جەیری کوپی عبدالله) بۆ (قرقیسیا) و (سەلمانی کوپی رەبیعە) بۆ (الباب) و (عوتەیبەیی کوپی نەھاس) بۆ (حەلوان) ناردبوو.
 لەسەر کاروباری جەنگیش (قەعقاعی کوپی عەمری تەمیمی) دانا، جیگرەکەیشی پاش دەرچوونی (عەمری کوپی حورەيث) بوو.

بەم شێوەیە کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆل ببو، تەنھا لاسار و ئاژاوەگێڕەکانی تیدا مابوو.^١

ئە لەم بارەودۆخەدا سەرکردەیی سەبەئییەکانی کوفە (یەزیدی کوپی قەیس) دواى ریکەوتن لەگەڵ شەیتانەکی میصر (ئین سەبە) ھاتە دەرەو لەگەڵشیدا ئەو سەبەئییانە بەنھێنی ھاتبونە ریکخراوی (ئین سەبە) ھوو ئەو ئاژاوەگێڕانە پێیان کاریگەر ببون بەشدارییان کرد.

دەرچوونی یەزیدی
 کوپی قەیس
 بەسەرکەوتن
 سەبەئییەکانی کوفە

(طەبەری) سەبارەت بە یەکەم لەپڕ دەرچوونی ئاشکرای سەبەئەکان

لە سالی (٣٤) دا وتویەتی:

قەعقاعی کوپی

(یەزیدی کوپی قەیس) بە مەبەستی لەکارخستنی (عوسمان رضی اللہ عنہ) کەوتە

یەکەم لەناو دەبات

رئ، چوووە مژگەوتەووە تیایدا دانیشت، لە مژگەوتدا سەبەئەکانی ئی
کۆببۆووە، ئەوانە (ئین سەودا) لە میصرەووە نوسراوی بۆ دەناردن، جا
کاتی لەپڕ دەرچوووەکان لە مژگەوتدا کۆبونەووە، (قەعقاعی کوپی عەمر) ی
ئەمیری جەنگ بە کاروبارەکیانی زانی، قوڵ بەستی کردن و (یەزیدی کوپی
قەیس) ی سەرکردەییانی گرت و لەگەڵ خۆیدا بردنی.

کاتی (یەزید) توندوتیژی و وریایی و زیرەکی (قەعقاع) ی بینی،
ئامانجەکیانی لەلا ئاشکرا نەکرد و نەخشەی دەرچوون دژ بە (عوسمان) و
لەکارلابردنی (عوسمان) ی پێ نەوت، وای بۆ بەدەرخواست ئەوەی کە ئەو و
کۆمەڵەکە مەبەستیانە لەکارخستنی (سەعیدی کوپی عاص) ی والی و
داواکردنی والیەکی ترە لەجیگاکە ی ئەودا.

ئەمەش کاریکی ئاسانە و خەلکی پیش ئەمانیش داوایان کردووەو
وێلامی داواکاریەکیەکیان درایەووە.

هەر بۆیە (قەعقاع) بە بیستنی قسەکانی (یەزید)، هەموویانی بەرەڵا کرد.

پاشان بە (یەزید) ی وت: بۆ ئەم مەبەستە لەمژگەوتدا دامەنیشە و
خەلکیش لەدەر کۆنەبیتەووە، لەمالی خۆت دانیشە، ئەوەی دەرئەوێ لە
خەلیفە ی داواکە و بۆت جێبەجێ دەکات!

ئەمیری جەنگ (قەعقاعی کوپی عەمر) نەیدەزانی ریکخستنی نەینی
پیس هەیه و ئەمانەش تەنها چەند رەگەزێکن تیایدا و ئامانجی
سەرەکیان لەکارخستنی خەلیفەیه!

ئەگەر ئەمە ی ئی بزانیانە، لێپرسینەووەیهکی تر و سزایەکی زۆر توندی

دەدان!!

(یەزیدی کوپی قەیس) لە مالهەکی خۆیدا دانیشیت و بۆ دەرچوون و ئاژاوه و شوێش ناچار بوو دەستکاری نەخشەکی بکات.

یەزیدی کوپی قەیس نامە بۆ سەبەئە دەربەدەر کراوەکانی لای ئیبن خالید دەنوسێ

ئەم سەبەئە (یەزیدی کوپی قەیس) پیاویکی بەکری گرت و چەند درهەم و هیستریکی پێدا و فەرمانی پیکرد بە خیرایی و نەینەوێ بچێ بۆ لای سەبەئەکانی خەلکی کوفە کە (عوسمان رضی اللہ عنہ) بۆ شام و پاشان بۆ جەزیرە دەربەدەری کردبون و پاشان لە لای (عبدالرحمنی کوپی خالید) نیشتەجێ ببون و پەشیمانی و پاشگەزی بونەویان بەدەر خستبوو، تەنانەت سەرکردهەکیان (ئەشتەری نەخەعی) کە (مالکی کوپی حارثی نەخەعی)یە، چوو بۆ لای (عوسمان رضی اللہ عنہ) و پەشیمانی خووی و کۆمەلەکی بۆ دەر خستبوو!

(یەزید) لە نوسراوە کەیدا بە برا شەیتانەکانی وتبوو: کاتێ ئەم نوسراوەم پێتان گەیشیت، لە دەستتان دايمەنێن، تا دەگەنەوێ لام، ئێمە نامەگۆڕینەوێمان لە گەڵ براکانی میصرماندا کردووە- کە سەبەئەکانی ئەوێیە- و لە سەر دەرچوون لە گەڵیان رێکەوتوین!

کاتێ (ئەشتەر) نامە (یەزید)ی خویندەوێ، یەكسەر بەرەو کوفە دەرچوو و بە برا لەرێ دەرچوووەکانی گەیشتەوێ، (عبدالرحمنی کوپی خالید)یش بەدوایاندا گەڕا، بەلام نەیبینینەوێ، دەستەیک بەدوایاندا دەنێرێ، بەلام پێیان نەگەیشتن.

جارێکی تریش (یەزیدی کوپی قەیس) پەيوەندی کردەوێ بە کۆمەلەکە یەوێ، ئەوانیش جارێکی تر پەيوەندیان کرد بە هەرچی و پەرچی و ئاژاوەگێڕەکانی کوفە و لە مرگەوت کۆبونەوێ، (ئەشتەری نەخەعی) لە مرگەوتدا هات بۆ لایان، دەستی کرد بە هاندان و هەلچاوندیان و پالنانیان بۆ شوێش و دەرچوون!

لەو قسانە ی پێیانی وتبوو:

من لەلای خەلیفە (عوسمان)وێ هاتووم بۆ لاتان، والیه کە تانم لەلای ئەو بەجێ هیشت، (عوسمان) و (سەعید) لە سەر کەمکردنەوێ

پێ بەخشینه کانتان و دابەزاندنی سامانە کانتان لە دووسەد درەهەمەوه بۆ
سەد درەهەم کۆک و رێک بون.

(ئەشتەر) لە قەسە کەیدا درۆی کرد، (عوسمان) و (سەعید) ﷺ قەسەیان
لەوه نەکردبوو، بەلام ئەمە شیوازی سەبەئەکان بوو بۆ بلاوکردنەوهی
درۆودەلەسە و دەمەلەستی تا خەڵکی پەشوکی پێ بوروژێنن.

ئەشتەری نەخەعی
درۆ بە دەم
عوسمانەوه دەکا

ئەشتەر بەم قسانە لە مەزگەوتدا سوکایەتی بە خەڵکی کرد، کاری
کرده سەر هەرچی و پەرچی و ئاژاوە چیهکان و وروژاندنی و، لە
مەزگەوتە کەدا هەراو هوریا یەکی زۆر کەوتەوه.

ژیر و ناسراو و پیاوماقوڵ و پیاوچاک و خواناسە موسلمانەکانی وەك
(ئەبو موسای ئەشعەری) و (عبدالله ی کوپی مەسعود) و (قەقاعی کوپی
عەمر ﷺ) کەوتنە گەفتوگۆ لەگەڵی، بەلام (یەزیدی کوپی قەیس) گوی
ئێخەگرتن و وەلامی نەدانەوه!

سەبەئەکان

ئاژاوە چیهکانی
کوفە دەوروژێنن

(یەزیدی کوپی قەیس) لەناو ئەو هەموو ئاژاوەچی و هەرچی و
پەرچییانە ناو مەزگەوت و دەرەویدا هاواری کرد و وتی: من دەچمە
دەرەوه بۆ رینگەکانی مەدینە، تا پێ نەدەم بە سەعیدی کوپی عاص بێتە
کوفەوه، ئەو کەسە دەیهوێ لەگەڵم دەرچێ بۆ نەهێلانی هاتنە ناوەوهی
سەعید و داواکردنی والیهك لە جینگاکەیی، با بێت لەگەڵمدا!!

سەبەئێ و هەرچی و پەرچیەکان وەلامی هاوارکردنەکیان دایەوه و
نزیکی هەزار کەس لەگەڵی دەرچوون!!^١

کاتێ سەبەئێ و ئاژاوەگیڕەکان بۆ فیتنە و شوێش کردن چوونە دەرەوه،
لە مەزگەوتە کەدا موسلمانە ناسراو و پیاوماقوڵ و لەسەر خۆکان مانەوه.

جینگری والی (عەمری کوپی حورەيث) چوووە سەر دوانگە و داوای
برایەتی و یەکیتی موسلمانان و رینگری ناکۆکی و جیاوازی و ئاژاوەگیڕی
و لەپێ دەرچوونی لێکردن، داواشی لێکردن کە گۆی لە لێپ دەرچوان و
یاخیوان نەگرن!

(قەعقاعی کوپی عەمر) پێی وت: تۆ ناتوانی روبەرپووی ئەمانە ببیتەو،
چونکە لافاو رەت ناکریتەو و روباری فوراتیش کەس رێرەو و کەس
پێ ناگۆڕی، ئەم ئاژاوەچی و فیتنەگیرانەش تەنھا بە لەم دان و کوشتنیان
بەشمشێر لەناو دەبرێن!!

قەعقاعی کوپی
عەمر کوشتنی
سەرکەردە
سەبەئەکان بەباش
دەزانن

ئەمەش فیتنە و خوینپرشتنی ئی دەکەوێتەو و ئەمانەش نرخێ یاخیبون
و لەرێ دەرچوونەکەیان دەدەنەو، کەواتە ئارام بگرە و وازیان ئی بێنە تا
والی دیت!

(عەمری کوپی حورەيث) وتی: ئارام دەگرم هەتا والی دیت.. جا
رۆیشتەو مائی خۆی!

(یەزیدی کوپی قەیس) کە (ئەشتەر) و هەزار کەسی تر لە
قەیس لەگەڵ هەزار لەرێ دەرچوو و کانی لەگەڵدا بوو، بۆ رێگەییەکی شار دەرچووبون کە بە
ئاژاوەچی بۆ
(جەرەعە) ناو دەبریت!

یەزیدی کوپی
قەیس لەگەڵ هەزار
ئاژاوەچی بۆ
(جەرەعە) دەرچون

کاتێ لە (جەرەعە) مۆلیان دا بوو، (سەعیدی کوپی عاص) یان ئی بەدەر
کەوت، کە لەلای (عوسمان) و دەگەڕایەو، پێیان وت: بگەرێو بۆ ئەو
شوینەیی لێی هاتوی، پێویستمان بەتۆ نیە، ناھێلین بێتە ناو کوفەو، بە
(عوسمان) یش بلێ ئیمە والیمان ناوی، دەمانەوی (ئەبوموسای ئەشعەری)
لەجێی تۆ بکا بە والی!!

(سەعید عليه السلام) پێی وتن: بۆچی بە هەزار کەسەو دەرچوون و ئەم
قەسەیم پێ دەلێن؟ هەر ئەوەندەتان بەس بوو بە پیاویکدا داواکاریەکەتان
بگەییەن بە ئەمیری پر واداران و لە رێگەشدا یەك کەس بوەستایەو ئەو
پێم راگەیاندا، ئایا هەزار کەسی خاوەن عەقل بۆ یەك کەس دەردەچن؟^۱

سەبەئەکان
رێ لە هاتنە
ناوەوەی سەعیدی
کوپی عاص دەگرن
بۆ ناو کوفە

(سەعیدی کوپی عاص عليه السلام) رای وابوو حیکمەت لەوەدا یە روبەرپوویان
نەبێتەو و ئاگری فیتنە دانەگیرسێن، بەلکو هەولێ دامرکان و کپ
کردنەو بەدا، یا بەلای کەمەو هەلگیرسانی دوا بکا، ئەمەش هەمان رای
(ئەبو موسای ئەشعەری) و (عەمری کوپی حورەيث) و (قەعقاعی کوپی
عەمر) عليه السلام بوو لە کوفەدا.

(سەعیدی کوږی عاص عليه السلام) گەڤایە وە بۆ لای عوسمان عليه السلام و هەوایی ئەو خەڵکە لە پێ دەرچووێ پێ راگەیان، (عوسمان) پێی وت: چیان دەویست؟ ئایا دەستیان لە گوێڤرایەلی کێشاوە تەو؟ ئایا لە فەرمانی خەلیفە دەرچون و گوێڤرایەلی نەکردنیا بۆی راگەیاندا؟

(سەعید) پێی وت: نەخێر، وای دەردەخەن کە نایانەوێ والیان بم، والیهکی تریان لە جیم دەوێ!

عوسمان عليه السلام پێی وت: کێیان دەوێ بە والی؟

سەعید عليه السلام وتی: (ئەبوموسای ئەشعەری) یان دەوێ.

عوسمان عليه السلام وتی: وا (ئەبو موسا) مان دەمەزراند و جیگەرمان کرد بە والی لە سەریان، سویند بە خوا بیانو بۆ کەس ناهێڵینە وە بە لگەشیان پێ ناهێلن، بەو شیوەیە کە پێویستە ئارام دەگرین لە سەریان، تا مەبەستی راستە قینەیان بزانن!!

(عوسمان) نوسراویکی بۆ (ئەبو موسای ئەشعەری) عليه السلام نووسی بە دامەزراندنی بە والی لە سەر کوفە.

پێش گەشتنی نوسراوی (عوسمان عليه السلام) بە دامەزراندنی (ئەبوموسا) بە والی، لە مزگەوتی کوفەدا چەند هاوێڵیکی پیڤەمبەری خوا لە هەوایی رێکخستنی کاروبارەکان و هێورکردنەوێ خەڵکی گشتی دا بون، بەلام نەیان توانی بە ئەنجامی بگەیەنن، چونکە سەبەئیه رق ئەستورەکان بە سەر هەرچی و پەرچی و ئازاوەچیەکاندا زāl ببون و وروژاند بویان، هەر بۆیە گوییستی هیچ دەنگیکی عەقل یا ژیریژی نەدەبون.

لە کاتی یاخیبون و هەلچوون و فیتنەکە ی ناو مزگەوتی کوفەدا دوو هاوێڵی پیڤەمبەری خوا عليه السلام لە مزگەوتدا بون، کە ئەوانیش (حوزەیفە) کوږی یەمان) و (ئەبو مەسعودی عوقبە) کوږی عەمری ئەنصاری بەدری عليه السلام بون.

(ئەبومەسعود) زۆر توڕەبوو بە یاخیبون و شوێشی هەرچی

سەعیدی کوږی
عاص هەوایی
یەکم یاخیبونی
سەبەئیه کان بە
عوسمان دەدا

عوسمان،
ئەبوموسای
ئەشعەری
بە والی کوفە
دادەمەزرێنن

گفتوگۆیە کە لە نێوان
ئەبومەسعود و
حوزەیفە
دەربارەی یاخیبون
و هەلگەڕانەو

و پەرچىيەكان و دەرچونيان بۆ (جەرەعە) و لەکارخستنى (سەعید)ى والى و گوێراپەل نەبونيان بۆى، کە ئەو یەكەم جارە پوودەدات، بەلام (حوزەیفە) دووربین تر بوو و، لەگەڵ پوداوەکاندا بەشیوەیەکی بابەتى و بیرکردنەووە هەلسوکهوتى لەگەڵ دەکرد.

(ئەبومەسعود) بە (حوزەیفە)ى وت: ئەمانە لە (جەرەعە) بە سەلامەتى ناگەرێنەو، خەلیفە سوپایەك بۆ ئەدەب دانیان دەنیڤى و خوینیكى زۆرى تێدا دەرێژى.

(حوزەیفە)ش وەلامى دایەو و پێى وت: سوێند بەخو دەگەرێنەو بۆ كوفە و هیچ پێكدادان و جەنگێكىش روو نادات و هیچ خوینیكىش لەوى ناپژى.

ئەوێ دەربارەى ئەم فیتنەى دەیزانم، هەر ئەوێ كە لە پیغەمبەرى خواوﷺ فێربووم كاتێك كە لە ژياندا مابوو، پێش ئەوێ وەفات بكا هەر ئەو هەوالى ئەم فیتنەى پێ راگەیاندين.

رای حوزەیفەى
كوپى یەمان لە
جولانەوێ
سەبەئەكان

پیغەمبەرى خواﷺ پێى راگەیاندين، پیاو هەیه بەیانى كە روژ دەكاتەو ئیسلا، كە ئیوارە دادى هیچ شتىكى لە ئیسلام لەگەڵدا نەماو، پاشان لەگەڵ موسلمانان دەجەنگى، پاشگەز دەبێتەو (مرتد) و دلى هەلەگەرێتەو و لە روژى دواتردا خوا دەيكوژى.
ئەمە لەمەولا دەبى!!

لە راستیدا (حوزەیفەى كوپى یەمانﷺ) پسپۆر بوو لە زانستى فیتنەدا، بەپێى بیستن و زانیاریەكانى لە پیغەمبەرى خواوﷺ هەلسوکهوتى لەگەڵ سەبەئەكانى كوفە و جگە لەوانیشدا دەکرد، ئەو فەرمودانەى لەو بارەىو لەبەرى كردبون هینایهو یادی خوى، لێرەو حەقیقەتى روداوەكانى دەوروبەرى تێدەگەیشیت، بە دورى نەدەبینى و سەرىشى لێى سوپ نەدەما، ئەو نەدەشى پێى دەكرا هەولێ چاكسازى دەدا!!

بەلام (ئەبو موسا ر.ه.ا) لە ھەولێ ھێورکردنەوێ باروڤۆخە کەدا بوو، گفتوگۆی ئەبو موسا قەدەغەیی خەلکی دەکرد لە یاخیبون و پێی وتن: خەلکینە! بۆ ئەم جوړەلەگەل سەبەئەکان سەرپێچیانە دەرەچن، ئەم جوړە یاخیبونە ئەنجام مەدەن، پابەند بن بە پێش دامەزراندنی کۆمەڵی مۆسڵمانانەو، گوێرایەلی فەرمانرەوایان بن، خو پیاڕیزن لە پەلەکردن و ئارام بگرن.

لەکاتی یاخیبون و لەپێدەرچوونەکەدا ھیچ ئەمیرێک لە کوفەدا نەبوو، سەبەئەکان ھاتن بۆ لای (ئەبو موسا ر.ه.ا) و پێیان وت: پێشکەو پێشنوێژیمان بۆ بکە! پێی وتن: بەو مەرجە نوێژتان بۆ دەکەم کە فەرمانبەر و گوێرایەلی (عوسمان) بن!

وتیان: باشە، ئێمە گوێبیست و گوێرایەلی (عوسمان) ین. لەو ھەدا راستگۆ نەبون، بەلکو ئامانجە راستەقینەکانیان لە خەلکی تر دەشاردەو.

(ئەبو موسا ر.ه.ا) نوێژی بە خەلک دەکرد تا ئەوکاتەیی نوسراوی (عوسمانی ر.ه.ا) بۆ ھات کە ببێ بە والی کوفە.

کاتێک کاروبارەکان لە کوفەدا تا ماوہیەک ھێوربونەو، لەسالی (٣٤)دا (حوزەیفەیی کوپری یەمان) گەرایەو بۆ (ئازەربایجان) و (الباب)، لەوێ سەرکردایەتی سوپاکانی جیھادی دەکرد، کاربەدەست و والیەکانیش گەڕانەو سەر کارەکانیان لەناوچەکانی فارسدا!

نوسراوی عوسمان
بۆ ئەوانەیی لەکوفە
دەرچووبون

(عوسمانی کوپری عەفان ر.ه.ا) نوسراویکی بۆ ئەوانە نووسی کە لە کوفەدا دەرچووبون، ھیکمەتی بەدەمەوہوچوونی داواکەیان و لەکارخستنی سەعید و دامەزراندنی (ئەبو موسا)یان لە جیگەیدا بۆ روون دەکاتەو، ئەو نامەییە چەندەھا دەلالەتی گرنگ لەخۆ دەگری و رێگاچارەیی (عوسمان)یش ر.ه.ا روون دەکاتەو لە رووبەرچوونەوێ فیتنەدا و ھەولەدانی بۆ دواخستنی کلپەسەندنی بەپێی توانا، لەگەڵ ئەوپەری دڵنیابونی لەوێ کە ھەر دەبیئت بیئت و بێتواناشە لە رووبەرچوونەویدا،

ئەمەشی لە پیڤەمبەری خواوە ﷺ زانیوە.

(عوسمان ﷺ) لە نامەکهیدا گوتویهتی:

((داوی سوپاس و ستایش:

ئەوێ هەلتانێژاردووێ کردوو مانە بە ئەمیرتان، (سەعید) مان بۆ لا بردن، سویند بەخوا عەیب و نەنگی خۆم دەخەمە بەردەستتان، هەموو ئارام بۆتان دەخەمە گەپ، بەهەموو توانام هەولێ چاکردنەوتان دەدم، هەرچیتان پێخۆشە لەوانە سەرپیچی خوای تیدا نیە داوام ئێ بکەن، پیتانی دەبەخشم، چیتان لا ناخۆشە داوا بکەن لیتان ببورم، بیجگە لەوانە خوای داوی کردوو، لیتان دەبورم و لەسەرتانی لادەبەم، لە هەموو ئەو شتانەدا دادەبەزمە سەر ئەوێ کە پیتان خۆشە، ئەمەش تاکو هیچ بەلگە و بیانویەکتان لەسەرم نەمیئێ!!

خوای گەورە لە ئەمیری برواداران (عوسمان) رازی بیئت، چەند صالح و سینگ فراوان بوو، سەبەئێ و لەپێ دەرچووێ رقی ئەستورەکان چەندە ستەمیان لێی کردووێ درۆ و بوختانیان بەدەمەوێ کردوو!!

داوی ئەوێ بارودۆخ لە بەصرە و کوفە بۆ ماوێەک هیور بویهو، (عوسمان ﷺ) گەنگترین والی ولاتەکانی بانگهێشت کرد بۆ ئەوێ راویژیان پێ بکا، لەوانە ئامادەبون (موعاویە کۆپی ئەبو سوفیان) و (عبداللهی کۆپی عامر) و (عبداللهی کۆپی سەعد) و (سەعیدی کۆپی عاص) و (عەمری کۆپی عاص ﷺ).

عوسمان لە گەڤ
گەنگترین والیەکانی
کۆدەبیتهو
راویژیان
پێدەکا

کاتێ لەگەڵیان کۆبووێ پێی وتن: هەر مەژقە و وەزیر و ئامۆژگاریکەری خۆی هەیه، ئێوێش وەزیر و ئامۆژگاریکەری من، بینیتان خەلک چییان کرد، داواشیان لێکردم هەندێ لە کاربەدەستەکانم لەکار بخەم، ئەوێ پێیان خۆشە بۆیان ئەنجام دەم، رای خۆتان بخەنە کار و ئامازەم پێ بدەن.

(عبداللهی کۆپی عامر ﷺ) والی بەصرە وتی: ئەوان بۆیە وا دەکەن چونکە بە جیهادەوێ سەرقال نین، دەستیان خالی یە بۆ پرۆپاگەندە و

ئامازەکە ی عبدالله
ی کۆپی عامر

فیتنەو ئاژاوەچیەتی، کاتیانی پێ پر دەکەنەو و خۆیانی پێو سەرقال دەکەن.

ئەى ئەمیری برۆاداران، من رام وایە فەرمانیان پێ بەدەى بە جیهاکردنی دوژمنان، پێیان سەرقال نابى، لە غەزاکاندا بیانھێڵەو و لە کەلێن و قوللەکاندا بیانھێڵەو، لەوکاتەدا ھەریەکیان تەنھا بیر لەخۆى دەکاتەو، بیرکردنەى تەنھا لەلای وڵاخ و چەک و شەپکردن و لابردنی ئەسپیی فەرودەکەىەتی.

پاش ئەوێ (عوسمان عليه السلام) قسەکەى (ئین عامرى بیست، رووی کردە سەعیدی کوپى عاص عليه السلام) و پێى وت: ئەى تۆ رات چیە؟

(سەعید) پێى وت: ئەى ئەمیری برۆاداران، نەخۆشیەکە بنێر بکە، ئەوێ لێى دەترسیی بیچچێنە، بە پای من بکە دەپێکى. پێى وت: رای تۆ چیە؟

(سەعید) وتى: ھەموو قەومێک سەرکردەى خۆى ھەى، گەر سەرکردەکانیان نەمان پەرتەوازە دەبن، من رام وایە سەرکردەى ئەم لەپێ دەرجوو ئاژاوەگیرانە بکوژین، کاتى کە سەرکردەکانیان کوژران پەرتەوازە دەبن و لەسەر کاریک کۆنابنەو!!

(عوسمان عليه السلام) لەسەر رایەکەى (سەعید) دوا و وتى:

لە راستیدا ئەمە رایەکی پەسەندە، ئەگەر ئەوێ تێدا نەبواى!!

واتە: ئەمە رایەکی پێکراوەو راستە و یەکلاکەرەو و سەرکوتکەرى فیتنەى، بەلام مەترسیەکەى بریتىە لە کوشتنى خەلکیکی بە رووکار موسلمان، چۆن دەبێ خەلیفە موسلمانانى بن دەستەکەى خۆ، بکوژى؟

نایا وەلامى (عوسمان عليه السلام) بۆ (سەعیدی کوپى عاص) نزیک نیە لە وەلامى پیغمبەر موحەممەد عليه السلام، کاتى (عومەر عليه السلام) ئاماژەى پێدا بە کوشتنى سەرکردەى دووڕووکان (عبداللهى کوپى ئوبەى) کاتیکی لە جەنگى (بەنى موصطەلەق) دا موسلمانانى ناکۆک و پەرتەوازە کرد؟

(عومەر عليه السلام) پێى وت: ئەى پیغمبەرى خوا! لیمگەرئى با لە گەردنى دەم!

قسەى عوسمان
لەسەر رایەکەى
سەعید

ئاماژەکەى
سەعیدی کوپى
عاص

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خەلکی دەلێن موحەممەد ھاوێلەکانی
خۆی دەکوژێ!!

(عوسمان) ییش ﷺ وەك ئەوێ بۆی: خەلکی دەلێن خەلیفە عوسمان
موسڵمانانی بن دەستی خۆی دەکوژێ!!

نامازەکی موعاویە پاشان (عوسمان ﷺ) پرسیاری رای (موعاویە ﷺ) ی کرد، (موعاویە) ش
و ئێین ئەبو سەرح نامازە ی پێدا کە کاربە دەستەکانی بگەڕێنێتەو و لاتسی خۆیان و،
کاروبارەکان بە گورجوگۆلی ریکوپێک بکەن، پێی وت: من خەلکی شامت
بۆ زامن دەکەم.

(عبداللەهی کۆری سەعدی کۆری ئەبو سەرح) وتی: لە راستیدا خەلک
تەماحکارن، لەو مالهیان پێبەخشە، دلەکانیان بۆت سۆزدار دەبێت!!
(عەمری کۆری عاص ﷺ) قسەیهکی سەیری بە (عوسمان) وت: من
وادەبینم تۆ شتێک بە خەلکی دەکە ی پێیان ناخۆشە، سوربە لەسەر ئەوێ
کە راستی بکەیتەو، ئەگەر هەر نایکە ی سوربە کە خۆت لەکار بخە ی،
ئەگەر هەر نایکە ی ئەوا عەزمت جەزم کە و بەرەو پێشەو بڕۆ!!
(عوسمان ﷺ) لە قسەکە ی (عەمری کۆری عاص) سەری سوپما، ئەیزانی
(عەمر) لە قسەکەیدا بە جدی نیە، پالنه‌ره‌کەشی لی‌زانی و زۆرانیەتی، تا
پەیا می‌ک بگەیه‌نێتە کەسانیکی تر!

هەر بۆیە هەرکە کۆبونەو کە تەواو بوو، خەلکە کە بلأوهیان لیکرد،
(عەمری کۆری عاص) هات بۆ لای (عوسمان) و پێی وت:

ئە ی ئەمیری پرۆاداران، تۆ زۆر لەو گەورەتری لەلام، بەلام زانیم هەندێ
لە دەرگاوه قسەو نامازەکانمان دەبیستن، ئەم قسانەشمان بە خەلکی دەگا،
پێم خۆشبوو ئەم قسەیهی من بۆ تۆ بەوان بگات، تا متمانەم پێبکەن، وا
بزانن من دژ بەتۆم، لەو کاتەدا هەندێ لە فرتوفیلەکانیان دەزانم، ئەو کاتە
یا خیریکت بۆ دەستەبەر دەکەم یا زیانیکت ئی لادەدەم!!^۱

ره‌زای خوات لی‌بی (عەمری کۆری عاص)، چەندە دوربین و لی‌زان و

زۆرزان بووی!!

(عوسمان رضی اللہ عنہ) کاربە دەست و والیەکانی گێڕایەو و بۆ وڵاتەکانی خۆیان، ئەمەش لەسالی (٣٤) دا بوو، هەریەکش ئەوێ گونجاو بوو لە ئاماژەپێکراوەکان کاریان لەسەری کرد!

پەيوەندیەکانی

بەلام سەبەئەکان بەردەوام بون لەسەر بلاوکردنەوێ پرۆپاگەندە و ئین سەبە لەگەڵ دۆرو دەلەسە، لەنیوان خۆیاندا نوسراو و نامەیانە دەگۆڕیەو، بنگەیی سەبەئەکانی کوفە و بەصرە

هێزیشیان سێ شوێن بوو:

میسر، کە پێگەیی (عبداللہی کوپری سەبە) بوو.

کوفە، کە سەرکرەدەکیان (یەزیدی کوپری قەیس) و (ئەشتەری نەخەعی)

بوو.

بەصرە، سەرکرەدەکیان دزی پیاو کوژ (حەکیمی کوپری جەبەلە) بوو.

سکاڵاکان گەشتنە لای (عوسمان)، ئەویش راویژگار و ئەهلی حەل و عەقدی مەدینەیی کۆکردەو و پێی وتن: ئێو ھاوبەشی من، شاھیدی برۆاداران، دەی ئاماژەم پێدەن.

راویژکارەکانی

عوسمان ئاماژە بە

ناردنی لیژنەیی

پشکنین دەدەن

پێیان وت: ئاماژەت دەدەینێ کە پیاوانێک لە مەدینەدا بنیڕیت بۆ وڵاتان، لەوانەیی متمانەت پێیان ھەیە، بۆ ئەوێ بزائن حەقیقەت و راستی ئەوێ لە والی و ئەمیرەکانی دەگێرنەو و چەندە و، دڵنیابن لە راستی ئەو قسانەیی لەنیو خەلکیدە بلاو دەکرێتەو و دەگیردرێتەو!

راویژکارەکانی (عوسمان) کە لە گەورە ھاوولان بون، ویستیان (عوسمان) تەنھا بە راپۆرتی والی و ئەمیرەکان واز نەھێنێ، بەلکو لەو وڵاتانەدا پەيوەندی بە خەلکی و جەماوەرەو بکات، بۆ ئەمەش چەند پیاویکی دەستپاک بنیڕێ بۆ پشکنین و لیکۆلینەو و وردبۆنەو.

(عوسمان) ئەم رایە جوانەیی پەسەند کرد و کۆمەلە پیاویکی جێ متمانەیی بۆ وڵات و ناوچە و بنگە جیا جیاکان نارد، لە وڵاتی عەرەب و میسر و شام و عێراق و فارس! تا ھەوائی بۆ کۆکەنەو و ئاگاداری کاروباری خەلکی بن.

ئەوانەى بۆ ئەركى ئەم پشكنینهى ناردن:

پشكنەرەكانى

(موحه مەدى كۆپى مەسلەمەى ئەنصارى) ﷺ روهو كوفە نارد!

عوسمان لە ولاتان

(ئوسامەى كۆپى زەيدى) ﷺ روهو بەصرە نارد.

(عەممارى كۆپى ياسرى) ﷺ بەرەو مىصر نارد.

(عبداللەى كۆپى عومەرى) ﷺ بەرەو شام نارد.^١

كاتىك نێردراوێ رەسمیەكان، بەئەركى پشكنینهكانیان هەستان،

پاڤۆرتى ئىجابى

گەرانهوێ بۆ لاى (عوسمان)، جگە لە (عەممار) ﷺ نەبى، راپۆرتەكانیان

پشكنەرەكان

پیشكەشى (عوسمان) و راپۆرتكارەكانى كرد.

دەربارەى ولاتەكان

وتیان: لەو شتانهى بینیمان هیچمان نەبینى كە بەدڵمان نەبى،

موسڵمانە ناودارەكانى ئەو ولاتەنەش لە هیچ شتىكى نارازى نەبون،

والیەكانیش لەگەڵ بن دەستەكانیاندا دادگەرن و ئەركەكانیان بۆ

رادەپەرژێن و سەرپەرشتیان دەكەن، ولاتانى موسڵمان لە خەیر و

خۆشیداىە.

ئەو ئەنجامانەى كە هاوێلە نێردراوێ راستگۆكان پێى گەیشتن سەرچەم

ئەو پرۆپاگەندە و هەلبەستراو و درۆيانەى سەبەئەكانى بەدرۆ دەخستەوێ

كە بەردەوام لە دانان و هەلبەستن و دروستكردنیدا بون دەربارەى سەتەم و

تاوان و گوناھى والیەكان و پشتگۆیخستنى بن دەستەكانیان و، وایان

هەلدەبەست كە ئەمانە لەنیو ولاتانى موسڵماندا بلاو بووتەوێ!!!

هەموو نێردراوێكان گەرانهوێ جگە لە (عەممارى كۆپى ياسر) ﷺ نەبى،

دواكەوتنى

عەممارى كۆپى

ياسر لە مىصر

عوسمان و راپۆرتكاران چاوەڕێیان كرد، وا گومانیان برد كۆژرابى!!

پاش ماوێهەك نوسراوێكى (عبداللەى كۆپى سەعدى كۆپى ئەبو

كارىگەرپونى

عەممار بە

پرۆپاگەندەى

سەبەئەكان لە

مىصر

سەرخ)ى والى مىصر بە (عوسمان) گەیشتن، تیايدا هەوالى پێدەدا كە

كۆمەڵێك ئازاوەچى و لەپڕى دەرچوو (عەممارى كۆپى ياسر)یان

كەمەندكێش كردووێ كاریان تێكردووێ!!

لەوانە (عبداللەى كۆپى سەبەء-ابن السوءاء-) و (خالیدى كۆپى

مەلجەم) و (سەۋدانى كۆپى حىمران) و (كەنانەى كۆپى بېش)^۱
 (عوسمان) و راۋىژكارەكانى بەم كارەى (عەممارى كۆپى ياسر) و
 كاريگەربونى بە قەسى ئەو لەپىژدەرچوانەو كەمەندكىشكردى لەلايەن
 ئەوانەو نازارى نۆريان چەشت.

هۆى تۆپەبونى

عەممار لە عوسمان

لە راستىدا (عەممار) لە (عوسمان) ﷺ تۆپە بېو، بەهۆى
 بەسەرھاتىكەو كە بەسەر (عەممار) دا روويدا، (عوسمان) تەمىي كىردبوو،
 بەلام (عەممار) لەبىرى نەچوبويەو، ھەرچەندە (عوسمان) لەبىرى كىردبوو،
 ھەر بۆيە (عەممار) جىيى مەمانەى ئەو بوو، بۆ كاريكى وا گرنگ و گەورە
 ناردى بۆ مىصر، بەلام سەبەئىيەكان كاريان تىيى كىرد، شاراوەكانى
 دەرۋنيان وروژاند، دۆخەكە زال بوو بەسەريدا و قەسەكانيان كاريگەرى
 لەسەرى ھەبوو.

ھۆكارى لىدانى (عەممار) لەلايەن (عوسمان) ھەو دەگەرپىتەو بۆ ئەو
 ناكۆكىيە لەنيوان (عەمارى كۆپى ياسر) و (عەباسى كۆپى عوتبەى كۆپى
 ئەبولەھەب) دا روويدا، (عەممار) ھەلى كوتابويە سەر (عەباس) و شەپرى
 لەگەل كىردبوو و لىيى دابوو، پاشان دەستيان كىردبوو بە تۆمەتباركردى
 يەكترى، (عەباس) عەمارى تۆمەتباركرد و (عەمار) ىش عەباسى تۆمەتبار
 كىردبوو.

(عوسمان) ىش ھەدى تۆمەتباركردن (قذف)ى بەسەرياندا پىادە كىردبوو
 و، لە ھەردوكانى دابوو، مەسەلەكەشى لەبىر چووبوو، لەگەل ئەو ھەشدا
 (عەممار)ى ھەك وەفدىكى تايبەتى خۆى بۆ مىصر نارد.

سەبەئىيەكان ئەم روداۋەيان قۆستەو وەبىرى (عەممار) يان ھىنايەو،
 بەلاى خۇياندا رايانكىشاپوو، خۋاى گەورە لىيى خۇش بىت.

(عوسمان) ﷺ نىزدىراۋىكى بۆ لاى (عبداللەى كۆپى سەعد) نارد و داۋاى
 لىكرد كە (عەمار) بەرپىزەو بەھىننەو بۆ مەدينە، ئەوانىش رىزيان لىيى گرت
 و ھىنايانەو بۆ مەدينە.

کاتیک (عەممار) ﷺ ھاتە ژوورەوہ بۆ لای (عوسمان)، لەسەر ئەوہی لیی روویدابوو سەرزەنشتی کرد و، پێی وت:

عوسمان
سەرزەنشتی
عەممار لەسەر
کردەوہکە ی دەکا

(ئەبو یەقظان)! دوا ی ئەوہی (کوپی ئەبولەھەب) تۆمەتی بۆت ھەلبەست، تۆش تۆمەتبارت کرد، منیش ھەم لە ھەردوکتان دەرکرد، ئایا لەوہ لییم توپەبووی کە مافی تۆم لەو وەرگرتەوہو مافی ئەویشم لەتۆ وەرگرتەوہ!

ئاراستەکردنی
مەلۆیستی عەممار
و عوسمان

پاشان (عوسمان) ﷺ وتی: خوا یەگیان! وا من ھەرچی ستەمکردنیک ھەیە لەنیوان خۆم و نەتەوہکەمدا بەخشیم، پەرودەدگام، وا من خۆم لەتۆ نزیک دەکەمەوہ بە جیبەجێکردنی ھەردوکتان لەسەر ھەمووکەسی و گویشی نادەمی!.. (عەممار) بۆ دەروہ!

ئایا (عوسمان) ﷺ لەسەر لێدان و تەمێکردنی یەکیک لە ئەندامانی ئوممەتەکە ی سەرزەنشت دەکری، با ھاوہلکی پایەبەری وەک (عەممار ی کوپی یاسر) بێ ﷺ؟ ئایا (عومەر ی کوپی خەتتاب) ﷺ بە قامچی لە چەندەھا ھاوہلی پایەبەری نەدا وەک تەمێ و ئەدەب دانی، وەکو (عەمر ی کوپی عاص) و (سەعد ی کوپی ئەبو وەقاص) و (موعاویە) و (ئوبە ی کوپی کەعب) ﷺ؟

ئاراستەکردنی
مەلۆیستی عەممار
و عوسمان

ئایا گەرەکمانە (عەممار) و جگە لەویش لە ھاوہلە بەرێزەکان پارێزراو (معصوم) بن لە ھەر لەسەرگرتن و گوناھکاریەک؟ لەگەڵ ئەوہی لای ئیمە ھیچ کەسی جگە لەپێغەمبەری خوا ﷺ بێ گوناھ و مەعصوم نیە!!

دەکری و دروستیشە (عەممار) و جگە لەویش لە ھاوہلانی تر، ھەلەو گوناھ بکەن، مافی ئەمیری پڕوادارانیشە سزای ھەلەکار و تەمی سەرپێچی کار بدات، ئیتەر (عومەر) بێ یان (عوسمان)!!!

عەماریش وەکو
ئەبوذەر،
حەقیقەتی
سەبەئیکانی بۆ
دەرنەکەوتبوو

کاریگەریونی (عەممار) ییش بە بانگەشە ی سەبەئیکان، لەوہوہ دی حەقیقەتی ئامانجەکانیان ی نەزانیوہو بەدوربینی و رایەکی راست و پیکراو

لەگەڵ گومان و دەم هەلبەستەکانیاندا هەلسوکهوتی نەکردوو، بەلکو گومانی بەخۆیان و قسەکانیان باش بوو..

لەپیش ئەمیشدا (ئەبوزەری غیفاری) ش ﷺ بە قسەکانی (عبداللهی کوپی سەبە) کارتیکراو بوو، لەو کاتەدا قسەکانی لەگەڵ کردبوو، بە دیوی باشە خۆیندبویەوه!

دیاره هاوڵە بەرپزەکانیش ﷺ لە بەرچاوپۆشینی و بێتیزی و ئاسۆفراوانی و فیراسەتدا جیاوازن و وەك یەك نین، ئەمەش عەیبەداریان ناکات و لە پلەوپایەشیان کەم ناکاتەوه، جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنیوان هەلۆیستی هەریەك لە (ئەبوزەری غیفاری) و (عەمماری کوپی یاسر) لە ئاست بانگەشە (ئێین سەبە)ی جولهکە و، هەلۆیستی (ئەبوزەری غیفاری) و (عوبادە کوپی صامیت) ﷺ لەگەڵ هەمان ئەو جولهکەیدا جیاوازی زۆر هەیە!! کە توانیان جولهکەیتەکە ی ئاشکرا بکەن، خوا لە هەموو هاوڵان رازی بێ!!

پاش ئەوهی عوسمان راستی بارودۆخی شار و ولاتانی زانی، داوای لە والیهکانی کرد، پاش وەرزی حەجکردن لەسالی (۳۴) دا لەگەڵی کۆبەنەوه. لهوانە ی هاتن (موعاویە)ی ئەمیری شام و (عبداللهی کوپی عامر)ی ئەمیری بەصرە و (عبداللهی کوپی سەعد) ئەمیری میصر و کەسانی تریش بون.

(عوسمان) راویژێ بەو والیانە کرد کە هاتبون بۆ لای و لەگەڵ ئەوانەشدا (عەمری کوپی عامر)ی والی پیشوی میصرو (سەعیدی کوپی عامر)ی والی پیشوی کوفەشی بەشداری پێکرد.

کاتی لەگەڵیان کۆبویەوه، پێی وتن: ئەو بێبەلا بن، ئەو هەموو سکالایە چیە سەبارەت بەئێوه بۆدەکرێتەوه؟ ئەو هەموو دەرگۆیاسانە دژتات دەبیسرێ؟ من ترسم هەیه قسەکانیان سەبارەت بەئێوه راست بێت!! پێیان وت: ئایا دەستەیهك پیاوت نەنارد لەلایەن خۆتانەوه تا لە ولاتاندا لێکۆڵینەوه بکەن؟ ئایا بە خەلکی نەگەشتن و پرسیاریان ئی

کۆبۆنەوهی

عوسمان لەگەڵ

والیهکانی، داوی

حەجی سالی - ۳۴ -

نەکردن؟ بێ ئهوهی ئیমে دەست بخەینه کاروباریانهوه؟

ئایا پێیان نەگەیاندى که خەلکی له خێرو خوشی دایه و خەلکیش

سکالایان دژ به ئیمه پیشکش نەکردووه؟؟

پاشان پێیان وت: له راستیدا ئاژاوەچیەکان راستگۆ و چاکەکار نین و

قسەکانیانیش بناغەى نیه و تەنها دەنگۆ(اشاعە) و پرۆپاگەندەیه که

لهوانهوه و لهسەر درۆ و دهلهسه دانراوه و دروست نیه لێیان وەرگیریت!

(عوسمان) پێی وت: ئاماژەم پێ بدەن.

(سەعیدی کوپی عاص) وتی-چەند قسەیهکی جوان بوو-: ئەم سکالا

و دەنگوباس و دەم هەلبەستانە هەلبەستراون و خەلکانیک لەنهیانی دا

دروستی دەکەن و دەیھۆننەوهو پاشانیش لەنیو خەلکی دا بلاوی

دەکەنەوه، کەسانیکى هەرچی و پەرچی که خاوەنى تیگەیشتن و مەعریفە

نین باوهری پێ دەکەن و له کوپەکانیاندا باسی دەکەن و دواى ئهوهش

لەنیو خەلکیدا بلاودەبنەوه!!

(عوسمان) پێی وت: چارهسەری ئهوه چیه؟

(سەعید) وتی: داواکردنی ئهوه کەسانەى سەرانی فیتنە و دروستکەری

پرۆپاگەندە و هەلبەستەری درۆن و، دۆزینەوهیان و پاشان کوشتنیان.

(عبداللەه کۆپی سەعد)یش پێی وت: ئەو مافەى لهسەر خەلکە لێیان

وەرگرە، ئەو مافەشی هەیانە پێیان بدە!

(موعاویە)ش ﷺ پێی وت: منت کردۆتە سەرۆکاری شام، خەلکەکەشی

تەنها خێر و خوشیت بو دیزن، ولاتانی تریش والیهکانی بەبارودۆخیان

شارەزاترن!

(عوسمان ﷺ) به (عەمرى کوپی عاص)ى گوت: عەمر! تۆ چۆنى

دەبینی؟

عەمر وتی: من وا دەبینم تۆ لەگەڵیان نەرم و نیانى، بەرامبەریان

شلگیرى، به بەراورد لهوهى (عومەر) لەگەڵی دەکردن زیاترت پێداون، زۆر

سەعیدی کوپی
عاص ئاماژە
به کوشتنی
سەرکردەکانی
سەبەئیهکان
دەکات

رای موعاویە و ئێین
سەعد و
ئێین عاص

نەرم و نیاں و سینگ فراوانی بەرامبەریمان. رام وایە پابەند بی بە
ریوشوینی هەردوو هاوڵەکەتەو، (ئەبوبەکر) و (عومەر)، لە شوینی
توندیدا توند بی و لە شوینی نەرم و نیاںیدا نەرم و نیاں، پێویستە توندی
لەگەڵ ئەوانەدا بەکاربێ کە مەبەستیانە زیان بە خەڵکی بگەیەنن، نەرم و
نیانیشت لەگەڵ ئەوانە ی سوورن لەسەر ئامۆزگاری خەڵکی!!

عوسمان
نەخشەکە ی لە
روبەروبونەو ی
فیتنە روون
دەکاتەو

پاش ئەو ی لە قسەکانیان بونەو، (عوسمان) ﷺ، سەبارەت بە
روونکردنەو ی نەخشەکە ی لە روبەروبونەو ی ئەو فیتنە یە ی کە هەر
دەبێ بیّت دەستی بە قسەکردن کرد، سەرچەم ئەو هەشی دەیکا تەنها بۆ
دواخستنی روداوەکە ی، نەک بەر بەستی کردنی!

لەو قسانە ی کە وتی: گۆبیستی سەرچەم ئاماژە کانتان بووم، هەر
کاروباری دەرگای خۆی هە یە و لێ یەو دێ، ئەو فیتنە یە ی کە لێ ی
دەترسین تووشی ئەم ئومەتە بیّت، هەر دەبێ بیّت و رووبدات، ئێمە لە
هەوڵی بەر بەستی کردنی داین بە نەرم و نیاں ی و، بە هاتوچۆ و
بەدواداچونە کان.

لەگەڵ خەڵکیشت نەرم و نیاں دەبین، مەگەر لە حەدێ لە حەدەکانی
خوادا، هیچ کەسیشت ناتوانی نەنگی لەو سنورانه بگرێ، یا پرێگری
پیاو دەکردنیا ئمان ئی بکات.

هیچ کەسی لە هە قێکدا بە لگە ی لە سەرم نیە، خواش دەزانێ هیچ
کەمتەرخەمیەکم لە پیشکەشکردنی خەیر و خوشتی خەڵکیدا نەکردو.

سویند بەخوا بەرداشی فیتنە لە سوپاندایە، خوشبەختی بۆ (عوسمان)
ئەگەر بمیّت و نەبیزوینی!!

داواکاری عوسمان
لە والیەکان

واز لە خەڵکی بینن، مافەکانیان پێ بدەن، لێیان ببورن و لێیان خوش
بن، لەگەڵیان نەرم و نیاں بن، بەلام ئەگەر مافەکانی خوا پیشیلکرا، نەرمی
تیدا مەنوینن!!!

(عوسمان) ﷺ داوای لە والیەکانی کرد کە بگەرێنەو بۆ کارەکانیان،

پاش ئەوێ چۆنیەتی روبەرپوبونەوێ فیتنە ی پێ راگەیاندن، کە هەموو بەرچاو پۆشنێک دەیزانی بەرەو پێش دێ!

(موعاویە کۆری ئەبو سوفیان) ﷺ پێش ئەوێ رووێ شام بپروا، هات بۆ لای (عوسمان) و پێی وت: ئەێ ئەمیری بپرواداران! لەگەڵما وەرە بۆ شام، پێش ئەوێ ئەو کاروبار و روداوانە هێرش بکەنە سەرت کە لەتوانادا نیە پێشگیریان کە ی.

(عوسمان) ﷺ وتی: من دراوسییهتی پێغەمبەری خوا ﷺ بەهیچ شتێ ناگۆرمەو، ئەگەر بپینی رەگی دەمارێ ملمیشی تێدا بێ!

(موعاویە) ﷺ پێی وت: کەواتە سوپایەکی خەلکی (شام) ت بۆ دەنێرم، تا لە مەدینەدا نیشتهجێ بن، بۆ روبەرپوبونەوێ ترسناکیە چاوەروانکراوەکان، تا بەرگری لە خۆت و خەلکی مەدینەش بکەن!

(عوسمان) ﷺ وتی: نەخێر، تا رۆژی لە دراوسیگانی پێغەمبەری خوا نەگوشم بۆ سەربازانی کە نیشتهجێی دەکەم و، تەنگی نەخەمە سەر کۆچکەر و یارمەتی دەرەکان!

(موعاویە) ﷺ پێی وت: ئەێ ئەمیری بپرواداران! سویند بەخوا تیرۆر دەکری یان غەزو دەکری!

(عوسمان) ﷺ گوتی: (حسبي الله ونعم الوكيل) خوام بەسە و ئەویش باشتەین بڕیکارە!!

(موعاویە) رۆیشت بۆ شام.

سالی (۳۵) هات، سالی فیتنە ی کۆیرانە، لەو سالی دا سەبەئەکان لە کوشتنی خەلیفە (عوسمان) ﷺ سەرکەوتوو بون.

دوای ئەوێ ئەمیرەکان گەڕانەوێ بۆ ولاتەکانی خۆیان، سەبەئەکان بیریان لە کاروباری خۆیان کردەو، ناچار بون نەخشەکیان بگۆین.

نەخشە ی پێشویان بۆ دەرچوون لە فەرمانی (عوسمان) ﷺ بریتی بوو لە راگەیاندنێ لەرێ دەرچوون لە شار و ولاتان و بەرپاکردنی ئاژاوە و

عوسمان
دوو پێشنیاری
موعاویە رەت
دەکاتەو

داهاستانی
سالی ۳۵ و
سەرکەوتنی
سەبەئەکان
لەو سالی دا

خراپەکاری و راکێشانی سادە و ھەرچی و پەرچیەکان بەلای خۆیاندا.

بەلام ئەم نەخشە سەرکەوتوو نەبوو، ئەوەبوو لە کوفە و لە رۆژی
(جەرەعە)دا و بە سەرکردایەتی (یەزیدی کوپی قەیس) دەرچوون و
ریگریان لە گەڕانەوی (سەعیدی کوپی عاص) کرد بۆ ناو کوفە.
نەشیانتوانی ئامانجەکیان جێبەجێ بکەن، ئەوەی توانیان جێبەجێ
بکەن تەنها سەرکەوتنیان بوو لە گۆڕینی والیدا، ئەوەبوو (عوسمان)،
(ئەبوموسای ئەشعەری) ﷺ بە والی کوفە دامەزراند.

شەیتانە سەبەئەکانی ھەرسێ وڵاتی میصر و کوفە و بەصرە کۆک بون
لەسەر ئەوەی بچن بۆ لای (عوسمان) لە مەدینە و بەناشکرا رووبەرپووی
ببنەوێ موحامەدە لە گەڵدا بکەن و دژایەتی بکەن و لەبەرچاوی
موسڵمانان دادگایی بکەن!

کۆمەڵێک لەوانە لەو سێ ناوچەیەو، لەسالی (٣٥)دا بۆ مەدینە
دەرچون تا لەگەڵ (عوسمان ﷺ) کۆبنەو، وایان پیشان دا کە فەرمان
بەچاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن و سوورن لەسەر چاکسازی و دەیانەوی
ھەلەکانی خەلیفە ھەلسەنگێنن و لەسەر کردەوکانی لێپرسینەوێ
لەگەڵدا بکەن!

پەخنەکانیان لەسەر (عوسمان) کۆکردبوو و گومانیان دژی ئامادە
کردبوو، تا لەبەر چاو و بە ئاگای موسڵمانان لەوبارەوێ پرسباری ئی
بکەن و لێپرسنەوێ لەگەڵدا بکەن، دەیانویست بە شایەتی ئەوان دان بە
ھەلەکانیدا بنی، پاشان ھەستن بە بلاوکردنەوێ لەنیو موسڵمانانی
جیھاند!

دوو قورەیشی
بە راشکاری لەگەڵ
سەبەئەکان
دەدوین

کاتێ سەبەئەکان گەشتنە مەدینە، (عوسمان) دوو پیاوی لە
موسڵمانان نارد بۆ لایان کە (مەخزومی) و (زوھری) بون، پێی وتن:
سەیرکەن بزائن چیان دەوی، بزائن سەرکردەکیان کێیە.

بەھوی ھەلەیکە کە لەمانەوێ پرویدابوو، پێشتر (عوسمان) ھەردوکیانی

تەمى کردبوو، ئەوانیش بەو رازی ببون و هیچ رقیکیان لە (عوسمان) نەبوو.

سەبەئەکان ئەمەیان سەبارەت بەم دوانە دەزانی، دەیانزانی کە (عوسمان) لەپێشتدا تەمى کردبون، تەماحیان هەبوو بەهۆی ئەمەو بەلای خۆیان رایانکێشن.

هەر بۆیە سەبەئەکان بە ئاشکرا لەگەڵیان دوان، مەبەستەکانی خۆیانیان پێراگەیانندن.

پرسیاریان کرد: ئایا لە مەدینە کەستان لەگەڵ؟

وتیان: تەنها سێ کەسمان لەگەڵ!

پێیان وت: دەتانەوێ چی بکەن؟

وتیان: دەمانەوێ لەگەڵ عوسماندا لەسەر چەند شتێ کە کردووەتی قسە بکەین، ئەوانەشمان لە دای خەڵکی ولاتاندا چاندووە بەناویاندا بلۆمان کردووە، پاشانیش دەگەرێنەو بەلایان و، هەوایان پێ دەدەین کە وامان لە (عوسمان) کردووە دان بە هەڵکانیدا بنێ و، لەبەرچاومان ئیعترافی کردووە، بەلام سۆرە لەسەری و واز ناهێنێ و پاشگەز ناییتەو.

سەبەئەکان
لەبەردەمیاندا
ئامانجەکیان
ئاشکرا دەکەن

دەمانەوێ لە وەرزی حەجی داها تودا لە ولاتەکانمان دەرچین و پێن بۆ مەدینە وەک ئەوەی بۆ حەج هاتبین، پاشان دەوری (عوسمان) بدەین و لەکاری خەین، ئەگەر ئامادەى خۆلابردنى نەبوو دەیکوژین!!!

پاڤۆرتى
دوو پیاوێکە

دوو پیاوێکە گەڕانەو لە عوسمان و مەبەستى راستەقینەى سەبەئەکانیان پێراگەیانند، لە کۆتاییشدا هەر ئەو مەبەستە!

لەبەردەم عوسماندا

(عوسمان عليه السلام) راي وابوو ئەوان سوک و کەمتەن لەوەی بتوانن ئەمە بکەن، ئەمەش تەنها چەند بیرێکە لە مێشکیاندا، هەر بۆیە کاتى هەوایانی زانى پێکەنى و وتى: خوايە ئەمانە سەلامەت کەى، ئەگەر سەلامەتیان نەکەى بەدەخت و سەرلێشیواو دەبن.^١

(عوسمان رضی اللہ عنہ) ناردی بەدوای ئەو سەبەئیانەی لە میصر و کوفە و بەصرەو هاتبۆن، ئەوانیش هاتن بۆ مزگەوت.

بانگدەریک بانگی کرد: (الصلاة الجامعة).

هاوەلانی پیغەمبەری صلی اللہ علیہ وسلم بەرەو مزگەوت هاتن، سەبەئەکان لە دەوری دوانگە کە کۆبۆنەو، موسڵمانانیش لە چواردەوریان بۆن و (عوسمان)یش لەسەر دوانگە بوو.

عوسمان
لە مزگەوتدا
ئامانجی
سەبەئەکان
ناشکرا دەکات

لەو کۆمەڵە حەشامەتدا (عوسمان رضی اللہ عنہ) دەستی بەقسەکردن کرد، سوپاس و ستایشی خوای کرد، پاشان هەوایی سەبەئەکان و مەبەستە راستەقینەکانیان بە هاوەلان راگەیاند، لەوێ کە گومانەکانی لەسەر دوپات بکەنەو، وەک رێخۆشکردنیک بۆ دەرچۆن لە فەرمانی و لەکارخستنی یا کوشتنی!

ئەو دوو پیاوێ لەگەڵ سەبەئەکان قسەیان کردبوو، شاھیدیان دا لەسەر ئەوێ پێیان راگەیاندبوو.

کوشتنیان

سەرچەم موسڵمانانی نیو مزگەوتەکە وتیان: ئەمیری پرۆاداران! بیانکوژە، چونکە دەیانەوێ لە فەرمانی ئەمیری پرۆاداران دەرچن و هیژی موسڵمانان پەرتەواژە بکەن!!

بۆچی عوسمان
نەیکوشتن؟

عوسمان داوای هاوەلانی بۆ کوشتنیان پەسەند نەکرد، هەرەک چۆن لەپێشتەر بانگەشەیتری کوشتنیانی رەت کردەو، لەبەر ئەوێ - لەپرۆادارا- موسڵمانی بن دەستی خۆی بۆن و، رازی نەبوو بوتری: (عوسمان) موسڵمانی سەرپێچیکاری خۆی کوشتو.

هەر بۆیە (عوسمان رضی اللہ عنہ) رەتی ئەو داوایە دایەو بەوێ وتی: نایانکوژین، بەلکو لییان دەبورین و دەیانەخشین، بە کرد و کۆششی خۆمان تۆلەیان ئی دەستین، هیچ کەسێ لە موسڵمانان ناکوژین، مەگەر بە حەدیك شایستە کوشتن بێ، یا پاشگەزبوییتەو کوفری بەدەر خستبێ.^١

پاشان (عوسمان) ﷺ دواى لە سەبەئەکان کرد ئەو گومانانەى ھەیانە
بیخەنە پیش چا و، ئەو ھەلە و لەسنور دەرچوون و سەرپێچیانەى ئەو
تیی کەتو بەدەرى خەن.

ئەم کۆرە کۆری راشکاوی و ناشکراکردن بوو کە لە مزگەوتدا و لەبەر
چا و بە ئاگاداری ھاوێ و موسلمانان بەرپۆھەچوو. کۆری دادگایی
ناشکرا لە مزگەوتی
پێغەمبەر

سەبەئەکان قەسەیان دەکرد و ئەو ھەلانەى (عوسمان) ﷺ پێی
ھەستابوو دەیانخستە پیش چا و، (عوسمان) یش ھەلەستا بە روون
کردنەو و ناشکراکردنیان و پێشکەش کردنى رووی راستەقینەى
کاروبارەکان، موسلمانە بە وێژدانەکانیش گۆببىستى ئەم راشکاوی و
ناشکراکردن و لێپرسینەوھى بون!

(عوسمان) ﷺ رەخنەکانى ئەوانى دەھینایەو و باسى دەکرد و پاشان
پووی راستەقینەى مەسەلەکەى پوون دەکردەو و بەرگری لە چاکى
کارەکانى دەکرد و، ھاوێلانى دانیشتووی مزگەوتەکەى دەکردە شاھىد.

۱- وتى: وتیانە: من نوێژم لە سەفەردا کورت نەکردۆتەو و تەواوم
کردو، لە پیش مندا نە پێغەمبەرى خوا ﷺ و نە ئەبوبەکر و عومەر
بەلگەى عوسمان

بۆ تەواوکردنى نوێژ
لە مەككە
لە راستیدا من کاتى نوێژم بە تەواوى کردو کە لە مەدینەو بۆ مەككە
سەفەرم کردو، مەككەش شارێکە کەس و کارمى تێداى، منیش لەنێو
کەسوکارمدا نیشتهجیم و، رێبوار نیم، نایا وایە؟

ھاوێلەن گوتیان: بەلێ بەخوا وایە!

۲- وتیانە: من لەوەرگەم پاراستو و شوینی موسلمانانم تەنگ
بەلگەى عوسمان لە

کردووەتو، زەویەکی فراوانم تاییبەت کردو بۆ لەوەراندنى و شترەکانم!
لە راستیدا لەپیش منیشەو لەوەرگە ھەبو، بۆ و شتری سەدەقە و
جیھاد، ھەریەکە لە پێغەمبەرى خوا ﷺ و ئەبوبەکر و عومەریش لەوەرگەیان
ھەبو، منیش لەبەر زۆربوونى و شتری سەدەقە و جیھاد فراوانترم کردو،
رێگریش نەبوین مەر و مالاتى موسلمانە ھەژارەکان لەو لەوەرگانەدا

فراوانکردنى
لەوەرگەى
سەدەقە

بەوەرپن، لەوەرگەشم بۆ مەر و مالاتی خۆم تاییبەت نەکردووە.

کاتیك خەلافەتم گرتە دەست، لە هەموو موسلمانان زۆرتر و شتر و مەرم
هەبوو، هەموویم بەخشی، ئیستاکە خاوەنی هیچ بارە و قارەیهەک نیم، تەنھا
دوو و شترم هەیه، تاییبەتم کردوووە بۆ حەج کردنم! ئایا وا نیه؟
هاوەلان گوتیان: بەئێ، بەخوا وایه.

۳- وتویانه: من لەو هەموو (مصحف)انە تەنھا نوسخەیهکی قورئانم
هێشتوووەتەو، جگە لەویشم سوتاندووە، خەلکیشم لەسەر یەک قورئان
کۆکردوووەتەو!

لە راستیدا قورئان وتەوی خاویە و لەلایەن خواوەیه، کە ئه‌ویش تاک و
تەنهایه، کاری منیش تەنھا کۆکردنەوێ موسلمانان بوو لەسەر قورئان،
رێگرم لێکردوون لەسەر قورئان ناکۆک بن، من لەو کارەمدا شوینکەوتەوی
ئەبۆبەکر بووم کاتی کە قورئانی کۆکردووە! ئەرێ وا نیه؟
هاوەلان گوتیان: بەئێ، بەخوا وایه.

۴- وتویانه: من (حەکەمی کوپی عاص)م گەراندووەتەووە بۆمەدینه،
لەکاتی کدا پیغەمبەری خوا ﷺ بۆ (طائیف) دەر بەدەری کردبوو!
لە راستیدا (حەکەمی کوپی عاص) مەککەییە نەک مەدینهیی،
پیغەمبەری خوا ﷺ لە مەککەووە بۆ (طائیف)ی ناردبوو، دواتریش
پیغەمبەر ﷺ پاش ئه‌وێ لێی رازی بوو گەراندیه‌ووە بۆ مەککە، ئه‌و
پیغەمبەر ﷺ بوو بەرەو (طائیف) ناردی، هەر ئه‌و بوو هاوردیه‌ووە و
گەراندیه‌ووە بۆ مەککە!! ئەرێ وا نیه؟

هاوەلان گوتیان: بەئێ، بەخوا وایه.

۵- وتویانه: من تازە پیگەهیشتوان بەکار دێنم و لاوێ کەم تەمەنەکان
دەکەمە والی!

من تەنھا پیاوێ بەرپێز و بە تەمەن و ژیرەکانم کردوووە بە والی، ئەم
خەلکەش خۆیان خاوەن کاری خۆیان، دەوی لێیان پیرسن.
کەسانی پێش منیش کەسی وایان کردوووە بەسەرپەرشتیار کە لەوانه‌ی

بەلگەی عوسمان بۆ

کۆکردنەوێ قورئان

بەلگەی عوسمان لە

حەکەمی کوپی عاص

بەلگەی عوسمان لە

داناوی لاوان بە والی

ئىستە كەم تەمەن و تازە پىڭگە يىشتووتر بون، پىڭەمبەرى ﷺ (ئوسامەى كوپرى زەيد)ى كىردە سەرپەرشتىار، كە لەوانەى مەن كىردوومە بەسەرپەرشتىار بچوكتىر بوو، لەمەن خراپىتريان بە پىڭەمبەرى ﷺ وت. ئەرئى وا نىه؟

هاوەلان گوتيان: بەلى بەخوا وايە! ئەم خەلكانە نەنگىكە لەخەلكى دەگرن كە راڤە و روونى ناكەنەو!

بەلگەى عوسمان
لەوەى بە (ئىبن
ئەبو سەرح)ى
بەخشى

۶- وتويانە: لەوەى دەستكەوت بوو، بە (عبداللەى كوپرى سەعدى كوپرى ئەبوسەرح)م بەخشىو!

بەلكو پىنچ يەكى پىنچ يەكىكم پى بەخشىو، كە سەد ھەزار بوو، كاتى كە ئەفرىقاي رزگار كرد، وەك پاداشتىك بو جىھادەكەى.

پىشم وتبو: ئەگەر خوا فەتخى ئەفرىقاي بو كىردى، ئەوا پىنچ يەكى پىنچ يەكىكى دەستكەوتەكە وەك زىادەيەك بو تو بى.

لەپىش مندا (ئەبوبەكر) و (عومەر)ىش خويان لىرازى بىت، ھەمان شتيان كىردوو.

لەگەل ئەوەشدا سەربازە موحاھىدەكان پىيان وتم: ئىمە پىمان ناخوشە پىنچ يەكى پىنچ يەكىكى پى بەدى، -كە ئەوان مافى ناپارازىبون و رەتكىردنەو، يان نەبوو- لەگەل ئەوەدا ئەو پىنچ يەكى پىنچ يەكەم لە (ئىبن سەعد) وەرگرتەو، و گەراندەو، بو سەربازەكان! بەمەش (ئىبن سەعد) ھىچ شتىكى وەرئەگرت! ئەرئى وا نىه؟

بەلگەى عوسمان
لەسەر
پى بەخشىنى
خزمەكانى

هاوەلان گوتيان: بەلى، بەخوا وايە.

۷- وتويانە: مەن كەس و كارم خۆش دەوئى و پىيان دەبەخشم!

بەلام خۆشەو، يستىم بو كە سوكارم وای ئى نەكىردووم لە گەلىاندا دژ بەوانى تر دەست بە جەور و سەتم بكەم، بەلكو مافەكانيان پى دەدەم و مافىشيان ئى وەردەگرم.

بەلام مەسەلەى پى بەخشىنيان، ئەوا مەن لەمالى تايبەتى خۆم پىم بەخشىون، نەك لەمالى مۇسلمانان، چونكە مالى مۇسلمانان نە بو خۆم و

نە بۆ خەلکانی تر بەحەلّ نایینم.

لە سەر دەمی پێغەمبەری خوا ﷺ و (ئەبوبەکر) و (عومەر) یشدا لە مائى ساغى خۆم زۆرم دەبەخشی، لە کاتی کدا ئەوکاتە رژد بووم لە مائدا و سووربووم لەسەرى، ئەى کاتى کە پیربووم و تەمەنم تەواو بوو، ئەو مائەى هەمو دەیدەم بە کەس و کار و خزانم، ئەبى لەپى لاچووەکان ئەوە بلین کە وتیانە؟

سویند بەخوا من لە مال و سامان و زیادەى هیچ و لا تیک وەر نەگرتووە، مائەکانى ئەو و لا تانەم گەراندا و تەو، تەنەا پینجیەکی دەستکەوتەکانم هیناوتە مەدینە و موسلمانانیش سەرپەرشتیاری دابەشکردنى ئەو پینج یەکەیان کردووە لە شوینی خۆیدا دایانناوە!

سویند بەخوا لەو پینج یەکە و جگە لەو هەش لە فلسیک و بەسەرەووم وەر نەگرتووە، من تەنەا مال و سامانى خۆم دەخۆم و هەر لەو هەش دەدەم بە کەس و کارم!

٨- وتیانە: من زەویە رزگار کراوەکانم بەخشیووە بە چەند پیاویکی بەلگەى عوسمان لە دیاریکراو.

زەویە

رزگار کراوەکان

ئەو زەویە رزگار کراوانەش موحامیدە کۆچەر و پشتیوانەکان و جگە لەوانیش هاوبەشى رزگار کردیان کردووە، کاتی کیش ئەم زەویانە بەسەر موحامیدە رزگار کەرەکاندا دابەش کرا، هەبوو تیایدا نیشتهجى و جیگیر بوو، هەیانبو گەرايەو بۆ ناو کەس و کارى لە مەدینە و، شوینانى تر لەگەڵ ئەو هەشدا هەر ئەو خاوەنى ئەو زەویە بوو، هەشیانبوو ئەو زەویانەیان فروشت و نرخەکەشى ئیستە لە دەستیاندا یە!

بەم شیوێ (عوسمان) ﷺ گرنگترین رەخنەکانى خستە پیش چاو، هەر خویشى روونى دەکردنەو و رووى هەقى مەسەلەکەى بەدەر خست.^١

١ - بۆ گرنگترینى ئەو رەخنانە و رووى هەقى ئەو مەسەلە یە سەیری کتیبى (العواصم من القواصم) ی (ثین عەرەبى) لەگەڵ پەرەوێزەکانى (عبد الدین الخطیب) ٦١-١١١ و

سەرکرده سەبەئەکان لە تەنیشتی دوانگەکەوه گوییستی قسە و روونکردنەوهکانی عوسمان بون، هەرۆک هاوێڵە بەرێز و ئەوانەى لەگەڵیان بون لە پیاوچاکە موسڵمانەکان گوییستی قسەکانیان بون. موسڵمانان بە قسەو روونکردنەوهو ئاشکراکردنەکانی (عوسمان) ﷺ کاریگەر بون، ئەوهی وتی باوەڕیان پێی کرد و خوشەویستیان بۆی زیاتر بوو.

قەناعەت نەکردنی سەبەئەکان بە بەلگەکانی عوسمان نەبون و، پاشگەز نەبونهوه، چونکە توێژینهوهیان بەدوای هەقدا نەبوو، ئارەزومەندی چاکە نەبون، بەلکو ئامانجیان فیتنەچیەتی و فرت و فیل بوو لە ئیسلام و موسڵمانان.

هاوێڵان و موسڵمانان ئامارەیان بە (عوسمان) دا بە کوشتنی ئەو سەبەئیانە، بەهۆی دەرکەوتنی درۆ و گزیکاری و رق و کینهیان، بەلکو سوور بون لەسەر کوشتنیان، تا موسڵمانان لە زیانیان رزگار بکا، ولاتی موسڵمانانیش جیگیر بئ و زال بئ بەسەر ئەو فیتنانەى ئەمانە و شوینکەوتەکانیان دەیورویژن!

بەلام (عوسمان) ﷺ پرایەکی تری هەبوو و، شیکردنەوهیەکی جیاوازی هەبوو، پێی باش بوو وازیان ئی بینئ و رای لەسەر کوشتنیان نەبوو، وەک هەولێک لەلایەن ئەوهوه بۆ دواخستنی روودانی فیتنە!!

(عوسمان) ﷺ سەبارەت بەو سەبەئیانەى کە لە میصر و کوفە و بەصرهوه هاتبون، هیچ ئیجرائاتیکی لەدژیان نەگرتە بەر، لەگەڵ ئەوهی دەیزانی چ نەخشەیهکیان هەیه و چیان دەوی، وازی لێهێنان مەدینه بەجئ بیئن و بگهڕینهوه بۆ ولاتی خوێان!!

سەبەئەکان لەنیوان خوێاندا رێکەوتن کە هەستن بە هەنگاوه کرداریه کۆتاییەکانیان، لە هیرش کردنە سەر (عوسمان) لە مەدینهدا و، زۆر بۆ

قەناعەت نەکردنی سەبەئەکان بە

بەلگەکانی عوسمان نەبون و،

عوسمان

رای هاوێڵان

لە کوشتنی

سەبەئەکان

پەسەند ناکا

هەنگاوی

جێبەجێکاری

سەبەئەکان:

داگیرکردنی مەدینه

لە وەرزی هەجدا

هینانی تا لە خەلاقەت بێتە خواری، ئەگینا دەکوژێ.

بریاریان دا لە وەرزی حەجدا، لە هەرسێ بنکە میصر و کوفە و بەصرەو بی، هەر لەگەڵ حاجیه‌کاندا ولاتیان بەجێ بێن و، لە وێنە حاجیه‌کاندا خۆیان دەرخبەن، بۆ خەلکی و رابگەیه‌نن کە ئەوان بۆ حەج دەچن، کاتیکیش گەشتە مەدینە، واز لە حاجیه‌کان بێن تا بچن بۆ مەککە بۆ بەجێهێنانی رێوشوونی حەج، چۆڵبونی مەدینە لە زۆریە خەلکەکیان-کە سەرقاتی حەج بون- قۆستەو و هەستان بە گەمارۆدان (عوسمان) و رێخۆشکردنیک بۆ لەکارلادانی یا کوشتنی!

سەبەئەکان بەم نەخشە شەیتانیە نەخشە دەکیشتن، موسلمانانیش هیچ شتێ لەو نەخشەییە ئەوان نازان.

لە شەوالی سالی (۳۵) دا سەبەئەکان لە نزیکی مەدینەدا بون!

سەرکردە
سەبەئەکانی
میصر

سەبەئەکان لە میصرەو بەچار دەستە دەرچوون، هەر دەستەیه‌کیش ئەمیریکیان هەبوو، ئەو ئەمیرانەش ئەمیریکیان هەبوو، لەگەڵیانیشدا شەیتانەکیان (عبداللهی کوپی و هەببی کوپی سەبە) هەبوو. ئەمیری ئەو چوار دەستەیه‌ بریتی بون لە:

(عبدالرحمنی کوپی عەدیسە بەلەوی)، (کینانە کوپی بێشری تەجیبی)، (سودانی کوپی حومرانی سەکونی)، (قەتیرە کوپی فولانی سەکونی).

ئەمیری ئەم ئەمیرانەش (غافقی کوپی حەربی عەککی) بوو.

سەرکردەکانی
سەبەئەکانی
کوفە و بەصرە

ژمارە ی ئەو چوار دەستەیه‌ش هەزار پیاو بون. سەبەئەکانی کوفەش بە هەزار پیاو و، لە چوار دەستەدا دەرچوون، ئەمیری دەستەکانیان بریتی بون لە:

(زەیدی کوپی صوحانی عەبدی)، (ئەشتەری نەخەعی)، (زیادی کوپی نەضرێ حارشی)، (عبداللهی کوپی ئەصەم). ئەمیری سەبەئەکانی کوفەش (عەمری کوپی ئەصەم) بوو.

سەبەئەکانی بەصرەش بە هەزار پیاوێوە، لە چوار دەستەدا دەرچوون،
ئەمیری دەستەکانیش بریتی بون لە:

(حەکیمی کوپی جەبەلە ی عەبدی)، (نۆرەیحی کوپی عەبادی عەبدی)،
(بیشری کوپی شۆرەیحی قەیس)، (ئەبن موحەریشی کوپی
عەبدولحەنەفی).

ئەمیری سەبەئەکانی بەصرەش (حورقوصی کوپی زوھەیری سەعدی) بوو.
بەم شیۆوە پیلانی سەبەئەکان پیکھات و کۆمەڵی موسلمانانیش
مەبەستی راستەقینەیان نەزانین.

زیاد لە سێ هەزار لەوانە روو مەدینە هاتن، لە رووکاردا بە نیازی
حەج بون، بەلام لە راستیدا بۆ زۆر بون و لەناو بردنی خەلیفە هاتبون.
(عبداللەهی کوپی سەبە) بەهۆی سەرکەوتنی نەخشە جۆلەکەییە
شەیتانیەکیەو، بە خۆ بە زل زانی و شادیەو لە گەڵ ئەوانەدا رێی
دەکرد،!!

سەبەئەکانی میصر دەیانویست (عەلی کوپی ئەبو طالب) ﷺ خەلیفە
بێ، سەبەئەکانی کوفەش دەیانویست (زوبەیری کوپی عەوام) ﷺ خەلیفە
بێ، سەبەئەکانی بەصرەش دەیانویست (طەلحە ی کوپی عەبیداللە) ﷺ
خەلیفە بێ.

ئەو سێ هاوێلە بەرێزە -عەلی و زوبەیر و طەلحە- ﷺ، لە گەڵ
سەبەئەکاندا رێک نەکەوتبون، لە گەڵیاندا پیلانیان بۆ (عوسمان) ﷺ
دانە نابوو، نوسراویشیان بۆ نەناردبون و ئامانجە راستەقینەکانیان
نەدەزانین.

بەلام سەبەئەکان درۆیان بە دەم ئەم هاوێلانەو دەکرد، وایان لە
شوێنکەوتە سادە و ئاژاوەگیرەکانیان دەگەیاند کە هاوێلان لە گەڵیاندا و
نوسراو و نامەیان لە نێواندا یە و ئەوان دەیانزوینن.
سەبەئەکانی میصر بە شوێنکەوتەکانی خۆیان دەوت: (عەلی) یە کە

ئێمە دەبزوین و هانمان دەدات.

سەبەئەکانی کوفەش بە شوینکەوتەکانیان دەوت: (زوبەیر) کە ئێمە دەبزوین و هانمان دەدات.

سەبەئەکانی بەصرەش بە شوینکەوتەکانیان دەوت: (طەلحە) یە ئێمە دەبزوین و هانمان دەدات.

هاوڵە بەرپەزەکانیش لەو درۆ و هەلبەستراوە سەبەئەیانە بەری بون!!

سوپای سەبەئەکان لە دووری سێ شەو لە مەدینەو مۆلیان دابوو.

سەبەئەکانی بەصرە (ذا خشب) و سەبەئەکانی کوفە (الاعوص) و سەبەئەکانی میصر (ذا المروة) دابەزیبون.

سەرکردە سەبەئەکان داویان لە شوینکەوتەکانیان کردبوو کە لەسەرخۆ بن و پەلە نەکەن، بەهێواشیش بچنە مەدینەو، تا خەڵکی مەدینە لییان بەناگا نەین و، کاروبارەکانیان ئاشکرا نەکەن!

سەرکردە پیلانگیرەکان دوانیان لەخۆیان نارد بۆ مەدینە تا چاودیڕی بارەکە بکەن و دەنگوباسی خەڵکی بزائن، ئەوانیش (زیادی کوپی نەضر) و (عبداللهی کوپی ئەصم) بون، لە سەرکردە سەبەئەکانی کوفە.

هەردوو پیاوێکە چوونە مەدینەو، چاویان بە هەندێ لە خەڵکەکی کەوت، چاویان کەوت بە هەندێ لە خێزانەکانی پیغەمبەر ﷺ و هەروەها چاویان بە (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر ﷺ) کەوت، بەوانە چاویان پێکەوتبون وتیان: ئێمە لە بەصرە و میصر و کوفەو هاتووین، ئامانجیشمان حەج کردنە، ئێمە لە دووری سێ رۆژەپێ لە مەدینەو دابەزیوین، لە مەدینەشدا تەنها دەمانەوێ چاومان بە (عوسمان) بکەوێ، تا سکالا لە هەندێ لە والیەکانمانی لەلا بکەین و داوا بکەین بیانگۆڕیت، داوای مۆلتیان لە سەرچەم ئەوانە کردبوو تا رێ بدەن بە کۆمەڵەکانیان تا بێنە مەدینەو!

هیچ کەسێ مۆلتی نەدان بێنە مەدینەو، ئەو کۆمەڵەیان بە فیتنەچی دانا، فیتنەکەشیان هێلکەیه و نزیکە هەلبهێنریت، ئەگەر ئەوان دەیانەوێ

سەربازگی

سەبەئەکان لە

نزیکی مەدینە لە

شەوالی ٣٥ ک

دوو سەرکردە ی

سەبەئەکان

داوای مۆلت لە

خەڵکی مەدینە

دەکەن

حەج بکەن، ئەو بۆچی رووێ مەککە ناچن؟ بۆ دینە مەدینەو؟ لەکاتی کەدا
ئەوان لە مانگی شەوال دان؟
ئەمە لەگەڵ ئەوێ خەلکی مەدینە مەبەستی راستەقینە ی ئەوانیان
نەدەزانی.

ئەو دوو پیاوێ گەڕانەوێ بۆ لای قەومەکیان و هەوڵەکانیان پێ
راگەیاندن و، رایانگەیاند کە خەلکی مەدینە مەبەستی راستەقینە ی ئەوان
نازانن، بەلام لێیان بە ناگا و بەگومانن.

سەرکردەکانی پیلانەکە لە بارودۆخەکیان کۆلیەو، وایان بینی کە لە
هەرشاریک لەو سێ شارەوێ چەند کەسیک بنێرن بۆ لای ئەو هاوێلانە ی کە
وایان لە شوێنکەوتەکانیان گەیاندووێ کە لەگەڵیانە.

چەند کەسیکی خەلکی میصر هاتن بۆ لای (عەلی) و چەند کەسیکی
بەصرە بۆ لای (طەلحە) و چەند کەسیکی خەلکی کوفە بۆ لای (زوبەیر)
چوون.

دەیانگوت: ئەگەر خەلکی مەدینە بەیعت بە هاوێلەکی ئێمە بۆ
خەلیفەییەتی بدات وازیان لێ دێنن، ئەگەر بەیعتی هاوێلەکی ئێمە بە
خەلیفە پەسەند نەکەن ئەوا لێیان نزیک دەبینەوێ کۆمەلەکیان پەرتەوازی
دەکەین، پاشان هیژمەت دەکەینە سەریان و بەسەریاندا دەدەین و شەپریان
لەگەڵ دەکەین!

میسریەکانیان هاتنە لای (عەلی) ﷺ، لەکاتی کەدا ئەو لەلای (احجار
الزیت) میزەرێکی سوری بەستبوو، دەستەجلیکی یەمەنی لەبەردابوو،
شمشیرەکی بەستبوو، (حەسەن) ی کورپیشی ناردبوو بۆ لای (عوسمان) ﷺ
تا لەگەڵیدا بێ.

لەگەڵ (عەلی) دا قسەیان کرد و کارەکیان خستە بەرچاوی و داواشیان
لێ کرد ببێتە خەلیفە!

(عەلی) ﷺ بەسەریاندا هاواری کرد و دەریکردن، لەو قسانە ی کە پێی
وتن: هەموو پیاوچاکان دەزانن کە سوپای (ذی خشب) و (ذی المروء) و

(الأعوص) له سهر زمانی پیغه مبهری خوا^ﷺ نه فرین لیکراون، بگه پینه وه،
خوا له گه لئان نه بی و نه شتان پاریزی!

به صره ییه کانیان هاتن بو لای (طلحه^ﷺ)، ئه ویش (موحه ممه دی)
کوری نار دبوو بو لای (عوسمان) تا له گه لیدا بی، له گه ل ئه ویش قسه یان
کرد و خه لافه تیان خسته بهر چاوی!

به سه ریاندا هاواری کرد و ده ری کردن و، پیی وتن: هه موو پیاو چاکان
ده زانن که سوپای (ذي خشب) و (ذي المروة) و (الأعوص) له سهر زمانی
پیغه مبهری خوا^ﷺ نه فرین لیکراون!

کاتیکیش کوفه ییه کانیان له گه ل (زوبهیر) دا^ﷺ قسه یان کرد، هه مان سه به ئیه کان میصر
قسه ی (عه لی) و (طه لحه) ی پیی وتن.^۱
داگیر ده کن و والی ده رده کن

(عبداللهی کوری سه عدی کوری ئه بی سه رح) والی میصر بوو،
سه به ئیه کانی ئه وئ شۆرشیان به سه ردا کرد و ناژاوه چیه کانیان لی هاندان،
(موحه ممه دی کوری ئه بو حوزده یفه ی کوری عوتبه) که به خیو کراوی
(عوسمان) و کوری ژنه که ششی بوو، سه رکردا یه تیانی ده کرد، (ئیین ئه بو
سه رح) ی والیان ده رکرد، (موحه ممه دی کوری ئه بو حوزده یفه) له میصر دا
ده سستی به سه ر کاروبار دا گرت، (ئیین ئه بو سه رح) یش به جیی هیشت و
به ره و مه دینه که و ته پئی.

سه رکرده سه به ئیه کان به ناما ده بونی هه ندی له هاوه لآن له گه ل
(عوسمان) دا کوپونه وه و مشتومریان له گه ل یه ک کرد و گومانه کانیانی پوچ
کرده وه و به لگه کانی خویشی خسته روو.

میصریه کان سکا لای خویان له (عبداللهی کوری سه عدی والییان
ده ربیری، داوا یان له (عوسمان) کرد بیگوژی، له جیی ئه و والیه کی تر
دامه زینئی.

(عوسمان) پیی وتن: کی تان ده وئ؟
وتیان: (موحه ممه دی کوری ئه بو به کری صدیق)!

(عوسمان عليه السلام)، (عبداللەھى كۆپى سەعدى) لەمىصر لەكار خست و لەجىگەى ئەو (موحەممەدى كۆپى ئەبوبەكرى صديق)ى دانا. ھەروەك پىشتەر لەگەڵ لەپى دەرجووەكانى كوفەشدا ئەمەى كرد، كاتىك (سەعیدى كۆپى عاص)ى لەكار خست و (ئەبوموساى ئەشعەرى) لەجىگەى دانا. سەبەئىەكان وایان دەرخست كەوا دەگەرێنەوہ بۆ ولاتەكانیان و بە لەكارخستنى (عبداللەھى كۆپى سەرح) و دانانى (موحەممەدى كۆپى ئەبوبەكر) لە جىگای ئەو مەبەستەكانیان ھاتووہتە دى.

سەبەئىەكانى مىصر گەرانیوہ بۆ مىصر، (موحەممەدى كۆپى ئەبوبەكرى) والى تازەشيان لەگەڵدا بوو، ئەویش وەك ئەوان سەبەئى بوو، سەبەئىەكانى بەصرە و كوفەش بەرھەو عىراق گەرانیوہ.^۱ موسلمانانى مەدینە وایان گومان برد كە گرفتهكە چارەسەر بوو، قەیرانەكە كۆتایی پىھات و، بەلایەكە نەما، نەیانزانی ئەم گەرانیوہیە تەنھا بەشیكى پیلانى جۆلەكەى شەیتانى سەبەئىە.

پاش ئەوہى خەلكەكە بۆ ولاتەكانیان گەرانیوہ، دوو شەیتان لە شەیتانەكانى سەبەئى بۆ كاریك لە مەدینە جىمان، كە ئەوانیش (ئەشتەرى نەخەمى كوفى) و (حەكىمى كۆپى جەبەلەى بەصرى) بون.

خەلكەكە لە دوو رىگەى لىك دوورەوہ رۆیشتن، كاتىك مىصرىەكان بەرھەو پۆژئاوا بۆ باكور دەچوون رووہو مىصر، ھەر لەو كاتەدا عىراقىەكان بەرھەو پۆژھەلات بۆ باكور رووہو كوفە و بەصرە دەچوون.

كاتىك مىصرىەكان بۆ مىصر دەگەرانیوہ، لە مەدینەشەوہ سى رۆژەپى پیلانە پىسەكەیان: غولام و حوشتەر و دوور بون، بینیان ئەوا غولامىكى پەش سوارى حوشترىك بووہ، تەپوتۆز لە زەوى ھەلدەستىنى. نووسراو

پىيان وت: ئەوہ چیتە؟ وەك ئەوہى شتىكت بوى يان رات كر دبى!
وتى: من غولامى ئەمىرى پروادارانم، منى بۆ لای والى مىصر ناردوہ.
پىيان وت: ئەوہ والى مىصرە لەگەلمان، (موحەممەدى كۆپى ئەبوبەكر).

وتی: ئەمم ناوی، (عبداللەهی کوپری سەعد)ی والیم دەوی!

(موحه مەدی کوپری ئەبوبەکر) پێی وت: ئەو نوسراوەی پێتە بۆم دەری؟
نوسراوەکیان لێی سەند، کە خەتمی (عوسمان)ی ﷺ لەسەر بوو،
نوسراویکی سەیر بوو، کە لە (عوسمان)ەو بۆ (عبداللەهی کوپری سەعد)
ئاراستە کرابوو، تیایدا دەلی:

کاتیک ئەو خەلکە هاتن بۆ لات، (موحه مەدی کوپری ئەبوبەکر) بکوژە،
فلان و فلان و فلانیان بکوژە، ئەوانی تریش بەند بکە، ئەو نوسراوەی
نوسیومە بۆ ئەو (موحه مەدی کوپری ئەبوبەکر) بێی بە والی پوچی
کەرەووە هەر خۆت والی میصر بە، تا رای منت پێ دەگا!!

(موحه مەدی کوپری ئەبوبەکر) خەلکەکی وەستاند - کە دەوروبەری
هەزار دەبون -، نوسراوەکی (عوسمان) کە بۆ (عبداللەهی کوپری سەعد)ی
ناردبوو بۆیان خۆیندەو و، دژ بە (عوسمان) وروژاندنی و هانیانی دا،
چۆن دەبی لەگەڵ (عوسمان) لەسەر چارەسەریک رێکەون و، بگەرێنەو بۆ
میصر، پاشان (عوسمان) ﷺ ئەو چارەسەرە هەلۆهشیینیەو و فەرمان بدا
بە کوشتن و گرتنی ئەو خەلکە؟! کەواتە پێویستە لابردنی، ئەگەر
نەیهیشت دەبی بکوژی!!

گەپانەوی

سەبەئەکان

بۆ مەدینە

سەبەئەکانی میصر لەسەرەتای مانگی (ذي القعدة) دا گەپانەو بۆ
مەدینە، دلایان پێ بۆ لە رق بەرامبەر (عوسمان) ﷺ، بە ئاشکراش سوور
بون لەسەر لەناوبردنی.

سەبەئەکان

مەدینە

داگیر دەکن

هەر لەبەر هەمان هۆ سەبەئەکانی کوفە و بەصرەش گەپانەو بۆ
مەدینە، هەمووشیان عەزیمیان لەسەر نەهیلانی (عوسمان) ﷺ بوو.
خەلکی مەدینە بە گەپانەو (سەبەئەکانی میصر و کوفە و بەصرە و
داگیرکردنی شەقام و رێگەکانی مەدینە بە لایانەو شتیکی کتوپر و لەناکاو
بوو، دەبی هۆی گەپانەویان چی بێ؟ ئایا لەگەڵ (عوسمان) رێک نەکەوتن و
گرفته کە چارەسەر نەبوو؟ خۆ بە رەزامەندیەو بۆ ولاتەکانیان گەپانەو،
ئەو بۆ ئێستە گەپاونەتەو؟!

سەبەئەکان لەلای گەورە ھاوولان سکاڵایان لە (عوسمان) ﷺ کرد، ھاوولانیش چیرۆکی ئەو نوسراوەی (عوسمان) یان زانی، کە بوەتە ھۆی روژاندن و گەراندنەویان، بۆیە زۆر کاری تێکردن.

(عەلی کورپی ئەبوطالب) چوو لە (عوسمان) ﷺ، نوسراو و غولام و حوشتەکەیی لەگەڵ خۆیدا برد! عەلی پرسیار لە عوسمان دەکات دەربارەی چیرۆکی غولام و حوشت و نوسراوەکە

پێی وت: ئەم غولامە غولامی تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەئێ.

پێی وت: ئایا ئەم حوشتە وشتی تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەئێ.

پێی وت: ئایا تۆ ئەم نوسراوەت نوسیوە؟

(عوسمان) وتی: نەخێر!!

(عوسمان) ﷺ سویندی بەخوا خوارد کە نە نوسراوی نوسیوە و نە فەرمانی داوە بە نوسینی و نە غولامی بۆ میصر رەوانە کردووە، ناشزانێ کێ نوسیویەتی!

(عەلی) ﷺ و ئەو ھاوولانەیی لەگەڵیدا بون راستگۆیی (عوسمان) یان بۆ دەرکەوت، چونکە ئەو بە ناپەرەوا سویند ناخوا، ھەرەھا زانیان کە کەسیک ھەیە نوسراوەکەیی تەزویر کردووە لەسەر زمانی (عوسمان) ﷺ نوسیویەتی و غولام و وشتەکەیی (عوسمان) یشی بەکار ھێناوە، ھەر بە مەبەستیش ھوێر غولامەکە و یستویەتی میصریە گەراوەکان ببینن، تا بەتەواوی دژ بە (عوسمان) ﷺ بووژێن.

شتێک ھەبوو کە سەرنجی ھاوولانی راکیشابوو، وای لێکردبون ئەلایەکی ئەم پیلانە سەبەئە شەیتانیەو بوەستن!! عەلی و عەلی کورپی ئەبوطالب) و (موحەممەدی کورپی مەسلەمە

نەنصاری) ﷺ، لەگەڵ لەرێ دەرچوو پیلانگێرەکاندا قسەیان کرد، ھەرەک ھەریەکە لە (طەلحە) و (زوبەیر) یش ﷺ لەگەڵیان دوابون.

پێیان وتن: بۆچی گەرانەو مەدینە؟ ئێسە بە رەزامەندیەو بۆ

ولایتە کانتان نەگەرانیەوه؟ ئەو گرتە ی بۆی هاتن چارەسەر بوو، چی وای لیکردن راتان بگۆن؟

میسریەکان وتیان: دەستمان گرت بەسەر غولامەکە (عوسمان) دا، کە سواری حوشترەکە ی ئەو ببوو، نوسراویکی لە (عوسمان) هوه پیبوو بۆ کوشتنی والیه کەمان، بۆیه گەرانیەوه بۆ لەسەرکار لادانی (عوسمان).

بە لەپڕی دەرچوو بەصرایی و کوفەییەکانیان وت: ئە ی ئیوه چی گەراندنیەوه؟

وتیان: هاتین تا پشتگیری برا میسریەکانمان بکەین و بەرگریان ئی بکەین و یارمەتیا بدهین!

چۆن خەلکی کوفە

و بەصرە ئاگاداری

نوسراوەکە ی

خەلکی میصر

یون؟

(عەلی) و (موحەممەدی کوپی مەسلەمە) ﷺ بە بەصرایی و کوفەییەکانیان وت: ئە ی بەصرایی و کوفەییەکان، چۆنتان زانی کە خەلکی میصر ئەوهیان تووش بووه؟ ئەوان بەرەو میصر کەوتنە رێ، ئیوێش بەرەو لای رۆژشەلات بۆ عێراق کەوتنە رێ؟ لەنیوان ئیوه و ئەواندا ماوهیەکی دوورو درێژ هەبووه، ئە ی چۆن بەسەرھاتی ئەو غولام و نوسراوەتان زانی؟ ئەمە کاریک بوو لە مەدینەدا ریکخرابوو، پیلانیك بوو لە شەودا داپێژابوو!!

لەپڕی دەرچوو سەبەئیەکان وتیان: چۆنی دادەنێن داینێن، چیتان دەوی بیلێن، ئیمە دەمانەوی (عوسمان) بگۆردی، پیویستمان پیی نیه، با خوی کەنار خا و خەلافەت بەجی بیلێ!!^١

کەواتە:

سەبەئیەکان

نوسراوەکە یان

تەزویر کردووه

(عەلی کوپی ئەبو طالب) و (موحەممەدی کوپی مەسلەمە) ﷺ بە فیراسەتی ئیمانی خویمان ئەم پیلانە گیلانەیان ئاشکرا کرد و، زانیان بەسەرھاتی ئەم نوسراوە تەزویر کراوه بەشیکە لە پیلانی سەبەئیەکان و، کەسیك لە مەدینە نوسیویەتی و داویەتە پال (عوسمان) ﷺ و لەپڕی دەرچوو کوفە و بەصرەشی ئی ئاگادار کردووه.

١ - سەیری تآریخ الطبری ٤: ٣٥٠-٣٥١، وە سەیری (العواصم من القواصم) ١٠٩-١٢٨، و (عثمان بن عفان) ی محمد صادق عرجون ١١٧-١٢٤ بکە.

لە بەرامبەر فیراسەتی (عەلی) و (موحەممەدی کوپی مەسلەمە) و دووربینیان، لەپێ دەرچوووەکان ناچار بون لە شانۆگەری نوسراوی هەلبەستراو بێ دەنگ بن و، ئامانجی راستەقینەیان ئاشکرا بکەن.

ئەوێ داوای دەکەن سەری (عوسمان رضی اللہ عنہ)، نوسراوی هەلبەستراویش تەنها بازەنێکە لە بازەنەکانی ئەو پیلانە جولهکەییە سەبەئییە!

ئەوێ داوای
دەکەن سەری
عوسمانە

لەبیرمان نەچێ لە مەدینەدا دوو سەرکردەیی لەپێ دەرچوووە سەبەئییەکان بەجێ ما بون، ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی) و (حەکیمی کوپی جەبەلە) بون، کە رۆژێکی گەورەیان هەبوو لە بەسەرھاتی نوسراوە هەلبەستراوەکە و گەڕانەوێ میصری و کوفی و بەصراییەکان!

لەپێ دەرچوووەکان گەمارۆی مەدینەیان دا، خەڵکی لەمالەکانیان مانەو، ژمارەیی پیاوەکان لە مەدینەدا کەم بوو، چونکە زۆربەیان موچاھید بون و لە بەرەکانی جەنگ بون، یا بانگخواز بون لە ولاتە رزگارکراوەکاندا، زۆربەیی ئەوانەشی لە مەدینەدا ما بون چووبون بۆ بەجێھێنانی رێوشوونی حەج.

مەدینە لە
خەڵکەکی چۆل
بوو

لەوانەییە پیاوانی ناو مەدینە ژمارەیان کەمتر بوو بۆی ئە لەپێ دەرچوووە سەبەئییەکان، کە ژمارەیان سێھزار پیاو بون.

لە کۆتایی مانگی (ذو القعدة) دا (عوسمان رضی اللہ عنہ) نەیتوانی بچێتە حەج، کە هەموو سائێ حەجی دەکرد، بەلام لەم سائەدا سەبەئییەکان مەدینەیان داگیرکرد و (عوسمان)یان لە مالەکەیی خۆیدا گەمارۆ دا.

پێویستە ئەمیریکی حەج دیاری بکری، تا حەج بە خەڵکی بکا. (عوسمان رضی اللہ عنہ) بانگی (عبداللہی کوپی عەباس رضی اللہ عنہ)ی کرد، رایسپارد لەو وەرزدەدا حەج بە خەڵکی بکا.

عوسمان، ئێین
عەباس بۆ ئەمیری
حەج دیاری دەکا

(ئێین عەباس رضی اللہ عنہ) پێی وت: ئەو ئەمیری برۆداران! وازم ئی بێنە، با لەگەڵتا و لە تەنیششتندا بم بۆ روبەرووبونەوێ ئەمانە، سویند بەخوا جیھادی ئەم لەپێ دەرچوانەم لە حەجەکە لە لا خوشرە!

پێی وت: سورم لەسەر ئەوێ هەر دەبێ حەج بە موسلمانان بکە.

(ئىبن عەباس) ﷺ ھىچى بۇ نەمايەو تەنھا گوڭپرايەلى کردنى ئەمىرى

بىر واداران نەبى.

(عوسمان ﷺ) نوسراوئىكى بۇ (ئىبن عەباس) نوسى تا لە ھەجدا بۇ

موسلمانانى بخوئىنئەو، بەسەرھاتى خۇى لەگەل لەپرى دەرچووھەکان و ھەلوئىستى بەرامبەريان و داواکاریەکانى تئیدا رونکردبویەو.

رەفتارى عوسمان

بەرامبەر

داگیرکردنى مەدینە

مانگى (ذی الحجة) ھات و لەپرى دەرچووھە سەبەئەکان گەماروئى

(عوسمان) یان دابوو، مەدینەیان داگیر کردبوو، لەگەل ئەوھەشدا

(عوسمان) ﷺ پيئشنوئىژى بۇ ئەوان و موسلمانانى تر دەکرد، ئەو

لەپرى دەرچوانەش لە پشئەو نوئىژیان دەکرد.

کاتى (عوسمان) ﷺ بىنى ئەم سەبەئیانە نایانەوئى مەدینە بەجئى بەئىلن،

نوسراوى عوسمان

بۇ ولاتان

نوسراوئىكى بۇ موسلمانانى ولاتانى شام و کوفە و بەصرە نوسى، تیايدا

داواى یارمەتى و ھاتن بۇ مەدینەى ئى کردن، تاوھەکو لەپرى دەرچووھە

سەبەئەکانى ئى دەرکەن.. لەو وتانەى لەو نوسراوھەدا ھاتبوو:

((بسم الله الرحمن الرحيم

پاش ئەوھ:

لەراستیدا خواى بەرز و بالا موھەممەدى ﷺ بە ھەقەوھە ناردووھ، بە

موژدەدەر و ترسینەر، ئەوھى خوا فەرمانى پيئى کرد گەیاندى، پاشان روئى،

ئەوھى لەسەرى بوو ئەنجامى دا، لەداواى خوئى قورئانى بۇ بەجئى ھيشتين،

ھەلّال و ھەرامى تئیدا، ئەو کاروبارانەى ئەندازەى گىراوھ روونى دەکاتەوھ

لەگەلئیان دەروا، بەندەکان پيئیان خوئش بئى یان ناخوئش بئى.

پاشان خەلیفەيەتى (ئەبوبەکر) و (عومەر) بوو ﷺ، پاشان بەبئى زانیارى

و داواى خوئم و بەبەرچاوى کوئمەلئک لە ئوممەتەوھ خرامە راوئژەوھ، پاشان

ئەھلى راوئژ خوئیان و خەلکى لەسەر من کوئونەوھ، بەبئى ئەوھى داواى

بکەم و پيئم خوئش بئى، منيئش کارم تیايدا کردووھ بەوھى بە چاکى دەزانن

و پيئیان خراب نى، بە شوئىنکەوتەيى نەک بە زوئر شوئىنکەوتن، شوئىن

پێهه‌لگر بووم نەه بیدعه‌چی، ئیقتدام کردوو به‌بێ زۆر له‌خۆکردن و ته‌که‌لوف، کاتی‌ک کاروباره‌کان کۆتاییان پێهات، شه‌پ و زیان یه‌خه‌ی خراپه‌کارانی گرت، کینه و قین و ئاره‌زوبازی به‌ده‌رکه‌وت، بێئه‌وه‌ی تاوانێک یا ناهه‌قیه‌ک به‌رامبه‌ریان کرابێ.

عوسمان داوی به‌بێ به‌لگه و بیانو داوی شتیکیان ده‌کرد و شتیکی تریان راده‌گه‌یاند، یارمه‌تی له‌ خه‌لکی له‌ شتانی‌کدا نه‌نگیان پێگرتم که‌ خۆیان پێی رازی بون و، له‌ شتانیکی تردا که‌ به‌به‌رچاو خه‌لکی مه‌دینه‌وه، جگه‌ له‌وانه‌یان به‌گونجاو نه‌ده‌زانی. ولاتان ده‌کات بۆ سه‌ر سه‌به‌ئیه‌کان

چه‌ند سالی‌که‌ ده‌بینم و ده‌بیستم، به‌لام هه‌ر خۆم راگرتوو و ئارامم گرتوو، ئه‌وانیش تادی به‌رامبه‌ر خوا به‌ جوړئه‌ت تر ده‌بن.

تا له‌ دراوسییه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا و حه‌رم و زه‌وی کۆچدا هه‌لیان کوتاوه‌ته‌ سه‌رمان، ده‌شته‌کیه‌کانیان له‌گه‌له‌، ئه‌وانه وه‌ک کۆمه‌له‌کانی روژانی (الاحزاب)، یا ئه‌وانه‌ی له‌ ئوحوودا غه‌زویان کردین.

جا ئه‌وه‌ی ده‌توانی پێمان بگا، بگاته لامان!!^۱

کاتی نو‌سراوی (عوسمان) کارتیکردنی موسلمانانی ولاتان به‌ نو‌سراوه‌کی عوسمان گه‌یشته به‌ موسلمانانی ولاتان، کاری تیک‌کردن و سه‌ریان سو‌رما له‌ جوړئه‌تی ئه‌و له‌پێ‌ده‌رچوه‌ نا‌ژاوه‌چیا‌نه و، هه‌لسان به‌ فریاکه‌وتنی خه‌لیفه‌کیان و رزگارکردنی له‌و گه‌مارۆیه، به‌لام قه‌ده‌ری خوا پیش فریاکه‌وتنه‌کانی ئه‌وان که‌وتبوو، هه‌روه‌ک له‌ خیرایی رووداوه‌کاندا باسی ده‌که‌ین.

(مو‌عاویه‌ی کو‌ری ئه‌بو سو‌فیان) سوپایه‌کی له‌ شامه‌وه به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی (حه‌بییی کو‌ری مه‌سه‌له‌می فیه‌ری) نارد.

(عبدالله‌ی کو‌ری سه‌عید) یش له‌ میصره‌وه سو‌پایه‌کی به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی (مو‌عاویه‌ی کو‌ری خه‌دیجی سکونی) نارد.

له‌ کوفه‌شدا هه‌ندێ له‌ هاوه‌لان هه‌ستان به‌ هاندانی خه‌لکی کوفه تا ده‌رچن و فریای (عوسمان) هاوه‌لان و تابعیه‌کان له‌ کوفه هانی سه‌رخستنی عوسمان ده‌ده‌ن بکه‌ون و مه‌دینه له‌و له‌پێ‌ده‌چاوه‌ رزگار بکه‌ن، له‌وانه‌ش:

(عوقبەى كوپرى عەمر)، (عبداللەى كوپرى ئەبوئەوفا)، (حەنظەلەى كوپرى

رەبىع).

لەو تابەىانەى بەهەمان كار هەلەدەستان لە كوفەدا:

هاوولانى (عبداللەى كوپرى مەسعود)، وەك (مەسروقى كوپرى ئەجدەع)،

(ئەسودەى كوپرى يەزىد)، (شورەىحى كوپرى حارث)، (عبداللەى كوپرى

عەكیم).

ئەو هاوول و تابەىانە بە رىگەكانى كوفەدا دەپۆىشتن و بە دەورى

كۆرەكانىدا دەسورانهو بە خەلكەكەيان دەوت:

خەلكىنە! لە راستیدا قسە ئەمپۆیە نەك سەبەى، پوانىن ئەمپۆ جوان

دەبى، سەبەى ناشىرىن دەبى، جەنگ ئەمپۆ حەلال دەبى و سەبەى حەرام

دەبى، راپەن بۆ لای خەلیفە و پارىزەرى كاروبارتان!

هەندى لە چاكەخوازانى خەلكى كوفە بە دەمیانەو هاتن، بە

سەرکردایەتى تىكۆشەر (قەعقاعى كوپرى عەمرى تەمىمى) بەرەو مەدىنە

دەرچوون بۆ فرىاكەوتنى (عوسمان) ﷺ.

لەو هاوولانەى خەلكى بەصرەيان هان دەدا بچن بۆ فرىاكەوتنى

(عوسمان) ﷺ، (عیمرانى كوپرى حەصین) و (ئەنەسى كوپرى مالىك) و

(هیشامى كوپرى عامر) بون ﷺ.

لە تابەىعەكانىش: (كەعبى كوپرى سور) و (هەرەمى كوپرى حەيانى

عەبدى).

لەو هاوولانەى هانى خەلكى شامیان دەدا: (عوبادەى كوپرى صامیت) و

(ئەبو ئومامەى باهلى) و (ئەبودەرداء) ﷺ بوو.

لە تابەىعەكانىش: (ئەبو موسلمى خەولانى) و (شورەىكى نەمىرى) و

(عبدالرحمنى كوپرى غەنەم) بوو.^۱

سوپاكانى مىصر و شام و كوفە و بەصرە بۆ فرىاكەوتنى عوسمان ﷺ

كەوتنە رى، كاتىك لەپرى دەرچوووە سەبەئەكان بە كەوتنەپریانى زانى، لە

خۆیان ترسان، پەلەیان کرد بۆ جێبه‌جێکردنی پیلانەکیان و هەستان بە کوشتنی (عوسمان) رضی اللہ عنہ.

کاتیکیش سوپاکان بەمەیان زانی، هەر سوپایەیی بۆ ولاتی خۆی گەڕایەو، نەچوونە مەدینەو!!

چوونە ناوێوەی سەبەئەکان بۆ مەدینە و گەمارۆدانی (عوسمان) رضی اللہ عنہ لە هەشتی (ذي القعدة) ی سالی (٣٥) دا بوو.

کاتیکی هەینی یەكەمی داگیرکردنی مەدینە هات، (عوسمان) رضی اللہ عنہ دەرچوو بۆ ئێوەی وتاری هەینی بدات و نوێژ بە خەلکی بکات، نوێژی بە خەلکی کرد، پاش ئێوەی لەنوێژ بویەو چوو سەر دوانگە، لە مزگەوتەکەدا لەپێ دەرچوو سەبەئەکان و هەندێ لە هاوێ و موسڵمانان ئامادەبون.

کاتیکی (عوسمان) رضی اللہ عنہ چوو سەر دوانگە گوتی:

ئەو دوژمنان، خوا.. خوا.. لە خوا بترسن، سویند بەخوا خەلکی مەدینە دەرزان ئێوە لەسەر زمانی پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم نەفرین لیکراون، دەو هەلەکانتان بە چاکە بێسپێوە، لە راستیدا خواي گەرە خراپە ناسپێتەو بە چاکە نەبێ.

(موحەممەدی کوپی مەسلەمە) هەستایە سەر پێ و وتی: من شایەتی دەدەم ئێوە لەسەر زمانی پیغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم نەفرین لیکراون. مزگەوت دەریان دەکن

و رایکیشا و بە زۆر داینیشان!

پاشان (زەیدی کوپی ثابت) رضی اللہ عنہ هەستا و پێی وتن: ئەو نوسراوەم بەدەنی کە دەلێن عوسمان بۆ والیەکی میصری نویو.

یەکی لە سەبەئەکان هەستا بۆی و بەزۆر داینیشان.

پاشان سەبەئەکانی ناو مزگەوتەکە هەلچون و دەستیان کرد بە تیگرتنی بەرد و چەو بۆ هاوێ و موسڵمانانی ترو، لە مزگەوت دەریان کردن و توپیانە دانە دەرەو و جێنییان پێدان.

دەستیان کرد بە بەرد و چەو باران کردنی (عوسمان) ﷺ کە لەسەر دوانگە بوو، لەسەر دوانگەو بە لەهۆش خۆ چوویی کەوتە سەر زەوی مزگەوتەکە، هەلیانگرت و بە نەخۆشی و لەهۆشچوویی بردیانەووە مائى!!
کۆمەلێک لە ھاوەرەلان خۆیان گورج کردووە بۆ جەنگان، ئامادەى شەپکردن بون لەدرژی لەپێ دەرچوووە سەبەئەکاندا، هەرچەندە کەمتر و لاوازتر بون لەوان، ئەو ھاوەرەلانەش:

(سەعدى كوپى ئەبوو قاص)، (ئەبوو هورەیرە)، (موحەممەدى كوپى مەسلەمە)، (زەیدى كوپى ثابت)، (حەسەنى كوپى عەلى)، (عبداللهى كوپى زوبەیر) ﷺ و چەندانی تر بون.

كاتێك (عوسمان) ﷺ بەمەى زانى، ناردى بەشوینیاندا، فەرمانى دانى
کە جەنگ نەکەن و چەكەکانیان دانی و بگەرێنەووە بۆ مالهەکانیان!!!
ئەوانیش وەك گوێرايەلى فەرمانیان بەجێ هێنا، بەلام زۆریان
پێ ناخۆش بوو!

هەریەکە لە (عەلى) و (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ ھاتن و چوونە ژوورەووە بۆ
لاى و بۆ نەخۆشیەکەى سەردانیان کرد و لە بەرامبەریدا سکالا و خەم و
خەفەتیان دەربەری، پاشان گەرانیەووە مالهەکانیان.

چەند کەسێک لە سەبەئەکانى میصر دەچنە لاى (عەلى) ﷺ و پێى
دەلێن: ھەستە لەگەڵمان بۆ لاى (عوسمان) بۆ ئەوێ لەکارى بخەین، لە
راستیدا خوا خۆینەکەى بۆ حەلال کردوین!

(عەلى) ﷺ لێیان تۆرە بوو، نەفرینی لێکردن و وتى: سویند بەخوا
لەگەڵتان نایەم.

ھەندیکیان پێیان وت: ئەى کەواتە بۆچی نوسراوت بۆ ناردین تا لە
میصرەووە بێن و لە فەرمانى (عوسمان) دەرجین و ئینکاری لێ بکەین،
ئەگەر بەھۆى نوسراوەکەى تۆو نەبوايە ئیمە نەدەھاتین!!

(عەلى) ﷺ لە قسەکانیان سەرى سوپما و، پێى وتن: سویند بەخوا ھیچ
کاتى نوسراوم بۆ نەناردوون! ھەندیکیان بەسەر سوپمانەووە سەیری یەکتریان

ھاوەرەلان بە
فەرمانى عوسمان
جەنگ ناکەن

عەلى خۆیان
لێ بەرى دەکاو
ئینکاری نوسینی
نوسراو دەکا

سەبەئەکان
نوسراو بەناوی
عەلى و ھاوەرەلانە
دەنوسن

کرد و وتیان: ئایا له پیناو (عهی) دهجنگن؟ له بهر ئه و توپه دهبن؟^۱
 ئه مه هه وئه ریگه و شیوازی شهیتانه جوله که سه به ئیه کانه مان پئی نیشان
 ددهات، له هه لئه تان دنی هه رچی و په رچی و موسلمان ه ساده کان و
 په لکیشی و کارتیکردنیان تا بۆ لای خۆیانیان بیهن و له تیکدانی
 کاروباری موسلماناندا وه گه پری بخه ن و زال ببن به سه ر سیسته می حوکم
 له ناویاندا.

ئا ئه مه (ته زویر) کردنی نوسراوه له سه ر زمانی گه وره هاوه لان و
 دانه پالیان، وا گومان به ردری به وهی ئه وان خه لکی بانگ ده که ن بۆ
 ده رچوون له سه ر (عوسمان) و ئینکار له سه رکردن و له کارخستنی، ئه گه ر نا
 کوشتنی!

ئا ئه وه سه به ئیه کانی میصر نوسراوه له سه ر زمانی (عهی) ﷺ ته زویر
 ده که ن و ئاژاوه چیه کانی هاوه لیان ده خه له تین، به وهی ئه وان
 ده رنه ده چوون ئه گه ر (عهی) داوای ده رچوونی ئی نه کردنایه، هه ر بۆیه
 سه ریان سوپما کاتئ (عهی) ﷺ سویندی خوارد به خوا که ئه وه هیچ کات
 نوسراوی بۆ نه نویسون!!

طه لحه و زویهیر
 ئینکاری نویسنی
 نوسراوه ده که ن
 بۆیان

(طه لحه ی کوپری عبیدالله) ﷺ له به رامبه ر ئاژاوه چیه کانی به صره
 ئینکاری ئه وهی کرد که ئه وه نوسراوی بۆ نویسیبیتن به وهی له سه ر
 (عوسمان) ده رچن و بین بۆ مه دینه!

به هه مان شیوه (زویهیری کوپری عه وام) یش ﷺ له به رامبه ر
 له پری ده رچووه کانی کوفه وه هه مان ئینکاری کرد.

پاش ئه وهی (عوسمان) ﷺ کوژرا، (مه سروق) ی تابعی له به رامبه ر
 دایکی ئیمانداران (عائشه) دانیشته.

عائشه
 ته زویرکردنیان
 له سه ر زمانی
 ئه وه وه
 ده گنێرتنه وه

(عائشه) سه به رته به (عوسمان) ﷺ وتی: به راستی (عوسمان) به سته م
 لیكراوی کوژرا، نه فرینی خوا له وهی کوشتی، وه ک جلی سپی پاک بوو له
 پیسی به جییان هیشت، پاشان وه ک به ران سه ریان پری!

(مەسروق) پێی وت: ئەمە کاری تۆ بوو! تۆ بۆ خەڵکت دەنوسی،
فەرمانت دەدانی تا لە فەرمانی (عوسمان) ﷺ دەرچن!!

(عائشە) وتی: نە بەو خواپەڕی بڕوادران ئێمانیان پێپەتی، بـیـ بـروان
پێی کافرن، رەشم لەسەر سپی بۆ دانەناون (هیچم بۆ نەنووسیون)، تا ئەم
دانیشتنە ئێستا لێی دانیشتووم!!!

(ئەمەش) کە لە (مەسروق) هەو گێڕاویەتیەو و تویەتی: وایان دەزانی
نوسراوەکان لەسەر زمانی (عائشە) نوسراون!

لە راستیدا هەلبەستانی نوسراوەکان بە دەمی گەرە هاوڵانەو لە
پێستێن ئامرازە شەیتانیەکان بوو، کە سەبەئەکان گرتبویانە بەر بۆ
کارتیکردنی هەرچی و پەرچەکان و ورژاندنیان دژ بە (عوسمان) ﷺ.

نوسراویان لە سەر زمانی (عائشە) و (عەل) و (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ
هەلبەستابوو، هەرۆک بە زمانی (عوسمان) خۆشییەو هەلبەستابوو.

دوای ئەوەی (عوسمان) ﷺ لەو هەینیەدا لە هۆش خۆی چوو، کە لە
ناوەراستی مانگی (ذي القعدة) دا بوو، بەردەوام لە مژگەوتدا پێشنوێژی
دەکرد، لە دوایشیەو موسلمانە چاکخواز و لەپڕی دەرچووە سەبەئەکانیش
نوێژیان دەکرد.

دوای ئەوە بەچەند روژێ لەپڕی دەرچووە سەبەئەکان نەیانھێلا
پێشنوێژی بکات، لە مائەکەیی خۆیدا گەماروویان دا، نەیانھێلا هیچ یەک لە
گەرەهاوەلان پێشنوێژی خەڵکی بکا.

لە راستیدا ئەوان فەرمانڕەوای مەدینە بون، بە رێگەکاندا هاتوچوویان
دەکرد و نەیان دەهێشت موسلمانان تیایدا کۆبنەو، بەرھەڵستی
هاتنە دەرەوێ (عوسمان) یان دەکرد لە مائەکەیی خۆیدا.

ئەمیری لەپڕی دەرچووەکانی میصر و فەرمانڕەوای فێعلی مەدینە لە
روژانی گەماروودا (غامقی کۆپی حەربیی عەککی)، پێش دەکەوت و بە ئیمام
نوێژیان بە خەڵک دەکرد، لە دوایشیەو لەپڕی دەرچووەکانی میصر و کوفە

و بەصرە نوێژیان دەکرد.

بەلام خەلکی مەدینە لە مالهەکانیان مانەو، لەترسی ئەوان هیچ یەکیکیان بەبێ چەك لەمال دەرنەدەچوون و ژمارەیان لە لەرێ دەرچوووەکان کە مەتر بوو!

لە رۆژانی دوایی گەمارۆکە گەرە هاو لە مەدینەیان بەجێ هێشت، ئەو هەبوو (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر) و (سەعد) ﷺ و کەسانی تریش دەرچوون.

عوسمان مۆلەت بە
هاو لە
نادات
جەنگیان لەگەڵدا
بەدەن
کاتیك سەبەئەکان گەمارۆی (عوسمان)یان دا، کۆمەلێك لە هاو لە
دەوریدا بەرگرییان لێ دەکرد، نزیکەی حەوت سەد کەسی دەبون، کە
تیایاندا (عبداللهی کوپی عومەر) و (عبداللهی کوپی زوبەیر) و
(ئەبوهورەیرە) و (حەسەن) و (حوسەین) و (مەروانی کوپی حەکەم) و
کەسانی تر هەبون ﷺ.

ئەگەر (عوسمان) ﷺ مۆلەتی جەنگ کردنی پێ بدانایە جەنگیان دەکرد،
بەلام ئەو جەنگ نەکردنی هەڵبژارد، پێی وتن: سوێند دەخۆم هەرکەسێك
گوێزپایەلی منی لەگەردنایە، بە دەست بکێشیتەو و بگەریتەو بۆ
مالەکەیی! عوسمان رینگری لە
زەید و
ئەبوهورەیرە و
ئێبەن عومەر دەکات
کە بجەنگن

(زەیدی کوپی ثابت) ﷺ هات بۆ لای (عوسمان) ﷺ، پێی وت: ئەو
ئەنصارەکان لەبەردەرگان و دەلێن، ئەگەر دەرئەوێ دووجار دەبین بە
(أنصار الله)!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: پێویستیم بەو نێه، دەستان هەلگرن و
مەجەنگێن!

(ئەبو هورەیرە) ﷺ هات بۆ لای و چەکەکەیی لەشاندای بوو، دەیوت:
ئەمڕۆ لێدران لەگەڵتدا شادیە!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: سوێندت لەسەر دەخۆم کە دەبێ دەرچیت،
بگەریتەو بۆ مالەکەت و جەنگ مەکە.

(عبداللەهی کوپی عومەر) ﷺ ھات بۆ لای و چەکەکی ھەلگرتبوو بۆ ئەوێ تا لەدژی لەپێ دەرچوووەکاندا بجەنگی - (عبداللە) تەنھا دوو جار چەکی ھەلگرتووە: لە مائی (عوسمان) ﷺ بۆ بەرگریکردن لێی، ئەو رۆژەش کە سەرکردەیی لەپێ دەرچوووەکان (نەجدەیی کوپی عامر) لەسەر دەمی (ئیین زوبەیر) دا ویستی بێتە مەدینەو.

(عوسمان) ﷺ پێی وت: ھەستە فەرمانی من بە خەلکی بگەینە کە نەجەنگن و لە مائەکانیان بمیننەو!

(سولەیطی کوپی ئەبو سولەیط) ﷺ وتویەتی: (عوسمان) ﷺ بەرھەڵستی شەپکردنی لەدژی لەپێ لادەرەکان لێ کردین، ئەگەر مۆلەتی چەنگی بداینایە، لی مان دەدان تا لە مەدینە دەرمان دەکردن.

(عبداللەهی کوپی عامری رەبیعە) ﷺ وتویەتی: من لەگەڵ (عوسمان) ﷺ لە مائەکەیدا بووم، پێی وتین: سویند دەخۆم لەسەر ھەموو ئەوانە و دەبینن گۆپرایەلی منیان لەسەر، دەست و چەکەکی لە جەنگ بکیشیتەو، باشتریان بۆ من ئەوێ دەست و چەکەکی لە جەنگ دەکیشیتەو.

لەگەڵ (عوسمان) ﷺ لە مائەکەیدا کۆمەلێک لە کوپانی ھاوێلان ھەبون: (حەسەن) و (حوسەین) ی کوپی عەلی، (عبداللەهی کوپی زوبەیر)، (موحەممەدی کوپی طەلحە)، (مەروانی کوپی حەکەم)، (عبداللەهی کوپی عومەر) ﷺ.

(عوسمان) ﷺ پێی وت: سویندتان لێ دەخۆم کە بگەڕینەو و چەکەکانتان دانین و لە مائەکانتان بمیننەو!

لەپێ دەرچوووە سەبەئەکان یەکیک لە سەرکردەکانیان نارد بۆ لای ئەشتەری نەخەعی (عوسمان) ﷺ تا دەستبەرداری خەلافەت بێ، ئەویش (ئەشتەری نەخەعی) - مالکی کوپی حارث - بوو.

(عوسمان) ﷺ پێی وت: چیتان دەوێ؟

۱ - بۆ ئەم ھاوێلانەو جگە لەمەش سەیری (العواصم من القواصم) و پەرەوێزەکانی (عەب الدین الخطیب) ۱۳۲-۱۴۲ لەسەری بکە.

چەند گۆپانەوێک
سەبارەت بە رێگری
کردنی عوسمان لە
جەنگ

عوسمان رێگری
جەنگ لە کوپانی
ھاوێلان دەکات

گفتوگۆ لەگەڵ
عوسمان دەکا

(ئەشتەر) وتی: سێ شت، بواری تێدا نیە دەبی یەکیکیان جیبهجی بکریت.

(عوسمان) وتی: ئەوانە چین؟

(ئەشتەر) وتی: خۆت لە خەلافەت لەکار خە، بە خەلکی بلیی: ئەمە کاروباری ئیوهیه، کێتان دەوی هەلی بژێرن! ئەگەر نەتکرد، ئەوا دەتوانی تۆلە لەخۆت بکهیتەوه! ئەگەر ئەوەشت نەکرد، ئەوا خەلکی بیگوم ن دەتکوژن!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: سەبارەت بەوهی کاروباریان بدەمە دەست و خۆم لەکار بخەم، ئەوه من نایکەم، من کراس و قەمیسێک که خوا لەبەرمی کردوو لەبەری داناکەنم، واز ناھێنم لە ئوممەتی موحمەد، بەسەرێهە کدا بکەون.

بەلام ئەوهی که تۆلەیان لەخۆم بۆ بکەمەوه، ئەوا شتێک نەکردوو که مایه ی تۆلەسەندن بیت، دوو هاوڵەکەم، (ئەبوبەکر) و (عومەر) یش تۆلەیان لەخۆیان نەسەندوو، لاشەشم بەرگە ی ئەوه ناگری.

ئەگەر دەشم کوژن، بە شتێک هەلنەستاوم شایستە ی کوشتن بم، سویند بەخوا گەر بمکوژن، لەدوای من هیچ کات یەکتريتان خۆش ناوی و هیچ کاتیکیش پێکەوه نوێژ ناکن، هیچ کاتیش پێکەوه جەنگی دوژمن ناکن! (عوسمان) ﷺ لەو باره یه وه راویژی بە هەندی لە گەوره هاوڵانی دەوروبەری کرد، راویژی بە (عبداللهی کوپی زوبهیر) ﷺ، که پیش ئەوهی (عوسمان) ﷺ فرمانی پێ بکات بە رویشتن ئەمیری ماله که ی بوو.

(ئەبن زوبهیر) ﷺ پێی وت: ئامارەت پێ دەدەم بە یەک لەم سییه: یا ئیحرامی عەمره بیهستە، که ئەوکاتە خوینت لەسەریان حەرام دەبیت، یا ئەوەتانی سواربه و بچۆ بۆ لای (موعاویه) لە شام، یا مۆلەتمان بدە و لەگەڵمان دەرچۆ، تا بەشمشیر لەملی ئەوانە بدەین، تا خوا لەنیوان ئیمە و ئەواندا فرمانی خۆی دەدات، بەراستی ئیمە لەسەر هەقین و ئەوان

لەسەر ناھەق!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: گەر ئیحرام ببەستم بۆ عەمرە، ئەوە رێیان
لێ ناگرێت لە کوشتنم، چونکە ئەوان وا دەبینن خۆینم حەلālە، جا پێش
ئیحرام بێ یان دواى ئیحرام!!

رۆیشتنم بۆ شام، ئەوا من واز لە دراوسییهتی پێغەمبەى خوا ﷺ
ناھێنم، شەرمیش لەخوا دەکەم بە ترسنوکی لەنیوانیانەو دەرچم و
خەلکی شام بمبینی، کافران هەوالم ببیستن و دلخۆش بن پێی و ئۆخەى
دەربن!

بەلام کوشتنیان، من هیواخوازم بەخوای خۆم بگەم و، بەهۆی منەو
لویجە خۆینیك نەڕژێ! ۱

ئێین عومەر نامازە
بە عوسمان دەدات
کە تەنازول نەکات

(ئێین عومەر) ﷺ پێی وت: ئایا لە دنیا دا بە هەتاھەتایی دەژیت؟

(عوسمان) ﷺ وتی: نەخیر.

وتی: دەتوانن لە کوشتن زیاترت لێ بکەن؟

(عوسمان) وتی: نەخیر.

وتی: ئایا بەهەشت و دۆزەخیان بەدەستە؟

(عوسمان) وتی: نەخیر.

(ئێین عومەر) ﷺ وتی: دەى کراسى خوا لەبەرت دامەکەنە، تا لەدواى

تۆو نەبێتە سوننەتیك، هەر قەومێك خەلیفەیان خۆش نەوێ لەکارى بخەن
یا بیکوژن! ۲

دووربینى ئێین
عومەر

خوا لە (عبداللەى کوپى عومەر) رازى بێت، چەند وردبین بوو، ئەو

دەیهوێ (عوسمان) ﷺ سوننەتیکی نەشیوا دانەھێنێ بۆ خەلیفەکانى دواى

خۆی-حاشا لە (عوسمان) وا بکات-، ئەگەر (عوسمان) بۆ ئەو

لەپێ دەرچووە سەبەئیانه تەنازولى بکردایە و خۆی لەکاربخستایە، ئەو کاتە

خەلیفەکان دەبون بە بووکەشوشەى دەستی چاوچنووک و قین لەدلان، بەم

۱ - البداية والنهاية ۴ : ۱۹۸ .

۲ - العواصم من القواصم : ۱۳۰ .

شیوێه وێنەى خەلیفە دەله‌رزى و سامى له دلى خەلكیدا نامىنى.

بەم شیوێه (عوسمان) ﷺ رێوشوێنیکی جوانی بۆ دواى خوێ كێشا، به‌راوێژى (ئێبن عومەر) و جگە له‌ویش هاوه‌لانى تری ﷺ، ئەوه بوو ئارامى گرت و پاداشتی له‌خوا ویست، له‌خەلافەت دانەبەزى و خوینی موسلمانانیشى نەپرشت!!

دوا دیدارى

عوسمان

دوا دیداریکی گشتی (عوسمان) ﷺ له‌گه‌ڵ موسلماناندا، پاش چەند هەفته‌ى گه‌مارۆ بوو، ئەوه‌بوو خەلكى بانگ كرد، به‌شەركه‌ره‌ كتوپره‌ سه‌به‌ئیه‌كان و، بئ‌وه‌یه‌كانى دانیشتووی خەلكى مه‌دینه‌شه‌وه، له‌پیشه‌وه‌ى هاتواندا (عه‌لى) و (طه‌لحه‌) و (زوبه‌یر) هه‌بون ﷺ، كاتێك له‌به‌رده‌میدا دانیشتن، پێى وتن:

عوسمان نامۆزگارى

موسلمانان ده‌كات

له‌ راستیدا خواى بالاده‌ست بۆیه‌ دنیاى پێ‌به‌خشیون تا دوا‌روژى پێ‌ وه‌ده‌ست خەن، دنیاى پێ‌نه‌به‌خشیون تا په‌ناى بۆ به‌رن و چنگى پێداكه‌ن.

له‌ راستیدا دنیا له‌ناو ده‌چیت، دوا‌پۆژ ده‌مینیته‌وه، ده‌ى ئەوه‌ى له‌ناو ده‌چى لوتبه‌رزتان نه‌كات، له‌وه‌ى ده‌مینیته‌وه‌ سه‌رقاڵتان نه‌كات، ئەوه‌ى ده‌مینیته‌وه‌ پێشى‌خەن به‌سه‌ر ئەوه‌ى له‌ناو ده‌چیت، به‌راستى دنیا بپاوه‌یه، گه‌پاوه‌ش بۆ لای خوايه، ده‌ى له‌خوا بترسن، چونكه‌ له‌خواترسان قه‌لغان و پارێزه‌ره‌ له‌ سزا و تۆله‌ى ئەو، پا‌به‌ند بن به‌ كۆمه‌له‌كه‌تانه‌وه، مه‌بن به‌ ده‌سته‌ده‌سته، خواش فەرموویه‌تى:

﴿وَادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾: بێر له‌و چاكه‌ بکه‌نه‌وه‌ كه‌ خودا ده‌رباره‌ى كردن" كه‌ ئێوه‌ دژ به‌یه‌كتر بون، به‌دل كردوونى به‌هۆگر" له‌سایه‌ى چاكه‌ى ئەمه‌وه، ئیستا له‌گه‌ڵ یه‌كتر بونه‌ برا ﷻ آل عمران/ ۱۰۳.

پاشان به‌ موسلمانانى گوت:

ئەى خەلكى مه‌دینه‌! به‌خواتان ده‌سپێرم و، داواكارم له‌خواى گه‌وره‌ خەلافەت له‌دواى من چاك بكات، له‌ راستیدا من له‌م‌رۆ به‌دواوه‌ ناچم بۆ لای كه‌س، تا خوا فەرمانى خۆيم به‌سه‌ردا جێبه‌جێ ده‌كات، وازدێنم له‌م له‌پ‌رئ‌ده‌رچوانه‌ كه‌ له‌ ده‌رگای ما‌لم بن، هه‌چيان پێ‌ نابه‌خشم تا له‌ دین یا

به‌ ئارام و ئومیدی

پاداشته‌وه

مالئاوابیان

لئ‌ده‌كات

دنیادا بیکەنە رێچکەیکە، تا خوا خۆی چی باشە لەم کارەدا ئەنجامی بدا!^١
لەدوای ئەوەوە (عوسمان) ﷺ لە مائەکەیی خۆی مایەوە، تا ئەجەلی هات
و سەبەئەکان هەستان بە خوێن رشتنی.

توندکردنی گەمارۆ
لەسەر عوسمان

کاتی ک سەبەئەکان بینیان (عوسمان) ﷺ سۆرە لەسەر تەنازول نەکردن،
گەمارۆیان لەسەر مائەکەیی توند کردەوە و نەیان دەهێلا کەس بجێتە لای،
بەلکو نەیان دەهێلا موسلمانان خواردن و خواردنەوهشی بۆ ببەن.

عوسمان داوای ئاو
دەکات

خانەوادە (حەزەم) دراوسی مائی (عوسمان) بوو، (عوسمان) ﷺ
رووی لێنان و کوپەکەییانی نارد بۆ لای (عەلی کوپی ئەبو طالب) و (طەلحە)
و (زوبەیر) ﷺ و خێزانەکانی پیغمبەری خوا ﷺ، پێی وتن: ئەو خەلکە
ئاویان ئی قەدەغە کردوین، ئەگەر توانیتان هەندێ ئاومان بۆ بنێرن، ئەوا
بۆمان بنێرن!

سەبەئەکان رێگە
بە عەلی نەدەن
فریای عوسمان
بکەوێت

(عەلی) داوی ئەوەی نوێژی بەیانی کرد، هاواری بەسەر
لەری دەرچوووەکاندا کرد و پێی وتن: هۆ خەلکینە! ئەوەی ئێوە دەیکەن بە
کاری برواداران و ببیاوەرانیشت ناچیت، خواردن و خواردنەوه لەم پیاو
مەبەن، لە راستیدا فارس و رۆم و کافرەکان دیل دەگرن خواردن و
خواردنەوهیان پێ دەدەن، لەپای چی خوێنی ئەم پیاو حەلال دەکەن و
گەمارۆی دەدەن؟

(عەلی) یان دەرکرد و پێیان وت: سوێند بەخوا ناھێلین بخوات و
بخواتەوه.

سەبەئەکان رێگە
لە ئوم حەبیبە
دەگرن ئاویان
پێ بکەوێت

کاتی (عەلی) ﷺ نەیتوانی گەمارۆکە بشکێنی و، خواردن و خواردنەوه
بە عوسمان ﷺ بگەیەنی، یا بجێتە لای و قسەیی لەگەڵ بکات، میژەرەکەیی
فری دایە مائی عوسمانەوه تا ببینی و بزانی عەلی بەو کارە هەستا کە پێی
سپاردبوو، بەلام نەیتوانی بە فریای بکەوێ!

(ئوم حەبیبە) ی دایکی برواداران، کە رەملەیی کچی ئەبوسوفیان - بوو،
هەستا بە هەولێک بۆ فریاکەوتن و ئاوپێدانی، بە سواری هێستریک هات بۆ

لای مالی (عوسمان) ﷺ و کوندهیه کی پر ئاوی پییوو، له پری دهرچوو هکان رییان لی گرت و نه یانه یشت بجیته ژوره وه.

پییان و ترا: نه وه (ئوم حه بیبه) ی دایکی برواداران ه، خیزانی پیقه مبه ری خوایه ﷺ.

وتیان: ناهیلین بجیته ژوره وه، ئینجا له روی هیستره که یان دا. پیی و تن: هه ندی راسپارده ی به نی ئومه ییه له لای (عوسمان) ه، نه مه وی ببینم و پرسپاری لی بکه م، تا مال و سامانی بیوه ژن و هه تیویان به فپرو نه چی!

پییان و ت: تو درۆده که ی، به لکو ده ته وی ئاوی پی بده ی. له و کاته ی نه و له سه ر هیستره که ی بوو، گوریسی هیستره که یان پچراند، (ئوم حه بیبه) لار بوویه وه و وه خت بوو بکه وی، گه ر موسلمانان پیی نه گیشتنایه، جا گرتیان و گه راندیا نه وه بۆ مال.

کاتیک (عائیشه) روداوه که ی بین ی، له و له پری دهرچوو سه به ئیا نه تو ره بوو، له مه دینه وه به ره و مه ککه بۆ حه ج کردن که وه ری. (مهروانی کوپی حه که م) پیی گه یشت و پیی و ت:

نه ی دایکی برواداران، نه گه ر له مه دینه دا بمینیته وه باشتره، چونکه له وانه یه نه وانه سامت لی بکه ن و، له گه ل (عوسمان) دا باشتر بن!! پیی و ت: مهروان! ده ته وی هه مان ره فتاری (ئوم حه بیبه) م له گه ل بکه ن، پاشانیش که س به رگرم لی نه کا و پالپشتم ناب ی، نه خیر به خوا خۆم عه یبدار ناکه م، ناشزانم سه ره نه نجامی نه م خه لکه به ره و کو ی ده چی، به خودا نه گه ر بمتوانیایه وابه که م خوا ی گه وه نه وانه بی به ش بکات له هه ول و مه به سه ته کانیان، نه و ده مکرد.

موحه مبه دی کوپی (عائیشه) داوای له (موحه مبه دی کوپی نه بویه کر ی برای کرد که له گه لی بجیت بۆ حه ج، که یه کیک بوو له سه رانی فیتنه و (عبداللهی کوپی له گه ل عائیشه ی خوشکیدا بجیت بۆ سه به ء) هه لیخه له تاندبوو، له گه لی دهر نه چوو، نه وه ی به باش زانی که له گه ل سه به ئیه کاند ا بمینیته وه و، له گه مارۆدانی (عوسمان) دا به شدار بی. حه ج

گفتوگۆی عائیشه
له گه ل مهروانی
کوپی حه که م و
چوونی بۆ حه ج

(عائیشە) لَیْی تَوْرە بوو، پِیْی وت: تو (موحه مەد) نیت، بە لکو (مُدَّم: سەر زەشتکراو) یت!

کاتیك (حەنظە لە ی کوپری رەبیعە) ی نووسەر ﷺ بەم ھە ئۆیستە ی (موحه مەد ی کوپری ئەبوبەکر) ی زانی، پِیْی وت: موحه مەد! خوشکە کەت دایکی پرۆادارانە، داوای ئەو ت لێ دەکات لە گە لێ بچی بۆ حەج، بە لām شوینی ناکە ویت، بە لām گورگ و قە لە پرە شەکانی عەرەب بانگت دەکەن بۆ شتیکی نادروست، کە دەرچوونە لە سەر خەلیفە، شوینیان دەکە ویت! (موحه مەد) وتی: ئیبنی تەمیمی! تۆ چیت بە سەر ئەو ھە ھە یه؟ (حەنظە لە) بە دەم خویندە ھە ی ئەم چەند دێرە شیعرە روشت، کە لە ترۆپکی داناییدان:

عَجِبْتُ لِمَا يُخَوِّضُ النَّاسُ فِيهِ يَرْمُونَ الْخِلَافَةَ أَنْ تَزُولَا
وَلَوْ زَالَتْ لَزَالَ الْخَيْرُ عَنْهُمْ وَلَا قُوا بَعْدَهَا ذُلًّا ذَلِيلًا
وَكَانُوا كَالْيَهُودِ أَوْ النَّصَارَى سَوَاءٌ كُلُّهُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَا

ئەو ھە ی (حەنظە لە) ی نووسەر بە فیراسە تی ئیمانی خۆ ی چاوە پِیْی دەکرد، رویداو ھاتە دی، چونکە پەر تە وازە یی موسلمان و، لاوازی خە لافە ت یان لا بردنی، سەر دە کیشی بۆ سەر شوپری و سوکی و گومر ابونی موسلمانان.

(حەنظە لە) بە بیر تیز ی و وردبینیە کە ی ئەو ھە ی ھە ست پیکرد بوو، کە ئامانجی ئەم لە پِی دەرچو ھە سە بە ئیانە خۆ دی (عوسمان) ﷺ نیە، بە لکو مە بە ستی شە ی تانە کانیان سیستە می فەرمانرە وایی (حکم) ی ئیسلامە، دە یانە و ئی خە لافە ت لە ناو بیە ن!!

(لە یلای کچی عومە یس) بە (موحه مەد ی کوپری ئەبوبەکر) کە برای بوو لە یلای کچی عومە یس، لە دایکە ھە، چونکە کچی (ئەسمائی کچی عومە یس) بوو، ھە رو ھە بە (موحه مەد ی کوپری جە عفەری کوپری ئەبو طالب) -ئەمیش برای بوو، دەرچو ھە کانی دە کا

چونکە (ئەسمای کچی عومەیس) خیزانی (جەغفەری کۆری ئەبو طالب) بوو، کاتێک لە موئەدا شەھید بوو (ئەبو بەکری صدیق) ﷺ ماری کرد-، پێی وتن:

لە راستیدا چرا خۆی دەسوتین و رۆشنایەکی بۆ خەڵک، جا لە کاریکدا خۆتان گوناھبار مەکن کە سبە لەسەر ئێوە کەس خۆی گوناھبار ناکا! ئەم ھەولە ئێمە بۆ ئێوە دەیدەن بۆ دەرچوون لەسەر (عوسمان) سبە بۆ جگە لە ئێوەیە، ئێمە بۆ خۆتان لە کاریک بپاریزن کە ئەو کردەویە سبە دەبێتە ناخ و ھەسرەت لە سەرتان!!

ئەوان لێی توپە بون و وتیان: ئەو (عوسمان) پێی کردین لە بیرمان ناچێ!

پێی وتن: چی پێ کردوون، لەو زیاتری نەکردووە کە پابەندی شەری خۆی کردوون و لەسەر پێچی فەرمانی خوا تەمینی داوان!

سی رۆژ بەسەر گەمارۆدانی (عوسمان) ﷺ لە لایەن سەبەئەکانی تیپەری- ئەو بوو گەمارۆکە لە ھەشتی مانگی (ذی القعدة) دەستی پێکرد- سوپای موسلمانان لە میصر و شام و کوفە و بەصرەو بۆ فەریاکەوتنی (عوسمان) و دژایەتی کردنی لە پێ دەرچوووە سەبەئەکان بە پێ کەوتن.

لە پێ دەرچوووەکان ھەوایی دەرچوونی سوپاکانیان زانیبوو، بۆیە پەلەیان کرد بۆ لەناو بردنی (عوسمان) و کوشتنی، تا پەرتەوازەیی نیوان موسلمانان زیاتر بێت و موسلمانانیش نەتوانن لە دژی ئەوان رێک بکەون.

ھەروەھا لە پێ دەرچووان زانیان وەرزی ھەج کۆتایی پێھات و حاجیەکانیش سورن لەسەر ئەو بۆ مەدینە و پشتگیری (عوسمان) ﷺ بکەن و زال بن بەسەر ئەو لە پێ دەرچووانەو، (ئەبەباس) ﷺ نامەکی (عوسمان) بەسەر حاجیاندا خویندەووە کاری تێکردن و وتیان: کاتێک لە ھەج لێ دەبینەو دەچینە مەدینە و لە دژی میصری و شۆنکەوتەکانیان دەجەنگین، ئەوانە گەمارۆی (عوسمان)یان

پە لە کردنی
سەبەئەکان لە
جێبەجێ کردنی
نەخشەکیان، پاش
سی رۆژ لە گەمارۆ

حاجیەکان و
سوپاکان بەرەو
مەدینە دێن

داو، جەنگانیان عیبادەتە، ئەوێش دەخەینە پال عیبادەتی حەجەکەمان.
 بە کرداریش سەرەتای حاجیەکان گەیشتنە مەدینە، یەكەم كەسێك كە
 گەیشتە مەدینە (موغیرە ی كۆری ئەخنەسی كۆری شورەیق) بوو كە چوو
 مائی (عوسمان) و بەرگری لێکرد و لەگەڵ دوژمنە سەبەئەکان بەشەر هات!
 سەبەئەکان شەریان بە (عوسمان) ﷺ و ئەوانە ی لەناو مالهەكە لەگەڵیدا
 بون دەفروشت، -كۆمەلێك لە كۆرانی هاوێلان لەگەڵی بون و بەرگریان لێی
 دەکرد، وەكو كۆرەکانی (عەلی) و كۆری (طەلحە) و كۆری (زوبەیر) و كۆری
 (عومەر) و كۆری (حەكەم) ﷺ، دەیانویست بیانویەکیان دەستكەوی
 بیکەنە پاساوی هیژش کردنە سەر مائی (عوسمان) ﷺ، بەلام دەستیان
 نەدەكەوت.

سەبەئەکان شەپ
 بە مندالانی
 هاوێلان دەفروشن

عبدالله ی كۆری
 سەلام بە قسە یەکی
 زۆر جوان
 نامۆزگاری
 سەبەئەکان
 دەكات

گەمارۆکەیان بو مائی (عوسمان) ﷺ زیاد ی کرد، زیادەرەویان کرد لە
 نەهیشتنی هیانی خواردن و ئاو بو ئەوانە ی لەناو مالهەدا گەمارۆدرابون،
 کەمێك ئاویان پێدەگەیشت، ئەوێش بەنهینی و شاراوی ی لە مائی (ئەبێن
 حەزم) ی دراوسیانیانەو.

چەند روژێك پێش کوشتنی (عوسمان) ﷺ لە لایەن
 لەپێ دەرچوو کەنەو، هاوێلی پایەبەرز (عبدالله ی كۆری سەلام) ﷺ -کە
 پێش موسلمان بونی یەك لە زانیانی ئایینی جولهکە بوو- بەویدا تیپەپێ
 و لەبەر دەرگای مائی (عوسمان) دا وەستا و دەستی کرد بە قسەکردن
 لەگەڵ لەپێ دەرچوو گەمارۆدەرەکان و پێیانی وت:

خەلکینە! پێشەوا و خەلیفەکەتان مەکوژن، بە کوشتنی ئەو شمشیری
 خوا لەسەر خۆتان هەلمەکیشن، بەخوا ئەگەر شمشیری خوا لەسەر خۆتان
 هەلکێشن، دوا ی ئەو ناکرێ بە کیلاند!

هاوار بۆتان! ئەمڕۆ دەسلەتتان بە قامچی و دارە، ئەگەر ئەو بکوژن،
 ئەو دەسلەتتان تەنها بە شمشیر پەفتار دەكات!

هاوار بۆتان! لە راستیدا ئەمڕۆ مەدینە بە فریشتە ی خوا دەورەدراو و
 ئێشکی لەسەر دەرگن، سویند بەخوا ئەگەر بیکوژن، ئەو فریشتانەش واز

لە مەدینە دینن!

سەبەئەکان لە قسەکانی (عبداللەهی کوپی سەلام) تۆرەبون و دەستیان کرد بە جێبوپیڤدانی و پێیان وت: ئەهی کوپی جولەکە، تۆ چیت داوێ لەمە، چی لەم کارە دەزانی؟^۱

ئەم قسەییە (عبداللەهی کوپی سەلام) لە تروپکی جوانی و بەنرخیدایە، وەك قسەکە (حەنظەلەهی کوپی رەبیعی نووسەر، کە لەپێشەوێ هێنامان، ئەوێ لەو کاتە خۆینی (عوسمان)یان رژاند ﷺ، ئەوێ (ئەین سەلام) ئاگاداری پێدان هاتەدی!

لەپێ دەرچوێ سەبەئەکان زانیان نزیکە سوپا ئیسلامیەکانی ولاتانی تر بگەنە مەدینە، هەر بۆیە لە خۆیان ترسان چارەسەری گرتەکەشیان تەنھا لە کوشتنی (عوسمان)دا بینێوێ.

بۆچی بپیری
پەلەکردن لە
کوشتنی
عوسمانیان دا؟

وتیان: تەنھا کوشتنی ئەم پیاوێ لەوێ تێی کەوتوین رزگارمان دەکا، ئەگەر کوشتمان خەلکی ئاگایان لێمان نامیئن و بە کوشتنی ئەوێ سەرقاڵ دەبن!

بەم شیوێ شەیتانە سەبەئەکان لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا بپیری کوشتنی (عوسمان)یان دا ﷺ.

(موغیرەهی کوپی ئەخنەسی کوپی شورەیق) کە بە پەلە لە جێبەجێکردنی حەج گەرابوێو، چوێ ژوورەوێ بۆ مالی عوسمان و چوێ پال ئەو کوپانەیی هاوێلان کە بەرگریان لە عوسمان دەکرد.

موغیرەهی کوپی
ئەخنەس،
یەکەم حاجیە
بەرگری لە عوسمان
بکات

(موغیرەهی کوپی ئەخنەس) لە ناوێوێ لەبەر دەرگای مائەکەهی (عوسمان)دا وەستا و پێی وت: ئەهی ئەمیری بڕواداران! بیانومان چیە لای خوا ئەگەر تۆ بەجێ بهێلێن! پێویستە لەدژیان بجەنگین تا دەمرین.^۲

(عوسمان) ﷺ لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا دەستی کردبوو بە نوێژ و خۆیندنی قورئان، ئەوێندەیی خوا حەزی کرد نوێژی دەکرد، ئەگەر ماندوو

۱ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۹۱.

۲ - تاریخ الطبري ۴ : ۳۳۸.

بوايه دادەنیششت و دەستی دەکرد بە قورئان خویندن، بەم شیۆهیه له نیوان نوێژ و قورئان خویندندا بوو.

سەبەئەکان ئاگر

له مالی عوسمان

بەردەدەن

سەبەئەکان بپاریان دا یەكەم هیڤش بکەنە سەر خانۆهکە، ئاگریان هیئا، ئاگریان له دەرگا و سەقفەکە ی بەردا، پیاوێهکانی ژۆرهو دەستیان کرد بە کوژاندنەوێه ی ئاگرەکە، (عوسمان) ﷺ هەر خەریکی نوێژکردنی خۆی بوو.

یەكەم جەنگ

له بەر دەرگای مالی

عوسمان

دەرگا و سەقفەکە سوتان و دارەکان کەوتنە سەر زهوی. کۆمەڵێک پیاوی بەرگریکەر له ناوێه بویان راپەرین و له گەڵیان کەوتنە جەنگەوێه، له وانه: (موغیرە ی کوپی ئەخنەس) و (حەسەنی کوپی عەلی) و (موحەممەدی کوپی طەلحە) و (سەعیدی کوپی عاص) و (مەروانی کوپی حەكەم) و (عبدالله ی کوپی زوبەیر) و (زیادی کوپی نووعیمی فەهزی) و (نیاری کوپی عبدالله ی ئەسلەمی) و (ئەبوهورەیرە) ﷺ.

(ئەبوهورەیرە) ﷺ له کاتی جەنگان له گەڵ له پێ دەرچووێه کاندای دهیوت: من سەرمەشق و پێشڕەوتانم له جەنگ کردن له دژباندای، ئەمە روژیکە لێدان تییدا خۆشه و، جەنگ تییدا حەلە.

له گەڵ له پێ دەرچووێه کان دەجەنگا و پێی دهوتن: ﴿وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ: هِيَ هُوزەكەم، ئەوێ چیه من بو رژگاری و سەرفرازی بانگهێشتان دەكەم، ئێوێش بو ئاگر بانگم دەكەن.﴾.

عوسمان

نوێژی دەکرد و

قورئانی ده خویند.

هەموو ئەمانە روویدا (عوسمان) ﷺ نوێژی دەکرد و سورەتی (طە) ی له نوێژەکیدای ده خویند، ئەوێ روویدا نەیشلەژان و قورئانەکە ی پێ تێک نەدا و نوێژەکە ی نەپری، کاتێک سورەتی (طە) ی تەواو کرد رکوعی برد و نوێژی تەواو کرد، پاشان دانیششت له قورئانەکە سورەتی (آل عمران) ی ده خویند.^۱

دوو شەهید

له بەر دەرگای

عوسمان

یەكەم شەهیدیکی بەردەرگای مالی عوسمان، (موغیرە ی کوپی ئەخنەس) بوو، کە پیاویکی (له یثی) له (بەنی له یث) کوشتی، کاتێک

کوشتی په شیمان بویه وه وتی: إنا لله وإنا اليه راجعون..
(عبدالرحمنی کوړی عه دیس) که یه کیڅک سوو له سه رکړده کانی
له پړی دهرچووه کانی، به کابرای (له یثی) وت: ها چیته؟
وتی: له خه وندا پیښم و ترا: مژده ی ټاگر بده به بکوژی (موغیره ی کوړی
نه خنه س)! که چی من تووشی کوشتنه که ی بووم!!

پیاوړکی (که نانی) ش (نیاری کوړی عبدالله ی نه سله می) کوشت،
(نه سله می) ش بوویه دووم شه هیدی به رده رگای مالی (عوسمان)، کاتیک
(عوسمان) ﷺ لاشه ی هردوو شه هیده که ی له به رده دم درگای ماله که یدا
بینی، نازار و خه فته ی خوارد، سویندی خوارد ده بی ټو پیاوانه ی به رگری
لی ده که ن له جهنگ بوه ستن و شمشیره کانیان بکه ن به کیلانا! فرهانی
پیکردن له خانوه که دهرچن، هه موویان ماله که یان جیه یشت و گه رانه وه
ماله کانیان.

عوسمان فرهان به
به رگری که رده کانی
ده دات که
بگه پینه وه بڼ
ماله کانیان

به م شیویه و به فرهانی (عوسمان) ﷺ پیکد ادانی یه که می نیوان
موسلمانان چاکه خواز و له پړی دهرچووه سه به نیه کانی کوټایی پی هات!!
دوا هه مین که سیڅ که ماله که ی به جی هیلا (عبدالله ی کوړی زوبه ییر)
بوو ﷺ، نه وه بوو (عوسمان) ﷺ راسپارده که ی خوی پیا نارد، تا ته سلیمی
(زوبه ییری کوړی عه وام) ی باوکی بکات، ﷺ.

(عوسمان) ﷺ تنه ها خوی له مالدا مایه وه، له گه ل هندی له خیزان و
خزمه تکاره کانی، سی هزار له پړی دهرچووی سه به نیس گه ماروی ماله که یان
داوه!!

له دوا یدا روژ هینی (۱۸) ی (ذی الحجة) ی سالی (۳۵) ی کوچی هات،
به مه ش چل روژی ته واو به سر گه ماروی (عوسمان) دا تیپه ری بوو.

دواړو

ژیانی عوسمان:

هینی ۱۸/۱۲/۳۵ ک

هر له و روژه شدا (عوسمان) یان کوشت ﷺ، روژی هینی (عوسمان)
به پوژوو بوو، دلنیا بوو له وهی نه جی نریک بوه ته وه، نه و خه لکه ده یکوژن،
ده سته ی کرد به خویندنی قورنان، تا به به پوژووی و قورنان خویندنه وه به

دیداری خۆی خۆی شاد بێت!

سەبەئەکان ھاتنە ژوورەو و دەستیان کرد بە تێکدانی ناوماڵەکە.
 یەکیک لە سەبەئەکان روو (عوسمان عليه السلام) ھات بۆ ئەوێ بیکوژی و
 پێی وت: خۆت لە خەلافەت لەکار خە، پاشان لێت دەگەڕێن و وازت ئی
 دینن!
 عوسمان لەگەڵ
 راسپێردراوی یەکم
 بەکوشتنی گەتوگژ
 دەکات و قەناعەتی
 بێ دەکات

(عوسمان عليه السلام) پێی وت: ئەو یی بەلا بی! بەخوا نە لە ئیسلام و نە لە
 نەفامیشدا هیچ ئافەرەتیکم رووت نەکردووەتو، نە گۆرانیم وتو، نە ئاواتم
 خواستو، سویند بەخوا لەو تەو دەستی راستم خستو تە ئیو دەستی
 پیغەمبەری خواو عليه السلام و بەیەتم پێداو، لەسەر عورەتم دانەناو.
 کراسیک داناکەنم خوا کردی تێ بەرم، من ھەر لەم جیگایەدا دەم، تا
 خوا بەختیاران رێزدار دەکا و خراپەکاران سوک و ریسوا دەکا!
 پیاو کە دەستی لە عوسمان عليه السلام ھەلگرت و چوو دەروە بۆ لای
 لەرێ دەرچوو، پێیان وت: ھا چیت کرد؟ بۆچی نەتکوشت؟
 پێی وتن: بەخوا کەوتینە گرفتیکەو چارەسەری نیە، بەخوا تەنھا بە
 کوشتنی لە دەست خەلک رزگارمان دەبی، سویند بەخوا بۆمان ھەلاڵ نیە
 بیکوژین! نازانم چی بکەین!

سەبەئەکان پیاویکی تریان نارد تا بیکوژی.
 (عوسمان عليه السلام) پێی وت: تۆ لە کامە ھۆزی؟
 وتی: (لەیشی)م.
 (عوسمان عليه السلام) پێی وت: دەرچۆ، تۆ ئەو کەسە نیت کە من دەکوژی!
 پێی وت: چۆن؟!
 عوسمان قەناعەت
 بە راسپێردراوی
 دووھمیش دەکات
 کە دەست
 لە کوشتنی
 ھەلگرت

وتی: تۆ ئەو نەبویت پیغەمبەری خوا عليه السلام لە رۆژی فلان و فلاندا بۆت
 پارایەو، کە تۆ لەگەڵ چەند ھاوہێکتدا بوی؟
 وتی: بەلێ.

(عوسمان عليه السلام) وتی: بپرۆ براکەم، پارانەو کە ی پیغەمبەری خوا عليه السلام
 بەفەرۆ مەدە!!

پیاوێکە بیرێکەوتەووە پەشیمان بوویەووە لەوێ کردی و لە مالهێکە
چوووە دەرەووەو لە سەبەئەکان دوور کەوتەووە.

قەناعەت بە

پیاویکی قورەیشیان خستە ژوورەووە تا بیکوژێ!

راسپێردراوی

پێی وت: (عوسمان)! من دەتکوژم.

سێیەمیش دەکا

(عوسمان) ﷺ وتی: نەخێر، فلان! تۆ نامکوژێ!

وتی: بۆچی؟

(عوسمان) ﷺ وتی: لە رۆژی فلان و فلاندا پیغەمبەری خوا ﷺ داوای

لیخۆشبونی بۆکردی، بۆیە خوێن بەناھەق ناریژێ!

پیاوێکە بیرێکەوتەووە پەشیمان بوویەووە لەوێ کردی و، داوای

لیخۆشبونی لەخوا کرد و مالهێکە بەجێ هێلا و لەوانیش جیا بوویەووە!

دواکەسێک کە چوووە سەری، (موحەممەدی کوپی ئەبوبەکر) بوو، ریشی

گرت و رایکیشا.

قەناعەت بە

(عوسمان) ﷺ پێی وت: ریشم بەردە، رەفتاریکت ئەنجام دا و

راسپێردراوی

پێگەیهکت بەرامبەرم گرت، ئەبوبەکری باوکت ﷺ شتی وای نەدەکرد،

چوارەمیش

کوپی برام، هاوار بۆ تۆ، لەسەر خوا توپەربویت؟ چیم لێکردووی؟

دەهینێ کە

تاوانیکت ئەنجام دا و حوکمی خوام بەسەرتا جێبەجێکرد!

موحەممەدی کوپی
ئەبوبەکر بوو

(موحەممەدی کوپی ئەبوبەکر) پەشیمان بوویەووە لەلای (عوسمان) ﷺ

هەستا و بە پەشیمانی لە مالهێکە چوووە دەرەووە.^١

سەرکردە لەپێدەرچووەکان سەریان سوپما لە پاشگەزیوونەووەی ئەو

خەلکە لە کوشتنی (عوسمان) ﷺ، ئەوەتانی چوارکەسیان راسپارد بۆ

کوشتنی، (عوسمان) ﷺ لەگەڵیان دەدوێ و قەناعەتیان پێی دەکا،

پاشگەزدەبن و وازی لێدینن و بە پەشیمانیووە واز لەمانیش دینن!

تا لەم کاتەدا سێ لە سەرکردە سەبەئەکان و شەیتانەکانیان بپاریان

چوونە ئۆدەرەووەی

دا هەموو پێکەووە بچنە سەری و پێکەووە بیکوژن.

سێ لە سەرکردە

سەبەئەکان بۆ

کوشتنی

١- تەماشای گفتوگۆی (عوسمان) لەگەڵ ئەو چوارکەسەدا بکە لە (تاریخ الطبری ٤:

کاتيش دواى عهصرى رۆژى ههينى بوو، (عوسمان) ﷺ به پۆژووه و دانىشتوووه و قورئانهكەى له پيشدايه و لىئى دهخويئى.

ههريهكه له (غافقى كوپى حهبرى عهكى) ي نه ميري له پرى ده رچوهكان و (سودانى كوپى حهمرانى سوكونى) و (قهتيرهى كوپى فولانى سوكونى) هاتنه ژوورهوه بۆ سهري.

غافقى له عوسمان

دهدا و شق له

قورئانهكه هه لدهدا

(غافقى) به ئاسنىك كه پيئى بوو كيئشاي به سهري (عوسمان) دا و شه قىكيشى له قورئانهكەى به ردهستى دا!! قورئانهكه سوپىكى خوارد و له به ردهمى (عوسمان) دا جيگير بوو. به هوى ليدانهكەى (غافقى كوپى حهرب) خوين به ده موچاوى (عوسمان) دا هاته خوار ﷺ، چهند دلوپىك كهوته سهر فهرمودهى خوا ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾: خوات به سه، چونكه نهو خوايه بيسهر و زانايه. ﴿البقرة/١٣٧﴾.

سودانى كوپى

حهمران په نهجكانى

دهستى خيزانهكەى

عوسمان ده قرتيئى

و پاشان

عوسمانيش

دهكوژئ

(سودانى كوپى حهمرانى سوكونى) هات و به شمشيرهكەى به ربوه (عوسمان) ﷺ، خيزانهكەى كه (نالهى كچى فهرافيصه) بوو، به رگرى لى كرد و دهستى دايه بهر شمشيرهكەى، سودان به شمشيرهكەى لييدا و په نهجكانى قرتاند، جا رۆشت و خوين له په نهج براهكانى دهچۆرا. (سودان) به چاو ته شهري ليدهدا و سهيري پشته وهى ده كرد و ده يوت:

پاشكويهكى گه و رهى ههيه!!

(سودانى كوپى حهمران) چهند جاريك به شمشيرهكەى داي له

نه جيح، سودان

دهكوژئ

(عوسمان) ﷺ و كوشتى.

يه كيئكه له غولامهكانى (عوسمان) ﷺ كه به (نه جيح) ناوده برا، كاتيئكه

نه مهى بينى، كوشتنى (عوسمان) ي زۆر لا ناخۆش بوو، به شمشيرهكەى

هيژشى كرده سهر (سودانى كوپى حهمران) و كوشتى!!

كاتيئكه (قهتيرهى كوپى فولانى سوكونى) بينى (نه جيح) (سودان) ي

كوشت، هيژشى كرده سهر (نه جيح) و كوشتى.

غولاميكى ترى (عوسمان) ﷺ كه ناوى (صهبيح) بوو، هيژشى كرده

سهر (قهتيرهى كوپى فولان) و كوشتى.

چوار کوژراو

لە مالهەدا:

دوو شەهید و دوو

تاوانبار

لە مالهەدا چوار کوژراو هەبون "دوو شەهید و دوو تاوانبار.

دوو شەهیدەکه (عوسمان) و (نەجیح)ی غولامی بوو.

بەلām دوو سەبەئیه تاوانبارەکه (سودان) و (قەتیرە) بون.

کاتیک کوشتنی (عوسمان) ﷺ کۆتایی پێهات، -که لە پێش خۆرئاوای بونی

رۆژی هەینی بوو-، فیتنەگەریکی سەبەئیهکان هاواری کرد و وتی: خۆینی

ئەم پیاوهمان بۆ حەلāl نەبۆ، تا مالهەکیمان لەسەر حەرام بێت! ناگادار بن

مالهەکەشی حەلālە بۆمان، ئەوەی لە مالهەکیدایە تالانی بکەن!

هەرچی و پەرچیە سەبەئیهکان دەستیان کرد بە خراپەکاری و

تیکدانی، تەنانهت ئەوەی بە ئافرەتیشەو بوو تالانیان کرد!

دوو کوژراو لەسەر

مالهەکه: شەهیدیک

و تاوانباریک

یەك لە سەبەئیهکان که بە (کەلثومی تەجیبی) ناو دەبرا، هێرشى کردە

سەر (نائلە)ی خیزانی (عوسمان) ﷺ و عەبایەکی لەسەر بوو بە تالان بردی

و پاشان تەماشایەکی پاشەوێ کرد و پێی وت: مالى دایکت وێران بێ،

پاشکۆیەکی چەند تەواوت هەیه!

(صەبیح)ی غولامی (عوسمان) دیتی و گویى لیبوو ئەو قەسە

ناشرینانەى بە (نائلە) دەوت، شمشیرەکهى لى بەرز کردەو و کوشتی، یەك

لە سەبەئیهکانیش هێرشى کردە سەر غولامەکه و کوشتی.

بەم شیوێهە مالى (عوسمان) ﷺ لەسەر شەش کوژراو داخرا، سییان

سەرەنجام شەش

کوژراو بوو:

سێ بە سێ

شەهید بون که (عوسمان) و هەردوو غولامەکهى (نەجیح) و (صەبیح) بون.

سێ تاوانبارەکش: (سودان و قەتیرە و کەلثومی تەجیبی) بون.

پیشتریش سێ کەس بۆ بەرگری کردن لە (عوسمان) ﷺ شەهید بون، که

ئەوانیش: (موغیرەى کوپى ئەخنەس) و (زیادی کوپى نووعیمى فەهرى) و

نیاری کوپى عبداللهی ئەسلەمى) بوو.

پاش ئەوەى هەرچی پەرچیە سەبەئیهکان مالى (عوسمان)یان تالان

سەبەئیهکان

کرد، بانگیان کرد و تیان: بگەن بە (بەیتولمال)، نەهیلن کەس پێشتان

بەیتولمال تالان

دەکەن

کەوێ، ئەوەى تێیدایە بیهەن!

ئیشکگرانی (بەیتولمال) گوێبیستی دەنگ و هەرایان بون، تەنها دوو

تۆرەكە خواردنیشی تېدا بوو، وتیان: خۆتان رزگار كەن، چونكە ئەم خەلكە دنیاخۆرن!

تەمەنی عوسمان

و ماوەی

خەلیفایەتی و کاتی

شەهیدبوونی

سەبەئەیکان پەلاماری (بەیتولمال)یان دا و ئەوەی تێیدا بوو تالانیان کرد!^۱
شەهیدبوونی (عوسمان) ﷺ لەپێش خۆرئاوابونی رۆژی هینی (۱۸)ی مانگی (ذی الحجة)ی سالی (۳۵) بوو.

ئەمەش دواي ئەوەی لەپێ دەرجووه سەبەئەیکانی میصر و کوفە و بەصرە چل پوژگەمارۆیان دا، لە (۸)ی مانگی (ذی القعدة) تا (۱۸)ی مانگی (ذی الحجة).

خەلافەتەكەشی دوانزە سال دوانزە رۆژی كەم بوو، چونكە بەیعتی خەلافەتی لە سەرەتای مانگی (موحرەم)ی سالی (۲۴) دا بوو.

دواي كوشتنی

عوسمان، هەرچی و

پەرچەیکانی

شوێنكەوتەي

سەبەئەیکان

کارەكەیان بەسەردا

دەشكێتتەوه

تەمەنیشی لە کاتی شەهیدبوونیدا لە دەورووبەری (۸۳) سالییدا بوو.^۲
لەپێ دەرجووه سەبەئەیکان مەبەستەکانی خۆیان هینایە دی، ئەمیری بڕوادرانیان کوشت، زۆریك لە شوێنكەوتەكانیان لە هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچیەكان دواي كوشتنی (عوسمان) ﷺ هەلۆستەیان كرد و بیریان كردهوه، چونكە وایان گومان نەدەبرد كە سەرەنجام دەستیان دەچیتە كوشتنی.

شەیتانە سەبەئەیکانیان بێ ئاگایان كردبون و بۆ ئاژاوەگیري لەسەر (عوسمان) ﷺ بەکاریان هینان، بەلام بۆ ئەوەی بیکوژن ئەوه شتێك بوو بە ناشایستەو کاریکی زۆر ناشیرینیان دەزانی.

کارەكە كەوتە دەست ئەو ئاژاوەگیرانە و، ئەو هیان بەسەرھات كە بەسەر (بەنی ئیسرائیل) دا هات، كاتێك كە گوێرەكەیان پەرست، هەندێکیان پەشیمان بونەوه، هەرۆك خواي گەورە فەرمویەتی:

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ خُلَیْهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورَ أَلْمَ یَرَوُا أَكْثَرُ لَا یُكَلِّمُهُمْ وَلَا یَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِیْنَ (۱۴۸) وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۹۱-۳۹۲.

۲ - تەماشای (البداية والنهاية)ی (ابن کثیر) ۷: ۱۹۰ بکە.

أَنَّهُمْ قَدْ صَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
 له پاش موسا، هۆزه که ی ئه و په یکه ری گویره که یان . له خشل و زینه ی
 خویان . دروست کرد که هه ر ده ی پزاندا! ئه دی نه یان دی ئه و گویره که
 قسه یان له گه ل نا کا و ریگایان پی نیشان دانا؟ به ئی که وتنه . په رستنی و-
 سته مکاربون، کاتی ته و او په ژیوانی دایگرتن و دیتیان سه ریان لی شی و او،
 گوتیان: ئه گه ر په روهر دگارمان به ر به زه یی خویمان نه خا و له گونا هانمان
 نه بو ری، ئیمه له زیانبارانین. ﴿الأعراف/ ۱۴۸-۱۴۹﴾.

پیا وچا کانی خه لکی مه دینه خه مباری کوشتنی خه لیفه که یان بون،
 چونکه به هوی که می ژماره یان له به رامبه ر سه به ئیه کان نه یان توانی
 سه ریخن و پشتگیری بکه ن، له به ر ئه وه ی (عوسمان) ﷺ فه رمانی
 پی کړد بون ده ست بکی شنه وه و جه نگ نه که ن، ده ستیان کرد به وتنی (إِنَّا لِلَّهِ
 وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) و گریان، به لام چی بکه ن؟ له کاتی کدا سو پای ئه و
 له پری ده رچوو ه سه به ئیه مه دینه ی دا گیر کرد وه خرا په کاری تیدا ده کا و
 ریگری خه لکه که ی ده کا له هه موو شتی؟

فه رمان په وای مه دینه ئه میری له پری ده رچوو ه کانی میصر (غافقی کوپی
 حه ربی عه ککی) بوو.
 شه ی تانه نه خشه کی شه که (عبداللهی کوپی وه ه بی سه به ء) یشیان له گه ل
 بوو، شاد و دلخوش بوو به هوی گه یشتنی به هیوا و ئاوات و ئا مانجه
 جوله که ییه شه ی تانه کانی!

ئه میری به فیعلی
 مه دینه غافقی
 کوپی حه ربی
 عه ککی بوو

گه وره ها وه لآن هه ری ه که یان له سه ر کوشتنی (عوسمان) ﷺ قسه ی
 خویان کرد.

کَاتِيكَ (زوبهیری کوپی عه وام) ﷺ به وه ی زانی وتی: ره حمه تی خوا له
 (عوسمان)، إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ.

زوبهیر و طه له و
 عه ل جنیو به
 بکوژانی عوسمان
 ده دن

پییان وت: ئه وانه ی کوشتیان په شیمان بونه ته وه!
 وتی: ته دبیریان کرد، ته دبیریان کرد، به لام به وشیویه یان لی هات که خوا
 فه رموویه تی: ﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ ئه وانه دوور ده خرینه وه له وه ی

وا ناره زوى دهكهن. ﴿سبأ/ ۵۴﴾

كاتى (طلحه ﷺ) بهوى زانى وتى: رحمه تى خوا له (عوسمان)، إنا لله
وإنا إليه راجعون.

وتيان: په شيمان بونه ته وه.

وتى: دهك له ناوچن! جا ئەم فهرموده يهى خواى خویند:

﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ (۴۹) ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً
وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ﴾. ئەوانه هەر چاوه نوڤى يهك نه عهره تن كه له كاتيكدا
خهريكى ههرا و كيشه ي ناوخويانن، دهيانگرى، ناتوانن وهسيه تيش بكه،
ريشيان نابى بچنه وه ناو كهس وكاريان. ﴿يس/ ۴۰-۵۰﴾

كاتيكيش عهلى ﷺ بهوى زانى وتى: رحمه تى خوا له (عوسمان)، إنا
لله وإنا إليه راجعون.

وتيان: په شيمان بونه ته وه.

ئه ويش ئەم ئايه تهى خویند:

﴿كَمَلِ الشَّيْطَانُ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (۱۶) ﴿فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾:
وهكو شهيتان، كاتى به بنياده مى گوت: خوا مه ناسه، وهختى له خودا
ته كيه وه، گوتى: ليم نزيك مه به وه، من لهو خودايه دهرسم كه
په روهردگارى گشت دنيايه.. سه رهنجامى ههردووكيان هه ره وهيه كه
تا هه تايه له ناگردا ده ميننه وه ﴿الحشر/ ۱۶-۱۷﴾.

سه عدى كوپى نه بو

وه قاص دوعا له

بكوژانى عوسمان

دهكات

كاتيكيش (سه عدى كوپى نه بو وه قاص) ﷺ بهوى زانى وتى:
په رحمه تى خوا له عوسمان. پاشان ئەم ئايه تهى خوینده وه:

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ (۱۰۳) ﴿الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا﴾ (۱۰۴) ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ: بَلَى: نَاخَوْ دَه تانه وى پيتان بليم، كين ئەوانه ي له
كرده وه كاني خويان زورتر زيانيان پيده كا؟ ئەو كه سانه ي ته قالايان
له ژيانى سه ر دنيايه دا به فيرو چووه و لاشيان وايه كاريكى چاكيان

کردووه.. ئه وانه که سگه لیکن که له نیشانان و دیداری پهروه ردگاریان
حاشایان کرد، نیت هرکاریکی کردیان پوچه له ﴿الکھف/ ۱۰۳-۱۰۶﴾.
پاشان وتی: خواجه گیان، په شیمان و سوک و ریسوایان که ی، پاشان
بیانگره.

خوای گه ورهش پارانه وه که ی (سه عدی قبول کرد- سه عدی دوعای قبول
ده بوو-، ئه وه بوو هه موو ئه وانه ی به شداری کوشتنی (عوسمان) یان کرد،
خودا گرتنی و به کوشت چوون، وهک (عبداللهی کوپی سه بهه) و (غافقی) و
(ئه شته ر) و (حه کیمی کوپی جه به له) و (که نانه ی ته جیبی).^۱

هیچ کهس له وانه ی به شداری کوشتنی (عوسمان) یان کرد به مردنی
ئاسایی نه مردن، به لکو کوژان!!

هه موویان به
کوشتن مردن

(موسه نیری کوپی یه زید) له براکه یه وه (قهیسی کوپی یه زید)
ده گیر پته وه که وتویه تی: به خوا نه مزانیوه و نه مبیستوه که سیک غه زوی
(عوسمان) ی کرد بی یا سوار بوبی بو ئه وه به سه ته و له کوژان رزگاری
بوو بیته.

پاشان (قهیسی کوپی یه زید) باسی کوپونه وه ی خه لکیک ده کا له
له پی ده رچووه کانی کوفه که له سه ر عوسمان (عوسمان) ده رچوون که تیاید
(ئه شته ری نه خه عی) و (کومه یلی کوپی زیاد) و (عومه یری کوپی ضایی)
هه بوو.

که وا چوون هه موویان کوژان جگه له (عومه ر) و (کومه یل).
پاش زیاتر له چل سال له کوشتنی (عوسمان) (عوسمان) ئه ماره تی
(حه جاجی کوپی یوسفی ته قه فی) له عیراق به رپا بوو.
(حه جاج) پاشی ئه وه هه موو ساله، به هو ی ده رچوونیان له سه ر
(عوسمان) هه ستا به کوشتنیان.^۲

حه جاج دوا
دوکه سیان
ده کوژیت

۱ - تاریخ الطبری ۴: ۳۹۲، والبدایة والنهاية ۷: ۱۸۹.

۲ - تماشای به سرهاتی کوشتنیان له لایه ن هه جاجه وه له (تاریخ الطبری ۴: ۴۰۳ -
۴۰۴) بکه.

وتمان (عوسمان رضی اللہ عنہ) کەمێک لە پێش خۆر ئاوابونی روژی هەینی (۱۸) ی مانگی (ذي الحجة) دا کوژرا.

کاتیەک تاریک داها، (نائەلی کچی فەرافیسە) ی خیزانی (عوسمان رضی اللہ عنہ) هات بۆ لای (عبدالرحمنی کوپی عودەیسى بەلەوی) کە یەکیک بوو لە سەرکردهکانی لەپێ دەرچوووەکان بوو، داوای لێکرد لاشەى شەش کوژاوەکە لە مالهەکی دەرکا، ئەویش جێنۆی پێدا و قەدەغەى کرد!

لە نیووەشەودا (مەروانی کوپی حەکەم) هات بۆ مالى (عوسمان رضی اللہ عنہ) و وتى: ئەگەر تا بەیانی لەعوسمان گەپێن، ئەوا ئەو خەلکە لاشەکەى دەشیوینن.

کۆمەلەی هاوێڵ کۆووە بون، کە تیاياندا (عەلی) و (طەلحە) و (کەعبی کوپی مالیک) و (زەیدی کوپی ثابت) و (حەکیمی کوپی حەزام) و (جوبەیری کوپی موطعیم) و (زوبەیری کوپی عوام) هەبوو رضی اللہ عنہ.

نوێژ لەسەر کردنی
و سپاردنی لە
گۆرستانی بەقیعدا

لاشەکەى (عوسمان) یان دەرکرد، شۆردیان و کفنیان کرد، پاشان (مەروانی کوپی حەکەم) نوێژی لەسەر جەنازەکەى کرد، پاشان گۆرەکەیان لە (حەوشی کەوکەب) دا بۆ هەلکەند، کە بێستانێک بوو پێیان دەوت (بێستانی کەوکەب)، لە تەنیششت (بەقیعی غەرقدە) هەو بوو، عوسمان رضی اللہ عنہ کەریبوی و کردبووی بە گۆرستان و کردبوو بە زیادەیهک بۆ (بەقیع)، یەکەم کەسیش کە تیايدا سپاردە کرا خوێ بوو رضی اللہ عنہ.

لە بەیانیشدا لاشەى غولامەکانی (عوسمان) “ (نەجیح) و (صەبیح) یان هەلگرت و نوێژیان لەسەرکردن، پاشان لە (حەوشی کەوکەب) دا لە تەنیششت گۆرەکەى (عوسمان) هەو ئەسپەردەیان کردن.

بەلام سێ کوژاوە سەبەئیهکە “ (سودان) و (قەتیرە) و (کەلتوم)، بەپێ رایان کێشان و فرییان دایە بێستانەکانی مەدینەو هەو سەگ خواردنی!!^۱
دوای کوژران و سپاردەکردنی (عوسمان)، (مەروانی کوپی حەکەم) لەگەڵ هەندێ لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچون بۆ مەککە، لە ترسی

چنگی لەپڕی دەرچوووە سەبەئەکان، لە رێگەدا گەشتێن بە دایکی بڕواداران (عائشە) ﷺ، کە لە مەککەووە بۆ مەدینە دەگەڕایەو، پاش جێبەجێکردنی مەناسیکی حەج، هەوآلی کوژرانی (عوسمان) ی پێ راگەیاندا ﷺ، ئەویش رەحمەتی بۆ نارد و دوای لە بکوژانی کرد و ئەفرینی لێکردن، پاشان گەڕایەووە بۆ مەککە.

دەرچوونی هەندێک

هەندێ لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچون و بەرەو شام چوون، لە (وادی القری) دا گەشتێن بە سوپای شام بە سەرکردایەتی (حەبیبی کوپی مەسلەمە) کە بۆ پشتگیری (عوسمان) ﷺ هاتبون، ئەوانیش هەوآلی کوژرانی (عوسمان) یان پێ راگەیاندن، (حەبیب) یش بە سوپاکەییەووە گەڕایەووە شام و نەچوو مەدینە.

لە

بەنی ئومەییە

بەرەو مەککە

سوپای کوفەش بە سەرکردایەتی (قەعقاعی کوپی عەمری تەمیمی) کە بۆ پشتگیری (عوسمان) ﷺ دەرچووبون بە کوژرانی (عوسمان) یان زانی و هەر لە رێگەووە گەڕانەو!

لیژەووە چەند قسەیک دەهینن سەبارەت بە کوژرانی (عوسمان) ﷺ کە دەربارە ی کوژرانی پیغەمبەری ﷺ و هەندێ لە ھاوێلان و تابعین گوتیانە:

چەند قسەیک

دەربارە ی کوژرانی

عوسمان

۱- (نەسائی) لە (ئەحنەفی کوپی قەیس تەمیمی) یەووە ﷺ دەگێڕتەووە کە وتیەتی: بۆ حەج دەرچوین، چوینە مەدینە و دەمانویست حەج بکەین [ئەمەش لە فیتنەکە ی عوسماندا بوو ﷺ]، کاتیکی لە مآلەکانمان بوین و بارو بنەمان دادەنا، یەکیک هات، وتی: خەلکی لە مزگەوتدا کۆبونەتەووە ترساون، ئیمەش روشتین، بینیمان خەلکی لە مزگەوتدا کۆبونەتەووە (عەلی) و (زوبەیر) و (طەلحە) و (سەعدی کوپی ئەبوو قاص) یشیان لەگەڵدا یە ﷺ، هەروەها ئیمەش چووین، کاتیکی (عوسمان) ﷺ هات بانپۆشیکی (چەرچەف) ی زەردی لەبەردا بوو، سەریشی پێ داپۆشیبوو.

(عوسمان) ﷺ وتی: (عەلی) لیژەیه؟ (طەلحە) لیژەیه؟ (زوبەیر) لیژەیه؟

عوسمان، ھاوێلان

بەشاهید دەگرت لە

ستایشکردنی

پیغەمبەر بۆی

(سەعد) لیژەیه؟

وتیان: بەلێ.

(عوسمان) ﷺ وتی: سویندتان دەدەم بەو خوایەیی کە هیچ پەرستراویک جگە لەو نێه، دەزانن پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ھەرکەسێ شویینی بەستەنەوێ حوشتی بەنی فولان بکەرێ خوا لێی خوش دەبێت؟ منیش بە بیست ھەزار-یا بیست و پێنج ھەزار- کریم و چووم بۆ لای پیغەمبەر ﷺ و ھەوڵەکم پێدا، فەرمووی: بێخەرە سەر مزگەوتەکەمان و پاداشتەکەیی بۆ تۆیە؟
وتیان: ئەرێ بەخوا!

سێ لە
دیاردەکانی مائ
بەخشینی عوسمان
لە سەردەمی
پیغەمبەر

(عوسمان) وتی: سویندتان دەدەم بەو خوایەیی کە هیچ پەرستراویک جگە لەو نێه، دەزانن پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ھەرکەسێ بیری (رۆمە) بکەرێ خوا لێی خوش بوو؟
منیش بەوئەندەو بەوئەندە کریم، چومە لای پیغەمبەر ﷺ و پیم وت:
بەوئەندەو بەوئەندە کریمومە.
فەرمووی: بیکە بیری موسلمانان و پاداشتەکەیی بۆ تۆیە؟
وتیان: ئەرێ بەخوا!

(عوسمان) وتی: سویندتان دەدەم بەو خوایەیی کە هیچ پەرستراویک نێه جگە لەخۆی نەبێت، ئەرێ ئێو دەزانن پیغەمبەری خوا ﷺ سەیریکی دەم و چاوی خەلکی کرد و فەرمووی: ھەرکەس پێداویستی جەنگی ئەوانە ئامادە بکات خوا لێی خوش دەبێت؟-مەبەستی (سوپای تەنگی و ناخۆشی: جیش العسرة) بوو-، من ئامادەم کردن، تەنانەت وشتەر و رەشمەیهکیشی کەم نەبوو؟
وتیان: ئەرێ بەخوا!

(عوسمان) وتی: پەروردگارم شاھێد بە، پەروردگارم شاھێد بە،
پەروردگارم شاھێد بە!

پیغەمبەر ھەوایی

۲- (ترمذی) لە (ئەبو عبدالرحمنی سولەمی) یەوہ دەگیرێتەوہ،
وتویەتی: (کاتیک عوسمان ﷺ گەمارۆ درا، چووہ سەرەوہی خانوہکەیی و
عوسمان و دوو
ھاوڵەکەیی دەدات

۱ - رواه النسائي في كتاب الجهاد، باب فضل من جهز غازياً. أنظر جامع الأصول لأبن الأثير

پێی وتن: لەبەر خوا بیرتان دەخەمەوه، ئایا دەزانن کاتێک (حیراء) هاتە هەژان، پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: جێگیربە ئەی (حیراء)! هیچت لەسەر نیه بێجگە لە پێغەمبەریک یان صدیقیک یان شەهیدیک؟
وتیان بەئێ (.....)^۱

۳- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەنەسی کوپی مالیک) ەوە ﷺ دەگێرنەوه کە وتویەتی: شاخی ئوحدو هاتە لەرزە، پێغەمبەری ﷺ و ئەبوبەکر و عومەر و عوسمانی لەسەر بوو ﷺ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو: (ئوحدو ئارام بە! تەنها پێغەمبەریک و صدیقیک و دوو شەهیدت لەسەرە).^۲

۴- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبو موسای ئەشعەری) یەوه دەگێڕێتەوه ﷺ، کە وتویەتی: من لە یەکیک لە بیستانەکانی مەدینەدا لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردم دەرگاکی بگرم.

پێغەمبەر هەوالی
تەنگژە کە بە
عوسمان دەدات

پیاویک هات داواى مۆلەتی کرد، وتم: کییه؟
وتی: ئەبوبەکر.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو: مۆلەتی بده و مۆژدەى بەهەشتی پێبده.
پاشان (عومەر) هات، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو: مۆلەتی بده و مۆژدەى بەهەشتی پێ بده.

پاشان (عوسمان) ﷺ هات، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو: مۆلەتی بده و مۆژدەى بەهەشتی پێبده لەسەر بەلایەک کە توشی دێ!

(عوسمان) ﷺ هاتە ژۆرهوه دەیوت: خوايه ئارامیت، خوا پشتیوانه!^۳
۵- (ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عائشە) ەوە ﷺ دەگێرنێتەوه کە گوتویەتی: من لە خزمەت پێغەمبەردا بووم ﷺ، فەرموو: عائشە! ئەگەر یەکیکمان لا بوايه و قسەى بۆ بکردینایه!

۱ - رواه الترمذی في كتاب المناقب، باب مناقب عثمان. أنظر جامع الأصول ۷: ۴۰.

۲ - أخرجه البخاري في كتاب الفضائل. ومسلم في كتاب الفضائل.

۳ - أخرجه البخاري في كتاب الفضائل ومسلم في كتاب الفضائل.

وتم: ئەى پيغەمبەرى خوا! ئەنئىرم بەدواى ئەبوبەكردا؟
بئى دەنگ بوو، پاشان فەرموى: ئەگەر يەككىمان لاىوايه و قسەى بو
بكردينايە!

وتم: ئايا ئەنئىرم بەدواى (عومەر)دا؟
بئى دەنگ بوو، پاشان بەردەستىكى بانگ كردو بە نهينى بە گوويدا
چپاندى و رويشت.

كاتيكم زانى (عوسمان) ﷺ داواى مؤلەت دەكات.

مؤلەتى دا و هاته ژورهوه.

پيغەمبەرى خوا ﷺ ماوهيهكى زۆر بە چرپە قسەى لەگەل كرد.

پاشان پيى فەرموو: (عوسمان)! خواى بەرز و بالا كراسيكت لەبەر
دەكا-مەبەستى خەلافەت بوو-، ئەگەر دوورپوهكان ويستيان دايبكهنى،
دايمەكه نه.. دووجار يا سئى جار ئەمەى پيى فەرموو.^۱

(نوعمانى كورپى بەشیری ئەنصاری) گيڕەرەوهى فەرمودەكه له
(عائشە) وه وتويهتى: دايقى پروداران! ئەى ئەو كاته ئەم فەرمودەيه
لەكوئى بوو؟

پيى وت: بەخوا لەيىرم چووبوو، يىرم نەكه و تهوه!

كاتيک (موعاويه) بەم فەرمودەيهى زانى، داواى له (عائشە) كرد بوئى
بنوسئى، منيش نوسيمهوه و ناردم بو شام.^۲

۶- (ترمذى) له (ئەبو سەهل) هوه دەگيڕي تهوه كه وتويهتى: گوئيبيستى
(عوسمانى كورپى عەفان) بووم ﷺ كه له مالهكهى خويدا بوو، دەيگوت: له
راستيدا پيغەمبەرى خوا ﷺ سپاردەيهكى پيداوم، منيش جيبة جيى دەكه
و ئينشاء الله خوڤاگرم لەسەرى.. رەحمەتى خواى ليبيى، خوڤاگر بوو تا
بەشەهيدى كوژرا.^۳

۱ - أخرجه الترمذى في مناقب عثمان، وأحمد في المسند. أنظر صفة الصفوة ۱: ۲۹۸-۲۹۹.

۲ - البداية والنهاية ولأبن كثير ۷: ۲۰۸.

۳ - رواه الترمذى في كتاب المناقب، باب مناقب عثمان.

پيغەمبەر فەرمان
بە عوسمان دەدات
كه له خەلیفایەتى
تەنازول نەكات

مەر ئەمەش بوو

مۆى
دەست لەكار
نەكێشانەوهى

عوسمان تا كوژرا

۷- (ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عبداللهی کوپی عومەر) ھوہ دەگیرێتەوہ کہ وتویەتی: پیغەمبەری خواﷺ باسی فیتنە ی کرد و فەرمووی: ئەم سەر و مل پیچراوہ بە ستەملیکراوی دەکوژێ... ئیبن عومەر دەلی: سەیری سەر و مل پیچراوہ کہم کرد، دیتم (عوسمان) ۱.

پیغەمبەر ھەوایی
کوژانی عوسمان
بە ستەملیکراوی
دەدات

۸- (ترمذی) لە (ئەبو ئەشعەثی صەنعانی) یەوہ دەگیرێتەوہ کہ فەرمویتەتی: دوا ی کوژانی (عوسمان) ﷺ چەند وتارییێک لە شامدا دەستیان دایە وتار، کہ تیایاندا ھاوہ لانی پیغەمبەری خواﷺ ھەبوو، دوا پیاویکیان ھەستا، پیی دەوترا (مورە ی کوپی کہ عب)، وتی: ئەگەر فەرمودە یەک نەبوا یە لە پیغەمبەرم ﷺ بیستبوو، ھەلنە دەستام.

پیغەمبەر ھەوایی
دەدات کہ عوسمان
لە سەر رینمونیە

پیغەمبەری خواﷺ باسی فیتنە ی بۆ کردین و نزیک ی کردوہ، پیاویکی سەرمل پیچراو بەویدا تیپەری، پیغەمبەری خواﷺ فەرمووی: ئەم پیاوہ لەو رۆژدا لە سەر رینونیە... چووم بۆ لای، بینیم (عوسمانی کوپی عەفان) ﷺ، روویم بۆ لای وەرگیرا و وتم: ئە ی پیغەمبەری خوا! مەبەستت ئەمە یە؟ فەرمووی: بەلی!!! ۲

عوسمان
لە فیتنە کەدا
راستە قینە ی
کاروبارەکانی
دەزانی

ئەم فەرمودە دروستانە ئەو ھەمان نیشان دەدات کہ پیغەمبەری خواﷺ ھەوایی داوہ بە (عوسمان) ﷺ سەبارەت بەوہ ی بەسەریدا دی و، ئەو لە سەر رینمونیە و داواشی لی کردوہ لە سەر بە لا خۆراگر بی و لە خەلافەتیش تەنازول ئەکا، چونکہ بە شەھیدی دەمری.

(عوسمان) ﷺ لە رۆژانی فیتنە و میحنە کەدا، دەیزانی چی بە سەر دی و، فیتنە بە چی کۆتایی دیت، لەبەر ئەوہ ی لە پیغەمبەری خواﷺ بیستبوو.

(عوسمان) ﷺ دانیابوو کہ لە پێ دەرچووہ سەبە ئیەکان ئازاوە چین و لە سەر ناھەقن، ناوہستن و بی دەنگ نابن و سەرەنجامیش لە کوشتنیدا سەردەکەون.

۱ - رواہ الترمذی فی مناقب عثمان. وأحمد فی مسند ابن عمر.

۲ - رواہ الترمذی فی مناقب عثمان.

لەوانەیه ئەمە ڕاڤەیی نەینیی سوربونی (عوسمان) مان ﷺ بۆ بکات لەسەر دانەبەزین لە خەلافەت و، خەلافەت کراسییک بئی لەلایەن خواوە لەبەری کراوە و دروست نیه دایکەنیت، هەرچەندە دووڕوو سەبەئیه کان هەولیی داکەنینی بدەن، چونکە لەسەر ناھەقن. ئەمەیه کە پیغەمبەری خوا ﷺ وەسیەتی بۆ کردوو (عبداللەهی کوپی عومەر) یش ئاماژەیی بۆ دەکات.

لەوانەیه هەر ئەمەش ڕاڤەکەری نەینیی ئەو سوربونی (عوسمان) ﷺ بیئت لەسەر جەنگ نەکردن لە مەدینەدا و سەرچاوەیی ئەو فەرمانە یەکلایی و زۆر سورەیی (عوسمان) ﷺ بئی بۆ هاوێلان و کوپەکانیان کە چەک فەری دەن و بگەڕێنەو بۆ مائەکانیان!

خوا لە (عوسمان) رازی بیئت و بە رەزامەندی خۆیشی شادی کا، چۆن خۆپاگر و خواویست بوو و پشتی بەخوا بەست، تەسلیمی قەدەری خوا بوو، چاودیری و چاوەڕپی کوژان و شەھیدبونی بوو، پیی باش بوو خۆی قوربانی ئوممەتەکەیی بئی، بەھۆی ئەووەو خۆینئ نەپژئی!!

۹- (بوخاری) و (ترمذی) لە (عوسمانی کوپی عبداللەهی کوپی مومەسەب) ەو دەگێڕێتەو، کە وتیەتی: پیاییکی خەلکی میصر هات دەویست حەج بکات، بیینی کۆمەلیک کوپیان گرتو، وتی: ئەو خەلکە کین؟

وتیان: ئەوانە قورەیشین!

وتی: کئی شیخ (ماموستا) یانە؟

وتیان: عبداللەهی کوپی عومەر.

وتی: (ئیین عومەر)! من پرسیاری شتیکت لی دەکەم، هەوالم پی بدە،

ئایا دەزانی (عوسمان) لە رۆژی (ئوحود) دا رایکرد؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

وتی: ئایا دەزانی بەشداری جەنگی بەدری نەکرد؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

وتی: ئایا دەزانی بە (بیعة الرضوان) ییشدا خۆی شارەدوو ئامادەیی نەبوو؟

(ئیین عومەر) وتی: بەلێ.

ئەو نەجامەیی
پیی دەگەین

ئیین عومەر هەندیک

گومان لەسەر

عوسمان

بۆ میصریەکە روون

دەکاتەو

پیاوێکە وێ: اللّٰه اکبر!

(ئێبێ عومەر) وێ: وەرە با بۆت روون کەمەو.

مەسەلە ی راکردنی لە روژی (نوحود) دا شایەتی دەدەم خوای گەورە

لێی بوردو و لێی خوشبوو، خوا فەرموویەتی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ﴾: ئەوانە ی لەئێوە رایان کرد- لەو روژەدا کە دوو کۆمەڵ گەیشتنە یەك-، شەیتان هەڵی خلیسکاندن، لەبەر کاری کە کردبویان "خوایش بەخشینی. هەر خودایە کە لە گوناھان دەبوری و لەسەر خۆیە. ﴿آل عمران/ ۱۵۵﴾.

بەلام ئامادەنەبونی لە (بەدر) دا، لەبەر ئەوەبوو کە (روقیە) ی کچی پیغەمبەری خوا ﷺ کە خێزانی ئەو بوو، لەو کاتەدا نەخۆش بوو، پیغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: تۆ پاداشت و بەشی پیاویکت هەیە کە ئامادە ی (بەدر) بوو.

بەلام ئامادە نەبونی لە (بیعة الرضوان) دا، ئەگەر لە بنەچەکانی مەککەدا کەسیکی بەرپزتر لە (عوسمان) هەبوا، ئەوا دەیاننارد بۆ مەککە، پیغەمبەری خوا ﷺ ناردی، (بیعة الرضوان) یش داوی ناردنی (عوسمان) بوو بۆ مەککە، پیغەمبەری خوا ﷺ بە دەستی راستی ئامازە ی دا: ئا ئەمە دەستی (عوسمان) ه، دا ی بە دەستی خۆیدا وێ: ئەمەش لەبۆ عوسمان!!

پاشان (ئێبێ عومەر) بە پیاوێ میصریەکە ی وت: دە ی ئەمە لەگەڵ خۆت ببە!!^۱

۱۰- (حوزەیفە ی کوری یەمان) ﷺ قسە یەکی سەیری هەیە لەسەر مەسەلە ی کوژرانەکە ی (عوسمان) ﷺ.

(زەیدی کوری وەهەب) لە (حوزەیفە) وە ﷺ گێراوێ تێوە کە وتوێەتی: یەکەم فیتنە کوژرانی (عوسمان) ه و دواھەمین فیتنە دەرچوونی دەجالە، سویند بەوێ نەفسی منی بەدەستە، هەرکەسیک بە ئەندازە ی وردیلە یەك

حوزەیفە ی کوری
یەمان
قسە لەسەر
شەھیدبونی
عوسمان دەکات

کوژرانی (عوسمان) ی پێ خوش بیّت، ئەگەر بە دەجال بگا یە کسەر شوینی دەکەوێت، ئەگەر پیشی نەگا لە گوڤرە کەیدا بروای پێ دینی!

(موحەممەدی کوپی سیرین) یش لە (حوزەیفە) وە ﷺ گێراو یە تیە وە کە وتو یە تی: پەر وەردگارا! ئەگەر کوژرانی (عوسمان) خیری تیا بووبی، ئەوا بەشی منی تیدا نیە، ئەگەر کوژرانی کە ی شەڕ یش بووبیّت، ئەوا من لی بەریم.. بەخوا ئەگەر کوشتنی خەیر بیّت ئەوا خەیری ئی دەباریّت، ئەگەر کوشتنیشی شەڕ بیّت ئەوا خوین دەمژی.

(ئەبو عبد اللہی حەرائی) لە (حوزەیفە) وە ﷺ گێراو یە تیە وە، کاتی ک (حوزەیفە) لە مالی خویدا نەخۆشی مردنی گرت، یە ک لە براکانی لەگەڵدا بوو، قسە ی لەگەڵ خێزانە کە ی دەکرد و دەچپاند بە گویدا، ئەو یش چاوی کردە وەو پێی وت: چی رویدا وە؟ وتیان: خەیر! وتی: شتی ک لە منی بشارنە وە خەیر نیە.

پیاو کە وتی: (عوسمان) کوژا وە.

(حوزەیفە) وتی: إنا لله وإنا اليه راجعون، پەر وەردگارا! من بەری و کە نارگرم لەم کارە، ئەگەر کوشتنی خەیر بیّت، ئەوە بۆ ئەوان یە ئامادە ی بون، من لی بەریم، ئەگەر یش کوشتنە کە ی زیان بیّت، ئەوا هی ئەو یە ئامادە ی بوو، منیش لی بەریم.. ئە ی (عوسمان) ئەمڕۆ دلە کان گوڤان، سوپاس بۆ ئەو خاویە ی پیش فیتنە ی خستم، بە سەر کردە و پیاو کە وەرە کان یە وە.

ئێبن موسە یە ب

مۆی لای بونی

ئێبن ئەبی

حوزە یە

روون دە کاتە وە

١١- (یەحیای کوپی سەعید) و (عبد اللہی کوپی سەعیدی کوپی ثابت) وتیانە: پرسیار کەر ئی سەبارەت بە (موحەممەدی کوپی ئەبو حوزەیفە ی کوپی عوتبە) - کە (عوسمان) ﷺ بە خێوی کرد بوو، کوپی ژنە کە ی بوو، لە مالی ئەودا بە هەتیوی گەر وە بوو - پرسیاری لە (سەعیدی کوپی موسە یە ب) کرد: چی وای لە و کرد لە (عوسمان) ﷺ یاخی بی؟ (سەعیدی کوپی موسە یە ب) وتی: ئەو هەتیو بوو، لە مالی (عوسمان) دا

گەورە بوو، (عوسمان) ﷺ سەرپەرشتیاری ھەتیوی کەسوکارەکانیشی بوو، ھەموویانی لەخۆ دەگرت و نەفەقە ی دەکیشتان، کاتێ (عوسمان) ﷺ خەلافەتی گرتە دەست، (موحەممەد) داوای لە (عوسمان) کرد بیکاتە سەرپەرشتیاری کاریک!

(عوسمان) ﷺ پێی وت: رۆڵەکەم، ئەگەر تۆ باش و وشیار و شایستە بێ بۆ کار، ئەوا بە کارت دەهێنم و سەرپەرشتیاری کاریکیشت پێ دەدەم، بەلام هێشتا شایستە ی ئەوە نیت!

(موحەممەد) پێی وت: کەواتە مۆلەتەم بدە تا دەرچم و بەداوای کاریکدا بگهڕێم بۆ قوتی ژیانم.

(عوسمان) ﷺ پێی وت: بۆ کوێ دەتەوێ بچۆ.

(عوسمان) ﷺ لەلایەن خۆیەو ئەمادە ی کرد و مال و سامانی پێدا.

(موحەممەد ی کوپری ئەبو حوژەیفە) رۆیشت بۆ میصر، رقی لە (عوسمان) ﷺ ھەلسابوو، چونکە ویلا یەتی پێ نەسپاردبوو، لەوێش سەبەئەکان لە دەوری کۆبونەووە بەلای خۆیاندا رایانکیشتا!

ئێبن موسەییەب
مۆی کاریگەریونی

۱۲- پرسیار لە (سەعیدی کوپری موسەییەب) کرا سەبارەت بە ھۆی وەستانی (عەمما ی کوپری یاسر) دژ بە (عوسمان) ﷺ و کاریگەریونی پێیان-لەگەڵ ئەو ھێو وەک ئەوان سەبەئە نەبوو ﷺ-.

عەمما بە
گومانەکان روون
دەکاتەو

وتی: لەنیوان (عەمما) و (عەباس ی کوپری عوتبە ی کوپری ئەبوجەھل) دا دەمەقائەک روویدا، (عوسمان) ﷺ لێی دان، ئەو ھەش بوو ھۆی تێکچوونی نیوان خاوەخیزانی (عەمما) و خاوەخیزانی (عوتبە)، (عەمما) یش لەمەو ھەلۆیستی بەرامبەر (عوسمان) ﷺ گۆرا.

سالمی کوپری
عبدالله، ھۆی
کاریگەریونی

(سەعیدی کوپری موسەییەب) ھۆ و مەبەستی لێدانەکە ی (عەمما) ی موحەممەد ی کوپری درێژە پێنەدا.^۲

۱۳- (موبەشیر) پرسیار ی لە (سالمی کوپری عبدالله ی کوپری عومەر)

ئەبوبەکر بە
گومانەکان روون
دەکاتەو

۱ - تاریخ الطبری ۴ : ۳۹۹.

۲ - تاریخ الطبری ۴ : ۳۹۹.

کرد ﷺ سەبارەت بە (موحەممەدی کوپری ئەبوبەکری صدیق)، کە چی وای لیکرد دژ بە (عوسمان) ﷺ بوەستی؟

(سالم) وتی: توپەیی و تەماح!

(موبەشیر) وتی: توپەیی و تەماحی چی؟

(سالم) وتی: (موحەممەدی کوپری ئەبوبەکری) ئەو شوینەیی هەبو لە

ئیسلامدا کە هەیبوو، ئەو کوپری (ئەبوبەکری صدیق) بوو ﷺ، هەندیک لە خەلکی هانیان دا و تەماحیان بۆی دروست کرد، رینیشاندەری هەبوو.

هەقیق کەوتە سەری، (عوسمان) یش ﷺ بە پەوا گرتی و دای لە پشتی و، نەرمی لەگەڵ نەواندا!

لە دەرونی (موحەممەد) دا ئەمە و ئەو کۆیونەو، دژ بە (عوسمان) ﷺ

وەستا، بوو بە سەرژەنشکراو (مذم)، پاش ئەوەی سوپاسکراو (محمد) بوو.^۱

۱۴- ئەم وتانە بە پرسیارێک کۆتایی پێ دینین کە ئیمامی میژوونوس ئیبن کەبیر مزی نەجەنگانی هاوێلان (ئیبن کەثیر) رەحمەتی خوای لێبێ، ورژاندویەتی و چەند وەلامیکێ لەگەڵ سەبەئەکان نایابیشی بۆ تۆمار کردووه.

دەلێ: ئەگەر یەکیک بلێ: چۆن (عوسمان) لە مەدینەدا کوژرا؟ لە کاتی کدا

کۆمەلێک لە گەورە هاوێلانێ تێدا بوو؟ بۆ بەر بەستی کوشتنەکیان نەکرد؟

هاوێلان تەو قوعی

وێلام لە چەند رویە کەو:

کوشتنی

عوسمانیان

نەدەکرد

وێلامیکیان: هیچ یەکیک لەو هاوێلانە گومانی نەدەبرد کە کار بگا

بەوێ لە پێ دەرجوووەکان (عوسمان) ﷺ بکوژن، ئەوان مەبەستی کوشتنیان رانەگەیان دەبوو، بەلکو لەوانە یە زۆرینیان لە سەرەتاوە نەیانویستبێ بیکوژن.

چونکە یەک لەم سییەیان ئی داوا دەکرد:

یا خوێ لە کار بڤا، یا (مەروانی کوپری حەکەم) یان تەسلیم بکات، یان

دەیکوژن!

زۆربەیی هاوێلان داواخواز بون (مەروان) یان تەسلیم بکا یا خوێ لە کار

بڤا، بەمەش لەو میحنەتە رزگاری دەبێ.

هاوہلان گومانیان نہ دەبرد کوشتن روو بدا و، ئەو خەلکە جورئەتیان

بگاتە ئەو رادەییە کە هەستنی بە کوشتنی!

دووهم: هاوہلان بەرگریان لە کوشتنی (عوسمان) ﷺ کرد و پشتگیریان کرد، زۆر بەتوندیش بەربەستیان لیکرد، بەلکو هەندیکیان لەپیناویدا جەنگان بەلام ئەو فەرمانی راگرتنی جەنگی پێدان

لیخواردن کە بگەرپێنەوہ بۆ مائەکانیان، ئەوانیش لەگەڵ پێناخۆش بونیاندا فەرمانەکیان جیبەجێکرد، چونکە دەیانزانی جیبەجێکردنی فەرمانی ئەمیر خواپەرستی و گوێراپەڵیەو سەرپێچی کردنیشی بێ فەرمانیە.

وہلامی سییەمیان: ئەو لەرێ دەرچووہ سەبەئیانە کاتیکی گونجاو و لەباریان هەلبژارد بۆ داگیرکردنی مەدینە، ئەویش کاتی دەرچوونی زۆربەیی خەلکی مەدینە بوو بۆ حەج، لە مەدینەشدا کەمێک لە خەلکی مابوہوہ کە توانای هەلگرتنی چەکی هەبووێت.

کاتیکیش لەرێ دەرچووہکان زانیان سوپاکانی میصر و شام و کوفە و بەصرە روویان لە مەدینە کردوہ بۆ فریاکەوتنی (عوسمان) و نزیکە حاجیەکانیش بگەرپێنەوہ مەدینە، پەلەیان کرد لە جیبەجێکردنی کوشتنی (عوسمان) ﷺ، پیش ئەوہی فریاکەوتنەکان بگەن.

وہلامی چوارەمیان: ژمارەیی لەرێ دەرچووہ سەبەئیەکان بە بەراورد لەگەڵ خەلکی جەنگاوہری مەدینە زۆر بون و سێ ہزار جەنگاوہر بون، کە لەوانەیە ئەو ژمارەییە لە جەنگاوہران لە مەدینەدا نەبووێ، چونکە خەلکی لە سەنگەر و شار و ولاتە رزگارکراوہکاندا بون.

لەگەڵ ئەوہشدا زۆربەیی هاوہلان کەنارگیریان لە فیتنە کرد و لە مائەکانیان نہهاتنە دەرہوہ، ئەو کەسەش کە دەهاتە نوێژ لە مزگەوت بە شمشیرہوہ دەهات.

ئەگەریش ئەو هاوہلانە بیانیویستایە ئەو لەرێ دەرچووہانە لە مائی

(عوسمان) دوورخەنەوہ، لەوانەییە نەیاتوانیبایە!

پاشان گەورە هاوہلان، وینەیی (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ

منداڵانی هاوہلان
بەرگریان لە
عوسمان کرد

کورده کانیان نارده لای (عوسمان) ﷺ، بۆ ئه وهی له گه لی بن و به رگری له مائه که ی بکه ن، نه و کورانه به باشتین شیوه به رۆلی خویان ههستان و دهستان کرد به شه پرکردن له گه ل له پری ده رچوووه کان، تا نه و کاته ی (عوسمان) ﷺ داوای لی کردن و سویندی لی خواردن له جهنگ کردن نه وهستان!

هیچ هاوه لێک

به کوشتنی

عوسمان رازی

نه بوو

به لام ئه وهی هه ندی له خه لکی باسی ده که ن له وهی که هه ندی له هاوه لان . وهک (عه لی و طه لحه و زوبه یی) ﷺ (عوسمان) یان ته سلیم و سه رشو پر کرد و، پازی بون به کوشتنی، نه وه شتیکی پوچ و ناره وایه .
هیچ یه کی که له هاوه لان رازی نه بووه به کوشتنی (عوسمان) ﷺ ، به لکو هه موو هاوه لێک کوشتنه که ی پی ناخۆش بووه و ریسوای کردووه و جنیوی داوه به وانه ی جیه جییان کرد، به لام هه ندیکیان ئاواته خواز بون نه گه ر (عوسمان) ﷺ خۆی له کار بخستایه ، وهکو (عه ماری کوپی یاسر).^۱
په زای خوا له شه هیدی مائه که ی (شهید الدار)، (عوسمانی کوپی عه فان) بی و به رازیبونی خۆی شادی بکا، خوای گه ورهش له سه رجه م هاوه لانی پیغه مبه ری خوا پازی بیته ...

۱- البداية والنهاية لأبن کثیر ۴: ۱۹۷-۱۹۸، به دهستکاری داپشتن و کورتکردنه وهی، به لام نه مه ناوه رۆکی وته کانی (ابن کثیر) ه.

تروسکی پینجەم

عەلی کۆری ئەبوطالب، لەنیوان جینشین بون و شەهیدبوندا.

خەوارێجە سەبەئەکان توانیان عوسمانی کۆری عەففان ﷺ بکوژن، ئەوەش لەپیش ئاوابونی خۆر لە پۆژی هەینی هەژدە مانگی (ذی الحجة) ی سالی ٣٥ ی کۆچی بوو.

لەوکاتەدا فەرمانرەوای سەبەئەکان لە مەدینەدا (غافقی کۆری حەربیی عەککی) بوو، شەیتانی راستەقینەیان (عبداللهی کۆری وەهەبی کۆری سەبەء) یان لەگەڵدا بوو.

لە رۆژانی گەمارۆی عوسمان و رۆژانی دواي شەهیدبونی، غافقی کۆری حەرب فەرمانرەوای کرداری مەدینە بوو، واتە شاری مەدینە لەوکاتەدا لەژێر دەسەلاتی خەوارێجە سەبەئەکان بوو.

لەپیش کوژرانی عوسمان، سەبەئەکان لەنیوان خۆیاندا کۆک نەبون لەسەر ئەوەی لەدواي عوسمان ﷺ کێ ببێتە جینشین، بەلکو لەسەر دانانی جینشینێکی تازەش ناکۆک بون.

ئێمە ئەوە دەزانین کە سەبەئەکان سێ کۆمەڵ بون لە میصرو کوفە و بەصرە، سەبەئەکانی میصری هەواداری (عەلی کۆری ئەبوطالب) ﷺ بون و سەبەئەکانی کوفە هەواداری (زوبەیری کۆری عەوام) ﷺ بون و سەبەئەکانی بەصرەش هەواداری (طەلحەیی کۆری عبیدالله) ﷺ بون.

سەبەئەکان تەنها لەسەر کوشتنی عوسمان ﷺ و شیواندنی ژانی موسلمانان و دروستکردنی دووبەرەکی لەنیوانیاندا کۆک بون، لەبەر ئەوە بەدواي دانانی جینشینێک لەدواي عوسمان ﷺ دا نەدەگەران.

موسلمانەکان بەبێ جینشین، ئەمە یەکەم جارە شتی وا روو بدات، چەند رۆژێک بەسەر کوژرانی جینشینەکیاندا تێپەڕی، نایە سەرکردە سەبەئەکان دەبێ چۆ بکەن؟ شەیتانەکانیان وێنە (عبداللهی کۆری

سەبەئەکان
مەدینە داگیر
دەکەن

ناکۆکی
سەبەئەکان
لەسەر خەلیفەیی
نوی

سەبەء) و (غافقى كۆپى حەرب) و (ئەشتەرى نەخەى) و (حەكىمى كۆپى جەبەلە) دەبى چۆن ھەلسوكەوت بىكەن؟ پىويستە كاريك بىكەن ئەو گىرقتەى پى چارەسەر بى.

سەر كىردە سەبەئىيەكان پىنج رۆژ بەردەوام بون و پەيوەندىان دەكرد بە گەورە ھاوئەلەكان و داواى ئەو دىان ئى دەكردن كە يەككىيان بىيىت بە جىنشىن و ئەوانىش بەيەتەى بدەنى. بەلام ھاوئەلە بەرىزەكان قسەى سەبەئىيەكانىان رەت دەكردەو پەسەندىان نەدەكرد، بەلكو نەفرەتلىان ئى دەكردن لەو دى كە ھەستان بە كوشتنى عوسمان ﷺ!!

لەو (دە) كەسەى كە مژدەى بەھەشتىان پىدرا بوو پىنجىان لەژياندا مابون، ئەوانىش (عەلى كۆپى ئەبو طالب) و (طەلحەى كۆپى عىبدالله) و (زوبەيرى كۆپى عەوام) و (سەعدى كۆپى ئەبو وقاس) و (سەعدى كۆپى زەيد) ﷺ، بەلام ئەوانى تر كۆچى دوايان كىدبوو كە ئەم پىنجە بون: (ئەبۇبەكر) و (عومەر) و (عوسمان) و (ئەبۇعەبىدەى عامرى كۆپى جەراح) و (عبدالرحمنى كۆپى عەوف) ﷺ.

سەبەئىيەكانى مىصر دەچنە لای (عەلى كۆپى ئەبو طالب) ﷺ چۆنكە ھەوادارى ئەوبون و داواى ئى دەكەن كە رازى بىت و بەيەتەى بدەنى و بىكەن بە جىنشىن، بەلام داواكەيان رەت دەكاتەو و خۆى لىيان بەرى دەكا و نەفرەتلىان ئى دەكات.

سەبەئىيەكانى كوفەش دەچنە لای (زوبەير) ﷺ و داواى ئەو دى ئى دەكەن بىيىت بە جىنشىن، ئەویش داواكەيان رەت دەكاتەو و خۆيان ئى بەرى دەكا و نەفرەتلىان ئى دەكات.

سەبەئىيەكانى بەصرەش دەچنە لای (طەلحە) ﷺ و داواى ئەو دى ئى دەكەن، ئەویش رەتەى دەكاتەو و خۆى لىيان بەرى دەكا و نەفرەتلىان ئى دەكا.

چەند جار ئەو ھەولانەيان لەگەل ئەو سى ھاوئەلەدا دووبارە كىردەو، بەلام ئەوان لەسەر رەت كىردەو دى داواكەيان سۈربون.

لێرەدا قسەى ھەرسى كۆمەڵەكە بوو بە يەك لەسەر ئەوہى (عەلى) و
(طەلحە) و (زوبەير) ﷺ بەلاوہ بنين و ھيچ كام لەو سيانە ھەننەبژيرن و بچن
بۆ لاى ھاوہلى چوارەم، ئەويش (سەعدى كوپى ئەبو وەقاص) ﷺ.

لەو سەردەمەدا (سەعد) و (سەعیدى كوپى زەيد) ﷺ خويان لەو
ئازاوەيەدا كەنارگير كەردبوو، لە پارچە زەويەك كە ھەيان بوو لە ناوچەى
(العقيق) ى نزیک مەدينە نيشتەجى ببون.

سەبەئيەكان بە سەعدیان وت: تۆ خالۆى پيغەمبەرى خواﷺ و يەكێكى
لەو (دە)كەسەى مژدەى بەھەشتیان پيادراوہ و پيغەمبەرﷺ كە كۆچى
دوايى كرد لە تۆ رازى بوو و، (عومەر) ﷺ تۆى كەردبووہ ئەندامى شورا و
ئيمەش لەسەر تۆ كۆبوينەتەوہ و كۆين لەسەر ئەوہى بەيەتتە بدەينى و
بتكەين بە فەرمانرەواى پڕواداران، جا ھەستە و با بەيەتتە بدەينى.

سەعد ﷺ بەم شيوەيە وەلامى داواكەى دانەوہ و تى: ھەر لەو كاتەى
شورا كۆبۆوہ و بەيەتتەيان دا بە عوسمان مەن و (ئيبەن عومەر) لى
دەرچووین، مەن ھەرگيز پيويستم بەمە نە.

دواتر ئەم دېرە شيعرەى گوت:

لا تخلطن خبيثات بطيبة واخلع ثيابك منها وائج عريانا^١

كاتێك گويبيستى رەتدانەوہى سەعد بون روويان كەردە (عبداللەى كوپى
عومەر) ﷺ و پييان وت: تۆ كوپى (عومەرى كوپى خەتتاب) ى، تۆ بەم كارە
ھەستە ..

ئەويش بەم شيوەيە وەلامى دانەوہ:

ئەم كارە تۆلەى ھەيە، بەخو مەن خۆمى تيدا ھەلناقورتينم.

سەبەئيەكان و اقيان و پرا بە رەت كەردنەوہى ھەر پينچ ھاوہلەكە بۆ
قبول كەردنى خەلافەت و دانىشتن بۆ بەيەتدان لە ژيەر شمشيرى

١ - ماناكەى ئەوہيە: پيسەكان بە پاك تێكەل مەكە، جەكانت فريدە و بە رووتى خۆت
رەزگار كە.

سەبەئيەكان
دەچنە لاى
سەعیدى كوپى
ئەبو وەقاص بۆ
جيشينايەتى

سەعد داواكەيان
رەت دەكاتوہ

ئيبەن عومەر
داواكەيان رەت
دەكاتوہ

سەبەئەکان و لەژێر داگیرکردنیان بۆ مەدینە. هەولەکەکانی سەبەئەکان کە پێنج رۆژی خایاند بێ ئاکام بوو.!!

لە کارەکشیا ن سەرسام بون و نەیان دەزانی چی بکەن.

هەندئ لە موسلمانان-کە سەبەئە نەبون- چوون بۆ لای (عەلی کۆپی ئەبوطالب) ﷺ و داوایان ئی کرد ببێتە جێنشین، ئەویش رەتی کردەو و، داوای ئی کردن جێنشینایەتی بە شورا بۆ و پێی وتن: عومەر پیاویکی پیروژ بوو، دانانی جێنشینی کردە شورا، لەسەر خەلکی پێویستە کو ببەنەو و راویژ بکەن، بۆ ئەوێ جێنشینی خۆیان دەستنیشان بکەن.

عەلی داوای هەندئک
لە هاوێلان رەت
دەکاتەو و بۆ
بە یەت پێدان

هەندئک لە موسلمانان وتیان: ئەگەر خەلکی گەڕانەو و بۆ شارەکانی خۆیان و جێنشین هەلنەبژێردا، ئەوکاتە مەترسی ناکۆکی خەلکی و پشێوی ئوممەت لە ئارادا دەبێت، پێویستە هەرچی زووترە جێنشین هەلنەبژێرین..

هەول و تەقەلای سەبەئەکان بۆ هەلنەبژاردنی جێنشین پێنج رۆژ بەردەوام بوو، لە رۆژی شەممەو و تاوێکو رۆژی چوارشەممە، بۆ ئەوێ ئەنجامیکی هەبێ.

لە رۆژی شەشەمدا، کە دەکاتە رۆژی پێنج شەممە (۲۴) ی (ذی الحجة)، سەبەئەکان خەلکی مەدینەیان بە زۆر لە مزگەوت کۆکردەو.

سەبەئەکان
خەلکی مەدینە
کۆدەکەنەو

(طەلحە) و (زوبەیر) و (سەعد) ﷺ لە گەل خەلکە کۆبوو و هەکە نەبون، چونکە بۆ سەر زەویەکانیان لە دەرەوێ مەدینە دەرچووبون.

پاش کۆکردنەو و پێیان وتن: ئەی خەلکی مەدینە! ئێو ئەهلی راویژن، لەم ئوممەتەدا ئێو ئەهلی حەل و عەقدن، بە رەزامەندی ئێو پێشەوا جیگیر دەبێت، فەرمانی ئێو لای ئوممەت جیبەجێ دەکریت، پیاویک لەخۆتان هەلنەبژێرن و بەیەتێ جێنشینایەتی پێ بدەن، ئێمەش دوواتان دێکەوین و هاوێنگ دەین لەسەر ئەو کەسێ هەلی دەرێژن!

دوای ئەوە هەره‌شەیان لە خەڵکی مەدینە کرد و وتیان: دوو روژ کاتەکه‌تان بۆ دوا دەخەین بۆ ئەوەی جێنشین هەڵبژێرن. سویند بەخوا ئەگەر لەم دوو روژەدا جێنشین هەڵنەبژێرن، ئەوا ئێمە (عه‌لی) و (طە‌لحە) و (زوبەیر) و خەڵکانیکی زۆر لە ئێوه‌ ده‌کوژین!!^۱

خەڵکی مەدینە لەوه‌ ترسان خەوارێجە سەبەئیه‌کان هەره‌شەکانیان جیبه‌جێ بکه‌ن، چونکه‌ ئەوانه‌ خەڵکیکی پیاوکوژن، پێشتر فه‌رمانپره‌وای ئیمانداران (عوسمان)یانﷺ کوشت، چی رێیان ئی ده‌گریت هەره‌شەکانیان جیبه‌جێ نه‌که‌ن؟

لەم بارودۆخه‌ خەماویه‌دا و، لەو کاته‌ی که‌ سەبەئیه‌کان مەدینەیان داگیر کردوه‌ و، زۆریان لە خەڵکه‌که‌ی کردوه‌ که‌ جێنشین هەڵبژێرن، خەڵکی مەدینە روویان کرده‌ (عه‌لی کوپری ئەبوطالب)ﷺ.

بارودۆخه‌که‌ بارودۆخی زۆرکردن و تۆقاندن بوو، لەلایه‌ن ئەو کۆمه‌له‌ بکوژە خەوارێجانه‌وه‌، ئەگەر لە ماوه‌ی دیاریکراودا جێنشین هەڵنەبژێرن، ئەوا مەرگ چاوه‌پوانی خەڵکی مەدینە ده‌کات!!

خەڵکی مەدینە چوون بۆ لای (عه‌لی کوپری ئەبوطالب)ﷺ و پێیان وت: وهره‌ با به‌یعه‌تت بده‌ین!! نابینی ئیسلام چی به‌سه‌ر هاتوه‌؟ نابینی تووشی چی بووین؟ ئەو کۆمه‌له‌ نابینی؟

(عه‌لی)ﷺ وه‌لامی دانەوه‌و وتی: وازم ئی‌بێنن و بچن یه‌کیکی تر دابنێن، چونکه‌ روبه‌پروی کاریک بووینه‌ته‌وه‌ چه‌ند پڕویه‌کی هه‌یه‌ و چه‌ند ره‌نگی هه‌یه‌، دل پێی هە‌ناستیت و ژیرییه‌کان له‌سه‌ری جیگیر نابن!!

پێیان وت: بۆ خوا داوات ئی‌ده‌که‌ین که‌ رازی بیت به‌یعه‌تت بده‌ین و به‌م کاره‌ هە‌لبستی، ئایا ئەوه‌ نابینی که‌ ئێمه‌ ده‌یبینن؟ ئایا ئیسلام نابینی! ئایا ئازاوه‌که‌ نابینی! ئایا له‌ خوا ناترسیی!!

عه‌لی رازی ده‌بن
به‌وه‌ی به‌یعه‌تی
بده‌ن

ناچار بوو پاشگەز بێتەو و داواکەیان وەرگیرێت.

پێی وتن: ئەوە بزانی من ئەگەر وەلامی داواکەتانم داو و رازی بووم بە
بەیعەتتان، ئەوکاتە رای خۆم بەسەرتاندا دەسەپینم، دەتانخەمە سەر
ئەوێ دەیزانم، ئەگەریش وازم لێبێنن و کەسیکی تر هەلبژێرن، ئەو
لەلای من چاکترە و من یەکیکم وەک ئێوە.. من گۆپراپەلترین و
ملکەچترینتانم بۆ هەر کەسێ کە ئێوە بیکەن بە فرمانپەرەوا.

ئەو پۆژە بلأوہیان لیکرد و پیکەوتن لەسەر ئەوێ بەیانێ یەکتەری
ببینن کە روژی هەینی یە و روژی کۆتایی مۆلتەکە ی سەبەئەکانە بۆیان.
سەبەئەکان بەوہیان زانی کە خەلکی مەدینە روو دەکەنە مزگەوت بۆ
بەیعەت دان بە (عەلی) ﷺ، کاتی بەیعەت دانەکەشیان زانی کە هەینی یە و
لەناو مزگەوتدا یە.

دەلخۆشی
سەبەئە
سەبەئەکانی
میسر و توپە بونی
سەبەئەکانی کوفە
و بقتصرە
سەبەئەکانی دیکە دا.

سەبەئە مصریەکان- و لەگەڵ ئەوانیشدا سەری ئازەوہ گێریە کە
(عبداللہی کوپی سەبەء)، کە هەر ئەوانیش بون (عوسمان) یان ﷺ کوشت-
دەلخۆش بون، چونکە هەواداری (عەلی) بون و، هەلبژاردنی (عەلی) ﷺ بە
فرمانپەرەوای پرۆاداران بە سەرکەوتنیکی خۆیان دەزانی بەسەر
سەبەئەکانی دیکە دا.

لەو کاتە ی ئەمانە دەلخۆش بون، بەلام سەبەئەکانی کوفە لە (زوبەیر) ﷺ
توپە بون چونکە بە جێنشینی رازی نەبوو، هەرەھا سەبەئەکانی
بەصرەش لە (طەلحە) ﷺ توپە بون لەبەر هەمان ھۆ.
ھەر یەک لەم دوو کۆمەلە خۆیان بە دۆرا و شکست خواردو دەزانی،
چونکە نەیان توانیوہ ئەو کەسە بکەنە جێنشین کە دەیانویست و هەواداری
بون.

ئامادە کردنی
طەلحە و زوبەیر بۆ
بەیعەت دان
بە عەلی

بەمەش سەبەئەکانی بەصرە و کوفە بونە شوینکەوتە ی سەبەئەکانی
میسر و پارچە یەک لەوان.
بەلام سوور بون لەسەر بەیعەت دان بە جێنشینی تازە و کۆتایی ھینان
بەم گرتە.

سەبەئەکان وتیان: پێویستە بەیعت بە (عەلی) بدرێ، چونکە خەڵکی مەدینە ئەویان دەوێت، دەبێ هەموو بەیعتی پێ بدەن، بە (طەلحە) و (زوبەیر)یشەو.

لەو کاتەدا (زوبەیری کوپی عەوام) ﷺ لە دەرەوی مەدینە بوو، سەبەئەکی بەصراییان نارد تا بیهێنێتەو، تا لە رۆژی هەینی دا ئامادەیی بەیعتی (عەلی) ﷺ بێت، ئەو بوو سەرکردەیی سەبەئەکانی بەصرە (حەکیمی کوپی جەبەلە) لەگەڵ کۆمەڵێکدا چوون بۆ لای و بەزۆری و بە زەبری شمشیر هێنایانەو، تا ئامادەیی کۆبوونەوێکەیی بەیعت بێت.

(طەلحەیی کوپی عەبدالله) ﷺ لە دەرەوی مەدینە بوو، سەبەئەکی کوفەییان نارد تا ئامادەیی بەیعتی (عەلی) ﷺ بێت لە رۆژی هەینی دا، ئەو بوو سەرکردەیی سەبەئەکانی کوفە (الاشتر النخعی) لەگەڵ کۆمەڵێکدا چوون بۆ لای و بەزۆری و بە زەبری شمشیر هێنایانەو تا ئامادەیی کۆبوونەوێکەیی بەیعت بێت.

لە رۆژی هەینی، (٢٥) ی ذی الحجة، سالی (٣٥)، هاوێلان لە مزگەوت کۆبوونەو، لەژێر پاسەوانی و دەسەلاتی سەبەئەکاندا بون کە بە شمشیرەو بەسەر سەریانەو وەستابون!!

(عەلی کوپی ئەبو طالب) ﷺ هات و چوووە سەر مینبەر و گوتی: خەڵکینە! ئەمە کاری ئێوەیە، کەس حەقی تێدا نیە، تەنها ئەو کەسە نەبێت کە ئێوە دەیکەن بە فەرمانرەوا و بەیعتی دەدەن.

دوینی لەسەر بڕیارێک یەكترمان بەجێ هێشت، ئەگەر ویستتان لەسەر بێت ئەو بۆتان دادەنیشم و بەیعتەم دەدەن و لەسەر بڕیارەکی دوینی دەپۆین، ئەگەریش ئەو بەباش نازانن، هەرکەسێک حەز دەکەن هەڵبژێرن، من هیچ شتێک لە دڵدا ناییت بەرامبەر بەکەس و، لەگەڵ ئێوەشدا بەیعتی دەدەم!!

هاوێلان وتیان: ئێمە لەسەر ئەو بڕیارە دوینین و رازین کە تۆ ببینە

عەلی کاروباری
جێنشین دەداتە
دەست ئەهلی حەل
و عەقد

فەرمانرەوای براداران، دەستت بێنە با بەیعتت بدەینی.

(عەلی) دانیشت بۆ بەیعت پێدان، ھاوێلانی بەرەو پیری چوون و

بەیعتیان پێدا.

ئەو ھاوێلانی ئەو کە خۆیان لە فیتنە کە بە دوور گرتبوو، وەک (سەعدی

کۆری ئەبو وەقاص) و (سەعیدی کۆری زەید) و (عبداللهی کۆری عومەر) و

(ئوسامە کۆری زەید) و (موحەممەدی کۆری مەسلەمە) و ئەوانی تر،

بەیعتیان پێدا - خوا لە ھەموویان رازی بێت.

بەم شێوەیە لە لایەن ھەموو ھاوێلانی ئەو بەیعت بە عەلی درا، کەسیان

لە بەیعت دوانە کەوتن، دواي ئەوان ھەموو خەڵکی بەیعتیان پێدا، لە گەڵ

ئەوانیشدا ھێزە سەبەئە کانیشت کە مەدینەیان داگیر کردبوو.

ھەندیک لە ھاوێلانی ئەو کاتی بەیعت پێدانە کە پێیان وت: بەیعتت

دەدەینی لە سەر بەرپاکردنی کیتابی خوا لە نزیک و لە دور، لە بەھیزی و

بێ ھیزی. ئەویش لە سەر ئەو بەیعتی ئی وەرگرت.

دواي ئەو خەڵکە کە بەیعتیان پێدا، ھەستا و تاریکی بۆ خەڵک دا

و، گوتی:

((خوای گەورە کیتابیکی رێنیشاندەری دا بە زانێوە، چاکە و خراپە

تێدا رونکردۆتەو، ئێوەش کار بە چاکە بکەن و واز لە خراپە بھێنن،

فەرەکان لە سەرتان پێویستە، بۆ خوا جێبەجێ بکەن، دەتانگەییەتی

بەھەشت.

خوای گەورە ھەندیک سنووری حەرام کردووە کە ئاشکران، سنووری

موسڵمانیشی لە سەروو ھەموو سنوورەکانی ترەو داناو، موسڵمانانیشی

بە دڵسۆزی و یەكخواپەرستی یەوہ پەيوەست کردووە.

موسڵمانیش ئەو کەسە کە موسڵمانان لە زمان و دەستی سەلامەت بن

تەنھا بە حەق نەبێت، ئازاردانی موسڵمانیش حەلال نیە، تەنھا بەو نەبێت

کە خوای گەورە لە سەری پێویست کردووە.

دهستپیشخه‌ری بکه‌ن له کاروباری خه‌لکیدا، تایبه‌تمه‌ندی هه‌ریه‌کیکتان مردنه، له‌راستیدا خه‌لکی له به‌رده‌متانه و رۆژی دوا‌ییش له پشته‌وه ده‌وره‌ی داو‌ن، جا باری خۆتان سوک بکه‌ن، پی‌ی ده‌گه‌ن، به‌لام خه‌لکی چاوه‌پوانی دوا‌یینیان.

به‌نده‌کانی خوا! له به‌نده و زه‌وی خوا‌دا ترسی خواتان هه‌بی‌ت، ئیوه له هه‌موو شتی‌ک لی‌تان ده‌پرس‌ریته‌وه، هه‌تا له پارچه زه‌وی و ناژده‌لانی‌ش. گو‌پ‌رایه‌لی خ‌وای گه‌وره بن و له فه‌رمانی ده‌رنه‌چن، نه‌گه‌ر چا‌که‌تان دیت وه‌ری بگرن و، نه‌گه‌ر خ‌راپه‌تان دیت وازی لی‌بی‌نن.

خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَادْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾. بیر له‌و ده‌مه بکه‌نه‌وه که ئیوه له‌م ولاته‌دا که‌می‌کی بی‌ده‌سه‌لات بون “ترستان هه‌بو خه‌لکی‌تر ده‌رتان بکه‌ن و بی جی و‌پی بم‌یننه‌وه. په‌نای دان و یاری‌ده‌ی دان و سه‌رکه‌وتن و رۆزی پاک و په‌وای پی‌دان، به‌شکه شوکرانه‌ب‌ئیر بن. ﴿الأنفال/۲۶﴾»^۱

به‌یعه‌ته‌کی عه‌لی

به‌پی‌ی بنه‌ما

شه‌رعه‌کان

دروسته

به‌م شی‌وه‌یه به‌یعه‌تی (عه‌لی کو‌پی نه‌بو‌طالب) ﷺ ته‌واو بوو، به‌یعه‌تی‌کی راست و دروست بوو به‌پی‌ی بنه‌ما‌کانی ئی‌سلام و، له‌لایه‌ن نه‌ه‌لی پا‌ویژ و نه‌ه‌لی حه‌ل و عه‌قد له‌ مو‌س‌لمانان و، ه‌یچ یه‌کی‌ک له‌ خه‌لکی مه‌دینه له به‌یعه‌ته‌که به‌دوا نه‌که‌وت.

ده‌ست گرتنی سه‌به‌ئی‌ه‌کان به‌سه‌ر مه‌دینه‌دا و، هاتنه‌ ناو سو‌پا‌که‌یه‌وه له‌وه‌و دوا، ه‌یچ لی‌لی یه‌ک ناخاته به‌یعه‌ته‌که‌ی (عه‌لی) یه‌وه ﷺ، چون‌که پی‌ویست بوو به‌یعه‌ت به‌ فه‌رمان‌په‌وایه‌کی ب‌روا‌داران بدری‌ت، تا‌کو ده‌نگی مو‌س‌لمانان یه‌ک بخ‌ات و، کاروباریان به‌پ‌یوه بب‌ات، د‌وای نه‌وه‌ش یه‌ک‌لابی‌ته‌وه بو‌ لی‌پ‌رسینه‌وه داد‌گای‌ی‌کردن و س‌زادانی نه‌وانه‌ی هه‌ستان به‌ خ‌راپه‌کاری و، کوشتنی (عو‌سمان) ﷺ.

مادام ئەوانەى ھەلىيانبژارد و پىي رازى بون و بەيەعتيان پيدا خاوەنى کارەكە بون و، ئەھلى ھەل و ھەقد و راويژ لە ھاوھەلان بون، كەواتە بەشيۆھەكى شەرى و دروست بوەتە جينشين.

عەلى داوى جينشينايەتى
 ۋا دەبينان شان دانەبەرى (عەلى) ﷺ بۆ جينشينايەتى، داوى داواكارى و سووربونى گەرەھاوھەلان و مۇسلمانە چاكەكان بوو، داوى ئەوھى رەتى كەردەوھ و لەخۆى قەدەغە كرد، بەلام لە كۆتاييدا ھاتە سەر وىست و ئىرادەى ئەوان! ئەو داوى جينشينى نەكرد و، نەيوست و ھەولەى بۆ نەدا، پىلانى لەسەر (عوسمان) ﷺ نەگىرا تا جينشينايەتى پىي بگات، ھەك ھەندى لە ميژوونووسە درۆزنە دەمەلەستەكان ھەلى دەبەستن!!

رازىبونى بە جينشينايەتى بۆ پاراستنى بەرژەوھەندى
 ۋا دەبينان رازىبونى (عەلى) ﷺ بە جينشينىتى، داکۆكى كردن بوو لە رزگارکردنى مۇسلمانان و، كۆكردنەوھى قەسەيان و، چارەسەرى گرتەكەيان، دەيزانى كە جينشينايەتى لەدەستدانە نەك دەستكەوت، ئوممەت و قوربانى دان لەپىناويدا بوو
 تىكۆشانە نەك قازانچ، دەرەسەرى و ماندوبونە نەك بەرژەوھەندى و سودوھەرگرتن!.

(عەلى) ﷺ بە ھەرگرتنى جينشينايەتى، دەيزانى ئەوھى پىي ھەلدەستىت چىيە، ھەستى بە مەترسەيەكەى دەكرد، سەرەنجامەكەى لەبەرچاوبوو، رازىش بوو بەم رىگە سەخت و دپكاويەدا گوزەر بگات و، بە ھەموو شتىك قوربانى بدات بۆ بەرژەوھەندى ئوممەتەكەى.

(عەلى كۆرى ئەبو طالب) ﷺ دەيتوانى دەست لە كارەكە بكيشيئەوھ و، دورەپەرەيزى ھەلبژيئى- ھەرەك چۆن ھاوھەلە بەرەيزە پايەبەرەزەكان كەرديان- و بەمەش ھەسانەوھ و سەلامەتى و رزگاربونى بۆ خۆى ھەلدەبژارد، ئەگەر بشى كەردبايە گوناھبار يان كەمتەرخەم نەدەبوو.

بەلام كى بۆ ئوممەت دەبى؟ كى بۆ يەكخستنى دەنگيان دەبى؟ كى بۆ بەرپۆھەبردنى كاروباريان دەبى؟

(عەلى) ﷺ بە ھەرگرتنى جينشينايەتى، سەختەين چارەسەر و، توندترین لای ھەلبژارد و، بەرژەوھەندى ئوممەتى خستە سەرەوھى

به‌رژوه‌ندی تاییه‌تی خوئی، به‌مه‌ش جینشینیه‌که‌ی قوربانیدانیکی مه‌زن بوو!!!

کاتی به‌یعه‌ته‌که‌ی (عه‌لی) ﷺ ته‌واو بوو، سه‌به‌ئیه‌کان پییان وت:

خُذْهَا إِلَيْكَ وَاحْذَرْنَ أَبَا الْحَسَنِ إِنَّا نُمِرُ الْأَمْرَ إِمْرَارَ الرَّسَنِ
صَوْلَةَ آسَادٍ كَآسَادِ السُّفَنِ بِمَشْرِفِيَّاتِ كَعُذْرَانِ اللَّبَنِ
وَنَطْعُنُ الْمُلْكَ بِلَيْنِ كَالشُّطَنِ حَتَّى يَمُرَّنَ عَلَى غَيْرِ عَنَنِ

به‌مه‌ش رایان گه‌یاند که چونه‌ته ناو سوپای (عه‌لی) یه‌وه ﷺ و سه‌ربازی ئه‌ون، گوپ‌رایه‌ل و ملکه‌چی ئه‌ون، له‌گه‌لیدا جه‌نگی ئه‌وانه ده‌که‌ن که له‌فه‌رمانی دهرده‌چن و دژئی ده‌وه‌ستن.

ئه‌وان به‌م کاره‌یان به‌رژوه‌ندی خو‌یان ده‌ویست، تا موسلمانان لییان به‌ئاگا نه‌یه‌نه‌وه و نه‌توانن لییان پیرسنه‌وه و له‌سه‌ر کوشتنی (عوسمان) ﷺ، سزایان بده‌ن.

ئهمه‌ش بنه‌ره‌تی گرفته‌که‌ی (عه‌لی کوپ‌ی ئه‌بوطالب) ﷺ بوو، که بووه هوئی جیاواز بون له‌گه‌ل (معاویه) و، پاشان (طه‌لحه) و (زوبه‌یر) ﷺ و، پاشان روودانی چهند جه‌نگیک..

(عه‌لی) ﷺ به‌م شیویه وه‌لامی وته‌که‌ی پیشووی سه‌به‌ئیه‌کانی دایه‌وه:

إِنِّي عَجَزْتُ عَجْزَةً لَا أَعْتَذِرُ سَوْفَ أَكَيْسُ بَعْدَهَا وَأَسْتَمِرُّ
أَرْفَعُ مِنْ ذِيْلِي مَا كُنْتُ أَجْرُ وَأَجْمَعُ الْأَمْرَ الشَّتِيَّتِ الْمُتَشِيرُ
إِنْ لَمْ يُشَاغِبْنِي الْعَجُولُ الْمُتَّصِرُ أَوْ يَثْرُكُونِي وَالسَّلَاحُ يُبْتَدِرُ

له‌ماوه‌ی نیوان کوشتنی (عوسمان) ﷺ و به‌جینشین بونی (عه‌لی) دا ﷺ، (نوعمانی کوپ‌ی به‌شیری ئه‌نصاری) له‌مه‌دینه به‌ره‌و شام دهرچوو بو‌لای (معاویه) ﷺ و، ئه‌و کراسه‌ی (عوسمان) ی له‌گه‌ل خوئی برد که کاتی کوژرانی له‌به‌ریدابوو، که به‌خوین بوو، هه‌روا په‌نجه‌کانی (نااله‌ی) خیزانی

(عوسمان) یشی لەگەڵ خۆی برد که لەکاتی بەرگری کردن له (عوسمان) بڕابوو.

(موعاویە)ش ڕاسەکهی (عوسمان) و پەنجەکانی (نائله)ی له مزگەوت هه‌لواسی و موسلمانانیش له دیمه‌شق ده‌هاتن و کاری تێده‌کردن و بۆ خەلیفه‌ شه‌هیده‌که‌یان ده‌گریان!

به‌لێنیان دده‌ا که تۆله‌ی (عوسمان) بسه‌ننه‌وه‌ و، تۆله‌ له‌و خه‌وارچه‌ سه‌به‌ئیانه‌ بکه‌ننه‌وه‌ که کوشتویانه‌.

له‌و هاوه‌له‌ به‌پێزانه‌ی که له دیمه‌شقه‌دا هانی تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ له‌ بکوژانی (عوسمان)یان دده‌ا: (عواده‌ی کوپی صامیت) و (ئه‌به‌ده‌رداء) و (ئه‌بو ئومامه‌ی باهلی) بوو.

کاتی (عه‌لی) به‌یعه‌تی پێدرا، (طه‌لحه‌) و (زوبه‌یر) و هه‌ندێ هاوه‌لی تر چوونه‌ لای و پێیان وت: ئێمه‌ کاتی به‌یعه‌تمان به‌تۆ دا مه‌رجمان ئه‌وه‌بوو که سنووره‌کان (حدود) به‌رپا بکه‌یت، ئه‌وانه‌ش کۆمه‌لی خه‌وارچه‌کان و به‌شدارییان له‌ کوشتنی (عوسمان)دا کردوه‌، ده‌مانه‌وێت هه‌دیان له‌سه‌ر جێبه‌جێ بکه‌یت.

(عه‌لی) وه‌لامی دانه‌وه‌: بڕاکانم! من بێ ئاگا نیم له‌وه‌ی ئێوه‌ ده‌یزانن، به‌لام چی بکه‌م له‌گه‌ڵ ئه‌م کۆمه‌له‌ پیاو کوژه‌، له‌کاتیکدا ئه‌وان ده‌ستیان به‌سه‌ر مه‌دینه‌دا گرتوه‌، ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌رماندا هه‌یه‌ و ده‌سه‌لاتمان به‌سه‌ریاندا نیه‌، ناتوانین روبه‌پروویان ببینه‌وه‌ یان ناپه‌زاییان به‌رامبه‌ر ده‌برین، جا چۆن ده‌توانین لێیان بپرسینه‌وه‌ یان سزایان بده‌ین؟ که‌ هیژیکیشمان نیه‌ بۆ روبه‌پرووبونه‌وه‌یان؟ هه‌روه‌ها به‌نده‌کانیشتان له‌گه‌ڵیان هه‌لساونه‌ته‌وه‌، ده‌شته‌کیه‌کانیشتان چوونه‌ته‌ ریزی ئه‌وانه‌وه‌، ئه‌وانه‌ له‌ناو ئێوه‌ و چییان بویت به‌سه‌رتان دێن و، چییان بویت پێتانی ده‌که‌ن!!

ئایا هه‌چ بواریک ده‌دۆزنه‌وه‌ بۆ جێبه‌جێ کردنی ئه‌وه‌ی ده‌تانه‌وی؟ ئایا ئێستا توانای لێپرسینه‌وه‌ و سزادانی ئه‌وان لای ئێمه‌ ده‌بین؟

طه‌لحه‌ و زوبه‌یر
داوای سزادانی
بکوژان له‌ عه‌لی
ده‌که‌ن

وه‌لامی عه‌لی بۆیان
و به‌لگه‌ی
دواخستنی

پاشان (عەلی) بە (طلحە) و (زوبەیر) ﷺ و ئەوانە ی لەگەڵیاندا بون وتی:
سویند بەخوا (ان شاء الله) هەمان رای ئیووم هەیه، لەووی دەیلین
لەگەڵتاندام، بەلام کاری ئەو خەواريجانە کاری نەقامیە و، هیزیان هەیه و،
لایەنگریان لەگەڵدایە و، لە ولاتانەو یارمەتیان بو دیت! ئیمەش لەژێر
هیزی ئەوانداین!!

ئەگەر من بە رای ئیووم بکەم و ئەم کارە بوروژینم و پەلەبکەم لەعەلی خەلک دەکاتە
جیبەجی کردنی حەد لەسەریان، ئەوا خەلک دەبنە سێ بەشەو، بەشیکی
هەمان رای ئیوویان دەبیت و ئامارە بە پەلەکردن لە سزادانیان و
جیبەجی کردنی حەد لەسەریان دەکات.

بەشیکیش هەمان رای ئیوویان نیە و، بەلکو لەگەڵ خەواريجەکانە و
سەریان دەخات.

بەشیکیش لەسەرخوویی و پەلەنەکردن لە سزادانیان بەچاک دەزانێ و،
داوای ئەو دەکات چاوەروان بکریت تا خەلکەکە هیمن دەبنەو و دلەکان
دەگەڕێنەو شوینی خویان و، ئەم تەم و مژە دەپەرۆیتەو، ئەوکاتە هەق
دەسەنریت و حەدەکان جیبەجی دەکریت.

جا لیم بێدەنگ بن و مۆلەتەم بدەن هەتا بارودۆخەکە هیمن دەبیتەو،
داوای ئەو بگەڕێنەو تا حەدیان لەسەر جیبەجی بکەین.^۱

هاوێلان لە مەدینە بوون بە دوو بەشەو: بەشیکیان لەگەڵ بۆچونی
(عەلی کوپی ئەبو طالب ﷺ) بون و دەیانوت: ئیمە ئیستا ناتوانین بەسەر ئەم
کۆمەلە شەپەرەنگیزە ی بکوژانی عوسمان دا سەرکەوین، لەبەر ئەو
سزادانیان و جیبەجی کردنی حەد لەسەریان دواوەخەین تا ئەوکاتە ی بەهیز
دەیین.

بەشەکە ی تریان رایان وابوو کە حەدیان لەسەر جیبەجی بکریت و
دوانەخریت، ئەنجامەکەشی هەرچیک بیت.

(طەلحە) و (زوبەیر)یش ﷺ لەگەڵ بەشی دووەمدا بون.	
لەبەرامبەر پێداگیری ئەو ھاوولانەى خواھنى راي دوھم بوون كە دەبێ	پەتکردنەوێ
پەلەبكات لە جیبەجێکردنی سنوورەکان لەسەر بکوژانی (عوسمان) ﷺ،	فەرمانی عەل بە دەرچوونی
(عەل) لە رۆژی سییەمی جێنشینایەتیەکییدا دەرچوو بۆ ناو خەلکەکە و	دەشتەکیەکان
پێی وتن: ئەو دەشتەکیانەى لە مەدینە کۆبونەتەو لەناو خۆتان	لە مەدینە
دەریانکەن.	
ئەو دەشتەکیانەى كە لەكاتى كۆژانى (عوسمان)دا لە بیابانەو ھاتبون	
بۆ مەدینە، فەرمانی پێکردن بگەڕێنەو بۆ شوێنەکانی خۆیان و، پێی وتن:	
ئەى دەشتەکیەکان! بگەنەو بە ئاوەکانتان.	
خەوارىجە سەبەئەکان ئەم فەرمانەى ئەمیری پڕووادارانیان رەت کردەو	
و، بە ھەنگاویکی ئەویان دانا تا ھەرچی و پەرچی و خەلکە سادەکیان ئی	
جودا بکاتەو و بۆیان یەکلاییتەو و، تۆلەیان ئی بستیئیتەو-کە	
ھەرواش بوو!... جا ھانی دەشتەکیەکانیان دا کە دەرئەچن و سەرپێچی	
بکەن، ئەوانیش بەقسەیان کردن.	
(عەل) ﷺ کە بیانی سەبەئى و دەشتەکیەکان بەدەنگیەو نەھاتن، بە	عەل نیشانی
سەغڵەتیەو گەرایەو مائەو، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ و ھەندیک لە	ھاوولانی دا کە لە بەرامبەر
ھاوولانی پیغەمبەری خوا ﷺ چوونە لای.	سەبەئەکاندا
پێی وتن: بینیتان؟ ئەو ئیو و ئەو تۆلەکەتان، دەبیستینەو، ئەوانە	دەستەوسانن
بکوژن! وتیان: ناتوانین!	
ئەویش وتی:	
وَلَوْ أَنَّ قَوْمِي طَاوَعْتَنِي سَرَّاهُمْ أَمَرْتُهُمْ أَمْرًا يُدِيحُ الْأَعَادِيَا	طەلحە و زوبەیر
دواى ئەو (طەلحە) ﷺ پێی وت: ئەى ئەمیری پڕوواداران! ریم بدە بچم بۆ	داواى دەرچوون
بەصرە، تا لەوئ هیز و سەرباز و ئەسپت بۆ بێنم یارمەتیت بدەن، تا	دەکەن بۆ
بەسەر ئەو خەوارىجە یاخیوانەى مەدینەیان داگیرکردو زال بیت.	مێتانی سەرباز
(زوبەیر) ﷺ پێی وت: ئەى ئەمیری پڕوواداران، ریم بدە بچم بۆ کوفە، تا	
لەوئ سوپا و سەربازت بۆ بێنم یارمەتیت بدەن.	

(عەلی) ﷺ بە ھەردووکیانی وت: ھەرفەتەم بێر لە قەسەکانتان بکەمەوہ!^١

ئەوانیش لەسەر داواکردنی ھەرفەت گەلەییان لێی کرد و، دەیانویست رییان بدات تا بچن بۆ بەصرە و کوفە سەرباز بیئن، تا لە چنگی سەبەئەکان رزگاریان بێت و پەلەبکەن لە جێبەجێکردنی ھەدەکان لەسەریاندا!

ئەم ھەلویست و گەفتوگۆیە نیوان ئەو دووانە و (عەلی) ﷺ سەرھەتای ناکۆکی بۆچونەکانی نیوانیان بوو، ئەوان دەیانویست پەلەبکری لە سزادانی بکوژەکان و ئەویشت دەیویست چاوەڕوان بکری ھەتا بارودۆخەکە ھێمن دەبێتەوہ.

پاشان رووداوەکان بەدوای یەکدا ھاتن و ناکۆکیەکان کەلەکە بون و (عەلی) یان سەرقال کرد لەوێ بتوانی ئەم ئەرکە ئەنجام بدات، بەجۆریک بەدریژایی جێنشینێکە ی بۆ یەکلانەبووہ.

لە رۆژانی یەکەمی جێنشینێکە (عەلی) ﷺ، (موغیرە) کۆری شوعبە) ﷺ چووہ لای وەک ئامۆزگاریکار پێی وت: ئەمیری برواداران! تۆ مافی گوێرایەلی و ئامۆزگاریت لەسەرم ھەیە" پەلە مەکە لە لادانی ئەو والییانە (عوسمان) لەسەر ولاتەکان دایناون، (موغیرە) لەسەر شام بەیئەو و مەیگۆرە، (ئەبن عامر) لە بەصرە بەیئەو و مەیگۆرە، والییەکانی تریشت لەسەر ولاتەکانیان بەیئەو، دوای ئەوێ گوێرایەلت دەبن و بەیعتت پێ دەدەن، بە خۆیان و سەربازەکانیانەوہ، ئەو ئەوکاتە دەکری یان بیانھێڵیتەوہ و یان بیانگۆریت!

بۆچونەکی (موغیرە) ﷺ راست و دروست بوو.

(عەلی) ﷺ پێی وت: لێم گەرئ با تەماشای بکەم و بیربکەمەوہ!

(موغیرە) ﷺ گەلەیی لە (عەلی) ﷺ کرد، چونکە یەکسەر بۆچونەکی بە گەلەیی کردنەوہ دەگەرێتەوہ

وهرنه گرت و راسته وخۆ کاری پێ نه کرد، به دلشکاوی چوووه دهره وه.
له رۆژی دواى ئه وه چوووه لای وئهمجاره یان ئامۆژگاریکار نه بوو،
بۆیه بۆچونه که ی دوینی هه لوه شانه وه پێ و ت: من وای ده بینم که
په له بکهیت له له کارخستنی (موعاویه) و (ئین عامر) و والیه کانی دی و،
داوای به یه تیان لی بکهیت، تا بزانی ت کئ له گه لتدایه و کئ له گه لتدا نیه،
تا بزانی ت کئ گوێ پرایه له و کئ گوێ پرایه له نیه.

کاتی (موغیره) ﷺ له لای (عهلی) چوووه دهره وه وتی: سویند به خوا
دوینی ئامۆژگاریم کرد، کاتی که وهری نه گرت ئه مپۆ فیلم لی کرد.^١
(موغیره) ﷺ به تورپیهی له مه دینه به رهو مه که که وته پێ، پاشان چوو بۆ
طائف، له هه موو فیتنه یه که خۆی به لا دا، له گه ل هیچ لایه که له لایه نه کان
نه بوو: نه له گه ل (عهلی) بوو، نه له گه ل (طه لحه) و (زوبه یی) بوو، نه له گه ل
(موعاویه) بوو، خوا له هه موو ها وه لآن رازی بی ت.

ئین عه باس پاش دهرچوونی (موغیره)، (عبداللهی کوپی عه باس) ﷺ چوو بۆ لای
پرسیار له بۆچونی (عهلی)، پرسیا ری دهرباره ی قسه کانی (موغیره) لی کرد.

موغیره ده کات (عهلی) ﷺ وتی: دوینی هات و ئه وه ها و ئه وه های و ت، ئه مپۆ هات
ئا وه ها و ئا وه های و ت!

(ئین عه باس) ﷺ وتی: ئه وه ی دوینی ئامۆژگاری کردووی، به لام ئه مپۆ
فیلمی لی کردووی ت!!

(ئین عه باس) ﷺ راستی و ت، به لکو ئه وه بوو که (موغیره) پرایگه یاند.
(عهلی) به (ئین عه باس) ی و ت ﷺ: تو رات چی یه؟
(ئین عه باس) ﷺ ئامۆژگاری کرد و وتی: کاتی (عوسمان) کوژرا، یان
پیش کوژرانی، پام وابوو که له مه دینه دهر بچیت و، بچیته ماله که ت له
مه که که و دهرگا له سه ر خۆ ت دا بخه ی ت.

که موسلمانان له ناو خۆیان ده شیوان، له تو زیاتر که سیان نه ده دیته وه
و، ده هاتن بۆ لات و تکیان ده کرد که جینشینی بگریته ده ست.

به لّام ئیستا، دواى ئه وهى، ئه وهى روویدا روویدا، پاش کوژرانی
(عوسمان) ﷺ، هه ندی له به نی ئومه ییه به کوشتنی (عوسمان) تاوانبارت
ده کهن و، وا هه لده به ستن که ده ستت له و کاردا هه بووه، ئه مه ش له ناو
خه لکدا بلاو ده که نه وه.

ئه وانه ش هه مان داواکاری به شیك له خه لکی مه دینه - وهك (طه لّحه) و
(زوبه ییر) ﷺ - یان هه یه له په له کردن له سزادانی بکوژانی (عوسمان) و،
تۆش ناتوانیت ویسته که یان جیبه جی بکه یت.

ئین عه باس ئاماژه

به هێشتنه وهی
والیه کانی عوسمان
ده کات

ئه میری بروداران! واده یینم که والیه کانی (عوسمان) ﷺ له سه ر کاری
خویان به ییلتیه وه، به تایبه تی (موعاویه) له سه ر شام به ییلتیه وه، ئه گه ر ئه وه
نه که یت، ده ترسم گوێرایه لّت نه بن و له فه رمانت ده ربچن و به کوشتنی
(عوسمان) تاوانبارت بکه ن.

عه لی هه موو
والیه کانی عوسمان
له کار ده خات و
خه لک به ش به ش

له وه لّامی ئاماژه که ی (ئین عه باس) دا ﷺ - که هه مان رای پیشتوی
(موغیره ی کوپی شعبه) ﷺ بوو - (عه لی) وتی: هه ر ده بیّت والیه کان
بگوپریّت و، والی دیکه له سه ر ولّته کان دابنری.^۱

بون

والیه تازه کان بو شوینی کاره کانیا ن به ریکه وتن، هه بوو کاره که ی
که وته ده ست و بو ی چوو ه سه ر، هه شبوو ریگری کرا له گه یشتن به
کاره که ی.

طه لّحه و زوبه ییر له
عه لی جودا ده بنه وه

موسلمانان له ولّته کان به ش به ش بون، هه بوو به یعه تی به (عه لی) دا و
چوو ه ژیر فه رمانیه وه، هه بوو رایده گه یاند که ناچیته ژیر فه رمانیه وه تا
بکوژه کانی (عوسمان) ﷺ سزا نه دات، هه بوو چاوه پوانی ده کرد تا بزانی
کاروباره که به چی ده گات.

(موعاویه) ش ﷺ له وانه بوو که سه ریچی راگه یاند تا حه د له سه ر
بکوژانی (عوسمان) ﷺ جیبه جی ده کریّت.^۲

۱ - تأریخ الطبری ۴ : ۴۳۸-۴۳۹.

۲ - سهیری درّیژه ی ئه مه له (تأریخ الطبری ۴ : ۴۴۲-۴۴۴) بکه.

كاتى (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ لەسەر خۆی (عەلى) یان بىنى لە سزادانى بكوژانى (عوسمان) ﷺ، گله بىيان لىكرد و رایەكەیان بە راست نەزانی و بۆچونەكەیان وەرنەگرت، پاشان وایان بەباش زانى لىی جودا ببەنەو، داواى مۆلەتیان لىی كرد تا بچن بۆ (عومرە)، ئەویش مۆلەتى دان.

(طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ مەدینەیان بەجى هیشت بەرەو مەككە بەرپێكەوتن بۆ بەجى هینانى (عومرە)، لەوى چاویان بە دایكى ئیمانداران (عائیشە) كهوت، كه هەر لە كاتى جیبەجى كردنى پەرسستشەكانى حەجەو، تا ئەو كاتە لە مەككە مابووە.

كاتى (موعاویە) ﷺ لە شام رایكەیاندا كه لەگەڵ بۆچونەكەى (عەلى) دا حەسەنى كورى ئاماژەى نەجەنگان نیه و، بەیعهتى پى نادات تاوەكو سزای بكوژانى (عوسمان) ﷺ نەدریت، (عەلى) ﷺ پىی وابوو كه دروست نیه بۆ (موعاویە) و سەربازەكانى وا لەدژى موعاویەى بۆ دەكا بكن، بەیعهت دان بە ئەمىرى برواداران واجبە، پىویستە لەسەر ئوممەت گویرايەل و ملكەچى بن و، نابیت دارى گویرايەلى لەت بكریت.

هەرچەندە (موعاویە) ﷺ و خەلكى شام ئەمەیان بە ئیجتهااد كرد، بەلام بۆچونەكەیان لەلاى (عەلى) قبول نیه، لەبەر ئەو پىویستە بگێردرینهو، ژیر گویرايەلى ئەمىرى برواداران و یاخى بونەكەیان نەهیترى.

لەبەر ئەوەى خەلكى شام لە فرمانى (عەلى كورى ئەبو طالب) ﷺ دەرچوون لە زوبەیر و عائیشە لە فرمانى عەلى دەرچوون لە دژیان ئامادەكرد، جا داواى لە والیهكانى بەصرە و كوفە و میصریش كرد كه خەلك ئامادەبكەن بۆ جەنگان لەدژى خەلكى شام.

(حەسەن) كورى كورى ﷺ چوو لەلاى و داواى لىكرد كه لەسەر خۆ بیت و دەست بە جەنگان لەدژى خەلكى شام نەكات و، نەرم و نىان بیت لەگەڵیان، ئەوانە داواى نەمانى گومانەكان دینه ژیر فرمانیەو، بەلام (عەلى) قسەكەى رەت كردهو، هەروەك قسەى ئەوانى تریش رەت كردهو كه هەمان

ئامازەكەى (حەسەن)یان پێدا، وەك (زیادی كۆرى حەنظەلەى تەمىمى).^۱
 پێش ئەوەى (عەلى) ﷺ بکەوێتە رێ بۆ جەنگى خەلكى شام، چەند
 هەواڵێكى بێزاركەرى لە مەكەوه پێگەيشت، كە (طەلحە) و (زوبەير) و
 (عائيشە) ﷺ كۆبۆنەتەوه لەسەر ئەوەى داوا لە (عەلى) بکەن پەلەبكات لە
 سزادانى ئەو بکوژانەى ئیستا لەناو سوپاكەيدان.

لەسەرخرۆبى و دواخستن لە جێبەجێکردنى حەد و بەجێهێنانى ئەو
 ئەركەيان لەسەر (عەلى) ﷺ گرتبوو، بەلگە و ئیجتهااد و بۆچونەكەيان لەوهدا
 پەسەند نەكرد.

ئەم ئیجتهاادەيان واى لێکردن كە داواى پەلەكردن لەو كارە لە (عەلى)
 بکەن و، هانى خەلك بەدن بۆ داواکردنى ئەو كارە و، خەلك كۆبکەنەوه و
 كۆمەليان بکەن و بۆ ئەو مەبەستە بيانوروژيێن، تا فشار بخەنە سەر (عەلى)
 و داواى جێبەجێکردنى حوكمى خواى ئى بکەن بەسەر بکوژەكاندا، واى
 لێهات (عائيشە) وتارى بۆ موسلمانان دەدا و هانى دەدان بۆ داواکردنى
 سزادانى بکوژەكان.

خەلك لە مەككە لە دەورى (طەلحە) و (زوبەير) و (عائيشە) ﷺ كۆبۆنەوه
 و هەموو رێكەوتن لەسەر داواکردنى ئەمە لە (عەلى) و، رايان هاتە سەر
 ئەوەى بۆ ئەم مەبەستە بەرهو بەصرە دەريچن.

عائيشە لەسەر

حوشترەكەى

لەگەڵ طەلحە و

زوبەير بەرهو

بەصرە بەرپێ

دەكەون

حوشترێكیان بۆ (عائيشە) ئامادەكرد، كە ناوى (عەسكەر) بوو، تا بۆ
 بەصرە سواری بێت، ئەو حوشترە (يەعلى كۆرى ئومەييە) لە يەمەن
 كړپيووى، داىكانى دىكەى برپواداران رازى نەبون لەگەڵ (عائيشە) بەرهو
 بەصرە دەريچن، (طەلحە) و (زوبەير) و (عائيشە) ﷺ و ئەوانەى لەگەلياندا
 بون بەپەلە بەرهو بەصرە كەوتنە رێ.

(عائيشە) -خواى ئى رازى بى- دەيوت: (عوسمان) بە ستم لێكراوى
 كوژدا، كاروبار راست نابێتەوه هەتا فەرمان و دەسەلات بەدەست ئەو

ئاژاوهچی و خەواريجانهوه بێت، جا داواى خويىنى (عوسمان) بکەن، سزای بکوژەکانى بدهن، ئىسلام سەرپەرز دەکەن.

جێنشینایەتى عەلى رەت ناکەنەوه، به لکو داواى جێبه جێ کردنى خەد دەکەن

مەبەستى دیاریکراوى (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) ﷺ: داواکردنى خويىنى (عوسمان) ﷺ، و داواکردن لە (عەلى) ﷺ بە دادگایى کردن و سزادانى بکوژەکان و، تۆلەسەندنەوه لێیان لەسەر تاوانەکیان بوو.

فەرمانپەرەى (عەلى) یان ﷺ رەت نەکردبووه و، بەیعتەکیان بوى نەشکاندبوو، و داواى لابردن و لەکارخستنیان نەکردبوو، لە فەرمانى دەرئەچووبون.

بە لکو لێى پازى نەبون، بەهۆى دواکەوتنى لە سزادانى خەواريجە بکوژەکان و، رازىبونی بەوهى لە سوپاکەیدا بن.

(عەلى) بەم هەلویستەى (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) ﷺ رازى نەبوو، هەرەکو لەوهو پێش لە هەلویستى (موعاویە) ﷺ و شامییەکان رازى نەبوو، و، بە یاخىبون لە ئەمیری پرۆاداران و دەرچوون لە فەرمانى و پەرتهوازەکردنى موسلمانانى دانا.

پێى وابوو دەبێت ئەم یاخیبون و دەرچوونە لابریت و جەنگ لەگەڵ ئەو هاوێلانە بکریت هەتا دەگەرێنەوه بۆ گویراپەتێ و ریزی کۆمەل، داواى ئەوه یەکلە دەبێتەوه بۆ سزادانى بکوژانى (عوسمان) ﷺ.

بەهۆى دەرچوونى (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) ﷺ، (عەلى) ﷺ خۆى ناچاربوو جەنگى سەرپێچیکارانى لە شام دوابخات و، دەست بکات بە جەنگ لەگەڵ سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ بۆ گێرانهویان بۆ ژێر فەرمانى خۆى.

بەرەو جەنگیان دەجێت

عەلى، (عبداللەى کوپرى عومەر) ی بانگ کرد ﷺ و هانیدا تا لەگەڵى دەرچیت بۆ جەنگى یاخیبوان، (عبداللە) ئەوهى رەت کردەوه و، پێى وت: بە لکو من پیاویکم لە خەلکى مەدینە، لێیان دانا پریم، ئەگەر دابنیشن دادەنیشم، ئەگەر دەرچن دەر دەچم.

(عەلى) ﷺ هانى هاوێلان دا لەگەڵیدا دەرچن و فەرمانى پێکردن

دوابەدوای گوێڕایەڵی و بەیەتییەدانی پیشوویان سەریشی بخەن، بە گوێڕایەڵییان رازی نابێ هەتا لەگەڵی هەلنەستن و بەسەری نەخەن و، لەگەڵیدا جەنگی ئەوانە نەکەن کە دژی وەستان و سوپایان بۆ جەنگ کردنی نامادەکردووە!

بەلام زۆربەی هاوێڵان بەچاکیان نەزانی لەگەڵی دەرچەن بۆ جەنگی ئەو برایانەی کە لە بۆچون و ئیجتەدادا جیاواز بەیەکن، وەک (طەلحە) و (زوبەیر) و (موعاویە) رضی اللہ عنہ، بەباشیان نەزانی موسلمانان خۆبەخۆ بجەنگین، ئەو روداوێکە لەدوای یەکانەیی نیوان عەلی و سەریچیکارانیا بە فیتنە و ئاژاوە دانا، کە تێکەڵ بونی دروست نیە، ئەوەبوو خۆیان بەدوور گرت و بەشدارییان نەکرد.

(شەعبی) دەلیت: سویند بەو خواپەیی کە هیچ پەرستراویک نیە ئەو نەبیّت، لە هاوێڵانی بەدر تەنها شەش کەس لە فیتنەکەدا لەگەڵ (عەلی) دەرچوون و حەوتەمیان نەبوو، یان حەوت کەس بون و هەشتەمیان نەبوو.^١ موسلمانان سەرسام و دوودل بوون، ئایا لەگەڵ (عەلی) رضی اللہ عنہ بجەنگن کە خاوەنی فەرمانە و سەریچیکاران بگەرێننەو ژێر فەرمان؟ یان جەنگی سەبەئیە تاوانبارەکانی بکوژانی (عوسمان) رضی اللہ عنہ بکەن کە لە ریزی سوپاکە (عەلی) دان، بەمەش ئەوان جەنگی (عەلی) ئەمیری برواداران دەکەن؟ یان خۆیان لە هەردوو کۆمەڵ دابڕن و، بەشداری ئەو فیتنە و ئاژاوە کوێرانەییە نەکەن؟

هاوێڵان بون بە سێ کۆمەڵەو "ئەگەریش زۆرینەیان ئەوانەبون کە سییەمیان هەلبژارد و خۆیان لە فیتنە و ئاژاوە دابڕی.

بۆ گێڕانەوێ سەریچیکارەکانی بەصرە بۆ ژێر فەرمانی خۆی، (عەلی) رضی اللہ عنہ بە سوپاکەییەو لە مەدینە رووی کردە ئەوێ، لەگەڵ ئەویشدا هەموو خەواریجە سەبەئیەکان کە لە مەدینە بون لەگەڵی دەرچوون و، لە

هاوێڵان سێ
کۆمەڵ بون،
زۆربەیان لەگەڵ
دانیشتمدا بون

سەرۆکی ھەمووشیانەو ھەیتانی گەورەیان (عبداللەهی کۆری سەبەء).

پیش دەرچوونی (عەلی) ﷺ لە مەدینە، (عبداللەهی کۆری سەلام) ﷺ پێی وت: ئەی ئەمیری برۆداران! لە مەدینە دەرەچۆ، سوێند بەخو ئەگەر لێی دەرچیت بۆ ناگەرێتەو، دەسەلاتی موسڵمانانیش ھەرگیز بۆ ناگەرێتەو.

عبداللەهی کۆری
سەلام نامۆزگاری
عەلی دەکات
دەرەچیت

(عەلی) کاری بە راویژەکی (ئین سەلام) نەکرد و رەتی کردەو.

(عەلی) ﷺ سوپاکە لە (رەبەزە) دامەزراند وەک خوێنامەکردنیک بۆ رویشتن بەرەو بەصرە، لەو (حەسەن)ی کۆری چوو لای و پێی وت: باوەکیان! من پێم وتی بەلام بەقسەت نەکردم، ئیستاش تۆ بەرەو عێراق دەرەچیت، بەیانی لە زەوی ونبوندا بەبێ پشتیوان دەکوژرێ!!

حەسەنی کۆری
عەلی گەیی لە
باوەکی دەکات

(عەلی) ﷺ پێی وت: چیت پێم وتو و بەقسەم نەکردیت؟

(حەسەن) ﷺ وتی: کاتی گەمارۆ خرایە سەر (عوسمان) پێم گوتی کە لە مەدینە دەرچێ، تاوەکو لەکاتی کوشتنی (عوسمان)دا لە مەدینە نەبیت، تا بەو تاوانبار نەکرێیت، پاشان ئەو رۆژە (عوسمان) کوژرا پێم گوتی بەیعت قەبوڵ نەکەیت ھەتا نوێنەری ھەموو شار و ولاتەکان دینە لات، دوای ئەو کاتی (طەلحە) و (زوبەیر) لە فەرمانت دەرچوون پێم گوتی لەمالی خۆت دانیش ھەتا چاک دەبنەو، ئەوا ئەگەر خراپەکاریەک بکەوتایە نیوان موسڵمانان، لەسەر دەستی کەسیکی دیکە دەبوو!!

عەلی بۆچوونی خۆی
بۆ دەخاتە روو

(عەلی) ﷺ وەلامی دایەو و وتی: بۆ ئەوکاتە (عوسمان) درابوو، ئیمەش وەک ئەو گەمارۆ درابووین، بۆ بەیعتەکە، فەرمان فەرمانی خەلکی مەدینە و، پێمان ناخۆش بوو کاروبارەکە بەزایەبچێ و موسڵمانان بێ پیشەوا بمیننەو. بەلام سەبارەت بە دەرچوونی (طەلحە) و (زوبەیر)، چی بکەم لەوێ لەسەرم پێویست بوو، ئەی داوام لێ نەکراو موسڵمانان ملکەچ بکەم و دەرچوان بگەرێنمەو؟ دەتەوێ چۆن بێ؟ ئایا دەتەوێ وەک ئەو کەمتیارە بێ کە چواردەورە دەگیرێت، پاشان پەلەکانی

دەکرێتەو و دەردەکرێت و راودەکرێت؟

ئەگەر بە ئەرکی خۆم هەلنەستم لەوانەی لەسەرم پێویست بوو لە
فەرمانڕەوایەتی موسڵمانان، ئەو کێ پێی هەلنەست؟^١

کاتێ (عەلێ) ﷺ لە (زوبەنە) بوو، (تاریقی کوڕی شەهاب) بەلایدا
تێپەڕی، کە سوپاکەیی بینی وتی: ئەو چییە؟ وتیان: ئەو ئەمیری
بروادرانە!

وتی: چی دەوێت؟

وتیان: (طەلحە) و (زوبەن) لە فەرمانی دەرچوون، ئەویش دەیهوێت
بیانگەرێنێتەو ژێر فەرمان!

وتی: إنا لله وإنا إليه راجعون! ئایا بچمە پال (عەلێ) و جەنگی ئەو دوو
پیاو و دایکی ئیمانداران بکەم؟ یان لە (عەلێ) جودا بيمهوه و لەگەڵی
نەجەنگیم؟ سوێند بەخوا ئەمە زۆر سەختە و، ئەوێش هەر سەختە!!!^٢

قسە و دودلییەکی (تاریقی کوڕی شەهاب) هەر ئەو بوو کە زۆری
موسڵمانان لە هەموو لایەک، لە هاوێ و شوێنکەوتوان دەیانبینی و
هەستیان پێدەکرد! ئایا لەگەڵ عەلێ جەنگن؟ یان لە دژی (عەلێ) جەنگن؟
یان دانیشن و پشتیوانی (عەلێ) نەکەن؟ هەموو ئەمانە شیرینترینیان تالە!

پیش گەشتنی سوپای (طەلحە) و (زوبەن) ﷺ بۆ بەصرە، (مەلیحی
کوڕی عەوفی سەلەمی) بەلایندا تێپەڕی و بە (زوبەن) و ت ﷺ: ئەبو
عبدالله! ئەو چیە؟

(زوبەن) ﷺ وتی: ستمیان لە ئەمیری برواداران (عوسمان) کرد و،

بەبێ هیچ تۆلە و بیانوویەک کوشتیان.

وتی: ئەوانە کوشتیان کی؟

(زوبەن) ﷺ وتی: ئاژاوەچیانی ولاتەکان و ئەو هۆزانە مەیلیان

١ - تاریخ الطبري ٤ : ٤٥٦ .

٢ - تاریخ الطبري ٤ : ٤٥٦ .

سەرسامی و

دودلی تاریقی

کوڕی شەهاب: لە

فیتنەدا چی بکات

نەم کارە

سەرسامی و

دودلی زۆری

موسڵمانانە

زوبەن

ئامانجەکیان بۆ

مەلیحی سەلەمی

روون دەکاتەو

بەلای ئەواندا بوو، لەگەڵ دەشتەکیەکان و کۆیلەکان کە پشتیوانیان کردن و سەریانخستن.

وتی: ئەو ئێوە چیتان دەوێ؟

(زوبەیر) وتی: بۆ ئەم کارە خەڵک هەڵدەستین و هانیان دەدەین، بۆ ئەوێ داوای خوینی (عوسمان) بکەن تا خوینی بەزایە نەچیت و ون نەبیت، چونکە بەزایەدانی، سووککردنی دەسلاتی خودایە لە ناومان، ئەگەر خەڵک لە نمونەیی ئەمانە دانەبرێن، ئەوا هیچ پیشەوایەکی موسڵمانان نامیێ ئەو دەستە خەڵکە نەیکوژن.

(مەلیح) وتی: سویند بەخوا وازمێنان لە خوینی (عوسمان) شتیکی قورسە، بەلام ئێوە نازانن ئەم کارە بەرەو کوێ دەروات!!!^۱

کاتی سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ گەیشتنە دەوروبەری بەصرە، والی بەصرە (عوسمانی کوپی حەنیف) بوو، (عوسمان) هاوێلی بەرپێز (عەمرانی کوپی حەصین)ی نارد تا هەوالەکە بزانێ.

(عەمرانی کوپی حەصین) دەربارەی هۆی هاتنی لەگەڵ ئەو سوپایەدا پرسبیری لە (عائیشە) کرد.

(عائیشە) -خوای لی رازی بێ- وتی: ئاژاوەچیانی ولاتان و لارو ویی هۆزەکان هیرشیان کردە سەر حەرەمی پیغەمبەری خوا ﷺ، کارەساتی ترسناکیان تیدا ئەنجام دا، بیدەچی و لەپڕی دەرچوویان تیا دا جیگیر کرد، بەمە نەفرەتی خوا و پیغەمبەرەکیان لەسەر پێویست بوو، بە ناهەق پیشەوای موسڵمانانان کوشت، بەمە خوینی حەرامیان هەلال کرد و، مالی حەرامیان تالان کرد و، شاری حەرام و مانگی حەرامیان هەلال کرد و، ناموس و نابرویان دراند و، لەناو خەڵکی مەدینە نیشتهجێ بون، ئەگەرچی خەڵکی مەدینە حەزبان بە مانەوێان نەبوو و، رەتیان دەکردنەو و، بەهۆی ئەوانەو زینان لیکەوتبوو، بەلام ناتوانن روبەرویان ببەنەو و دەریان بکەن، منیش دەرچووم بۆ ناو موسڵمانان تا پێیان رابگەیهنم کە

عائیشە کارەکە بۆ
عەمرانی کوپی
حەصین روون
دەکاتەو

ئەو خەلکە چی دەکەن و، چی پیویستە لەسەریان بۆ چاککردنی ئەم کارە بیکەن، ەک خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ زۆربە ی سرتەو چپەکیان بەهەری نیە، مەگەر باسی خیرات و کاری پەواو پیکهینانەوێ مەردم بئ (النساء/ ۱۱۴).

جا ئیمە بە چاکسازی هەلدەستین، و فەرمانی خوا و فەرمانی پیغەمبەرەکی ﷺ لەسەر گەورە و بچووک و، نێر و مێ جیبەجێ دەکەین. ئیمە فەرمانتان پی دەکەین بە چاکە و هانتان دەدەین لەسەری، یان ریگرتان ئی دەکەین لە خراپە و بۆ گۆڕینی هانتان دەدەین. کاتێ (عیمرانی کوری حەصین) گوێبیستی بیانووی (عائیشە) بوو رووی کردە (طەلحە) و پێی وت: چی تۆی هیناوەتە بەصرە؟ (طەلحە) ﷺ وتی: بۆ داواکردنی خوینی (عوسمان).

وتی: ئەو بەیعتت بە (علی) نەدا؟ (طەلحە) وتی: بەلێ بەیعتم پێدا و شمشیر لەسەر گەردنم بوو، من بەیعتەتەکەم بۆی ناشکینم و، جەنگی لەگەڵ ناکەم ئەگەر ریگە ی نیوان ئیمە و بکوژانی (عوسمان) نەگرت، ئیمە هیچمان ناوێت تەنها تۆلەسەندنەوێ لە بکوژانی (عوسمان) نەبیّت!

دوای ئەوێ (عیمران) چووێ لای (زوبەیر) ﷺ هەمان پرسپاری (طەلحە) ی لیکرد، (زوبەیر) یش هەمان وەلامی (طەلحە) ی دایەوێ.

(عیمرانی کوپی حەصین) گەڕایەوێ بۆ لای والی (عوسمانی کوپی حەنیف) و، راپۆرتی خوێ دەربارە ی ئامانجی (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) ی ﷺ پێشکەش کرد، پاشان پێی وت: سویند بەخوا جەنگ هەلتان دەتەکی ئی بە هەلتەکاندنیک ی دوورودریژ، دوای جەنگەکە ئەوێ لەئێو دەمی ئیتەوێ شتیکی زۆر ناھینیت!!!

(عوسمان) پێی وت: عیمران! پیم بلێ چی بکەم؟

وتی: من دانیشتووم، تۆش دانیشه!

(ئەین حەنیف) وتی: بەلکو رێیان ای دەگرم و جەنگیان لە گەڵ دەکەم
هەتا فەرمانی ئەمیری پڕوادران دێت.

سوپاکە (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ گەشتنە (مەربەد) ی تەنیش
بەصرە، (عوسمانی کوپی حەنیف) بۆیان دەرچوو تا نەهێلێ بچنە ناو
بەصرەو، ئەوانە ی هاتبون قسەیان کرد و هەوایی ئامانجەکانیان دا،
(طەلحە) قسە ی کرد و، (زوبەیر) قسە ی کرد و، (عائیشە) قسە ی کرد ﷺ.
موسلمانان جیا پرابوون، هەندیکیان پشتگیری (طەلحە)یان ﷺ کرد و
ئەوانەش کە لە گەڵیان چوونە ریزیانەو، هەندیکیش پشتیوانی ئەوانیان
نەکرد و لە گەڵ (عوسمانی کوپی حەنیف) مانەو و، هەندیکیش لە مائی
خۆیان دانیشتن!!!

لایەنگرانی (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ کۆبونەو و، لایەنگرانی (عوسمانی
کوپی حەنیف) یش کۆبونەو و، هەردو لا بەرامبەر یە کتر وەستان و، (فە
السکە) لە نێوانیاندا بوو، جا هیچ پێکدادانێک لە نێوانیان روی نەدا.

سەبەئییە بکوژەکانی (عوسمان) ﷺ کە لە بەصرە بون بە سەرکردایەتی
(حەکیمی کوپی جەبەلە) بەمە رازی نەبون.

(حەکیمی کوپی جەبەلە) و هەرچی لە گەڵیدا بوو لە سواری
و لاخەکانیان دەرچوون و لە (فە السکە) جەنگیان لە نێوان هەردوو لا
هەلگیرساند، (حەکیم) قسە ی ناشرینی بە دایکی ئیمانداران (عائیشە)
دەوت و جوینی پێدەدا، یەکیک لە موسلمانان رێگری ئەو ی لێکرد،
ئەویش یە کسەر کوشتی، ئافەرەتێکی موسلمانیش رێگری جویندانی لێکرد
ئەویشی کوشت.

بە دەستی سەبەئییەکان هەر لە بەیانییەو تا نیو پڕۆ جەنگ لە نێوان
هەردوو لا هەلگیرسا، لە هەردوو لا کوژاو و بریندار هەبوو.

پاشان هەندێ لە دانایان هەولیان دا بۆ راگرتنی جەنگ و رێکەوتنی

كاتى لەنيوانياندا، ھەردوو لا رىكەوتن لەسەر ئەوھى ھەرلایەيان لە شويىنى
خوى بمىنى و شەر بە لایەكى تر نەفرۆشیت.

لەسەر ئەوھ پىكھاتن كە (كەعبى كوپى سور) بنىرن بۆ مەدينە، تا
پرسىار دەربارەى بەيەتتى (طەلحە) و (زوبەير) بۆ (عەلى) ﷺ، و بارودۆخى
خەلكى مەدينە بكات، ئەگەر بە رەزامەندى خۇيان بەيەتتىان دابوو، ئەوھ
دەبى لە بەصرە دەربچن، ئەگەر بەزۆر بەيەتتىان دابىت لە بەصرە
دەمىننەوھ، (عوسمانى كوپى حەنىف) لىى دەردەچىت.

قازى (كەعبى كوپى سور) گەيشتە مەدينە و خەلك لىى كۆبونەوھ،
وتى: ئەى خەلكى مەدينە! من نىردراوى خەلكى بەصرەم بۆ لای ئىوھ،
ئايە (طەلحە) و (زوبەير) بەزۆر بەيەتتىان داوھ يان بە ئارەزووى خۇيان؟
خەلك بى دەنگ بون، كەس وەلامى نەدايەوھ تەنھا (ئوسامەى كوپى
زەيد) ﷺ نەبىت، كە وتى: بەزۆر بەيەتتىان داوھ، و زۆريان لىكرا بەيەت
بدەن!!

بەھۇى قسەكەى (ئوسامە) وھ ناكۆكى كەوتە نيوان خەلكى مەدينە.^۱
كاتى (عەلى) بەوھى زانى كە لە مەدينە چى روويداوھ- و لەو كاتەدا
لەريگە بوو بەرەو بەصرە- وتى: ئەوان زۆريان لىئەكراوھ بۆ بەش بەش
بون و ناكۆكى، بەلكو زۆريان لىكراوھ بۆ كۆمەلبون و چاكە، بە ئامانجى
يەكدەنگى موسلمانان، ئەگەر ئەوان بيانەوئى بەيەتەكەيان
ھەلبوھشەننەوھ، ئەوھ ھىچ بيانوويەكيان نىە، ئەگەر شتىكى تريشيان
دەوئت ئەوا لىى دەكۆلىنەوھ.^۲

عوسمانى كوپى

حەنىف لە بەصرە

دەركرا

داوى ئەوھ پىكدادان لەنيوان ھەردوو بەرە" سوپاى (طەلحە) و سوپاى
(عوسمانى كوپى حەنىف) روويدا، سوپاى (طەلحە) و (زوبەير) ﷺ والى
بەصرە (عوسمانى كوپى حەنىف) يان دەسگير كرد و دەريان كرد بۆ لای

۱ تاريخ الطبري ۴ : ۴۶۶-۴۶۸ .

۲ تاريخ الطبري ۴ : ۴۶۸ .

(عەلی).

پاش دەرکردنی (عوسمانی کوپری حەنیف) لە بەصرە، ئەو خەوارێجە سەبەئیانهی تیدا مایەوێه که بەشداری کوشتنی (عوسمان)یان ﷺ کردبوو. (حەکیمی کوپری جەبەلە)ی سەرکردە ی سەبەئیەکانی بەصرە بە خۆی و سێ سەد کەسەوێه لەوانە ی بۆ سەر (عوسمان) دەرچوون، لەگەڵ ئەو دەشتەکی و هەرچی و پەرچیانە ی که هاواریان بوون، دەرچوون بۆ جەنگی (طەلحە) و (زوبەیر).

جەنگ لەگەڵ
سەبەئیەکانی
بەصرە

هەردوو بەرە لای (دار الرزق) لە (زابوقە)ی بەصرە پێکگەشتن. (عائیشە) -خوای لی رازی بێ- وتی: تەنھا ئەوانە بکوژن که لەدژتان دەجەنگن.

بانگەری (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ هاواری کرد: هەرکەس لە بکوژانی (عوسمان) نیە با وازمان لی بهێنئ، ئێمە تەنھا دەمانهوی بکوژانی (عوسمان) بکوژین.

کاتی هەردوو سوپاکە روبەر و روبەر بوێه، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ وتیان: سوپاس بۆ خوا که تۆلە ی ئێمە ی لە بکوژانی (عوسمان) لە بەصرە بۆ کۆکردوینەتەو، خوایە پارچە پارچە یان بکە و بیانکوژە و کەسیان لی مەهێلەو.

جەنگێکی توند روویدا و بە کوژانی تاوانباری سەبەئی (حەکیمی کوپری جەبەلە) و هەرچی لەگەڵیدا بون کۆتایی هات، کەسیان لی دەرێاز نەبوو تەنھا یەک پیاو نەبێت که بەشداری کردبوو لە گەمارۆدانی (عوسمان) ﷺ، ئەویش (حورقوصی کوپری زوھیری سەعدی) بوو، که لە بەصرە هەلھات بۆ ناو هۆزەکە ی خۆی که (بەنی سەعد) بوو، لەوێ خۆی پەنا دا.

کوژانی مەموو
سەبەئیەکان
تەنھا یەکیکیان
نەبێت

کاتی (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ هەواییان نارد بۆ (بەنی سەعد) تا (حورقوص) بەدەن بەدەستەو، تا بەهۆی تاوانەکە ی لە دژی (عوسمان) ﷺ بیکوژن، هۆزەکە ی لەرووی دەمارگیرییەوێه پاراستیان و بۆ تۆلە سەندنەو.

پاککردنەوێ
بەصرە لە
سەبەئیەکان

نەیاندا دەستەوه.

پاش شکست هیئانی سەبەئیەکانی بەصرە لە بەرامبەر (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ، بانگەڕێک لە بەصرە بانگی کرد: هەرکەسێ لەناو تیرەکەیدا کەسیک هەیه لەوانەی هێرشیان کردە سەر مەدینە و بەشداری گەمارۆی سەر (عوسمان) و کوشتنیان کردووه، با بۆمانی بهێنێ.

جا خەلکی بەصرە هەر وەکو سەگ ئەو خەواریجە سەبەئیەیان دەهینا، هەموویان کوژران و کەسیان دەرباز نەبوو تەنها (حورقوص) نەبیت.

بەمە بەصرە لە سەبەئیەکان پاک بوویەوه و، (طەلحە) و (زوبەیر) و (عائیشە) ﷺ و ئەوانەی لەگەڵیاندا بون بەشیکی ئامانجەکیان، لە تۆڵەسەندنەوه لە بکوژانی (عوسمان) ﷺ و کوشتنیان، بەدەست هینا.^١

(عەلی) ﷺ کاتی لەگەڵ سوپاکەیدا لە (رەبەزە)دا بون، نەخشەی خۆی بۆ هەلسوکەوت کردن لەگەڵ سەرپێچیکارانی روونکردووه، یەکێک لە هەلسوکەوت لەگەڵ سەرپێچیکارانی وەستەوتی: دەمانەوی و نیەتمان چاکسازییه، ئەگەر ئەوه مان ئی وەرگرن و بەدەنگمانەوه بین.

پێی وت: ئەگەر بە دەنگمانەوه نەهاتن؟

(عەلی) ﷺ وتی: لەگەڵ بیانوو و ئیجتەهادی خۆیان لییان دەگەڕێن و، هەقی خۆیان پێ دەدەین و ئارامیان لەسەر دەگیرن.

وتی: ئەگەر بەوهشمان رازی نەبون؟

(عەلی) وتی: وازیان لێدەهینن ئەگەر وازمان ئی بهینن.

وتی: ئەگەر وازیان لیان نەهینا؟

(عەلی) وتی: خۆمان لیان دەپاریزین و بەرگری لە خۆمان دەکەین.^٢

١ - تاریخ الطبري ٤ : ٤٧٠ - ٤٧٢ .

٢ - تاریخ الطبري ٤ : ٤٨١ - ٤٨٢ .

(عەلی) ﷺ بە سوپاکەییەوه لە (رەبەزە)وه بەرەو بەصرە بەرپێکەوت، بەلای (فەید)دا تێپەڕی، پاشان بەلای (شەعلەبیە)دا و، ئینجا بەلای (ذی قار)دا.

لە (ذی قار)دا (موحەممەدی کوپی ئەبویەکر) و (موحەممەدی کوپی جەغفەری کوپی ئەبو طالب)ی نارد بۆ کوفە، تا خەڵکەکی راپەرێنیت بۆ دەرچوون بۆ جەنگ لە دژی سەرپێچیکاران (عەلی)، لە دواى ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی) نارد بۆ لایان.

دوو نوێنەرەکی
عەلی بۆ خەڵکی
کوفە

ئەمیری کوفە (ئەبوموسای ئەشعەری) ﷺ بوو، کە لەگەڵ خۆدوورخستن لە فیتنەى نیوان موسلمانان بوو، بۆیە ئامۆژگاری خەڵکی کوفەى کرد دابینیش.

والی کوفە
ئەبوموسای
ئەشعەری لەگەڵ
جەنگ نەکردنە

کاتێ هەردوو نوێنەرەکی (عەلی) گفتوگۆیان لەگەڵدا کرد، پێی وتن: ئەگەر هەردەبێ جەنگین، ئەوا لەگەڵ (عەلی) ناجەنگین هەتا تۆلە لە بکوژانی (عوسمان) نەسەنیتەوه و حەدیان لەسەر جێبەجێ نەکات!!^۱ هەردوو نێردراوەکی (عەلی) لە کوفە بەبێ ئەنجام گەرانەوه، (عەلی) لەجیاتى ئەوان (حەسەن)ی کوپی و (عەمماری کوپی یاسر)ی نارد ﷺ بۆ راپەراندنی خەڵکی کوفە.

(حەسەن) ﷺ هات و گفتوگۆی لەگەڵ (ئەبوموسا) ﷺ کرد.

پێی وت: ئەبوموسا! بۆچی خەڵکی لەئیمە سارد دەکەییەوه؟ سویند بەخوا ئیمە تەنها چاکسانیمان دەوئ و، ئەمیری پرۆاداران ترسی لە هیچ نیە.

عەممار و حەسەن
گفتوگۆ لەگەڵ
ئەبوموسا دەکەن

(ئەبوموسا) ﷺ وتی: دایک و باوکم بە قوربانت بێت، راست دەکەى، بەلام راویژپێکراو ئەمیندارە، منیش گویم لە پیغەمبەرى خوا ﷺ بووه دەیفەرموو: ((فیتنە و ئاژاوەیەك روودەدات، دانیششتوو تیايدا چاکترە لەوهی بەپیۆهیە، ئەوهی بەپیۆهیە چاکترە لەوهی دەپوا، ئەوهی دەپوا چاکترە لەوهی بە سوارییە.)) خۆی گەرە کردوینی بە برا، خۆین و مالمانی ئی حەرام کردوین، هەرەك دەفەرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ

اللَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا: ئەى گەلى بېرواداران! مال و دارایی یەكتری- لەخوت و خۆپایی- مەخۆن مەگەر بە سەودا و مامەلە و پازى بون لەنیوان خوتان“ كە ئەوسا پیتان پەوايە، بە هەق نەبێ نابی یەكتریش بكوژن، خودا دەربارەى هەموتان دلۆقانه ﴿النساء/ ۲۹﴾.

هەروا دەفەرمویت: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ: هەركەسێك هەر لە ئانقەست بېرواداریك بكوژێ، لەبەرى ئەو لەناو دۆزەخ داىه ﴿النساء/ ۹۳﴾.

دواى ئەو (ئەبوموساى ئەشعەرى) ﷺ و تارىكى بۆ خەلكى كوفە دا و تيارى ئەبوموسا بۆ خەلكى كوفە تياردا و تى: بىگومان هاوێلانى پيغه مېهەر ﷺ، ئەوانەى لە چەندین شوین لەگەڵیدا بون، زاناتر بە خوا و بە پيغه مېهەر كەى لەوانەى كە لەگەڵیدا نەبون، بىگومان ئیو مافیكتان لەسەر من هەیه، و منیش ئەو مافەتان دەدەم، پيشتەر بۆچونم وابوو كە دەسەلات و فەرمانرەوايى خوا بە سوک نەگرن و، بێ ترس نەبن بەرامبەر خوا و، هەركەس لە مەدينەو هات بۆ لاتان بىگەرپيغه ئەو بۆ مەدينە، هەتا لەسەر پيشه وایەك كۆدەبنەو، خەلكى مەدينەش زاناتر بەوێ كێ لە ئیو بۆ پيشه وایەتى دەشی، جا ئیو خوتان لەو كارە هەلمەقورتی.

خەلكیە! گوێپایەلم بن، دەبنە بنه پەتیک لە بنه پەتەکانى عەرەب {واتە لەنیوان ولاتەکانى تردا دەبنە بنه پەتەى ناشتی و ئاسودەیی، {ستەم لیكراو پەناتان بۆ دینى، ترساو لەناوتان دلنیا دەبی، ئیمەى هاوێلانى پيغه مېهەر ﷺ زاناترین بەوێ كە بیستوومانە، فیتنە و ئاژاوە ئەگەر هات گومانای دەبی و روون نابی، ئەگەر رویششت ئینجا روون و ناشكرا دەبی.

ئەم فیتنە و ئاژاوەیەش وەك ژانەسك وایە، باى باکور و باشوور و باى (صەبا) و (دەبۆر) دەیهێنێ و دەبیات، هەندیک جاریش هیمن دەبیتهو، كەس نازانى لە كوێو هەلدەكات، مروڤى نەرم و نیا سەرسام دەكات.

شمشیرەكانتەن بۆنە كۆلەن و، نوکی رەكانتەن لێكەنەو و، تیرە ی
كەوانەكان بچۆرێن و، دالەدی سەملێكراو و چەوساوە بەن، تاوەكو ئەم
كارە چاك دەبێتەو و ئەم فیتنە یە لادەچێت.

نامۆزگاریەكانم لێوەر بگرن و پشتگوێی مەخەن، گوێرایەلم بن، دین و
دونیا تەن سەلامەت دەبێت، ئەوكە سەش كە ناژاوەكە ی هەلگیرساندووە یان
جۆشی پێ دەدات، بە گەرمی یەكە ی ژیا نی ناخۆش و تال دەبێت.^۱

قەعقاعی كۆپی (قەعقاعی كۆپی عەمری تەمیمی) هەستا و وتی: حەق و پاستی
ئەو یە كە پیشەوا (ئەبوموسا) وتی، ئەگەر رێگای جیبەجێ كردنی
هەبوا یە، بەلام دەبێ خەلك ئەمیریکیان هەبێت خەلكەكە رێك بخت و
سەمەكار بترسی ئێ و پشتیوانی سەملێكراو بكات، ئێستاش ئەمیری
بڕواداران (عەلی) یە، لە بانگەوازدا لەگەڵ سەرپێچیکاران ی دادگەرە، داوای
چاكسازی دەكات، دە راپەرن و بەسەری بۆن!^۲

ئەشتەر كۆشکی (ئەشتەری نەخەعی)، (ئەبوموسا) ی بەجێ هێشت لە مزگەوتی كوفە
وتار بەدات و، رۆیشت كۆشکی ئەمیریەتی داگیر كرد و، خزمەتكارەكانی
(ئەبوموسا) هاتن و هەوائی ئەو یان پێدا كە (ئەشتەر) دەری كردوون،
كاتێ (ئەبو موسا) قسە ی لەگەڵ (ئەشتەر) كرد و ناڕەزایی لەسەر كارەكە ی
دەرپرسی، (ئەشتەر) پێی وت: لە كۆشكەكەمان بچۆ دەرەو.
زۆربە ی خەلكی كوفە لەگەڵ (ئەشتەر) راپەڕین، (ئەبو موسا) ش بەجێ
هێشتن و لە كوفە دەرچوو.

داوایان لە خەلكی كوفە كرد بۆ راپەڕین لەگەڵ (عەلی) عليه السلام، نو هەزار كەس
دەرچوون و بەرەو سەربازگە ی (عەلی) بەرێكەوتن، كە لە (ذیقار) بوو.
لەوانە ی كە دەرچوون بۆ پشتیوانی (عەلی) لە ناو دارانی كوفە:
(قەعقاعی كۆپی عەمری تەمیمی) و (عەدی كۆپی حاتەمی طائی).
كاتێ لە (ذیقار) پە یوەندییان كرد بە سوپاكە ی (عەلی) عليه السلام، (عەلی)

۱ - تاریخ الطبری ۴ : ۴۸۳-۴۸۴ .

۲ - تاریخ الطبری ۴ : ۴۸۳ .

ويستی دوا ههولئى بۆ ئاشتبونەوه لهگهڵ (طهّله) و (زوبهیر) و (عائیشه) ﷺ له بهـ صـره بدات، زۆریش سوور بوو لهـ سهـر چاکسازی و ئاشتهـوایی و، ههـلنـهـگیرسانی جهـنگ و خوێن نهـپـیشتن و، گـیـرانهـوی سهـرپـیچـیکـارانی بۆ ژێر فهـرمانی و، رێکهـوتن لهـگهـڵیان.

۱۰. **علیؑ (قەشقار کۆپى غەمرى تەمىمى) ى جىھادكارى بۇرىكەۋتەن**
 لەگەل (طەلھە) (زوبەير) ﷺ ئارد، ۋە: ئو دوو پىاۋە بىننە ۋا بىنگىان
 بىكە بۇ پىكەۋە گونجان ۋ كۆمەل بون، ۋ ئىختلاف ۋ پەرتەۋازە بىيان لەلا
 گەۋرە بىكە.

(قەشقار) چوو بۆ بەصرە، لە (عائیشە)وە -خوای ئی پازی بی- دەستی
پیکرد و پیی وت: دایکە! چی توی هیناوتە بەصرە؟

ئەویش پىيى وت: كوپرى خۇم! لە پىناوى چاكسازى نيوان خەلكدا.

(قه‌عقاع) داوای لی‌کرد که بنی‌ری به‌دوای (طه‌لحه) و (زوبه‌یر) دا و به‌ناماد م‌بونوی (عائیشه) رضی‌الله‌عنه و له‌برده‌میدا قسه‌یان له‌گه‌ل‌دا بکات.

که هاتن، دهرباره‌ی هاتنیان پرسپاری لیکردن، وتیان-هه‌روهک (عائیشه) وتی-: له پیناوی چاکسازی نیوان خه‌لکدا.

پڻي وتن: پڻم بلڻ رووي ٿو ڇاڪاڙييه چيه؟ سوڻند به خوا ٿه گهر
به ڇاڪامن زاني ٿهوه له گه ٿتان ڇاڪاڙي دهڪهين، ٿه گهريش به خراپمان
زاني ٿهوه له گه ٿتان رڻڪ ناکهوين!

پٽيان وٽ: بڪوڙهه ڪاٺي (عوسمان) ﷺ دهٻي ھر بڪوڙين، ٺهگر به ٻي
توڙهه ڪندڙهه وڙيان ۾ ٻهينريٽ، ٺهوه وڙهينان له قورٺان و،
له ڪارخستني حوڪمه ڪانيه تي، به لام ٺهگر توڙهيان ۾ بسه نريته وه، ٺهوه
زيندو ڪردنه وه قورٺانه!

(قەققاق) وتى: لە بەصرە شەش سەد كەس لە بكوژانى (عوسمان) هەبون، ئیوه هەمووتان كوشت تەنھا يەك پیاو نەبیّت، ئەویش (حورقوصی) كۆری زوھەیری سەعدی)یە، كاتى ئەدەستتان هەلەت پەنای بڕدە بەر

هۆزهکەى که بهنى سهعهده، کاتى ويستان بيگيرنهوه و بيکوژن، هۆزهکەى ريگهيان ايگرتن و شەش هەزار پياو لەسەرى توپە بون و خۆيان لەئێوه بەدوور گرت و بەرامبەرتان وەك يەك پياو راوهستان.

ئەگەر واز لە (حورقوص) بهێنن و نهیکوژن، ئەوه وازتان هێناوه لەوهى که دهيلين و بانگهوازی بۆ دهکەن و، داواش لە (عهلى) دهکەن جيبهجيى بکات.

ئەگەر لەپیناو (حورقوص) شەڕ لەگەڵ بهنى سهعد بکەن و، بەسەرتاندا زال بن و بتانשکينن شانازيتان بەسەردا دهکەن، ئەوا دهکەونه حاليکهوه نهدهبوايه تىي بکهون و، ئەوانتان بههيز دهکەن و تووشى ئەوه دهبن که پيتان ناخۆشه، ئیوه بە داواکردنى (حورقوص) هۆزى (ربيعه) و (مضر)تان لەم ناوچانهدا لەخۆتان توپە کردوه، ئەوهتا بۆ بەسەرخستنى بهنى سهعد و جەنگ و شکاندنى ئیوه کۆبونەتەوه.

هەر ئەمەش لەگەڵ (عهلى) روويدا، لەکاتیکیدا بکوژانى (عوسمان) لەناو سوپاکەيدان!

ژيربيژيهکەى (قهعقاع) و بەلگە پەسەندهکەى کارى لە دايکى ئيمانداران و ئەوانەى لەگەڵدايون کرد.

پىي وت: قهعقاع! ئەدى تۆ چى دهلييت؟

وتى: (دهليم: ئەمه کاریکه چارهسەرەکەى هيمن کردنهويه، پيوسته نارام بگرين له تۆلهسەندنهوه له بکوژانى (عوسمان)، که ناکۆکيهکان کۆتاييان پىهات و، ئوممەت يەك دەنگ بون لەسەر ئەميرى پروداداران، ئەوا يەکلا دهبيتهوه بۆ بکوژانى (عوسمان).

چارەسەر لەلای
ئەو نارامگرتن و
هێمن کردنهويه،
باشان تۆله

ئىوه ئەگەر بهيعەت بە (عهلى) بدن و لەگەڵى رێک بکهون، ئەوه نيشانەى چاکەيه و مژدەى رحمتە و، بەتواناييه لەسەر سەندنهوى تۆلەى (عوسمان).

بەلام ئەگەر ئىوه رازى نهبون و سوور بون لەسەر کەللەپرەقى و جەنگ کردن، ئەوه نيشانەى شەڕ و خراپە و لەدهستدانى ئەم دەسەلاتەيه.

سەلامەتیک ھەلبژێرن کە پێتان دەدرێت و ببەنە کلیلی خەیر و چاکە
ھەرۆک یەکەمجار وابون، دووچاری کارەساتمان مەکن و خوشتان
دووچاری بن و، خوداش ھەردوولامان بمڕێنێت.

سویند بەخوا، من ئەمە دەلیم و بانگتان دەکەم بۆی و، لە ھەمان کاتدا
دەترسم نەگاتە ئەنجام، ھەتا خوای گەورە پێویستی خۆی لەم ئوممەتە
وەرگرێتەو، کە کەلوپەلەکانی کەم بونەتەو و ئەم کارەساتە بەسەر ھاتوو،
بێگومان ئەم کارەساتە بەسەری ھاتوو زۆر گەورە، وەك ئەو نە پیاویک
پیاویک بکوژیت، کۆمەلێک کەسێک بکوژن، ھۆزێک ھۆزێک بکوژن!!)

قەعقاع قەناعەت بە
کەلھە و زوبیر و
عائیشە دەھێنن

ئەوانیش ھاتنە سەر قەسە (قەعقاع)ی راستگۆی دڵسۆز و، رازی بون
لەسەر بانگەکە ی بۆ رێکەوتن و، پێیان وت: بەراستی قەسەکانت راستن و
پێکاوتە، بگەرێت، ئەگەر (عەلی) ھات و لەسەر ھەمان بۆچونەکە ی تۆ بوو،
ئەو کارە بەویستی خوا چاک دەبیئتەو.

دەخۆشی عەلی بە
سەرکەوتنی
قەعقاع و
وتارەکە ی لە نە
قاردا

(قەعقاع) لە ئەرکەکە ی بە سەرکەوتویی گەراپەو بۆ لای (عەلی) لە
(نەقار)، ھەوایی گەتوگۆیەکە ی پێدا، (عەلی) ﷺ ئەمە ی زۆر بەدڵ بوو،
خەریک بوو ھەموو رێک بکەون، جا ئەوە ی پێی ناخۆش بوو پێی ناخۆش
بوو و، ئەوە ی پێی رازی بوو پێی رازی بوو.^۱

دوای ئەو (عەلی) ﷺ ھەستا و وتاریکی بۆ سوپاکە ی دا و، لە
وتارەکە یدا باسی نەقامی و ناخۆشییەکانی و، ئیسلام و
بەختەویریەکانی و، نەعمەت و چاکەکانی خوای گەورە لەسەر ئەم
ئوممەتە و، بە یەك دەنگ بوونیان لەسەر (ئەبوبەکر) و (عومەر) ﷺ کرد.

عەلی دەپوانە
بەسەر بۆ
ناشتبونەو

دوای ئەو لە وتارەکە یدا وتی: دواتر ئەو بوو (عوسمان)یان کوشت و،
کۆمەلانیکی دونیایوێست زانی لەم ئوممەتە دا و ئێرەییان پێ بردن لەبەر
ئەوانە ی خوای گەورە لە چاکە ی خۆی بەسەریدا رشتون، ویستیان شتەکان
بەرەودوا بگەرێننەو، خوای گەورەش فەرمانی خۆی دەگە یەنێتە جێ...

پاشان وتی: ئەوا من بەیانی دەچمە بەصرە بۆ ئاشتیبونەووە لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر) رضی اللہ عنہما، ئیوەش وەرن، بەلام با کەس لەوانەى بە ھەرشتیک ھاوکاری کوشتنی (عوسمان)یان کردوووە لەگەڵم نەین، با نەزان و نەقامەکان خۆیانم ئی بەدوور بگرن.

بەم شیوەیە (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر) رضی اللہ عنہم خەریک بوو ئاشت دەبونەووە، نزیك بوو موسلمانان لە بەصرە و کوفە کۆبین و ببنە یەك.

بەلام ئایە ئەو سەبەئیانی ناو سوپاکەى (عەلی) لەسەر ئاشتی بێدەنگ دەبن؟ ئایە بە یەك دەنگى موسلمانان رازی دەبن؟ لە کاتیکدا ئەوان دەزانن کە لەمەدا ئەوان خەسارەتمەند دەبن و، ئاشتیبونەووە لەسەر حیسابی ئەوان دەبێت و، ئومەت لەسەریان کۆدەبنەووە، ئەوەتا (عەلی) دەستی بەو کارە کردوووە، کە رێگەى نەدا کەس لەوانەى ھاوکاری کوشتنی (عوسمان)یان کردوووە، داوی بکەون، ئەى ئەگەر بۆیان یەکلایتەووە، دەبێ چیان لێبکات؟

سەرکردەکانى ئەو خەواریجە سەبەئیانە کۆبونەووە بۆ تاوتوێکردنى کاروبارەكە، سوپاس بۆ خوا هیچ ھاوئێکیان تێدا نەبوو.^۱ ئەو سەرکردە سەبەئیانی کە ئامادەبون ئەمانەبون: (عبداللهى كوپرى سەبەء-ابن السوداء-) و، (ئەشتەرى نەخەعى) و، (عەلبانى كوپرى ھەیشەم) و، (شورەیحى كوپرى ئەوفا).

وتیان: راتان چىیە؟ بەخوا ئەو (عەلى)یە، ئەو زاناترە بە کتیبى خودا لەوانەى داواى بکوژانى (عوسمان) دەکەن و، نزیكترە لەوێ کارى پێبکات، ئەوا دەربارەى ئیوە ئەوێ وت کە گویتان لیبوو، سەبى خەلكتان لەسەر کۆدەکاتەووە، خەلکیش ھەمووی ئیوەیان مەبەستە، جا ئەوکاتە چیان لێدەکەن، ژمارەتان کەمە و ئەوانیش ژمارەیان زۆرە، لەدەستیان رزگارتان نابێت.

(ئەشتەرى نەخەعى) وتی: دەربارەى (طەلحە) و (زوبەیر)، پێشتر

کۆبونەووە یەكی
نەپێنى شەیتانە
سەبەئیەکان بە
سەرۆکایەتى
ئێبن سەبەء

ئەشتەرى
کوشتنى عەلى
بەباش دەزانى و
ئێبن سەبەو
رەنى دەکاتەووە

دەمانزانى مەبەستىيان چىيە، بەلّام راي (عەلى) لەسەر ئىيمە، نەمانزانى ئەمپۇ
نەبى، راي ھەموويان لەسەر ئىيمە يەكە، ئەگەر ئاشت بىنەو، ئەوان
بىگومان لەسەر خوڭنى ئىيمە ئاشت دەبنەو.

وهرن با ھەلکوتىنە سەر (عەلى) و بىکوژىن و بىگەيەننە (عوسمان)،
ئاوا ئازاۋە و فیتنە و دووبەرەكى دەگەرپىتەو و موسلمانان پىۋە سەرقال
دەبن و ناپەرژىنە سەر ئىيمە!!

بەلّام شەيتانى گەورەيان (عەللى كوپى سەبە)، وتەي (ئەشتەر)ى
دەربارەي كوشتنى (عەلى) رەت كەردەو و پىي وت: ئەشتەر! تۆ خراپترىن
رات ھەيە، ئىۋەي بكوژانى (عوسمان) كە لەگەل (عەلى) دان لە (ذى قار)
دوۋەزار و پىنجسەد يان نزيكى ئەۋەندەن، دواي ئەۋەي (طەلحە) و
(زوبەير) لە بەصرە نزيكەي شەش سەدى ئى كوشتن. ئەگەر بە راي
(ئەشتەر) مان كەرد و (عەلى) مان كوشت، ئەوا خەلكى ئىرە دەمانكوژن،
ئەۋەتا (قەقەقەي كوپى عەمر) پىنج ھەزارى لەگەلدايە و ھەموويان
تامەرزۆي جەنگ و كوشتنى ئىۋەن و، ئىۋە تواناي ئەوانتان نىە.

(عەلبائى كوپى ھەيئەم) وتى: وازيان ئى بەيئەن و بېۋەن بەرەو و لايتكى
پاريزەر و خوتانى تىدا بپاريزن، ھەتا پالپشتىكتان بۆ دەبيت و بەھيزتان
دەكات!!

(ئىين سەبە)ى شەيتانىان رەتى دايەو و وتى: خراپترىن قسە و
بۆچونت وت، خەلكى بە ئاۋاتى ئەۋەن كە جودا و بە تەنھا بن، دووربن لە
خەلکە بى تاۋانەكان، تا ھىرش بکەنە سەرتان و بتانكوژن، ئەگەر لە خەلکە
جودابونەو لەناوبردنتان ئاسان دەبيت.

لە كۆتايىدا (ئىين سەبە)ى شەيتانىان رايە پيسەكەي خۆي وت كە
ئەۋانیش لەسەرى يەكەدەنگ بون.

پىي وتن: خەلکىنە! سەر بەرزىتان لە تىكەلبونى خەلک و تاۋانەو
لەناۋاندايە، جا روپامايان بۆ بکەن و بى دلىيان مەكەن و لەگەلىيان

ئىين ھەيپەم
خۇدايەيىن لەخەلک
بەباش دەزانىت و
ئىين سەبەنىش
رەتى دەكاتەو

ئىين سەبە و ئامازە
بە ھەلگىرساندنى
شەپ لەنىۋان
ھەردو سوپا دەکا

هەلکەن تا هەلیانخەلەتینن و لەخشتەیان بەرن.

دوای ئەو (ئەین سەبە) فەرمانە نەفرین لێکراوەکەی پێکردن، کە ناشتی لەناو دەبات و کێشە و دووبەرەکی دروست دەکات، پێی وتن: ئەگەر (عەلی) لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر) بەیەک گەیشتن و، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەک بۆ ناشتبونەو، ئەوا ئێو دزە بکەنە ناو هەردوو سوپاکەو و شەر لەنیوانیان هەلگیرسینن و هەولەکەکانی ناشتی لەناویبەن، لێمەگەرین یەکلابنەو بۆ تیروانین یان بیرکردنەو یان ناشتبونەو، مەهیلن کۆبنەو یان رێککەون، ئەوێ ئێو لەناو سوپاکەیدان-کە (عەلی)یە- ناچار دەبێت لێتان بێدەنگ بێت لەبەر ئەوێ پێوستی پێتانە، (طەلحە) و (زوبەیر)یش، خوا لەئێو سەرقالیان دەکات لێتان بێ ناگا دەبن و دووچاری ئەو دەبن کە پێیان ناخۆشە.

خەواریجە سەبەئییەکان لەسەر رای (ئەین سەبە)ی شەیتانیان رێکەوتن و، جەختیان لەسەر جێبەجێکردنی کرد لەکاتی بەیەگەیشتنی هەردوو سوپاکەدا.

رێکەوتنی
سەبەئییەکان
لەسەر تێکدانی
ناشتبونەو

پاشان لەناو خەلک بڵاویان لێکرد و، کەس هەستی پێنەکردن و نەیانزانی بۆچی کۆبونەتەو و لەسەرچی رێکەوتن.^۱

(عەلی) ﷺ بە پێشەنگی سوپاکەیهو گەیشته دەوربەری بەصرە، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ لە بەرامبەریدا سوپایان دامەزراند و، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەک، (عەلی) چاوەروانی گەیشتنی پشتیوانی ناوچە و هۆزەکانی تری دەکرد.

(ئەبو جەرباء)-کە یەکیک بوو لە سەرکردهکانی سوپای بەصرە- هاتە لای (زوبەیر) ﷺ و پێی وت: من وادهبینم ئیستا، پێش ئەوێ هاوێلانی لەدەوری کۆبنەو، هەزار سوار بۆ لای (عەلی) بنێری، تا بۆیان شتیکی کتوپر و لەناکاو بێت.

وتەئێ زوبەیر
دەربارەئێ
سوپای عەلی

(زوبەیر) ﷺ پێی وت: ئێمە کاروباری جەنگ دەزانین، دەزانین ئەمە

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۴۹۳-۴۹۴، البداية والنهاية لأبن کثیر ۷ : ۲۳۹.

بۆچونیکە، بەلام ئەوانە برامانن و کەسی بانگەوازە کەمانن، بەلام ئەم ناکۆکیە کاریکە و روویداوە، هیچ دەقیکی لەسەر نیە لە روژی قیامت بیانوو بپریت.

پاشان ئیمە لەگەڵ (قەعقاع)ی نوینەری (عەلی) لەسەر کاریک ریکە وتوین و، ئاواتە خوازم لەگەڵی ناشت بینەو، جا لەخوابترسن و ئارام بگرن.

یەکیکی تر ئاماژەی بە (زوبەیر) ﷺ دا کە لەناکاو هیرش بکەنە سەر (عەلی) ﷺ، ئەویش وەلامی دایەو و وتی: ئەوانە برامانن، ئەمەش کاریکی گومانایە لە نیوان ئیمە و ئەوان، سویند بەخوا، لەوکاتەوی خودا (موحەممەد) ﷺ بە پیغەمبەر ناردوو، هاوئەکانی هیچ ریکە یەکیان نەگرتوو، بێئەوێ شوین پیی خویان بزانن، هەتا ئەم رووداوە رویدا و (عوسمان) ﷺ کوژرا، سویند بەخوا ئەوان نازانن بەرەو پیش دەروژن یان بەرەو دوا.

ئەو شتە ئەرۆ لای ئیمە چاکە و لای براکانمان دزیو، کە سبەی داها تەمان شت لای ئیمە دزیو دەبی و لای ئەوان چاک دەبی، ئەو بەلگانە ئیمە لەسەر ئەوانمان گرتوو، ئەوان بە بەلگە نازانن، کە سبەی هات ئەوان ئەو بەلگانە لەسەر ئیمە دەگرن.

ئیمە ئومیدی ناشتی لەگەڵ براکانمان دەخوازین، ئەگەر بە دەمانەو بەین، بەلام ئەگەر رەتیان کردووە ناچارین لەگەڵیان بجەنگین، چونکە دواچارە سەر داخکردنە.

بەم دان پیاوانە بویرانەیی (زوبەیری کوپی عەوام) ﷺ، دەزانری هاوئەلان بەرامبەر ئەم فیتنە و ئاژاوەیی رویدا چەندە سەرسام بون، کە لە تیگەیشتن و ئاراستەکردن و رەفتار لەگەڵدا کردنی دا ناکۆک بون، ئەم ناکۆکیە بوە هۆی جەنگ و کوشتار و خوینپرشتن لەنیوان خویان، بە نەبەدلی و ناچاری دەجەنگان، بەلکو بە سەرلێشیواوی و سەرسامییەو دەجەنگان،

ئەم وتە ئاشکرایە (زوبەیر) لەجیاتى خۆى و ھەموو ھاوھەلانى تری
پێغەمبەرى خواﷺ، سەرسامى و دوودلییهکەیان تۆمار دەکات.

ئەمە لەلایەن سوپاکەى (طەلحە) و (زوبەیر)ﷺ، بەلام لەلایەن سوپاکەى
(عەلى)ﷺ، وینەکە گۆرانی بەسەردا نەھاتبوو.

یەکیك لە سەربازەکانى (عەلى) -کە (ئەعوەرى کوپى بەنانى مینقەرى)
بوو- ھات و پرسىارى سەبارەت بەرەوپیشچوون بەرەو سوپای بەصرە و
نەخشەکەى بۆ رەفتار لەگەڵیاندا، لە (عەلى) کرد.

(عەلى)ﷺ پێى وت: لەسەر بنەمای ئاشتى و کوژاندنەوێ ئاگرى
فیتنە لییان دەچینە پێشەو، بەلکو خوای گەرە بە ئیمە ئوممەت یەك
بختەو و جەنگى لەسەر لایەت.

(ئەعوەر) پێى وت: ئەى ئەگەر بۆ ئاشتى وەلامیان نەداینەو؟
(عەلى) پێى وت: ھەتا ئەوان وازمان ئى بێنن وازیان ئى دینین!
دەستپیشخەرى جەنگ نایین لە جەنگدا.

(ئەعوەر) وتى: ئەى ئەگەر وازیان لیمان نەھینا؟ و جەنگیان لەگەڵدا
کردین؟

(عەلى) وتى: بەرگرى لەخۆمان دەکەین.
(ئەعوەر) وتى: ئایا بۆ ئەوان پێویستە بەرگرى لەخۆیان بکەن ھەرۆك
بۆ ئیمە دروستە؟

(عەلى) وتى: بەلى.
(ئەبو سەلامەى دەئالانى) ھەستا و پرسىارى لە (عەلى)ﷺ کرد: ئایا تۆ
وا دەبینى کە ئەو خەلکە بەلگەیان بەدەستەوہبى لە داواکردنى خوینى
(عوسمان)دا، ئەگەر مەبەستیان لەمە بۆ خوا بیئت؟

(عەلى)ﷺ وتى: بەلى!
(دەئالانى) وتى: ئایا لە دواخستنى سزادانى بکوژانى (عوسمان) ھیچ
بەلگەت ھەیە؟

(عەلى) وتى: بەلى!

عەلى نەخشەى
خۆى روون
دەکاتەوہ بۆ
رەفتارکردن لەگەڵ
سوپای بەصرەدا

گفتوگۆیەکی
ئاشکرا لە نێوان
عەلى و ئەعوەر
مینقەرى دا

گفتوگۆیەکی تر
لە نێوان عەلى و
دەئالانى دا

وتى: ئەى دەبىي حالى ئىمە وئەوان چۆن بىت، ئەگەر بەيانی پىيانەو
گرفتار بووين و جەنگاين و لىيان كوشتين و لىمان كوشتن؟

(عەلى) وتى: من ئاواتەخووزم كەس لە ئىمە و لە ئەوان نەكوژى، كە
دلى بۆ خوا خاوين كرىتەو، مەگەر خاوى گەورە بىباتە بەهەشتەو!!!

دواى ئەو هەستا و وتارىكى بۆ سوپاكەى دا و وتى: خەلىكە! خوتان
بگرن، دەست و زمانتان لەو خەلكە بپارىزن، چونكە ئەوان براتانن،
هەروەها ئارام بگرن لەوێ لەوانەو بۆتان دى، وریابن وا نەكەن بەيانی
لەلای خاوى گەورە پىشمان بكەون، چونكە شەپرووشى رۆژى قیامت ئەو
شەپرووشەى كە ئەمرو بەلگەى لەسەر چەسپاوه.^۱

ئەمەىە ئاكارى ئىسلامى كە بال بەسەر دوو سوپای موسلماناندا
دەكىشیت كە ئاكوكن و كىشەیان لەنیواندا هەىە و لەگەل یەكتر دەجەنگن،
ئەمە ریز و پایەى كىشە و ئادابى ئاكوکىیە، ئەمەىە تىروانىنى هەر
كۆمەلىك بۆ كۆمەلەكەى تر.

بەم رستە پونكەرەوانە، (عەلى) بناغەى بۆچونى خۆى بۆ (طەلحە) و
(زوبەیر) ﷺ و ئەوانەى لەگەلئاندا پىشكەش دەكات، ئەوان لەلای خودا
بەلگە و بیانویان هەىە، ئەوان ئەگەر لەسەر دەستى ئەم كوژران
لەبەهشتن!!

(عەلى) ﷺ نزیكەى بیست هەزارى لەگەلدا بوو، بەلام (طەلحە) و
(زوبەیر) ﷺ نزیكەى سى هەزاریان لەگەلداوو.

رۆبەرۆبەوێ نیوان هەردوو كۆمەلەكە لە مانگی (جومادی دووهم) ی
سالى سى و شەش، دواى شەش مانگ لە جىنشینیایەتى (عەلى) بوو.^۲

كاتى هەردوو كۆمەل كەوتنە بەرامبەر یەك، و هەردوولا پىك گەشتن،
(عەلى) (حەكىمى كوپی سەلامە) و (مالىكى كوپی حەبیب) ی نارد بۆ لای

دوو نوێنەرەكەى
عەلى بۆ سوپای
بەصرە

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۲۹۵-۲۹۶ .

۲- البداية والنهاية ۷ : ۲۴۰ .

تىروانىنىكى
دادوەرانەو
بابەتیاى هەر
كۆمەلىك بۆ ئەوى
تر

رۆبەرۆبەوێ
نیوان هەردوو
كۆمەل

(طەلحە) و (زوبەیر)، پێیان وتن: ئەگەر ئێوە لەسەر ئەوە ماون کە لەگەڵ (قەعقاعی کوپری عەر) پێی گەیشتن کە رازیبون بە ئاشتبونەوه، ئەوا دەستمان ئی هەلگرن و رێگەمان بدەن دابەزین، تاوەکو بەیەکەوه چارەسەری ئەم گیروگرفته بکەین.

وتیان: ئێمە هیشتا لەسەر ئەوەین کە لەگەڵ (قەعقاع) لەسەری رێکەوتین و، ئێمە سوورین لەسەر ئاشت بونەوهی نیوان خەڵک. (ئەحنەفی کوپری قەیسە تەمیمی) لە دە هەزار کەسی (بەنی تەمیم) دا خۆدوورگرتنی لە جەنگ بەباش زانی، نە جەنگی (طەلحە) و (زوبەیر) و، نە جەنگی (عەلی) ﷺ.

(ئەحنەف) بە باریکی دەروونی تونددا تێدەپەڕی، کە بەم وتیە دەری بڕی: بەپراستی پشت کردن لەوانەی کە (عائیشە)ی دایکی ئیمانداران و، (زوبەیر)ی حەواریی پیغەمبەری خویان ﷺ لەگەڵدایە زۆر سەختە، هەروەها جەنگی کەسیک کە بەیەتم پێداوه و، ئامۆزای پیغەمبەری خویا ﷺ ئەویش زۆر سەختە.

کاتیك (زوبەیر) ﷺ ناردی بەدوایدا تا پەیوەندی بە سوپاکەیانەوه بکات، (ئەحنەف) بەوه وەلامی دایەوه کە یەکیك لەم سێ رێگایە هەلبێژریت:

یان پردهکەم بۆ بکەنەوه، تا خۆم بگەیهنمە زەوی عەجەم و لەوئێ لەگەڵ نەتەوهکەم جیهاد بکەم، هەتا خوای گەوره بپاری خۆی جیبەجئ دەکات. یان بچم بۆ مەککە، لەوئێ هاوسییهتی حەرەم بکەم، هەتا خوای گەوره بپاری خۆی جیبەجئ دەکات.

یان خۆم لە ئێوه و لە (عەلی)ش بەدوور دەگرم و، لە نزیکتان دەبم و، چاودێری رووداوەکانی ئیوانتان دەکەم، هەتا خوای گەوره بپاری خۆی جیبەجئ دەکات.!

(ئەحنەف) خۆی لە هەردوو سوپاکە بەدوور گرت و بەشداری ئەو جەنگی نەکرد کە لەنیوانیاندا رویدا، کە (عەلی) بەسەر بەرامبەرەکید

ئەحنەفی کوپری
قەیس لە دەهزار
کەسدا لەهەردو
کۆمەڵ خۆی
دوورده گرت

سەرکەوت، دواى ئۈۋە (ئەحنەف) چوۋە رىزى سوپاىكەى (عەلى) يەۋە.^۱
 راي (عيمرانى كوپى حەسەن) خۇدورگرتن بوو لە ھەردوۋ سوپاىكە، جا
 نوينەرى خۇى نارد و بانگەۋازى دەکرد و دەيوت: (ئەبو نوجەيد عيمرانى
 كوپى حەسەن) ھاۋەلى پىغەمبەرى ﷺ، سلاۋتان لى دەھكات و بانگتان
 دەكات بۇ نەجەنگان و، پىتان دەلىت: سويند بەخۋا، ئەگەر لەسەر شاخىك
 لەگەل مەپ و بزندا بم، خورىەكەى بېرمەۋە و شىرەكەى بخۆمەۋە، لەلام
 خۆشەويستەرە لەۋەى تىرىك بگرمە يەكك لەم دوو سوپايە و، يەكك لە
 موسلمانان بپيكم!^۲

كەعبى كوپى سور
 نامۇزگارى
 خۇدورگرتن لە
 فېتنە دەكات

قازى بەصرە (كەعبى كوپى سور) ىش خۇدورگرتن لە جەنگ بەباش
 دەزانى، بە سەردارى ھۆزەكەى (ئەزد) - كە لەگەل (طەلحە) و (زوبەيى) دا
 بوو - وت: بەقسەم بگە و نامادەى جەنگ مەبە و ھۆزەكەت لەجەنگ
 بەدوربگرە، من دەترسم ئاشتى سەر نەگرىت، ۋاز لە ھەردوۋلا بھينە، ئەۋان
 بران، ئەگەر ئاشتبونەۋە، ئەۋا ئەۋ شتەيە كە ئىمە دەمانەۋىت، ئەگەر ىش
 جەنگان، ئەۋا بەيانى ئىمە دەبينە دادوۋەر لەسەريان.
 بەلام رەتى كردهۋە و بە قسەى نەکرد.

ھەردوۋ سوپا
 سەردانى يەكتر
 دەكەن

لە رۆژى پىنچ شەممە، پازدەى مانگى (جومادى دوۋەم)، ھەردوۋ سوپا
 لەلاى كۆشكى (عبداللەى كوپى زياد) لە (زابوقە) لە تەنىشت گوندى
 (ئەرزاق) دابەزىن و، ھىچ گومانىكىان لە رىكەۋتن نەبوو.
 ھۆزەكانى ھەردوۋ سوپا بەيەك دەگەيشتن و كۆدەبونەۋە و سەردانى
 يەكترىان دەکرد، (مضر) بۇ لاى (مضر) و، (رەبيعە) بۇ لاى (رەبيعە) و،
 (يەمەن) بۇ لاى (يەمەن)، كەسەيش گومانى لە رىكەۋتن نەبوو، تەنھا
 دەربارەى رىكەۋتن قسەيان دەکرد.
 (عەلى) ﷺ لەلايەن خۇيەۋە (عبداللەى كوپى عەباس) ى نارد بۇ لاى

۱- تاريخ الطبري ۴ : ۴۹۸ .

۲- تاريخ الطبري ۴ : ۵۰۳ .

(طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ و بە راشکاوی قسەى لەگەڵدا کردن، ئەوانیش لە لای خۆیانەوه (موحەممەدى کوپى طەلحەى کوپى عەبدالله)یان بۆ لای (عەلى) نارد-کە ناسرابوو بە (موحەممەدى سەجاد) لەبەر زۆر خواپەرستى و پارێزگاریەکەى، ئەویش بە راشکاوی قسەى لەگەڵدا کرد. خەلکى لە رەزامەندى و دلخۆشى و پێکەوه گونجان و ئاسودەیییدا بون.

(عەلى) ﷺ لە سەربازگەکەى دەرچوو، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ لە سەربازگەکەیان دەرچوون، دەرچوونى هەردوولا هاوکات بوو و بەیەك گەیشتن و هەرسێکیان بۆ ماوێهەکی درێژ کۆبونەوه و، دەربارەى ئەوانە قسەیان کرد کە لەسەرى ناکۆک بون و، بە راشکاوی لەگەڵ یەکتەر گفتوگۆیان دەکرد، لە رێکەوتن و لابردنى جەنگ و شەپەرنەکردن چاکترین نەدۆزیەوه و، ناکۆکیەکانى نێوان خۆیان نەهێشت و، لەسەر ناستبۆنەوه و پاشەکشەى هەردوو سوپا و کۆتایى هێنان بە ناکۆکى رێکەوتن.

نیواریە هەریەکیان لەسەر ئەم نیازە گەڕایەوه سەربازگەکەى.

(عەلى) ﷺ هەوالى بۆ سەرکردهکانى سوپاکەى نارد و ئاگادارى کردنەوه بەو ئاشتییەى کە لەسەرى رێکەوتون، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ هەوالیان نارد بۆ سەرکردهکانى سوپاکەیان و ئاگاداریان کردنەوه لەو ئاشتییەى کە لەسەرى رێکەوتوون.^۱

ئەو شەوه موسلمانان لە هەردوو سوپادا لەسەر ئاشتى نوستن، لە چاکترین شەودا نوستن کە پێشتر لە شەوى وادا نەنوستن، بەهۆى ئەو سەلامەتى و رێکەوتن و ئاسودەییەى ئەوانى تێدا بون، بەهۆى نەمانى ناکۆکى و ئاژاوه و فیتنە و جەنگ لە نێوانیاندا.

بەلام خەوارىجە شەیتانە سەبەئییەکان-کە نزیکەى دوو هەزار دەبون لە سوپای (عەلى) دا- ناخۆشترین شەویان بەسەردا هات کە هەرگیز شەوى وا ناخۆشیان نەبینیوه، دل پر لە قین بون بەهۆى نێزیکبۆنەوهى ئاشتى نێوان هەردوو سوپاکە، لەبەر قین و ئێرەییان لەسەر موسلمانان نزیک بوو شەق

بە یەك گەیشتنى
عەلى لەگەڵ طەلحە
و زوبەیر

شادبونی
موسلمانان بە
ئاشتى و تورەبونی
سەبەئییەکان

بەرن.

سەرکردهکانیان، بۆ نمونە (عبداللەهی کوپی سەبەء) و (ئەشتەری نەخەعی) و (شورەیحی کوپی ئەوفا)، بەیەک گەیشتن و هەموو ئەو شەوهیان بە راویژەوه برده سەر. لەسەر تیکدانی نەخشەیی ئاشتی نیوان هەردوو سوپا و، لەناوبردنی دەرفەتی ریکەوتن و، هیشتنەوهی ئاژاوه و فیتنە و ناکوکی لەنیوان موسلمانان، بەلکو کارکردنیش بۆ هەلگیرسانی جەنگیکی درندانه لە نیوانیاندا ریکەوتن.

بەلام جیبەجێکردنی ئەو پیلانە شەیتانییە بەوه دەبیّت که چەند تاکیک لەوانە دزە بکەنە ناو هەردو سوپاکە و لەناو هۆزەکاندا بلاو ببەنەوه، ئەمانەش لە شەویدا بکریّت و بەبێ ئەوهی کەس پێیان بزانیّت.

لە بەرەبەیاندا، پێش دەرکەوتنی رووناکی و روژ هەلاّت، هەریەکیان تیربارانی سوپاکەیی دیکە دەکات و چەک دەخەنە ناویانەوه و بە شمشیر هێرش دەکەنە سەریان، جا هەر کۆمەڵە وا گومان دەبات که بەرامبەرەکی ریکەوتنەکەیی شکاندوو و ئاشتی رەت کردۆتەوه و جەنگی هەلگیرساندوو!!

بەپراستی ئەوه نەخشەییەکی شەیتانی فیلاوی سەبەئییە، کۆششەکانی ئاشتی نیوان موسلمانانی لەناو برد و جیاوازی و ناکوکی لەنیوانیان قوولتر کردوو.

لەگەڵ بەرەبەیاندا، سەبەئییەکان لەگەڵ تاریکییدا دزەیان کرد بۆ شوینەکانی هەردوو سوپاکە، لەژێر بایی تاریکییدا دزەیان کرد، بێ ئەوهی کەس پێیان بزانیّت، (مضر)یەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکیان لە (مضر)، (رەبیعە)یەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکیان لە (رەبیعە)، یەمەنییەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکیان لە خەلکی یەمەن، چەکیان لەناویان دانا و بە شمشیر هێرشیان کردە سەریان.

هەر کۆمەڵە و بۆ کۆمەڵەکەیی بەرامبەری راپەڕی بەو حیسابەیی که

نەخشەیی
سەبەئییەکان
بۆ لەناوبردنی
ئاشتی

سەبەئییەکان
ریکەوتن
لەسەر ئەوهی
هەردوو سوپا
بخەنە تەڵەوه

لە هەلگیرساندنی
جەنگدا
سەردەکەون

بەرامبەرەكەى پەيمانى شكاندوو و جەنگى دەست پى كردوو.

(طەلحە) و (زوبەير) ﷺ كاتىكيان زانى لەكاتى بەرەبەياندا جەنگ

دەستى پىكرد، وتیان: ئەو چىه؟

خەلكەكە وتیان: سوپاكەى (عەلى) لەگەڵ بەرەبەياندا هيرشيان كردە

سەرمان!

(طەلحە) و (زوبەير) ﷺ تورەبون و وتیان: (عەلى) راناوەستى هەتا خوین

نەپزىت و حەرام حەلال نەكات، بىگومان ئەو ناشتى ناوێت!!

بەلام لاى (عەلى) ﷺ، سەبەئىيەكان پياويكيان لە نزىكەو دانابوو،

سەبەئىيەكان درۆ
لەگەڵ عەلى دەكەن

هەتا ئەگەر پرسىارى كرد دەربارەى ئەو رۆدەدات، ئەو سەبەئىيە

درۆى بۆ بكات و، ئەو هەوالەى پىبدات كە خوڤان دەيانەوێت و راستى ئى

بشارىتەو!! لەوانەى ئەو هەش (ئەشتەرى نەخەى) بىت كە سەركردهى

سەبەئىيەكانى كوفە و، لە گەورە سەركردهكانى سوپاكەى (عەلى) يە.

(عەلى) ﷺ كاتىكى زانى جەنگ هەلگىرسا، وتى: ئەو چىه؟

سەبەئىيەكە پىئى و: لەگەڵ بەرەبەياندا سوپاى (طەلحە) و (زوبەير)

لەناكاو هيرشيان كردە سەرمان! بەلام بەرپەرچمان دانەو.

(عەلى) ﷺ وتى: (طەلحە) و (زوبەير) راناوەستن هەتا خوڤان نەپزىن و

حەرام حەلال نەكەن، ئەوان ناشتيان ناوێت.

سەبەئىيەكان كۆششەكانيان زياتر كرد بۆ هەلگىرساندنى جەنگ و

هيرش كردنە سەر لایەكەى ترو، هاندانى هەر كۆمەلێك بۆ سەر

بەرامبەرەكەى و رورژاندنى بۆ جەنگان لەگەلیدا.

جەنگى
حوشترەكە
(الجمل)
روويدا

جا شەرىكى توندوتىژ و گەرم و گوپ و دپندانە هەلگىرسا، كە ئەویش

شەرى (حوشترەكە - الجمل) بوو.

ناونرا شەرى (حوشترەكە - الجمل) چونكە داىكى ئيمانداران (عائىشە) -

بۆچى ناونرا

جەنگى حوشترەكە خاوى ئى پازى بى - لەناو شەپەكەدا و لە ناوەرپاستى سوپاى بەصرەدا بوو،

سوارى حوشترىك بوو بەناوى (عەسكەر)، كە (يەعلى كورپى ئومەييە) لە

يەمەن كرىبووى و لە مەككە پيشكەشى كردبوو، (عائىشە) لەسەر پشتى ئەو

خوشتەر لە مەككەوێ بەرەو بەصرە دەرچوو، پاشان لەكاتی شەپەرەكەدا سواری بوو.

شەپەرەكە لە پۆژی هەینی شازدە (جومادی دووهم)ی سالی سی و شەش، لە ناوچەی (زابوقە)ی نزیک بەصرە بوو.

ئەبەم شیوێیە خەوارێجە سەبەئییەکان لە نەخشەکیان بۆ تێکدانی ئاشتی و، پارچەپارچەکردنی ئوممەت و، پرشتنی خوینی موسلمانان، سەرکەوتنیان بە دەست هینا.

(عەلی) عليه السلام بەوێ روویدا زۆر خەمبار بوو، بانگەرەکی بانگی کرد: خەڵکینە دەست لە جەنگ هەلگرن، کەس گۆیی لە بانگەوازەکی نەبوو، هەرکەسە و بە جەنگی بەرامبەرەکی سەرقال بوو.^١

شەپری (الجمل) بە دوو جەولە روویدا، جەولە یەکیەکیان سەرکردە سوپای بەصرە (طەلحە) و (زوبەیر) عليه السلام بون، لە بەرەبەیانەوێ تا نزیک نیوێرۆ بەردەوام بوو، شەپریکی توندوتیژ بوو، لە هەردوو سوپا خەڵکیکی زۆری تیادا کوژرا.

(عەلی) عليه السلام بانگی هیزەکی خۆی کرد، هەرەك (طەلحە) و (زوبەیر) عليه السلام ییش بانگی سوپاکەکی خۆیان دەکرد: ئەو کەسە ی پشت هەڵدەکات مەیکوژن، بریندار مەکوژن، دواي ئەوانە مەکەون کە شەپ بەجی دینن و وازدینن.

(کەعبی کۆری سوری ئەزدی) کە قازی بەصرە بوو، یەکیێ بوو لەوانە ی خۆدوورگرتن لە شەپ و نەپرشتنی خوینی موسلمانانی بەچاک دەزانی، چووێ لای (عائیشە)ی دایکی ئیمانداران، کە لە مالهەکی خۆیدا بوو ئامادە ی جەنگەکە نەبوو.

بە (عائیشە)ی وت: بگەرە ئەو خەڵکە، هیچیان ناوی جەنگ نەبی، شەپەرەکەش لەنیوانیان زۆر توندە، بەلکو خوا بە هوێ تو ئاشتیان بکاتەو،

بە لێكو خەلگەكەش كە تۆیان دیت بەرەو ناشتی بچن و دەست لە جەنگ هەلگرن.

حوشترەكەیان بۆ ئامادە كرد كە ناوی (عەسكەر) بوو، زڕیپۆشیان دا بەسەر كەژاوەكەیدا، بۆ ئەوەی رم و تیر نە یگاتێ، ئەویش سواری حوشترەكەیی بوو و بە نیازی ناشتی لەنیوان هەردوو لا چوووە ناو گۆرەپانی جەنگەو.^١

(زوبەیر) و (عەمماری كۆری یاسر) ﷺ كەوتنە بەرامبەر، (زوبەیر) وتی: (ئەبو یەقظان)! ئەو دەمكوژی!

(عەممار) ﷺ پێی وت: نەخێر (ئەبو عبدالله)!!

جا هەریەكەیان گەڕایەووە بۆ سوپاكەیی خۆی.

(عەلی) ﷺ لە جەولەیی یەكەم و لەكاتی توندبونیی شەپەرەكەدا داوای (زوبەیر)ی كرد تا قسەیی لەگەڵدا بكات، ئەویش لەنیوان ریزەكانەووە بۆی دەرخستەووەی بە جەنگدا و بێرختەووەی بە وتەیی پێغەمبەر

(عەلی) ﷺ بە (زوبەیر)ی وت: ئێوە سوار و پیاوویی زۆرتان بۆ جەنگ كۆكردۆتەووە، ئایە بەلگەییەكتان ئامادەكردووە بۆ لاى خوا لە رۆژی قیامەتدا؟

زوبەیر! سویندت دەدەم بەخوا، ئایا گویت لە پێغەمبەری خوا ﷺ نەبوو كە دەیفەرموو: شەپری لەگەڵدا دەكەیت و تۆ ستمی ئی دەكەیت؟

(زوبەیر) ﷺ ئەو وتەیی بەبیر هاتەووە كە لە پێغەمبەری خوا ﷺ بیستبوو دەربارەیی شەپركردنی لەدژی (عەلی) و، لەو شەپەشدا ستم لە (عەلی) دەكات. دەمێلێت

(زوبەیر) ﷺ پەشیمان بوویەووە و پێی وت: بەئێ، بەخوا ئیستا بەبیرم هاتەووە، بەخوا ئەگەر لەبیرم بوايە ئەم رییەم بۆ لاى تۆ نەدەبێ، بەخوا لەئیستە بەدواوە شەپ لەدژت ناكەم!!!^٢

١ - تأريخ الطبري ٤ : ٥٠٧ .

٢ - البداية والنهاية ٧ : ٢٤١-٢٤٢ .

(زوبەیر) ﷺ رویشت و وازی لە شەپ ھینا و ملکہ چی حەق بوو و بۆ لای حەق گەراپەووە، یەقینی ھەبوو کە لەم شەپ ھەدا ستەمی لە (عەلی) کردووە و حەق لە گەڵ (عەلی) یە ﷺ.

(زوبەیر) ﷺ سواری ئەسپە کە ی بوو، ھەردوو سوپاکە ی بە جی ھیشت، جەنگە کە ھیشتا ھەر توند بوو، بە دۆلێکدا تێپەری پیی دەوتری (وادی السباع) و خزمەتکاریکی لە گەڵدا بوو، یەکیک لە بەدبەختەکان - کە (عەمری کۆپی جەرموز) بوو - دیتی وا بەتەنیا دەپوات، شوینی کەوت.

(زوبەیر) ﷺ لە ژێر سیبەری داریکدا بە ھیمنی و دڵنایەووە نوست، دەروونیشی ئاسودە بوو چونکە وازی لە شەپ کردنی (عەلی) ﷺ ھینابوو.

(ئەمین جەرموز) ی بەدبەخت لە کاتی خەودا ھێرشی کردە سەری و بە نامەردی و ستەم کوشتی و سەری لێ کردەووە، پاشان شمشیر و ئەسپ و ئەنگوستیلە کە ی برد.

خزمەتکارە کەشی نوێژی لە سەرکرد و پاشان لەو شوێنە نادیارە لە (وادی السباع) ناشتی.

(عەمری کۆپی جەرموز) ی بکوژ بە دڵخۆشییەووە ھات بۆ لای (عەلی) کۆپی ئەبوطالب) ﷺ تا مرگینی کوشتنی دژە کە ی پی یدا و بەخششی ئی وە دەست بکەوێت!!

کاتی (عەلی) ﷺ گۆبیستی کوژرانی (زوبەیر) ﷺ بوو گریا، پاشان داوای رەحمەت و پازیبونی خودای بۆ کرد، داوای ئەو شمشیرە کە ی (زوبەیر) ی ھەلگرت و وتی: ئای ئەم شمشیرە چەند تەنگی و ناخۆشی لە سەر پیغەمبەری خوا ﷺ لا بردووە.

ئینجا وتی: گۆبیستی پیغەمبەری خوا ﷺ بووم دەیفەرموو: موژدە ی ناگر بدە بە بکوژی کۆپی (صەفیە).

(زوبەیر) ﷺ کۆپی (صەفیە ی کچی عبدالمطلب) ی پوری پیغەمبەری خوا ﷺ بوو.

عەمری کۆپی
جەرموز، لە کاتی
خەودا زوبەیر
دەکوژیت

پاشان جنیوی بە (ئیین جرمون) دا و نەفرەتی لیکرد و دەریکرد.
(ەمری کوپی جەرمون) لە عێراق بە زیندووپی مایەو، تا ئەو کاتە
(عبداللەهی کوپی زوبەیر) ھەستا و بانگەشەیی جێنشینایەتی کرد و
(موصەبی کوپی زوبەیر)ی برای کردە والی لەسەر عێراق.

عەلی نەفرەت لە
ئیین جرمون دەکات
و مزگینی ناگری
پێ دەدات

(ئیین جەرمون) ترسا لەوہی (موصەب) بیگری و لە تۆلەیی باوکی
بیکوژی.

(موصەبی کوپی زوبەیر) وتی: فەرمانی پێبکەن با دەرچیت، ئەو
ئەمین و پارێزراو، لە تۆلەشدا نایکوژمەو، بەخوا ئەو لەلای من زۆر لەو
کەوترە کە بیکەمە ھاوتا و یەکسانی (زوبەیر) و لە جیاتی ئەو بیکوژم!!
سزاکەیی واز لێدینم بۆ روژی قیامەت.^۱

بەلام (طەلحەیی کوپی عبیداللە) ﷺ دووھم سەرکردەیی سوپای بەصرە،
لە گۆرەپانی جەنگەکەدا دەهات و دەچوو، لە کاتیگدا کە لەسەر ئەسپەکەیی
بوو تیریکی ویل کە نەزانرا کێ ھاویشتویەتی، راستەوخۆ بەری کەوت،
خوینی زۆر لێهات.

برینداربوونی
طەلحەو مردنی
بەصرە

پێیان وت: ئەو موخەممەد! تۆ برینداری، بڕۆ مალەکانەو تا چارەسەر
بکری.

(طەلحە) بە خزمەتکارەکەیی وت: ھەلمگرە و شوینیکی گونجاوم بۆ
بدۆزەو.

کۆتایی پێهاتنی
جەولەیی یەکەمی

جا برەدراوە بەصرە و بۆ چارەسەرکردن لە مائیک دانرا، بەلام برینەکەیی
بە بەردەوامی خوینی لەبەر دەپۆیی، تا لە مالهەکەدا کۆچی دوایی کرد،
پاشان لە بەصرە ئەسپەرەدە کرا.

جەنگەکە بە مردنی
طەلحە و زوبەیر

بە دەرچوونی (زوبەیر) ﷺ لە گۆرەپانی جەنگ و پەشیمان بونەوہی لە
شەڕکردن و، بە مردنی (طەلحە) ﷺ و کەوتنی ھەزاران کوژراو و بریندار لە
ھەردوولا، جەولەیی یەکەمی جەنگی (جەمەل) کۆتایی پێهات و، زالبونیش
لەو جەنگەدا بۆ سوپای (عەلی) ﷺ بوو بەسەر سوپای بەصرەدا.

(عەلی) ﷺ چاودێری رێپەرەوی جەنگەکەیی دەکرد و، زۆری کوژراو و بریندارەکانی لە ھەردوو لای دەبینی، بەمەش ئازاری پێدەگەیشت و خەفەتبار دەبوو.

عەلی بەراشکاری

خەفەتباری خۆی

بۆ ھەسەنی کوپی

دەردەبەری

(عەلی) ﷺ پەرووی کردە (ھەسەن)ی کوپی و بە سینگی ھەوێ گۆشی و دەستی کرد بە گریان و وتی: کوپەکەم، خۆزگە باوکت بیست ساڵ بەر لە ئەمڕۆ بمەردبایە!!

(ھەسەن) ﷺ وتی: باوکەگیان! من رێگری ئەمەم لێکردی!!!

(عەلی) وتی: من وا گومانم نەدەبرد کە کارەکە بگاتە ئەم ئاستە!، ئەبێ دواي ئەمە ژيان تامی چی بێ؟ دواي ئەمە ھیواي چ چاکەیکە بخوازین؟^١
دواي ئەوێ روژ نیوێ بوو، جەولەي دووھمی جەنگی (جەمەل) دەستی پێکردو، دواي ئەوێ کە ھەردوو سەرکردەي سوپای بەصرە (طەلحە) و (زوبەیر)ی تێدا نەمان.

جەولەي دووھمی

جەنگی جەمەل

سوپای (بەصرە) لە جەولەي دووھمی جەنگەکەدا لە دەوری (عائیشە)دا-خوای ئی رازی بێ- کوپونەو کە سواری حوشتەر بووبوو، ھەر بۆیەش بە جەنگی (حوشتەرکە: الجمل) ناوئرا، وەك ئەوێ ئەو لەو جەولەيەدا سەرکردەي جەنگەکە بێت.

(عائیشە)-خوای ئی رازی بێ- سوور بوو لەسەر کوٹایي پێھینانی جەنگەکە و ئاشتەوایی کردن، سەبەئییەکانیش لەناو سوپاکەي (عەلی)دا بون-بەلکو لە پێشەوێ سوپاکەدا بون، رووبەرۆی سوپای بەصرە- سووربون لەسەر جەنگ و کوشتار و، بوار نەدان بە ھەلی ئاشتیی و کوٹایي پێھینانی جەنگەکە.

ھەرکەسیك لە سوپای بەصرە رووبەرۆیان ببوایەتەوێ دەیانکوشت، بەتایبەتی کە ئەوان پێشەنگی سوپای (عەلی) و بەرامبەر سوپای بەصرە بون. قازی بەصرە (کەعبی کوپی سور) پێشکەوت و حوشتەرکەي

عائیشە داوا لە ١- البدایة والنہایة ٧ : ٢٤١ .

ئێبێن سور دەکات

قورئان ھەلگرت و

بانگەشەي بۆ بکات

(عائیشە)ی رادەکیشا و، سوور بوو لەسەر کۆتایی پێھینانی جەنگ و جیگرتنەوہی بە ئاشتەوایی.

(عائیشە) -خوای ئی پازی بئی - پئی وت: کەعب! واز لە حوشرەکە بێنەو، قورئانیك هەلگرە و بە کتییی خواوہ لیان بجۆ پێشەوہ و بانگیان بکە بۆ ئاشتەوایی و کارکردن بەوہی تییدایە، بەلکو خوا بەتۆ ئاشتی بەینیت و جەنگ کۆتایی پئی بەینیت.

(کەعبی کوپی سور) قورئانەکە ی هەلگرت و کەوتە پێشەوہی سوپای بەصرە و ھاواری لە سوپای (عەلی) کرد و وتی: خەلکینە! من (کەعبی کوپی سور)ی قازی بەصرەم، بانگتان دەکەم بۆ کتییی خودا و کارپیکردنی و، ئاشتەوایی کردن لەسەر بنەمای کتییی خوا.

سەبەئییەکان
کەعبی کوپی سور (کەعب) سەربرگیت، بۆیە هەموویان پیکەوہ تیربارانیان کرد، ئەوہ بوو بە دەکوژن
دیداری خوا گەیشت و گیانی سپارد و قورئانەکەش ھەر لە دەستیدا بوو!
تیری سەبەئییەکان حوشر و کەژاوہکە ی (عائیشە)یان پیکە، جا دەستی کرد بە بانگ کردن و دەیوت: کوپەکانم، خودا خودا، یادی خودا و روژی لیپرسینەوہ بکەن و، واز لە جەنگ بێنن.
سەبەئییەکان بەقسەیان نەدەکرد و بەردەوام بون لە لیدانى سوپای بەصرە.

(عەلی)ش ﷺ لە پشتەوہ فرمانی دەدا بە دەستھەلگرتن لە جەنگ و ھیرش نەکردنە سەر بە صراییەکان، بەلام سەبەئییەکان لە پێشەوہی سوپاکە ی بەقسەیان نەدەکرد و تەنھا دەیانویست بچنە پێشەوہ و ھیرش بەرن و بجەنگن!!
عائیشە دوعا
لە بکوژانی
عوسمان دەکات

کاتئ (عائیشە) -خوای لی پازی بئی - بینی وەلامی بانگەواژەکە ی نادەنەوہ و (کەعبی کوپی سور)یشیان لەبەردەمیدا کوشت، وتی: خەلکینە! نەفرین لە بکوژانی (عوسمان) و شوینکەوتەکانیان بکەن!!
(عائیشە) -خوای لی پازی بئی - دەستی کرد بە دوعا و نەفرەت کردن لە

بکوژانی (عوسمان) ﷺ، و، خەڵکی بەصرەش دەنگیان بەرزکردەووە بە دوعا و نەفرەت کردن لە بکوژانی (عوسمان) و شۆینکەوتەکانیان!

(عەلی) ﷺ گوێبێستی دوعاکە ی خەڵکی بەصرە بوو، وتی: ئەوێ چیه؟
وتیان: (عائیشە) دوعا لە بکوژانی (عوسمان) دەکات و، خەڵکیش
لەگەڵیدا دوعا دەکەن.

(عەلی) ﷺ وتی: لەگەڵمدا دوعا و نەفرەت لە بکوژانی (عوسمان) و
شۆینکەوتەکانیان بکەن.

سوپای (عەلی) ش دەنگیان بەرزبوویەووە بە دوعا و نەفرەت کردن لە
بکوژانی (عوسمان) ﷺ.

بەمە هەردوو سوپا-سەرەپای هەلگیرسانی شەپ لە نیوانیاندا- لەسەر
ئەو ئامانجە هاوبەشە یەكدهنگ بوون، ئەویش دوعا کردنە لە بکوژانی
(عوسمان) ﷺ.

هەردوو سوپا سەبەئییە بکوژەکانی (عوسمان) یان خۆشنەدەویست و
رقیان لییان دەبوو، بەلام ئەیان دەزانی چۆن دەستیان بەسەردا بگرن و
لەناویان بەرن، چونکە ئەوان خۆیان بەسەر (عەلی) دا سەپاندبوو و، لە
پێشەوای سوپاکە ی بون، خێرای رووداوەکان و لە فەرمان دەرچوونی
دژەکانی، بواری خۆ رزگارکردنی پێ ئەدا!!!.

سەبەئییەکان هەول و کۆششیان ئاراستە ی کوشتنی حوشرەکە و کوشتنی
دایکی ئیمانداران (عائیشە) -خوای ئی رازی بێ- کرد، سوپای بەصرە
بەخێرای کەوتنە پاراستنی (عائیشە) و حوشرەکە ی، لەبەردەم حوشرەکەیدا
دەجەنگان، هەرکەسێ جڵەوی حوشرەکە ی بگرتایە دەکوژا، کە شەپەکە
لەبەردەم حوشرەکە ئەو پەری توندوتیژی و هیژ و گەرمیدا بوو.

جەنگ لە دەورووبەری حوشرەکە چەندین کاتریمێر درێژە ی هەبوو و،
نۆرە بەنۆرە بوو، لە نیوان هیرش و پاشەکشەدا بون، جاریك سوپای (عەلی)

جەنگێکی سەخت
لە دەورووبەری
حوشرەکە

زَال دەبون، جاریکیش بەلای سوپای بەصرەدا لاردەبۆه. له جەنگی دەورووبەری حوشرەدا دەست و پێی زۆر لە هەردوو لا بېرا، لە هیچ جەنگێکی پێشتر و پشتیش بەقەد ئەم جەنگە دەست و قاچ نەبېراوه.

(عبدالرحمنی کوپی عەتتابی کوپی ئوسەید) پێشنویژی سوپاکە (عائیشە)، جلەوی حوشرەکە ی گرتبوو کوژرا، پاشان (ئەسوەدی کوپی ئەبو بوختوری) گرتی و ئەویش کوژرا. پاشان (عبداللهی کوپی زوبەیر) پێشکەوت تا جلەوی حوشرەکە بگرت، (عائیشە) پێی وت: تۆ کییت؟ وتی: (عبداللهی کوپی زوبەیر)! کوپی (ئەسمای) خوشکی بوو، ترسا بکوژیت، وتی: هاوار بۆ (ئەسما)!!

(ئەشتەری نەخەعی) -کە ناوی (مالیکی کوپی حارس) بوو- و سەرکردهیهکی سەبەئییەکان و، لە گەورە سەرکردهکانی سوپای (عەلی) بوو، ئەشتەری نەخەعی هێرشى برده سەر (ئەبن زوبەیر).

شەپکردنی
ئەبن زوبەیر و

(ئەشتەر) و (ئەبن زوبەیر) شەپکی توندوتیژیان کرد، هەردووکیان پالەوانێکی شەپکەری ئازا بون، (ئەشتەر) لێدانێکی لە سەری (ئەبن زوبەیر) دا و بەخەستی بریندار کرد، (ئەبن زوبەیر) ییش لێدانێکی توندی لە ئەشتەر دا، پاشان زۆرانبازیەکی بەهێز لەنیوانیاندا روویدا، هەردووکیان کەوتن و هەر شەپیشیان دەکرد، (ئەبن زوبەیر) سوور بوو لەسەر کوشتنی (ئەشتەر)، چونکە لە سەرکردهی سەبەئییەکان و گەورە بکوژانی (عوسمان) بوو.

لەوکاتەى دەجەنگان، کەسیان نەیتوانی ئەوی تر لەناو ببات، (ئەبن زوبەیر) بە ئەوپەڕی دەنگی بانگی سوپای بەصرەى کرد و وتی:

من و مالیک بکوژن

من و (مالیک) بکوژن، (مالیک) ییش لەگەڵدا بکوژن.

خەڵکەکە گۆپیستی قسەکەى (ئەبن زوبەیر) بون، بەلام نەیاندهزانی

ئەو (مالیک) ھەیکەل (ئەین زوبەیر) فەرمانی کوشتنی دەدات کە، چونکە ئەوان تەنھا بە ناوی (ئەشتەر) دەیانناسی، ئەگەر (ئەین زوبەیر) بیوتایە: (ئەشتەر) بکوژن، ئەوا (ئەشتەر) لە دەستیان رزگار نەدەبوو.

خەلکی (ئەین زوبەیر) و (ئەشتەر)یان لێک جودا کردووە و کەسیان نەکوژان!!^۱

کوژانی
موحەممەدی کوپی
طەلحە لەبەردەم
حوشترەکەدا

(موحەممەدی کوپی طەلحە ی کوپی عەبیدالله) کە بە ھۆی خواپەرستی و خۆپارێزیەکیەو بە (موحەممەدی سەجاد) ناسرابوو، ھاتە پیشەوہ و جلەوی حوشترەکی گرت.

بە (عائیشە)ی وت: دایکە! فەرمانم پێبکە.

پێی وت: فەرمانت پێ دەکەم کە وەک باشتەینی دوو کوپەکی ئادەم بیت!

(موحەممەدی کوپی طەلحە) ھەرکەسیک لێی دەھاتە پیشەوہ پێی دەوت: لەبەر خاتری خوا و خزماوەتی دەستم لێ ھەلگرە، پاشان ئەم فەرماشتەیی خوای گەورە بەسەردا دەخویندووە کە لە سورەتی (شورا) دایە:

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ. ۚ مَنْ يَسْتَفِمْ فَلَهُ مَا فِي يَدَيْهِ مِنْ فَضْلِي ۚ سَبْعًا مَرَّةً يَوْمَ تَأْتِي سَاعَةُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَهُمْ هُنَا يَفْتَحُونَ ۚ﴾^۲

مەگەر خۆشویستنی خزەمە نزیکەکان نەبێت. ﴿الشوری/ ۲۳. بەلام سەبەئییەکان و ئەو ئازاوەگیر و دەشتەکیانە لەگەڵیاندا بون خاتری خویان نەدەزانی، یەکیکیان بە ڕمەکی ھەلێ کوتایە سەری و لێیداو کوشتی.

بکوژەکی شانازی
بە تاوانەکی دەکا

ئەو بکوژە دەربارە ی کوشتنەکی (موحەممەدی سەجاد) وتی:

وَأَشْعَثَ قَوَامٍ بِآيَاتِ رَبِّهِ قَلِيلِ الْأَذَىٰ فِيمَا تَرَى الْعَيْنُ مُسْلِمٍ
شَكَتْ لَهُ بِالرُّمَحِ جَبَبٌ قَمِيصِهِ فَخَرَّ صَرِيحاً لِلْيَدَيْنِ وَلِلْفُجَمِ
يُذَكِّرُنِي (حَم) وَالرُّمَحُ شَاجِرٌ فَهَلَّا تَلَا (حَم) قَبْلَ التَّقْدُمِ

عَلَى غَيْرِ شَيْءٍ، غَيْرَ أَنْ لَيْسَ تَابِعاً عَلِيّاً، وَمَنْ لَا يَتَّبِعِ الْحَقَّ يُلْدَمُ^۱

لە دەورووبەری حوشترەکه‌دا بە هەزاران لە سوپای بەصرە کوژران، تەنها لە قورەیش حەفتا پیاو کوژران، هەریەکه‌یان دەهاتنە پیشەوه و جلەوی حوشترەکه‌یان دەگرت.

که‌ژاوه‌که‌ی عایشه

تیره‌کان بە حوشترەکه و بە که‌ژاوه‌که‌ی (عایشه) وه‌دنوسان و ئەویشی تێدابوو، تیره‌کان بە که‌ژاوه‌که‌وه‌ نووسابون، لەبەر زۆری تیره‌کان وه‌کو ژێژکی لێهاتبوو.

لەبەر تیر

بەرکه‌وتنی وه‌کو
ژێژک وایوو

(قه‌عقاعی کوپی عەمری تەمیمی) که‌ لە سوپای (عه‌لی) دا بوو، زۆر ئازاری ده‌چەشت بە هو‌ی زۆری کوژاو و بریندار لەبەرده‌م حوشترەکه و دەورووبه‌ریدا.

قه‌عقاع فەرمان

ده‌کا بەکوشتنی
حوشترەکه و

عایشه‌ رزگار
ده‌کات

وتی: مادم ئەو حوشترە به‌پیوه‌ بی‌ت جه‌نگ هەر به‌رده‌وام ده‌بی، جا ئەگەر بمانه‌وی‌ت جه‌نگه‌که‌ کو‌تایی بی‌ت پیویسته‌ حوشترەکه‌ بکوژین! پاشانیش (قه‌عقاع) له‌وه‌ ترسا دایکی ئیمانداران (عایشه) بپێکری یان بکوژری!

له‌و کاته‌دا (زوفه‌ری کوپی حارس) له‌ سوپای بەصرە جلەوی حوشترەکه‌ی به‌ده‌سته‌وه‌ بوو، (قه‌عقاع) داوای لێکرد کاربکا بو‌ کو‌تایی پیه‌ینانی جه‌نگه‌که‌، ئەوه‌ش به‌ کوشتنی حوشترەکه‌وه‌ دیته‌ دی.

(زوفه‌ری کوپی حارس) دای له‌ په‌له‌کانی حوشترەکه‌ و برینداری کرد و، که‌وته‌ سه‌ر زه‌وی و هاواریکی لی‌بیسترا که‌ له‌وه‌ توند و به‌هێزتر نه‌بیستراوه‌.

(قه‌عقاع) و (زوفه‌ر) له‌ که‌ژاوه‌که‌ چونه‌ پیش و (عایشه) یان له‌سه‌ر پشتی حوشترەکه‌ داگرت و له‌لایه‌که‌وه‌ دایاننا.

کاتی‌ک سوپای به‌صرە مردنی حوشترەکه‌یان بینی، پشتیان له‌ جه‌نگ کرد و گو‌په‌پانه‌که‌یان به‌جی هیشت و گه‌پانه‌وه‌ بو‌ به‌صره‌.

له کاتی داهاتنی شهودا جهنگه که کۆتایی پیهات.

قوریانی جهنگی

جهمل

بهم شیوهیه جهنگی (جهمل) رۆژیکێ تهواو بهردهوام بوو، که رۆژی پینج شهممهی دهی (جومادی دوهم)ی سائی سی و شهش بوو.^۱

جهنگی (جهمل) بووه هۆی کهوتنی ده ههزار کوژاو، پینج ههزار له سوپای بهصره و پینج ههزار له سوپای (عهلی)، بهلام بریندارهکان له ههر دوولا چهندانهی ئه و ژمارهیه بوو.^۲

له پیشهوهی کوژاوهکانیش: (زوبهیری کوپی عهوام) و (طهلههی کوپی عبیدالله) و (موحهممهدی کوپی طهلهه) و (کهعبی کوپی سور) ﷺ.

دایکی پرواداران (عائیشه) - خوای ئی رازی بئ - بهریزهوه له کهژاوهکه هینرایه دهرهوه و، (موحهممهدی کوپی ئه بوبهکر) برای - که له گهره سههرکردهکانی سوپای (عهلی) بوو - هات بۆ لای، پاشان (عهلی) خۆیشی هات بۆ لای و سهلامی لیکرد، ئینجا پیی وت: دایکه گیان! خودا له ئیمه و ئیوهش خۆش بئ!

عائیشه له بهصره،

پاشان بهرهو

مهککه

(عائیشه) - خوای ئی رازی بئ - وهلامی دایهوه و وتی: بهلئ کورهکهم

خودا له ئیمه و ئیوهش خۆش بئ!!

که کۆتایی شهو داهات، (موحهممهدی کوپی ئه بوبهکر)ی برای بردی و له مالی (عبداللهی کوپی خهلهفی خوزاعی) له بهصره داینا، دواي چهند رۆژیک له کاروانیکێ شکوداردا ئامادهی کرد و بهوپهری ریزهوه ناردیهوه بۆ مهککه!^۳

گفتوگۆیهکی

ئیمانی له نیوان

عائیشه و قه عقادا

کاتیک (عائیشه) - خوای ئی رازی بئ - له گۆرپه پانی جهنگدا له ناو کهژاوهکهیدا بوو، (قه عقاعی کوپی عهمری ته میمی) به لایدا تیپه پری، پیی وت: قه عقاد! له کاتی شهردا گوئیستی یهکیک بووم له سوپای کوفه پیمی دهوت:

۱- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۳-۵۳۴.

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۹. والبدایة والنهاية ۷ : ۲۴۵.

۳- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۴.

يَا اٰمَنَّا اَعَقَّ اُمُّ نَعْلَمُ وَالْاُمُّ تَغْدُو وَلَدًا وَ تَرْحَمُ
اَلَا تَرَيْنَ كَيْفَ شَجَاعُ يُكَلِّمُ وَتُخْتَلِي مِنْهُ يَدٌ وَمِعْصَمٌ

قەعقاع! ئەم قەسە یە ئازاری دام و گریانمی.

(قەعقاع) پێی وت: بەخوا درۆی کرد، لە راستیدا توو باشترین دایکێکی
کە ئێمە زانیبیتمان، هەوڵی ناشتەواییت دا، بەلام گوێڕایەلت نەبون!

پێی وت: بەخوا کوڕەکەم، خوازیاربووم بیست ساڵ بەر لەم رۆژه
بەرمدا یە!

عائیشە و عەلی
خەفەتی خۆیان
لە لای قەعقاع
دەردەبێن

(قەعقاع) چوو بۆ لای (عەلی) -کە لەناو سوپاکەیدا بوو-، ئەوەی
گوێبیستی بوو بۆی گێڕایەو، (عەلی)ش ﷺ پێی وت: بەخوا، خوازیاربووم
بیست ساڵ بەر لەم رۆژه بەرمدا یە!!

سەبارەت بەوەی لە جەنگەکاندا روویدا، قەسە و ئازاری هەریەک لە
(عەلی) و (عائیشە) ﷺ یەک بوو!

(عائیشە) -خوای ئی رازی بێ- پرسبیری هەندێ پیاوی کرد کە لە
سوپاکەیدا بون، پێی وترا: کوژراون. وتی: خودا رەحمیان پێ بکات!
پاشان پرسبیری هەندێ پیاوی کرد کە لە سوپاکەیدا (عەلی) دا بون،
وترا: کوژراون. وتی: خودا رەحمیان پێ بکات!

عائیشە داوی
پەحمەت بۆ
کوژراوانی هەردوو
سوپا دەکا

خەلکی بەصرە سەریان سوپا لە رەحمەت ناردنی (عائیشە) بۆ
دژەکانی، هەمان قەسەکی (عەلی) وتەو: من هیوام وایە ئەوەی بە دڵپاکی
لەم دوو سوپایەدا کوژرابێ، بەهەشتی بێ!^۲

(عەلی) ﷺ سێ رۆژ لە گوێڕەپانی جەنگدا مایەو، کوژراوانی سوپای
بەصرە ی بینی، خەفەتی بۆ خواردن و داوی رەحمەتی بۆ کردن، لەنیو
کوژراوەکاندا (کە عەبی کۆری سور) ی قازی بەصرە و چەندان لە پیاوماقوول

۱- واتە: ئێی دایکمان، خراپترین دایکێکی زانیبیتمان، دایک رۆڵێ بەخێو دەکا و بەزەیی
پێدا دێتەو، ئایا نابینی چەندان کە لە پیاوی ئازا خۆینی دەپژێ و چەندانی تر دەست و
مەچەکیان دەپەژێ؟

۲- تاریخ الطبری ۴ : ۵۳۷.

و پیاوچاکانی شارەکهی بینی، وتی: چۆن هەلیانده بەستا که تەنها ناژاوەگیر و گیلەکانی بەصرە بەرەو رومان هاتوون؟.

(عەلی) ﷺ نوێژتی مردوی لەسەر کوژراوانی هەردوو سوپاکە کرد، پاشان فەرمانی دا هەرچی چەک و شتومەکی بەجیماوی بەصرە هەیه کۆی کەنەوه، ئینجا فەرمانی دا هەمووی بنێرنەوه بۆ مزگەوتی بەصرە، هەرکەسێک شتیکی خۆی ناسیەوه با بێت و بیباتەوه.

واتە ئەو شتانهی دژەکانی بەجییان هیشتبوو، وەکو دەستکەوتی جەنگی نەیرد بۆ سوپاکە و دابەشی نەکرد بەسەریاندا، بەلکو گەرانیدیەوه بۆ خاوەنەکانی.

سەبەئیەکان لەم رەفتاری (عەلی) ﷺ توپەبون و ویستیان سامانی (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ -کە بە مەلایین بوو- دابەشی کەن، هەموو ئەو شتانهش دابەش کەن کە بەصراییەکان لەدوای خۆیان بەجییان هیشتبوو.

(عەلی) ﷺ وەلامی دانەوهو وتی: کێتان حەز دەکا دایکی ئیمانداران (عائیشە) لە پشکەکهی ئەودا بێ و، بیکاتە بەندە و کەنیزەک لەلای خۆی؟^۱

پاشان (عەلی) ﷺ چوووە بەصرەوه و سەرچەم خەلکەکهی بەیعتیان پێی دا، (عبداللەهی کۆری عەباس) ﷺ کردە والیان.

سەبارەت بەوهی لەنیوان (عەلی) و، (طەلحە) و (زوبەیر) ﷺ روویدا، یەکیک قسەی لەگەڵ (عەلی) کرد، ئەویش وتی: تەنها چاکە بلێن، لە راستیدا هیوام وایە من و (عوسمان) و (طەلحە) و (زوبەیر) لە روژی قیامەتدا لەوانە بین کە خوا ی گەورە دەربارەیان دەفرموی: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾: هەر کێنەیهک لە سینەیان بوو، دامانمانی، دەبنە برا و لەبان تەختان هەمویان بەرامبەر یەکن. (الحجر/ ۴۷).

پاش ئەوهی (عەلی) ﷺ چەند روژیک لە بەصرەدا مایەوه، بارودۆخەکه ئارام بویەوه، پووی لە کوفە کرد، لە روژی دووشەممە ی دوانزە ی مانگی

عەلی
کوفە دەکاتە

پایته ختی خۆی

عەلی نوێژ لەسەر
کوژراوانی هەردوو
سوپا دەکا

بەیعتی خەلکی
بەصرە بۆ عەلی

رەجەب سالی سى و شەش چووہ ناویەوہ و کردى بە پایتەختى جینشینایەتیهکەى که درێژەى نەخایاند.

(عەلى) ﷺ، (جەریرى كورى عبداللهى بەجەلى) ى ھاوێلى پیغەمبەرى ﷺ نارد بۆ لای (موعاویە) ﷺ لە شام و داواى بەیعت پێدان و گوێپرایەلى و ھاتنە ناو ئەوہى لیکرد که خەلك ھاوتنەتە ناویەوہ.

عەلى بانگى
موعاویە دەکا
بۆ گوێپرایەلى بون

(موعاویە) ﷺ راویژی بە خەلكى شام کرد، ئەوانیش رێکەوتن لەسەر ئەوہى که بەیعتى پێنادهن ھەتا ئەو بکوژانەى (عوسمان) نەکوژیت که لەگەڵیدا لە سوپاکەیدان، یان ئەوانە بداتە دەست (موعاویە) و بیانکوژیت، چونکە ئەو شایانە بەسەندنەوہى خوینی (عوسمان).^١

لەراستیدا (موعاویە) ﷺ و خەلكى شام ئەوانەى لەگەڵیدابون، لە داواکردنى جیبەجێکردنى ھەد بەسەر بکوژانى (عوسمان) ﷺ و کوشتنیان لە تۆلەى ئەودا کۆششیان کردوہ و بیانویان ھەبوہ، (موعاویە) ﷺ شایانى سەندنەوہى خوینی (عوسمان) بوو، چونکە خزمى بوو لە (بەنى ئومەییە) بوو، بۆچونى خویان ھەبوو لە ھەلپەساردنى بەیعتدان بە ئەمیری برواداران تا تۆلە لە بکوژانى (عوسمان) دەسینیتەوہ!.

بەد و بۆچونى عەلى و
موعاویە

کاتیکیش دەروانینە ھەلوێستى (عەلى) ﷺ بەلای بەرامبەردا، دەبینن کۆششى کردوہ و عوزر و بیانووی خۆى ھێە لە دواخستنى تۆلەسەندنەوہ لە بکوژانى (عوسمان)، تا ئەو کاتەى کاروبارەکان دینەوہ سەر بارى خۆى و، بارودۆخەکە جیگیر دەبیئت و، ھەموو موسلمانان بەیعتى پێدەدەن!.

دەرچوون لە
فەرمانى عەلى،
سزادانى بکوژانى
دواخست

کەس نکولى ئەوہ ناکات که لە سوپای (عەلى) دا زیاد لە دوو ھەزار لە بکوژانى (عوسمان) ھەبون، ھەندیکیشیان لە گەورە سەرکردەکانى بون وەک (ئەشتەرى نەخەعى)، (عەلى) ﷺ رقى لییان بوو، بەدواى ھەلیكى گونجاودا دەگەرا تا لییان رزگار بیئت و لەناویان ببات و، سوور بوو لەسەر

ئەوھى كاتىك بارودۇخەكە ھىمىن دەبىتتەوھ ھەدىان لەسەر جىبەجى بىكات.
ئەوانەى داواى پەلەكردن لە پىادەكردنى ھەد لەسەر بىكوژانى
(عوسمان) يان دەكرد، (عەلى) يان سەرقال كىرد، كە ناچار بوو پوو بىكاتە
ئەوان و لىپرسىنەوھى بىكوژەكان دواىخات، ئاژاوەكانىيان لە دژى و پاشان
پوودانى شەپ لە نىوان ئەو و ئەواندا لە جەنگى (جەمەل)، ئىنجا (صفىن)،
دادگايى كردنى بىكوژانى دواخست.

ئەگەر ئەوانەى داواى ئەو مافەيان دەكرد، دژ بە (عەلى) لە بەصرە
پاشان لە شام دەرنەچووناىە-كە بىيانوويان ھەبوو و كۆششىيان كىردبوو و،
بەلای كەمەوھ بۇچونىكى بىستراويان ھەبوو-، ئەوا (عەلى) يەكلا دەبىيەوھ
بۇ لىپرسىنەوھى بىكوژان و لەناوبردنىيان!

لە پاستىدا دواخستنى دادگايى كردنى (عەلى) ﷺ بۇ بىكوژانى
(عوسمان) ﷺ بەپىي كۆشش و لەبەر زەرورەت بوو، بونى بىكوژانىش لە
سوپاكەيدا ھەر لەبەر زەرورەت بوو!!

ئەوھ قەدەرى (عەلى) ﷺ بوو، ئا ئەمەش ئەو گىرقتە ترسناكە بوو كە
روپەپوى خەلافەتەكەى بوويەوھ و لەناوى برد، پاشانىش بە شەھىدبونى
كۆتايى ھات.

ئەمەش قەدەرى خوا بوو بۇ ئەم ئوممەتە و ھەردەبوو پوى بدايە و
جىبەجى بوايە.^۱

(عەلى) ﷺ لە كوفەوھ پوھو شام رۆيى، بۇ مل پى كەچكردنى
(موعاويە) ﷺ و ئەوانەى لەگەلیدا بون، (موعاويە) ش خۆى ئامادەكردبوو
بۇ روپەپوبونەوھو شەپ لەگەل كردنى.

ئەگەر (عەلى) ﷺ بەرھو شام نەپۆيشتايە، (موعاويە) ﷺ نىيازى شەپ
لەگەل كردنى نەبوو و، سوپاشى بۇ شەپكردنى نەدەنارد.

۱- سەبىرى (العواصم من القواصم) ى (تبيين العربى): ۱۶۲-۱۷۲ بىكە لەگەل پەراوئىزەكانى
(عبد الدين الخطيب).

گىرقتى عەلى بونى
بىكوژان لە
سوپاكەيدا بوو

عەلى پوو لە شام
دەكا بۆ ملەكەچ
پىكردنىيان

بەلام چۆن (عهلى) ئەمیری پرواداران یێدەنگ بیئت لەسەر دژایەتی و
بەیعەت نەدان؟ ئەو بە یاخیبون و هەنگەپانەوه و سەرپیچی کردنی
خەلیفەى دادەنا!

سوپای (عهلى) ژمارەیان سەد و بیست هەزار کەس بوون، ژمارەى
سوپای (موعاویە)ش نەود هەزار کەس بوون.
(ئەشتەری نەخەعی)، (قەیسى کوپى سەعدى کوپى عوبادە)،
(عەمماری کوپى یاسر) و (عبداللهى کوپى عەباس) لە سەرکردهکانى
سوپای (عهلى) بوون.

سوپای عهلى و

سوپای موعاویە

(عەمرى کوپى عاص)، (عەمرى کوپى سوفیانی سوله‌مى) - ئەبو
ئەعوهر-)، (نوعمانى کوپى بەشیری ئەنصارى) و (عبدالرحمنى کوپى
خالیدی کوپى وهلید) لە سەرکردهکانى سوپای موعاویە بوون.

هەردوو سوپاکە لە (صفین) لەسەر روباری فورات پیک گەیشتن، لەویدا
جەنگی (صفین) ئازار و خەفەت هینەر روویدا، کە چەند هەفتەیه‌کى
خایاند و دەیه‌ها هەزار کوژراو لە هەردوولا کەوتن.

جەنگى صفین

لە جەولەى

یەكەمیدا و پاشان

شەڕ پاگرتن

جەنگ لەنیوان هەردوو سوپاکە لە مانگی (ذو الحجة) سالى سى و
شەش دەستى پیکرد، جەنگەکە لەنیوانیان پیکدادان و ژۆرانبازی بوو، بە
دریژیى مانگی (ذو الحجة) جەنگ لە نیوانیان بەرده‌وام بوو، لەوانەیه‌ لە
روژیکدا دوو جار بەشەر بهاتنايه.

کاتیك مانگی موچه‌په‌مى سالى سى و حەوت هات، هەردوو سوپا
بەربەستیان دانا و بەدریژیى ئەو مانگە شەریان پاگرت، بەو هیوايه‌ى
ریکەوتن و سازش لە نیوانیان روو بدا و کۆتاییه‌کەى بە ناشتەوايى و
کۆتایی هینان بە گروگرفته‌کان و خوینپرشتن بیئت.

لە مانگی موچه‌په‌مدا (عهلى) عليه السلام وه‌فدیكى نارد بۆ لای (موعاویە) عليه السلام کە
سوپاکەى لە (صفین) مۆل دابوو، وه‌فده‌کەش بە سەرۆکایه‌تى (عه‌دى کوپى

حاتەمی طائی) بوو.

(عەدی کۆری دەنگی موسلمانان یەکیخا و خوین نەپۆژێ و ئاشتەوایی روویدا.

حاتەم) وەفدی

عەلی بۆ لای
موعاویە

(موعاویە)ش ﷺ بەم شیوێ وەلامی داواکە (عەدی) دایەو: ئێمە (عەلی) رەت ناکەینەو، لە سەر کارەکیدە کێشە لەگەڵ ناکەین، بە کوشتنی (عوسمان) تاوانباری ناکەین، بەلام پەنای بکوژانی داو، تەنها ئەوەندەمان لەو دەوێ کە بکوژانمان بداتە دەست تا بیانکوژینەو، دواي ئەو وەك ئەمیری برۆاداران بەیعتی پێ دەدەین و، گوێرایەلی دەیین.^۱

مەنتیقی (موعاویە) ﷺ روونە، بۆچونەکەشی ئاشکرایە، بەلام (عەلی) ﷺ لەو جۆرە بارودۆخەدا دەستەوسان بوو لە جێبەجێکردنی ئەو (موعاویە) داوای دەکات، لەبەر ئەو ھۆیانە کە لەپێشەو بەسما ن کرد.

حەبیبی کۆری
مەسلەمە،

ئەركی (عەدی کۆری حاتەم) لەلای (موعاویە) سەرنەکەوت.

وەفدی موعاویە

بۆ لای عەلی

پاشان (موعاویە) ﷺ لەلای خۆیەو وەفدیکی نارد بۆ لای (عەلی) تا ھەولبەدەن قەناعەتی پێ بکەن بە دانەدەستی بکوژانی (عوسمان) ﷺ، و، کۆتایی ھێنان بە جەنگ، وەفدەکەش بە سەرۆکایەتی (حەبیبی کۆری مەسلەمە) فیھری) بوو، بەلام ھیچ سەرەنجامێکی نەبوو.^۲

مانگی موخەررەم تیپەرێ و، ھەولەکانی ئاشتەوایی نیوان ھەردوولا سەرکەوتوو نەبوو، مانگی صەفەر ھات، دەبوايە جەولەي دووھمی زۆر توند و درێندانە و دڵپەرەقانەي جەنگی (صفین) پوویدات.

جەنگێکی وێرانکەر

لە صفین

لە پۆژێ چوارشەممەي یەکی مانگی صەفەر، جەنگێکی وێرانکەر دەستی پێکرد و ھەتا رۆژی ھەینی (دە)ي صەفەر بەردەوام بوو.

جەنگەکە لە (صفین) دا دە رۆژی تەواو بوو، توند و تیژ و وێرانکەر بوو، ھەردوو سوپاکە چوونە پێش و کەوتنە ناو یەك و تیگگیر بون، تیایدا

۱ - البداية والنهاية ۷ : ۲۵۸ .

۲ - البداية والنهاية ۷ : ۲۵۶-۲۵۸ .

دەیان ھەزار کوژراو کەوتن و، چەندانی ئێوەش بریندار بون!!

جەنگی (دە) رۆژی توندوتیژترین شەپیش لە رۆژی پینچ شەممە (نۆی صەفەر و شەوی ھەینی (دە)ی صەفەردا بوو، کە بە (لیلة الھیریر: شەوی ھەسکەھەسک) ناوئرا، چونکە جگە لە ھەسکەھەسک و ھانکەھانک نەبێ، ھیچ دەنگ و قەسەییکی جەنگاوەرانی ھەردوو سوپا نەدەبیسترا، ئێوەش بەھۆی ماندوو بون و داھیزران و، بەجەرگی نواندن و جەنگانەوہ بوو. لەو شەوہدا بە پم شەپیان دەکرد ھەتا شکان و، بە تیر ھەتا دوایی ھات و، بە شمشیر ھەتا تیکشکان^١...

لە عەصری رۆژی ھەینی (دە)ی صەفەردا، خەلکی شام قورئانەکانیان بەسەر رمەکانیانەوہ بەرز کردوہ و، کیشەیی نیوان (عەلی) و (موعاویە) ﷺ چووہ قونائیکی نوێوہ.

کوژراوی عەماری کوپی یاسر لە جەنگی (صفین) دا (عەماری کوپی یاسر) ﷺ کوژرا، کە لەگەڵ (عەلی) دا بوو دژی خەلکی شام.

(عبداللہی کوپی سەلەمە) وتویەتی: لە رۆژی (صفین) دا (عەممار) م دیت، پیاویکی پیری بالابەرز بوو، ھەربەکەیی بەدەستوہ گرتبوو، دەستیشی دەلەرزێ و، دەیوت: سویند بەوہی نەفسی منی بەدەستە، بەم ئالایە سێ جار لەگەڵ پیغەمبەری خوا ﷺ جەنگاوم، ئەمە چوارەم! بەخوا ئەگەر لیمان بەدەن ھەتا دەمانگەینەنە (ھوجەر-لە بەحرەین-)، گومانم لەوہ نابێت کە ئیمە لەسەر ھەقین و ئەوان لەسەر ناھەق.

لەو جەنگەدا (قەیسێ کوپی عوبادە) پرسیاری لە (عەماری کوپی یاسر) کرد و پێی وت: ئایا جەنگ کردنتان لە پال (عەلی)، رایەکە و بۆی چوون، کە را و بۆچونیش ھەلەدەکا و دەشپیکێ، یان سپاردە و پەیمانیکە پیغەمبەری خوا ﷺ پێی سپاردوون؟

(عەممار) وتی: پیغەمبەری خوا ﷺ ھیچ راسپاردەییکی پێ نەداوین کە

١- بۆ باسکردنی ھەر (دە) رۆژەکە جەنگی (صفین) سەیری (البدایة والنهاية) ٧ : ٢٦٢-٢٧٣ بکە.

بە سەرچەم خەلکی نەدابێ.^۱

(عەممار) دان بەو دا دەنی که جەنگانیان لە گەڵ (عەلی) دا بەهۆی را و ئیجتەهادەو بوو، پا و ئیجتەادیش دەکری بپیکێ و دەشی نەپیکێ.
 پیغەمبەری خواش ﷺ هەوالمان پێدەدا که دەستە و کۆمەلێکی
 یاخیبوو (عەممار) دەکوژن.

(بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبوسەعیدی خودری) یەو دەگیرنەو، دەلی
 پیغەمبەری خواش ﷺ بە (عەممار) ی فەرموو: ((دەستە یەکی یاخیبوو
 دەتکوژن)).

(عبدالرحمنی سولهی) کوژانی (عەممار) مان بۆ دەگیریتەو، دەلی:
 لە (صفین) دا لە گەڵ (عەلی) بووین.. (عەممار) م بینى، بەهەر شیویک لە
 شیوەکانی (صفین) دا برۆیشتایە، ئەو هاوێلانە ی پیغەمبەری خواش ﷺ که
 لەو بون دوای دەکوژن.

(عەممار) م بینى هات بۆ لای (هاشمی کوپی عوتبە ی کوپی
 ئەبوو قاص) -برازی (سەعدی کوپی ئەبوو قاص) - که لە (صفین) دا
 هەلگری ئالای (عەلی) بوو.

(عەممار) بە (هاشمی) وت: (هاشم) پیشکەو! بەهەشت لەژێر سیبەری
 شمشیراندایە، بەهەشت کراوەتەو و حۆریەکان خۆیان رازاندۆتەو.

اليَوْمَ أَلْقَى الْأَحْبَبَ مُحَمَّدًا وَصَحْبَهُ

ئەمڕۆ دەگەم بە خۆشەویستان، موحەممەد و هاوێلان.

(هاشم) و (عەممار) هەلمەتیکى بەهیزیان برد و سوپایان بپری و،
 کوژان، رەحمەتی خویان لیبی.

بکوژی (عەممار) - که (ئەبێن جەوی سەکسەکی) بوو - هات بۆ لای
 (عەمری کوپی عاص) و پیتی وت: من (عەممار) م کوشت.

(عەمر) پیتی وت: بەلام بەخوا دەستت قازانجی نەکرد و، خودات توپە

کرد!!^۱

(عبدالرحمنی سوله می) وتویه تی: پاش ئه وهی (عه ممار) کوژرا و، شه و داها ت، وتم: ده بی ئه مشه و بچه سه ریا زگه ی شامیه کانه وه، تا کاریگه ری کوژرانی (عه ممار) له سه ریا ن بیینم.

چوو مه سه ریا زگه کیهانه وه، دیتم چوارک ه س به و شه وه قسه و گفتوگو ده که ن:

چار له

سه رکرده کانی

سو پای شام له

کوژرانی عه ممار

ده کۆلنه وه

(مو عاویه) و، (ئه بو ئه عوه ری سوله می) و، (عه مری کوپی عاص) و (عبداللهی کوپی عه مری) کوپی - چاکترین چوارک ه س -، ئه سپه که م هینایه نیوانیانه وه، تا لییان نزیک بم و گو بیستی قسه کانیان بم و هیچ قسه یه کم له ده ست نه چی.

(عبداللهی کوپی عه مری) وتی: له م پۆژه تاندا ئه و پیاوه تان کوشت، پیغه مبه ری خوادش ﷺ ئه وه ی له باره وه فهرمو وه که فهرمو یه تی؟

(عه مری) باوکی وتی: چی فهرمو وه؟

عبداللهی کوپی

(عبداللهی کوپی عه مری) وتی: کاتی که موسلمانان مزگه وتی پیغه مبه ری خویان ﷺ بنیات ده نا، خه لکی یه ک یه ک به رد و خشتیان ده گواسته وه، (عه ممار) یش دوو دوو خشت و به ردی ده گواسته وه.

عه مری فهرمو ده ی

پیغه مبه ر له باره ی

کوژرانی عه ممار

ده گێڕێته وه

پیغه مبه ری خوادش ﷺ هات بو لای و پیی فهرمو و: ((بی به لابی (عه ممار)، ده سته یه کی یاخیبو و ده تکوژن!!))

(عه مری) رووی له (مو عاویه) کرد و پیی وت: نایا نابیستی (عبدالله) چی ده لی؟

فهرمو و ده که ی به (مو عاویه) راگه یاند، (مو عاویه) وتی: به لی، ده سته یه کی یاخیبو و (عه ممار) ده کوژی، نایا ئیمه (عه ممار) مان کوشتوو ه؟ به لکو ئه وانه کوشتویانه که ده ریا نه ئینا وه و هینا ویا نه !!!

ئیتیر خه لکی شام ده یانوت: به لکو ئه وانه (عه ممار) یان کوشت که

دەریانەھێناو و ھێناویانە!!!^۱

ئەم فەرموودە صەحیحە لەسەر کوژرانی (عەممار) لەسەر دەستی دەستەبەکی یاخیبوو، لە بەلگەکانی پیغەمبەریتی (موحەممەد ﷺ)، کە پیغەمبەری خواﷺ ھەوایی کوژرانی (عەممار) مان پێی رادەگەیەنن، ئەو ھەوالبەش دواى سى و ھەوت ساڵ دیتەدى!

سوپای شام لە
عەلی یاخیبون

ھەروەك ئەم فەرموودە (صحیح) بەلگەبە لەسەر ئەوھى (عەلی) لە (موعاویە) ﷺ لە ھەق نزیکترە و، خەلکی شامیش دەستەبەکی یاخیبون، کە لە (عەلی) یاخی بون و لە فەرمانی دەرچون، وێرای ئەوھى کە ئەھلى (حەل و عەقد) لە ھاوھەڵان وەك ئەمیری برۆاداران بەیعتیان پێداو، کەواتە بەیعت و خەلیفایەتیەکی شەریعی یە، کاتیکیش خەلکی شام بەیعتیان پێ نەدا و لە فەرمانی دەرچوون و لە دژی جەنگان-ئەگەریش بە ئیجتھاد و تەئویلکاری بوو و بیانوویان ھەبوو-، ئەوا ئەوانە بونە دەستەبەکی یاخیبو لە ئەمیری برۆاداران.

بەلام ئەو تەئویلە (موعاویە)، بەوھى کە ئەوانە (عەممار)یان کوشت سوپای (عەلی)ن، چونکە ئەوان ھێناویانە بۆ (صفین)، ئەو تەئویلیکی دوورە و لێی وەرناگیرئ!!!

سەرکەوتن لە
(صفین)دا بۆ
سوپای عەلی یە

لە ساتەکانی کۆتایی جەنگی (صفین)دا سوپای (عەلی) زāl ببون، کەوا ریزەکانی سوپای (موعاویە)یان بری و چوونە ناویانەو، نزیک بوو خەلکی شام تیک بشکێن.

ئالەو ساتانەدا (عەمری کوپی عاص) چووە لای (موعاویە) و پێی وت:
من را و بۆچونیکم ھەبە کە دەبێتە ھۆی پتەوبون و یەك پیزی خۆمان و پەرتەوازی و لاوازی ئەوان، وادەبینم مەصحەفەکان بەرزکەینەو و داوایان ئی بەکەین کە قورئان بەکەینە ھەم، ئەگەر وەلامیان داینەو ئەو

جەنگ کۆتایی پێدای، ئەگەریش لە نیوان خۆیاندا ناکۆک بون، هەندی پازی دەبن و هەندی ناپازی، ئەوا هەل دەوێشێن و هیژ و پیژیان نامیانی.

ئەبو وائەل - برای دایکی کۆری سەلەمەیی ئەسەدی تابەیی - وتیەتی: -
 ئیمە لە (صفین) دا بووین، کاتی کۆشتاریکی زۆر لە خەلکی شام کرا و زۆریان بۆ هات، پەنایان بردە پال تەپۆلکەییەک، (عەمری کۆری عاص) بە (موعاویە) ی وت: (مصحف) یەک بنێرە بۆ عەلی، بانگەشەیی بکە بۆ کتیبی خوا، چونکە پێگەرت ناکات:

پیاویک (مصحف) یکی هیئا و، وتی: با کتیبی خوا لە نیوانماندا هەبێ، کێشەکەمان دەبەینە لای کتیبی خوا، پاشان ئەم فەرموودەیی خۆی خۆیندەو:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾: خۆ تۆ دیت، ئەو کەسانەیی کە لە کتیبی ئیمەدا بە شیکیان پێ گەیشتبوو، خۆیان گوتیان بە هەر حوکمی خودا بیدا ئیمە رازین، کەچی هیندیک لەوانە پێی پازی نەبوون. ﴿ال عمران: ۲۳﴾.

عەلی گوتی: بۆ ئەو ئیمە لە ئێوە لە پێشترین، با کتیبی خوا لە نیوانماندا بێ.

ئەلیرەدا خەواریج لە فەرمانی دەرچوون، شمشیرەکانیان کردبوو ملیان و هاتن بۆ لای عەلی، پەتی داواکەیی خەلکی شامیان کرد لەوێ قورئان بکریتە حەکەم، وتیان پێویستە بە شمشیرەکانمانەو بەچین بۆ لایان، تا خۆی گەورە لە نیوانماندا بپاری خۆی دەدا.

ئیرەدا سەهلی کۆری حەنیفی ئەنصاریی ﷺ وەستا و تی: خەلکینە!
 ڕاو بۆچونی خۆتان بەسەر دین دا هەلبەست، لە پۆژی حودەیبیەدا منتان بینی، ئەگەر بمتوانایە فەرمانەکەیی پیغەمبەری خوا ﷺ پەت دەکردەو.

پاشان سەهلی کۆری حەنیف ئەو سەرسۆرمانە توندەیی ڕوون کردەو کە موسلمانان لە کاتی وەفاتی عوسمانەو تیی کەوتوون و، تی: بەخوا لەو تەیی موسلمان بووین شمشیرمان لە شان نەکردوو، مەگەر زانییتمان

مەنگاوەکی
 عەمری کۆری عاص
 لە بەرزکردنەوێ
 (مصحف) هەکاندا

پەرت بونی سوپای
 عەلی و بانگەوازی
 سەهلی کۆری
 حەنیف

بۇ چ كاروبارىك ئاراستەمان دەكا، جگە لەمەى ئىستا نەبى تىي كەوتووین، لەمەدا ھەر كۈن و كەلەبەرىك دەگرین، لە لایەكى ترەوہ لیمان دەكریتەوہ، ناشزانین چۆن ھەلسوكەوتى تىدا بكەین.!!!^۱

شامى و عىراقى يەكان ھەزىيان لە (تەحكیم) و ئاشتەوايى يەكە دەكرد، بەلكو ئەمە بىيئە مایەى نەرشتنى خويىنى موسلمانان و كۆتايى ھىنان بە ناكۆكىەكانيان.

تەنھا خەوارىچ ھەزىيان بە (تەحكیم) و ئاشتەوايى نەكرد، ئەوہ بوو لە پاشان گىرقتەكانيان لەگەل ەل دا چەندانە بويەوہ. بەم بانگەشەى (ھوكم بىردن بۇ لای قورئان)، جەنگى (صفین) كۆتايى پىھات.

لە پۇژى ھەينى (دە)ى مانگى صەفەرى سالى سى و ھەوت كۆتايى پىھات.

قورىانيانى جەنگى

(صفین) ھەفتا

ھەزار بوو

كوژراوى موسلمانان لە جەنگى (صفین)دا ھەفتا ھەزار كەس بوو.

ژمارەى كوژراوانى سوپاي (موعاويە) چل و پىنج ھەزار كوژراو بوو.!!

ژمارەى كوژراوانى سوپاي (ەلى)ش بىست و پىنج ھەزار كوژراو بوو!!^۲

ئەمە جگە لە ژمارەى بىرىندار و پىكراوہكان.

دەزانين ئەمە ژمارەىەكى گەورەىە، پەقەمىكى بەرزە، ئەمەش ئاماژەىە

بۇ قولى ئەو كارەساتەى كە لەو پۇژانەدا تووشى موسلمانان ھات!!*

پىغەمبەرى خواش ﷺ پىش پودانى ئەم جەنگە بە چەندەھا سال

پىغەمبەر ھەوالى

جەنگى (صفین)

دەدات

۱- البداية و النهاية ۷: ۲۷۳، ۲۶۸.

۲- البداية و النهاية ۷: ۲۷۵.

* د. إبراهيم له كتيبى (أبطال ياب ان نحو من التاريخ) ئاماژە بەوہ دەكا كە مۆزو نوسە موسلمانەكان لە ديارى كردنى ژمارەدا بە شۆوہەىكى گشتى ورد نەبون، ھەر بۆيە دەبينين لە ھىنانى ژمارەى كوژراوانى جەنگەكاندا زيادەپەوييان كردوہ.. دەكرى ھەر لەم پوانگەيەشەوہ سەيرى ئەم جەنگانەش بكرى.. كە دەكرى عاملى گۆترەكارىش پۇلى خۆى بىنيى.. ھەر چۆنىك بى ئەم ژمارانە ئاماژەىە بۇ ترسناكى و زۆرى ژمارەى كوژراوہكان. - وەرگىر -

هەوآلی ڕوودانی پێداوین.

ئەو هەتانی بوخاری و موسلم لە ئەبوهورەیرەو دەگیرنەووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلَ فِئْتَانٍ عَظِيمَتَيْنِ، مَقْتَلَةً عَظِيمَةً، دَعَاؤُهُمَا وَاحِدَةٌ: قِيَامَةُ هَلْنَسْتَي، تَا دَوو كۆمەلی گەورە بەشەر دین و کوژاویکی زۆر لە یەکتەری دەخەن، بانگەوازیشیان یەکە)).^١

لە ڕاستی دا هەردوو دەستەکە لە (صفین) گەورە و زۆر بون، سوپای عەلی سەد و بیست هەزار بوو، موعاویەش نەود هەزار بوو، کۆی هەردوو سوپاکەش دووسەد و دە هەزار کەس بوو، حەفتا هەزاریان کوژران! واتە سییەکی موسلمانان لە (صفین) دا کوژران!! کە ئەمەش کوشتاریکی گەورە و زۆرە!

بانگەوازی هەردوو دەستەکەش یەک بوو، کە ئەویش سەر خستنی حەق و بەرگری لێکردنی، لە ڕی ئیجتەها و تەئویلەووە بوو!

پاش بەرزکردنەوی (مصحف)ەکان و کۆتایی هاتنی جەنگی (صفین) بەو شیوێیەکی کۆتایی پێهات، دواي چەندین نوسین و هاتوچوکردن لەنیوان سوپای عەلی و موعاویەدا، هەردوولا لەسەر داوهری (تحکیم)ەکە ڕیکەوتن.

ڕیکەوتنی هەردوولا
لەسەر
داوهری (تحکیم)
کردن

ئەو دەش بەوێی کە عەلی لەلایەن خۆیەووە ناو بژیکاریک هەلبژیریت و، موعاویەش لەلایەن خۆیەووە ناو بژیکاریک هەلبژیریت.

پاشان هەردوو ناو بژیکارەکە پیک بگەن و مشت و مەر لەسەر چارەسەرکردنی گرتەکە بگەن، دواي ئەو لەسەر ئەو ریک دەکەون کە بەرزەوهندی موسلمانانی تێدايە و ڕیاری گونجاویان دەردەکەن و، پێویستە هەردوو لاش پابەندی ڕیاری و حوکمەکانیان بن.

موعاویە لەلایەن خۆیەووە (عەمری کوپی عاص)ی هەلبژارد بوو عەمری کوپی عاص
لەلایەن موعاویەووە ناو بژیکاری، لە سوپای موعاویەدا هیچ گرفتێک نەبوو، هەمویان شوینکەوتە و گوپییەست و گوپیایەلی موعاویە بون، ئەمەیش

تایبەتمەندىهكى تېبىنى كراوى خەلكى شام بوو!!

بەلكو گرفت لە سوپای عەلیدا بوو، كە زۆرىنەیان لە بیابان نشین و دەشتەكى و ئاژاوەچىەكان بون، كوفەش لە ماوێهەدا بنكەى ئاژاوەچىەتى و یاخیبون بوو.

عەلى وىستى (عبداللەى كوپى عەباس) ھەلبژێرى، بۆ ئەوھى نوینەر و جیگری ئەو بیٲ، بەلام خەلكى كوفە گىچەلیان بە (عەلى) كرد و ئەمەیان رەت كردهوھ و، وتیان: (عبداللەى كوپى عەباس) كوپى مامتە و، لەگەل خۆتدا ئەویشت نوقمى ئاژاوە كردهوھ.

دەمانەوئ (ئەبوموسای ئەشعەرى-عبداللەى كوپى قەیس-) بكەیتە ناوبژىكار، چونكە ئەو بەربەستى خەلكى دەكرد لە ئاژاوە و جەنگ كردن، خۆى دورگرتوھ لەسەر جەم ئەم روداوانە و، لە زەوێهەكىدا لە حىجازدا نىشتەجئ بوو، ئەو ساز و گونجاوھ بۆ ئەوھى بىٲتە ناوبژىكار!! (عەلى) وتى: ئەگەر رازى نین (ئىبن عەباس) ناوبژىكار بئ، ئەوا (ئەشتەر) بكەنە ناوبژىكار!

وتیان: ئایا ھەر (ئەشتەر) نەبوو جەنگى ھەلگیرساند و كاروبارى تىكداد!!

خەلكى كوفە لەسەر (ئەبوموسای ئەشعەرى) سور بون، (عەلى) یش نەیدەویست بىكا بە ناوبژىكار، نەك وەك تانەدانىك لىئى، ئەو ھاوھلىكى پایەبەرزە، بەلام سەبارەت بە فیتنە ھەمان راي ئەوئ نەبوو، لە رووداوەكاندا شوینى نەكەوتبوو، قەناعەتى بە بەلگە و بیروبووچونەكانى نەبوو، ئەى چۆن دەبىٲتە نوینەر و نمایندەى ئەو??

بەلام (عەلى) زۆرى لىكرا لەسەر (ئەبو موسای ئەشعەرى)، سوپاكەشى بەسەر رایەكانیدا زال بون و دەستیان بەسەر بپیارەكانیدا گرتبوو، چونكە ئەوان لەگەل ھۆز و كۆمەلەكاندا بون و، (عەلى) یش ھىز و كۆمەلىكى خۆى لەگەلیان نەبوو، بۆیە لە ئاستیاندا دەستەوسان بوو، ئەمەش قەدەرى

زۆر كردن لە عەلى
لەسەر بەوھ فەد
ناردنى ئەبوموسای
ئەشعەرى

ئەو بوو.

چوون بۆ لای (ئەبوموسای ئەشعەری) و، پێیان راگەیاندا کە خەلکی نداشت بونەتەو و جەنگیان لە (صفین) راگرتوو و، لەسەر داوهری (تەحکیم) پێکەوتون. ئەویش وتی: (الحمد لله رب العالمين: سوپاس بۆ پەرەردگاری جیهانیان..

پاشان پێیان وت: لەلایەن (عەلی) یەو تۆ کراویت بە ناو بژیکار. وتی: **إنا لله وإنا إليه راجعون.**

نوسراوی (تەحکیم) یان لەنیوان هەردوولا نووسی، لە نوسراوەکەدا هاتوو: ئەمە ئەو یە کە (عەلی کوپی ئەبو طالب) و (موعاویە کوپی ئەبوسوفیان) لەسەری پێکەاتون، (عەلی) لە بریی خەلکی عێراق و ئەوانە لەگەڵیدان و شوێنکەوتە ئەو و، (موعاویە) ش لە بریی خەلکی شام و ئەو لەگەڵیدایە لە موسلمانان و پرۆاداران:

دەقی نوسراوی
تەحکیم لەنیوان
هەردوولا و
شاهیدەکانی

ئێمە لە ناست حوکمی خوا و کیتابەکیدە ملکەچ دەبین، ئەوێ خوا دەیهوێ ژیندووی دەکەینەو و ئەوێ نایهوێ دەیمرێنین.

هەردوو ناو بژیکار-کە (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کوپی عاص) بون- ئەوێ لە کیتابی خودا بەدییان کرد کاری پێدەکەن، ئەوێ لە کیتابی خودا شدا نەیانبینی، ئەو پێویستە لەسەریان کار بە سوننەتی دادگەری گشتگیری کوکەرەو بەکن.^۱

هەردوو ناو بژیکار پەیمانیان لە هەردوو لا وەرگرت، کە خۆیان و ماڵ و منداڵیان پارێزراو و، هەردوولا ش پابەندن بەو حوکمە دی دەکەن.

لەسەر نوسراوی داوهری (تەحکیم) هەکش گەرە سەرکردەکانی سوپای (عەلی) وەك (عەبەللهی کوپی عەباس) و (ئەشعەسی کوپی قەیس) و، گەرە سەرکردەکانی سوپای (موعاویە) و ئێنە (ئەوهری سولهیمی) و (عەبەلرحمنی کوپی خالیدی کوپی وەلید) و (حەبیبی کوپی مەسلەمە) شاهید بون.

پێکگە یشتن لە
مانگی رەمەزان
لە (ئەزروج) دا

هەردوو ناو بژیکارە که پێکەوتن که لە مانگی رەمەزان لە (ئەزروج) دا پێک
گەن.^۱

(ئەزروج) دێیە که لە سەر چیاکانی (شەرات)، لە خوارووی ئوردون.
دوای رێکەوتن لە سەر داوهری (تەحکیم) و سپاردنی کاروباری ئوممەت بە
هەردوو ناو بژیکارە که، هەردوو سوپاکە لە (صفین) کێشە وەو، هەریە که یان
گە پرایە وە بۆ شوینی خۆی.

(معاویە) گە پرایە وە بۆ شام، که ولاتیە که شوینکە و تە ی ئهون و گوێ پرایە لی
فەرمانەکانین، (معاویە) هیچ گرفت و گێچە لێک یان هەلگە پرایە وەو
یاخیونیکی تووش نەهات.

عەلی روبە پوی
خەوارێجەکان
دەبێتە وە که
(تەحکیم) رەت
دەکەنە وە

(عەلی) ش (صفین) ی بە جێ هیشت و گە پرایە وە کوفە، بەلام روبە پوی
ترسناکترین گرفت بوویە وە، که ئەویش گرفتی (خەوارێج) بوو، ئەوانە ی لە
(صفین) دا بە هۆی پەسەندکردنی (تەحکیم) وە لە ژێر فەرمانی دەرچوون،
پاشان گرفتیە که یان چەندانە بوویە وەو لە دواتر دا پەری سەند.

سەرەتا گرفتی (خەوارێج) لە ناو جەنگی (صفین) دا دروست بوو، کاتی
(عەلی) لە نیو جەنگە که دا بە داوهری (تەحکیم) رازی بوو، (ئەشعەسی کوپی
قەیس کیندی) چوو بۆ لای (بەنی تەمیم) تا هەوالی داوهری (تەحکیم) یان
پێ رابگە یەنێ، (عورووی کوپی جەریری تەمیمی) هەستا بۆ لای و
وتە یەکی دەرپری که دواتر بوو دەستور و دروشمێک بۆ یان.

وتی: لە دینی خوادا مروؤ دەکەنە ناو بژیکار؟

خەوارێجەکان عەلی
کافر دەکەن ولتی
جیادە بنە وە

دوای ئەو خەوارێجەکان دەیانوت: حوکم تەنها بۆ خویە... ئەم وتە یە
رەوا بوو، بەلام مەبەستیان پێ شتیکی ناپەوا بوو.^۲

و دەچن بۆ حەرزاد

کاتی عەلی گە یشتە کوفە، دوازرە هەزار لە سوپاکە ی لی جیابونە وەو،
لە فەرمانی دەرچوون، چونکە بە (تەحکیم) رازی بوو و، بەمەش مروؤی لە

۱- البداية والنهاية ۷ : ۲۷۷-۲۷۸.

۲- البداية والنهاية ۷ : ۲۸۸-۲۸۹.

دینی خوادا کردوو به ناوبژیکار، له گه‌ل ئه‌وه‌شدا که حوکم ته‌نها بۆ خوايه، به‌مه‌ش کوفری کردوو و له دینی خوا ده‌رچوو، جا به‌هۆی ئه‌م کوفر و هه‌لگه‌رانه‌وه‌یه‌ی پێویسته‌ جه‌نگ له‌دژیدا بکری!!!

ئه‌م خه‌واريجانه له گه‌ل عه‌لی نه‌هاتنه ناو کوفه‌وه، به‌لکو چوون بۆ دئی‌یه‌ک که پێی ده‌وترا (حه‌رراء)، هه‌ر به‌م ناوه‌شه‌وه ناو‌نران (حه‌روری‌یه‌کان)، هه‌روه‌ک به (خه‌واریج) و (موحه‌کیمه‌)ش ناوده‌بران، خۆیشیان ناوی خۆیان ناو ده‌نا به (الشُّرَاة) واته ئه‌وانه‌ی خۆیان به‌خوا فروشتوو.

پێغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌والی ده‌رچوونی ئه‌م خه‌واريجانه‌ی راگه‌یان‌دوو، ئه‌وه‌تا (موسلیم) له (ئهبوسه‌عیدی خودری)‌یه‌وه ده‌گێڕی‌ته‌وه، له پێغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ، فه‌رمویه‌تی: ((تَمْرُقَ مَارِقَةً، عِنْدَ فُرْقَةٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ، تَقْلُطُهُمْ أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ: له‌کاتی په‌رته‌وازه‌یی موسلماناندا، هه‌ندئ له پێ ده‌رده‌چن، یه‌کئ له‌و دوو کۆمه‌له ده‌یان‌کوژن که له حه‌قه‌وه نزیکترن)).

له‌گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر دا هاتوو که فه‌رمویه‌تی: ((تَكُنْ أُمَّتِي فِرْقَتَيْنِ، تَخْرُجُ بَيْنَهُمَا مَارِقَةٌ، تَلِي قَتْلَهَا أَوْلَاهُهَا: ئوممه‌ته‌که‌م ده‌بن به دوو ده‌سته‌وه، له‌نیوانیاندا هه‌ندئ له‌پێ ده‌رده‌چن، ئه‌وانه‌ی له حه‌قه‌وه نزیکتر له‌پێ ده‌رچوه‌کان ده‌کوژن)).

پێغه‌مبه‌ر هه‌والی
ده‌رچوونی
خه‌واريجه‌کان
ده‌دات

(ئهبوسه‌عیدی خودری) ده‌رباره‌ی ئه‌م فه‌رموده‌یه ده‌دوێت و به‌خه‌لکی عێراق ده‌لێت: ئه‌ی خه‌لکی عێراق! ئیوه ئه‌وانه‌تان کوشت..

ئه‌م فه‌رموده‌ سه‌حیحه‌ ئاماژه به‌ چه‌ندین به‌لگه‌ ده‌کات:

له‌وانه: سه‌لماندنی پێغه‌مبه‌رایه‌تی، به‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌والی له‌پێ ده‌رچوونه‌که‌یان پاده‌گه‌یه‌نئ و، هه‌ر واش بوو، ئه‌وه‌بوو پاش چه‌نده‌ها ساڵ له‌رێ ده‌رچوون.

له‌وانه: له‌پێ ده‌چوونیان له‌کاتی په‌رته‌وازه‌یی و جیاوازی موسلماناندا، هه‌روه‌ک له‌ رۆژی (صفین) رویدا.

چه‌ند ئاماژه‌یه‌کی
گرنگی ئه‌م
فه‌رموده‌یه

له‌وانه: بې‌یاردانی موسلمانێتی هه‌ردوو ده‌سته ناکۆکه‌که‌ “سوپای عه‌لی

و سوپای موعاویە.

لەوانە: بێیاردان لەسەر ئەوێ کە ئەو دەستەبەندی لەگەڵ خەواریجەکان دەجەنگێت لەسەر هەقن. ئەمەش مانای وایە (عەلی) و هاوێلانی لە (موعاویە) و هاوێلانی لە هەقەوێ نزیکترین، لەگەڵ ئەوێ (موعاویە) و هاوێلانی لەسەر هەقن، بەلام (عەلی) و هاوێلانی لەهەق لەپێشتەر و نزیکترین: ((تَقْتُلُهُمْ أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ)).^۱

کاتیئێک خەواریجەکان لە فەرمانی (عەلی) دەرچوون و چوون بۆ (حەروراء)، (عبداللەهی کوپری و هەبەبی راسبی)یان کردە سەرکردهی خۆیان. (عەلی) ویستی ئاژاوە و فیتنەکیان لەناو ببات و، بیانگێڕێتەوێ بۆ ناو کۆمەڵی مۆسڵمانان، ئەوێبوو کاتیئێک لە (حەروراء)دا بون، (عبداللەهی کوپری عەباسی) نارد بۆ لایان، تا گفتوگۆیان لەگەڵ بکا و بەلگەیان لەسەر بچەسپێنێ.

(ئێبێ عەباس) سێ رۆژ لایان مایەوێ، گفتوگۆی لەگەڵ دەکردن و گومانەکانیان دەرەواندەوێ، لە کۆتاییدا توانی قەناعەت بە نیوێیان بکا، ئەوێبوو پەشیمانان راگەیاندا و، وازیان لە دەرچوون لە فەرمانی (عەلی) هێنا و، گەرانهوێ ناو کۆمەڵی مۆسڵمانان، (ئێبێ عەباس)یش هێنایانیەوێ لای (عەلی) لە کوفە.

بەلام نیوێکەێ تریان لەسەر راکی خۆیان سوور بون.

(عەلی) نێراویکی بۆ لای ئەمانە نارد و پێی وتن: با لەنیوان ئێمە و ئێوێدا بەلێن بێت کە خوێنی حەرام نەپێژن و رێگری نەکەن و، ستەم لە پەنادارو (ذممی) نەکەن، ئێمەش لە مزگەوتەکانی خوا بەرەبەستیتان ئی ناکەین و لە شەڕکردنتان دەستپێشخەری ناکەین تا ئێوێ دەستپێشخەری نەکەن.^۲

۱- البداية والنهاية ۷ : ۲۷۹-۲۸۰.

۲- البداية والنهاية ۷ : ۲۸۱.

عەلی هەلوێستی
خۆی بە
خەواریجەکان
پادەگەیهێنێ

پۆژێك (عهلی) له كوفه‌دا وتاری ده‌دا، یه‌كێك له‌ خه‌واریجه‌كان بۆی هه‌ستا و پێی وت: عه‌لی! له‌ راستی دا تۆ مرو‌فت كردوو به‌ هاوبه‌ش له‌ دینی خوادا، حوكمیش ته‌نها بۆ خوايه‌.

دروشمیان: حوكم ته‌نها بۆ خوايه‌. وته‌یه‌کی ره‌وايه‌ مه‌به‌ستیان پێی ناڤه‌وايه‌

هه‌ندێ خه‌واریجی تر له‌ ده‌رووبه‌ری مزگه‌وتدا بون، هاواریان كرد: حوكم ته‌نها بۆ خوايه‌، حوكم ته‌نها بۆ خوايه‌.

(عه‌لی)یش وه‌لامی دانه‌وه‌ و وتی: ئه‌مه‌ وته‌یه‌کی ره‌وايه‌، به‌لام بۆ مه‌به‌ستیکی ناڤه‌وا به‌کاری ده‌هێنن.

ئه‌مه‌ وته‌یه‌کی پێكراوی (عه‌لی) بوو، ئه‌وه‌ی كه‌ خه‌واریجه‌كان بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌كهن، له‌و وته‌یه‌ی كه‌ ده‌لێن: حوكم ته‌نها بۆ خوايه‌، له‌ خودی خۆیدا وته‌یه‌کی ره‌وايه‌، شتیکی ئاشكرايه‌ له‌ ئیسلامدا كه‌ فه‌رمانه‌وا خوايه‌، فه‌رمان و حوكمیش هه‌ر فه‌رمان و حوكمی ئه‌وه‌، فه‌رمانه‌وايه‌تی (حاكمیة)ش یه‌ك له‌ تایبه‌تمه‌ندیه‌كانی خوايه‌تییه‌، ئه‌مه‌ش هه‌ره‌مووی ته‌واو و دروسته‌.

به‌لام خه‌واریجه‌كان به‌م ره‌وايه‌ ناڤه‌وایان مه‌به‌ست بوو، ده‌یانویست ئه‌م ره‌وايه‌ بۆ ئاژاوه‌گیرێ و هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و ده‌رچوون له‌ فه‌رمانی خه‌لیفه‌، به‌لكو به‌ كافر كردنیشی وه‌گه‌رڤه‌خه‌ن. وته‌كه‌ش ئاماژه‌ به‌وه‌ ناكات و ئه‌و ناڤه‌وايه‌ی ئی ده‌رناهێنرێ.

عه‌لی له‌گه‌ڵ ئه‌و خه‌واریجانه‌ی به‌ كافریان داناهه‌ به‌ویژدان ده‌بێت

له‌ شوینیکی تردا، (عه‌لی) له‌گه‌ڵ ئه‌و خه‌واریجانه‌ی به‌كافریان دانا و خوینیان هه‌لال كرد به‌ویژدان بوو.

له‌ (عه‌لقه‌مه‌ی كۆڤی عامر)وه‌ كه‌ وتویه‌تی: ده‌رباره‌ی خه‌واریج پرسیاریان له‌ (عه‌لی) كرد: ئایا ئه‌وانه‌ هاوبه‌ش په‌رست (مشرک)ن؟ عه‌لی وتی: نه‌خێر، هاوبه‌ش په‌رست نین، به‌لكو له‌ هاوبه‌ش په‌رستی و بێ‌پروایی هه‌لاتوون!

پێیان وت: ئایا ئه‌وانه‌ دووڤوون؟

وتی: نه‌خێر، دووڤووه‌كان به‌كه‌می نه‌بێ یادی خوا ناكهن، ئه‌مانه‌ یادی خوا زۆر ده‌كهن.

پێیان وت: کەواتە ئەو ئەمیری پڕوادران! ئەوانە چین؟

وتی: بڕامانن، غەدر و ناھەقیان بەرامبەر کردوین، بەھۆی غەدر و ناھەقیانەووە لەدژیان جەنگاوین!!^۱

کۆبونەوێ هەردوو

ناوێژیکارە

لە (ئەزواج)

لەمانگی پڕمەزانی سالی و حەوتدا، کاتی کۆبونەوێ دوو ناوێژیکارە هات هەروەک لە (صفین) لەسەری رێکەوتبون.

(عەلی) لەلایەن خۆیەووە چوارسەد پیاوی نارد، تا شاھێد و ئاگاداری داوەراییەکی بن، لەناویاندا (عبداللهی کوپی عەباس) بوو، (موعاویە)ش لەلایەن خۆیەووە چوارسەد پیاوی نارد، کە (عبداللهی کوپی عومەر) لەناویاندا بوو.

هەردوو ناوێژیکارە کە (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کوپی عاص) لە (ئەزواج) پێک گەیشتن، کە لەو کاتەدا سەر بە (دوامة الجنل) بوو.

چاو بڕابوو

سەعدی کوپی

ئەبڕووە قاص

ھەندێ موسلمان و یستیان (سەعدی کوپی ئەبو وەقاص) بەشداری داوەراییەکی بکا و، داواي لێبکەن تا ببێتە ئەمیری پڕوادران، تا دەنگی موسلمانان یەک بخت.

(سەعد)یش لە سەردەمی (عومەر) و (عوسمان)دا لە راوێژکاران بوو، یەکیەک بوو لەو (دە) کەسە ی موژدە ی بەھەشتیان پێدرا بوو، کە لە سالی سە و حەوتدا تەنھا سیانیان بە زیندوویی مابونەووە: (عەلی) ئەمیری پڕوادران کە دژی نەیارەکانی دەجەنگا و، (سەعد) و (سەعیدی کوپی زەید)، کە خۆیان دوورگرتبوو لە ئاژاوە و جەنگان و، ھەریەکەیان لە زەویەکی خۆی لە دەورووبەری مەدینە نیشتەجێ ببون.

ھەندێ لە لە خەلکی چاویان بڕیبوو (سەعد) و، ھیواخوازیون کە خەلافەت بگرتە دەست و دەنگی موسلمانان یەک بخت، بەلام ئەو خۆی لەو کارە بەدەرکرد و خۆ دوورگرتن لە فیتنە ی ھەڵبژارد.

ئیمام (موسلیم) لە صەحیحە کەیدا لە (عامری کوپی سەعدی کوپی

عومەری کوپی

سەعد داوا لە یاوکی

دەکات ھەولێ

خەلیفایەتی بدات

ئەبۇوەقاص) ھوھ دەگپۆتتەو، کە (عومەری کوپی سەعد)ی برای چوو بۆ لای (سەعد)ی باوکی کە لەو کاتەدا لە دەرەوھە مەدینە لەناو مەپرەکانی خۆی بوو.

کاتێک (سەعد) (عومەر)ی کوپی بینی بەرەو لای دیت، وتی: پەنا بەخوایە شەپری ئەو سوارە!

کوپرەکە ی ھاتە لای و پێی وت: باوکەگیان! ئایا رازیت تۆ وەکو کوچەری یەک لەنیو میگە لەکەتدا بیت، خەلکیش لەسەر دەسەلات و خەلافەت پەلکیشیانە؟ ھەستە نامادەیان بە، ناگادار بە، تۆ ھاوھەلی پیغەمبەری خواﷺ و ئەھلی راویژیت، بەشداری شتیکت نەکردوو، ئوممەت پێی ناخۆش بیت، تۆ بۆ خەلافەت لە ھەموو کەس شیواتری!!

(سەعد) کیشای بە سینگی (عومەر)دا و پێی وت: بێ دەنگ بە، من گوئیستی پیغەمبەری خواﷺ بووم دەیفەرموو: ((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ التَّقِيَّ الْغَنِيَّ الْخَفِيَّ: لەراستیدا خوا بەندە یەکی خۆپاریزی بێ نیازی شاراوھە دەوێ)).

جا کاتێ (سەعد) بە دەم داواکە ی (عومەر)ی کوپی نەچوو، (عومەر) پەنا دەباتە بەر پیکردنی باوکی عامری برای خەلکە کە و ببیتە ئەمیری پرۆاداران.

(عامر) ھات بۆ لای باوکی و پێی وت: باوکەگیان، خەلکی لەسەر دونیا بە شەپ دین و تۆش لیڤە ی؟

پێی وت: کوپی خۆم! دتەوێ ببمە سەری ئاژاو و فیتنە؟ نە بەخوایە شمشیرێکی تەسکەری دەوێت! دەرناچم تا شمشیرێکم پێ نەدەن کە جیاوازی بکات لەنیوان ئەوانە ی لەگەڵیدا دەجەنگم، ئەگەر لە گەردنی پرۆاداریکم دا، نەبیرێ و کاری تێنەکا، ئەگەریش لە گەردنی بێ پروایەکم دا، بپیرێ و بیکوژێ!!!

پاشا پێی وت: کوپی خۆم! من گوئیستی پیغەمبەری خواﷺ بووم دەیفەرموو: ((لەراستیدا خوا بەندە یەکی خۆپاریزی بێ نیازی شاراوھە

خۆش دەوێ^۱)).

لەبیرمان نەچێ لەکاتی کۆبۆنەوێ هەردوو ناوڕێکارەکە لە (ئەزروح)دا تەنھا یەک خەلیفە هەبوو، کە ئەویش (عەلی کۆری ئەبوطالب) بوو، هەر ئەو شوێنکەوتەکانی و هاوێلانێ و ئەوانەیی لەگەڵیدا بۆن بە ئەمیری بڕوادارانیاں دادەنا.

تەنھا عەلی ئەمیری
بڕواداران بوو،
موعاویەش والی
شام

بەلام (موعاویەیی کۆری ئەبوسوفیان) بانگەشەیی خەلافەتی نەدەکرد، خۆی بە ئەمیری بڕواداران دانەدەنا، شوێنکەوتەکانی و هاوێلانەکانی بەیەعتی ئەوەیان پێنەدابوو کە ئەو ئەمیری بڕواداران بێ.

واتە جیاوازی و ناکۆکی و جەنگەکە لەنیوان دوو خەلیفە و ئەمیری بڕواداران-عەلی و موعاویە- نەبوو، بەلکو لەنیوان ئەمیریکی بڕواداران کە زۆرینی موسڵمانان بەیەعتیان پێدابوو و، هەندیکیشیان-کە خەلکی شام بۆن بە سەرکردایەتی موعاویە- رەتی بەیەعت پێدانیان کردبوو، مەگەر داوی تۆڵەسەندنەو لە بکوژانی عوسمان و کوشتنیان.

موعاویە لەسەر
خەلافەت کێشەیی
لەگەڵ عەلی نەبوو

واتە (موعاویەیی کۆری ئەبوسوفیان) خۆی وا راگەیاندا بۆ کە تۆڵەستێنی خۆینی شەهید (عوسمان)ە و، والی شامی سەردەمی (عومەر) و (عوسمان)ە و، لەکارخانیشتی لەلایەن (عەلی)یەو شتیکی دروست و تەواو نیە، چونکە (عەلی) لە دیدی ئەودا ئەمیری بڕواداران نیە تا ئەو لەکار بڤا، ئەو هەر بە والیەتی شام دەمینیتەو، تا ئەمیری بۆ بڕواداران پەیدا دەبێت و تۆڵە لە بکوژانی (عوسمان) دەسینیتەو و، سەرچەم موسڵمانانیش بەیەعتی پێدەدەن، گەرنی ئەگەر (عەلی) بێ، یان هەر هاوێلانێکی تر.

(موعاویە) لەسەر خەلافەت کێشەیی لەگەڵ (عەلی)دا نەبوو، لەو پێناوەشدا لەدژی نەجەنگا، وەهاش خۆی پیشان نەدەدا کە ئەو لە عەلی بۆ خەلافەت شیاو تر بێ، بەلکو لەسەر ئەو بوو عەلی داوای بەیەعت پێدان و گۆڕاوەیی کردنی لێدەکرد، موعاویە تانەیی لە شیاوێتی عەلی بۆ خەلافەت

نەدەدا، خۆیشی وەك بەدیل و جیگرەوێهەکی عەلی بۆ خەلافەت پێشان
نەدەدا، بەلكو تانەى لە پەلەکردنى عەلى بۆ خەلافەت دەدا و، تانەى لەو
دەدا كە سەرچەم مۆسڵمانان بەیەعتیان پێى نەداوە و، خاویتی نواندووە لە
سزادانى بكوژانى عوسمان دا.

ئەم مەسەلەیه لەگەڵ خۆمان هەل دەگیرین و چاوەڕێی كۆبۆنەوێ
هەردوو ناوێكاریكە —ئەبو موسا و عەمر— دەكەین تا راستیى مەسەلەكە
بزانین.

وێنەكە لەبەر دەم هەردوو ناوێكاریكەدا بەم شیۆهیه بوو:
دەستەیه‌كی گەورەى مۆسڵمانان بەیەعتیان بە عەلى كۆپى ئەبو طالب دابوو
وەك ئەمیری بۆ برۆاداران و گوێپرایەلى بوون، دەستەیه‌كی تری مۆسڵمانان
—مەواویە و خەلكی شام— ئەم مەسەلەیان پەسەند نەدەكرد و رەتیان
كردەو، نەك وەك تانەدانێك لە شیاویتی عەلى، یا بەرەبرەكانى كردنى
لەسەر خەلافەت، بەلكو لەبەر ئەوێ لە دیدى ئەواندا —
جێنشینیەتی یەكەى بەپێى بنەما ئیسلامیە دروستەكان نەبوو، سەرچەم
هاوەلان بەیەعتیان پێى نەداوە.

پاشان تاوێكو ئیستاش نەیتوانیوە پیاوێ یاسا و فرمانەكانى خوا
بكا و حەد بەسەر بكوژانى عوسماندا جێبەجێ بكا، پاشانیش بكوژانى
عوسمان لەناو سوپاكەیدا هاوشانى دەجەنگێن، لە كاتیكدا ئەوان تاوانكار
و یاخی و بكوژن، دواى ئەو خەلافەتى عەلى بووئەتە هۆی پەرتەوازییە لە
نیوان مۆسڵماناندا، ئەوەتانی چەندان جەنگ لە نیوانیاندا هەلگیرسا،
جەنگی جەمەل (دە) هەزار كەسى تێدا كوژرا و بە زیادەى ئەوێندەى تری
بریندار، جەنگی (صفین) حەفتا هەزاری تێدا كوژرا، بەزیادەى ئەوێندەى
تر بریندار.

ئایا گونجاوێ لەگەڵ هەموو ئەمانەدا عەلى كۆپى ئەبو طالب بە خەلیفە و
ئەمریى برۆاداران بمیّنیتەو؟ لەگەڵ ئەوێ هەموو برۆاداران پێى پازى
نین؟ جا ئەگەر درێژە بە خەلافەت بدا ئەو جەنگەكانى نیوان مۆسڵمانان

دید و بۆچونی

مەواویە و ئەوانەى

لەگەلى بون لە

بەیعت نەدانیان بە

عەلى

بۆچی عەلى

لە خەلافەت

دانابەزى

بەردەوام دەبێ؟ یا واز لەو کارە بێنی و کاروبارەکه بگەرێتەووە بۆ
خاوەنەکانی؟ کە ئەوانیش ئەهلی حەل و عەقدن لە ھاوێلان، تا کەسیکی
شیاو بۆ ئەمیری بڕوادران دەست نیشان بکەن، کە سەرچەم موسڵمانان
لەسەری یەک دەنگ دەبن!!

جا ناوێژیکارەکان لە (ئەزروح) دا لەمەیان کۆلیەو.

ئەبو موسای ئەشعەری و عەمری کوپی عاص ریکەوتن لەسەر ئەوێ
کاروباری خەلافەت بگێرێنەووە بۆ خاوەنەکانی، کە ئەهلی حەل و عەقدن لە
ھاوێلان، ئەو ھاوێلانە دەگێرێتەووە کە لە ژياندان و پێش وەفاتی،
پێغەمبەری ﷺ لێیان پازی بوو.

وینە: عەلی کوپی ئەبو طالب، سەعدی کوری ئەبی وەقاص، سەعیدی
کوپی زەید، عبداللهی کوپی عومەر، ئەمانە لەو پراوێژەدا بون کە عوسمانی
تێدا دەست نیشان کرا - هەردوو ناوێژیکارەکه لە (ئەزروح) ریکەوتن کە
ئەو گەورە ھاوێلانە پێک بگەن و لە نیوان خۆیاندا کەسیک بۆ ئەمیری
بڕوادران دەست نیشان کەن و، بەرەزەمانەندی خۆیان بەیعتی پێ بدەن،
پاشان موسڵمانانی هەموو شار و ولاتان بەیعتی پێ بدەن.

ریکەوتنیان لەسەر ئەمە، مانای وازەینانی ئیستای (عەلی) یە لە
خەلافەت، چونکە سەرچەم موسڵمانان بە جێنشینیەتی ئەو پازی نین، جا
گەر لەلایەن ئەهلی حەل و عەقدەووە ھەلبێژێرا ئەوا باشتیش، ئەگینا
ئەویش بەیعت بەو کەسە دەدا کە بڕوادران پازین ئەمیریان بێت.

بەلەم موعاویە ئە لە کارەکه لادرا، ئە جیگیریشیان کرد، ئەبو موسا لە
کاری نەخست تا عەمر دایبێتەووە، چونکە موعاویە لە کاتی تەحکیمەکەدا
ئەمیری بڕوادران نەبوو، ئەمەش داوانەکراو و لەسەر ئەوێش بەیعتی
پێ نەدراو.

موعاویە تەنها لە دوای شەھید کردنی عەلی، پاش وازەینانی حەسەنی
کوپی لە خەلافەت لەسائی کۆمەل (الجماعة) دا وەک ئەمیری بڕوادران

موعاویە ئە لە کار
لادرا و ئە
جیگیریشیان کرد

بە یەحەتیی پێدراوه.

وڵەستاندنی جەنگ
تا کاتی ھەڵبژاردنی
خەلیفە

ھەردوو ناو بژیکار ھەبە و تەن لە سەر ئەو ھە تا ئەو کاتەی ئەھلی حەل و
عەقد لە گەورە ھاو ھەڵان کۆ دەبنەو ھە بۆ دەست نیشان کردنی ئەمیری
بەر واداران، عەلی سەر و کاری ئەو وڵاتانە دەکات کە لە ژێر دەستی دان، کە
عێراق و حیزاز و یەمەن، موعاویەش سەر و کاری ئەو وڵاتانە دەکات لە
ژێر دەستی دان، کە شام و میصر و ئەفریقایا، پێکەوتنیش لە نیوانیاندا
دەبێ بەرپا بێ.

ئەبێن عاص
بەر وادەکانی نیوان

عەمری کوپی عاص ھەندێ لە پر وادەکانی نیوان خۆی و ئەبو
موسا لە کاتی (تەحکیم) ھەدا دەگیرێتەو.

خۆی و ئەبێ موسا
دەگیرێتەو

(حەضینی کوپی منذر) - کە لە پیاو ھەکانی عەلی بوو - ھاتە لای عەمر و
پرسیاری ئی کرد: سەبارەت بەو کارە کە بە تۆ و ئەبو موسا سپێردراو،
چیتان تێدا کردو؟ ھەوالم بدەرئ. عەمر وتی: خەلکی زۆریان لە سەری
وت، بەخوا کارە کە بەو شیو ھە نەبوو کە خەلکی دەیانوت.

بەلام من بە ئەبو موسام وت: رات لەم کاروباری خەلافەتەدا چۆنە؟
ئەبو موسا وتی: من وای دەبینم لەناو ئەو کەسانەدا بێ کە پیغەمبەری
خوا ھەڵبژێرن، تا وەفاتی کرد لییان پازی بوو، تا لە نیوان خۆیاندا کەسیک بە
ئەمیر ھەڵبژێرن.

پێم وت: ئەو من و موعاویە لە کوێ دادەنێ؟ ئەبو موسا وتی: ئەگەر
ئەمیری بەر واداران پششتان پی ببەستی ئەو ئیو ھاوکاریتان ئی
دەو ھەشیئەو، خو ئەگەر بێ نیاز بێ لیقان، ئەو ئیو ھەریار و فەرمانی
خوایی بێ نیازی کردوون!!

ئەبو موسا ھەندێ
لە و تەکانی

ئەبو موسا سەبارەت بە وەرعی عەمر لیپرسینەو ھە نەفسی خۆی و
و ھەریانەو ھە پێژین (سیرە) ی ئەبو ھەکر و عومەر و ترسانی لە داھینانی
شتی ناشایستە لە دوای ئەوانمان بۆ دەگیرێتەو.

ئەبو موسا و تویەتی: عەمری کوپی عاص پیی وتم: بەخوا ئەگەر
ئەبو ھەکر و عومەر ئەم مال و سامانەیان بەجی ھیشت لە کاتی کە بۆیان ھەو

و دروست بوو بەکاری بینن، ئەوا زەرەمەند و هەڵە بون و، رایەکیان کەم و کورت بوو لە رایەکانیاندا.

بەخوا زەرەرمەند و هەڵەکار نەبون و لە راوێچوونیاندا کەم و کورت نەبون.

بەخوا هەرچی خەیاڵ و بێهیزی و لاوازیەکی توشمان هاتبی بەهۆی خۆمانەوه بوو.^۱

بەلام ئەو هەنگاوه جێبەجێکاریە کرداریەیی هەر دوو ناوێکیارەکی لەسەری رێکەوتن کە ئەنجامی بدەن تەواو نەکرا.

ئەو سەرەنجامەیی هەردوکیان پێی گەشتن هەردوو لای پازی نەکرد، گەرە هاوێلانیش بوو دەستنیشان کردنی ئەمیری برۆاداران کۆنەبۆنەوه، کارەکی نیوان عەلی و موغایەش بەشیوەی خۆی مایەوه.

عەلی سەرۆکاری ئەو ولاتانەیی دەکرد کە لەگەڵیدا بون، خەڵکەکیەکی وەک ئەمیریکی برۆاداران بەیعتیان پێی دەدا، موغایەش سەرۆکاری ئەو ولاتانەیی دەکرد کە لە گەڵیدا بون، بەو پێیەیی والییە نەکی ئەمیری برۆاداران، لە نیوانیانیش دا تا ماوێەکی رێکەوتن هەبوو.

بەم شیوەیە کاروباری داوهریی کردن (تەحکیم) کۆتایی پێهات و گرتەکەش چارەسەر نەکرا.^۲ کاتیکی کاروباری (تەحکیم) بەبێ رێکەوتن کۆتایی پێهات، شام هیمن و ئارام بوو، کە سەر بە موغایە بوو، بەلام عەلی لەلای خۆیەوه گرتی خەواریجەکانی لەسەر گەرە بوو.

خەواریجەکان بەرە و، نەهەرەوان دەرچوون، لە ویش سوپایەکی چەکداریان پێک هێنا، یەکەم کەسیکیان کرد بە ئەمیری خۆیان عبداللەهی

خەواریج بە
سەرکردایەتی
(پاسی)

۱- (العواصم من القواصم) ی ابن العربی ۱۷۸-۱۸۰.

۲- سەیری ئاراستە و بۆچونی هەر یەکە لە ابن العرب و محی الدین الخطیب بکە سەبارەت بەوێ لە نیوان ئەبو موسا و عەمر لە تەحکیم دا برۆیدا لە (العواصم و القواصم) ۱۷۲-۱۸۰ لەگەڵ پەرەوێزی لاپەرەکاندا.

کۆری وەهەبی پاسبی بوو.

لەو ناوچەیەدا دەستیان کرد بە خراپەکاری، خۆینی موسلمانانیان پرشت، پێیان ئی دەگرتن و خۆین و سامانیان حەڵال دەکردن.

یەكەم تاوانیکی كوشتن كه له دهستیان پوویدا، ئەو بوو یەكێك لە هاوێڵانی پیغەمبەر ﷺ بەلایاندا تێپەری كه ئەویش ((عبداللهی كۆری خەبابی كۆری ئەرەت)) بوو ﷺ ئافەرەتەكەشی لەگەڵ دا بوو كه دووگیان بوو.

پێیانوت: تۆ كیی؟

ووتی: عبداللهی كۆری خەباب، هاوێڵی پیغەمبەر ﷺ.

ووتیان: فەرموودەیه‌كمان پێ بێی لە باوكتەو بیستییت.

ووتی: گوییستی خەبابی كۆری ئەرەت بووم دەگوت: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((لەمەولا فیتنە و ئاژاوە پوو دەدا، ئەوێ ئی دانیشتوووە باشتەر لەوێ بە پێوێ، ئەوێشی بە پێوێ باشتەر لەوێ تیایدا دەپرا، ئەوێشی ئاسایی دەپرا باشتەر لەوێ بەپەلە تیایدا)).

دایان لەبەر، پاشان سەریان بپری، دواي ئەو ژنەكەشیان سەر بپری و سکیشیان هەل دپری.

عەلی ﷺ بۆ شەپری خەواریج لە نەهەرەواندا دەرچوو، کاتیک پێیان گەیشت قەسەیه‌کی دوور و درێژ لە ئیوانیاندا ئەنجام درا، هەر وەك هەر یەكە لە (ئەبو ئەیوبی ئەنصاری) و (قەیسێ كۆری سەعدی كۆری عوبادە) قەسە لەگەڵ كردن، بەلام هەر نەگەرەوانەو گویراپەل نەبون.

پاش ئەو (ئەبو ئەیوبی ئەنصاری) ﷺ ئالای دانیایی و پاراستنی بەرزکردەو.

بانگەریك لە لایەن عەلییەو بانگی کرد:

هەر كەسێ بێتە ژێر ئەم ئالایە ئەو پارێزراو، هەر كەسیكیش بچیت بۆ كوفە و مەدائن هەر پارێزراو، ئیمە پیوستیمان بە جەنگ و كوشتاری

خەواریج عبداللهی
كۆری خەباب و
ژنەكە ی دەكوژن

گفتوگۆی عەلی
لەگەڵ خەواریج
پێش جەنگانیان

جەنگی نەهەرەوان و
كوژرانی
سەركردە ی
خەواریجەكان

ئىۋە نىيە، بەلام ئەوانەمان دەۋى كە براكانمانيان كوشتوۋە.

جا زۆرىنەيان پۆيشتن و، نزيكەى ھەزار كەسيان لەگەل (راسبى) ئەمىريان مانەۋە، جەنگى (نەھرەوان) یش لەنيوان عەلى و ئەواندا روويدا، كە يەكەم جەنگ بوو لەدژى خەواريجەكان و، بە كوژرانى زۆرىنەى سەركرەدەكانيان كۆتايى پيھات.

عەلى (ذوالثديە
المخدج) دەكوژى

لەم جەنگەدا (عبداللەى كوپى وەھەبى راسبى) ئەمىريان كوژرا، ھەروەھا ھەر يەكە لە (حورقوصى زوھەيرى سەعدى) و (شورەحى كوپى ئەوفا)ش كوژران، كە دوو سەبەئى بون بەشداریان لە كوشتنى عوسمان كردبو.

لە نيوان كوژراوہكانى خەواريج لەم جەنگەدا (ذوالثديە) يا (مُحَدَج)

ھەبوو.

فەرمودەى يەكەم

دەربارەى جەنگ

كردنى عەلى لەدژى

خەواريج

ئىمام موسليم لە (صحيحە)كەيدا لە زەيدى كوپى وەھەبى جوھەنى يەوہ دەگيريتەوہ-كە لەو سوپايەى عەلىدا بوو كە بۆ جەنگى خەواريج دەرچوو بون- كە گوتىيەتى: عەلى كوپى ئەبو طالب ﷺ گوتىيەتى: لە پيغەمبەرى خوام ﷺ بىستوۋە دەيفەرموو:

((يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، لَيْسَ قِرَاءَتُكُمْ إِلَى قِرَاءَتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلَا صَلَاتُكُمْ إِلَى صَلَاتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلَا صِيَامُكُمْ إِلَى صِيَامِهِمْ بِشَيْءٍ، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَخْسِبُونَ أَلَّهُ لَهُمْ، وَهُوَ عَلَيْهِمْ: كَوْمَهُ لَيْكَ لَهُ ثَوْمُهُ تَهَكَّهُمْ يَهِيدَا دَهَبٌ، قورئان دەخوينن، قورئان خویندنى ئىۋە لە چاۋ ئەواندا ھىچ نىيە، نويز كردنتان لەچاۋ نويز كردنيان ھىچ نىيە، پۆژو گرتنتان لە چاۋ پۆژو گرتنياندا ھىچ نىيە، قورئان دەخوينن وا دەزانن قورئان لە سودى ئەوانە، بەلام لەپراستيدا قورئان لە دژى ئەوانە)).

پاشان عەلى ﷺ وتى: ئەگەر ئەم سوپايە بەو كەسانەيان بزانىبايە كە توشيان دین، چەندە پاداشتیان بۆ دەنوسرى كە لەسەر زمانى

پیغه مبه ره که یانه وه ﷺ هاتوه، نهوا ئیتر کاروکرده وهی تریان نه ده کرد، نیشانه ی نه مهش نه وهیه پیاوئیکیان تئدایه دهستی باسکی نیه، له سه ری قوئیدا شتیککی وینه ی سه ر گۆی مه مک هیه، که چه ند موویه کی سپی پیوهیه!

زهیدی کوپی وه هه ب گوتویه تی: کاتیک جهنگه که به تیکشکانی نهوان کوئای پیهات عه لی ﷺ وتی: له نیوانیاندا بو (مخدج) * بگه رین!

به دوایدا گه پان، به لام نه یاندوزیه وه!

عه لی ﷺ خو ی هه ستا، چووه لای هه ندی له کوژراویان، که به سه ری هه کدا که وتبون، لی ره دا پی یوتن:

له سه ر یه ک لایان به ن، نهوانیش له سه ر یه ک لایان بردن، بینیان (مخدج) به کوژراوی له سه ر زهویه که که وتووه، کاتیک عه لی به کوژراوی بیژی، گوتی: الله اکبر، پاشان وتی: خوا راستی فره مووه و پیغه مبه ره که شی گه یاندویه تی.

عوبه یده ی سه لمانی هه ستایه پی و وتی: نه ی نه میری به روا داران: تو نهو خوایه ی که جگه لهو هیچ په رستراویکی دی نیه، تو نه مهت له پیغه مبه ری خوا ﷺ بیستوه؟

عه لی وتی: بهو خوایه ی که جگه لهو هیچ په رستراویکی دی نیه، له پیغه مبه ری خوا ﷺ گوئیستی نه مه بووم.^۱

فرموده ی دووه م

موسلیم له عبیداللهی کوپی نه بی رافعه وه ده گیریتوه که وتویه تی: کاتیک له گه ل عه لی دا بو جهنگی هه روره کان - خه واریج - ده رچووم، وتیان: حوکم ته نها بو خوایه.

عه لی ﷺ گوتی: نه مه وتهیه کی په وایه به لام مه به ستیان پیی ناپه وایه، پیغه مبه ری خوا ﷺ وه سفی خه لکیکی کردوه، له راستی دا من سیفه ته کانیان له مانه دا ده بینم، هه ق و په و ده لئین، به لام له مه یان

* (مخدج) به مانای که سیک دی که کم و کورت و نا ته وایی - (وه رگتپ).

تیناپه پری- ئاماژهی بۆ قوپگی کرد- له لای خوا خراپترین دروستکراون،
که سیکێ پهشیان تیندایه یهکی له دهسته کانی وهک گوانی مه پیا وهک گوی
مه مک وایه.

کاتی عهلی کوشتاریانی کرد، وتی: بۆ ئه و پیاوه په شه بگه پین.
سهیریان کرد به لام نه یانبینی.

عهلی عهلی: بگه پینه وه سهیر کهن، هه ر ده بی بیدۆزنه وه، به خوا نه
درۆم کردووه و نه درۆشم له گه ل کراوه!!
گه رانه وه و پوانیان، بینیان له شوینیکی پوخاودایه، بریدیان بۆ لای
عهلی، ئه ویش وتی: الله اکبر!

بوخاری و موسلیم له (سه ویدی کوری غه فله وه) ده گپه رنه وه که فه رموده ی سئ یه م
وتویه تی: عهلی کوری ئه بو طالب عهلی و تویه تی: ئه گه ر له پیغه مبه ری
خواوه عهلی فه رموده یه کم باس کرد، گه ر له ئاسمانه وه هه لدیرییم پی م
خۆشتره له وهی درۆ به ده میه وه بکه م، ئه گه ر له نیوان خۆم و ئیوه دا قسه م
کرد ئه و جهنگ فره فیله.

گوئیستی پیغه مبه ری خوا بووم عهلی ده یفه رموو: ((يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي، فِي
آخِرِ الزَّمَانِ، أَحْدَاثُ الْأَسْنَانِ، سُفْهَاءُ الْأَحْلَامِ، يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ، يَقْرَأُونَ
الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَةِ. فَبِذَا
لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ، فَإِنَّ فِي قَتْلِهِمْ أَجْرًا لِمَنْ قَاتَلَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: كَوْمَه لِيك
خه لك له ئاخري زه ماندا له ئومه ته كه م پهيدا ده بن، تازه پیگه یشتوون،
نه فام و ناتیکه یشتوون، فه رموده ی چا کترین خه لك که پیغه مبه ری
خوایه عهلی ده لین، قورئان ده خوینن به لام له قوپگیان تیناپه پری، له دین
ده رده چن هه ر وهک چۆن تیر له نیچیر ده رده چی. ئه گه ر پینان گه یشتن
بیانکوژن، به کوشتنیان له رۆژی دوا ییدا خودا پاداشتی بکوژانیان
ده داته وه^۱..

موسلیم لە جابری کوپی عبدالله^ﷺ دەگێڕێتەوە لە جەعرانە لەگەڵ
پیغەمبەری خوادا بووم، کە زیوی لە ناو جەگەکی بیلال دا بەسەر خەڵکیدا
دابەش دەکرد.

جابری کوپی
عبدالله رەخنەى
پیاوێ تەمىمى
لە پیغەمبەر
دەگێڕێتەو

پیاویك وتى: ئەى پیغەمبەرى خوا^ﷺ دادگەر بە! پیغەمبەرى خوا^ﷺ
فەرمووی: ھاوار بۆت، ئەگەر من دادگەر نەبم ئەبێ كێ دادگەر بێ؟ زیان ئی
كەوتووم ئەگەر دادگەر نەبم.

عومەر^{رضی اللہ عنہ} وتى: ئەى پیغەمبەرى خوا با ئەم دوو پوڤووە بكۆژم!
پیغەمبەرى خوا^ﷺ فەرمووی ((پەنا بە خوا لەوێ خەلكى بڵێن من
ھاوێلى خۆم دەكۆژم، ئەمە و ھاوێلانێ "قورئان دەخوینن لە قورگیان
تینا پەپری، لە دین دەردەچن ھەروەك چۆن تیر لە نیچیر دەردەچیت))^۱.

بوخارى و موسلیم لە ئەبو سەعیدى خودرى یەو دەگێڕنەو^ﷺ كە
خودرى بەسەرھاتى گوتیوێت:

لە كاتێكدا پیغەمبەرى خوا^ﷺ شتیكى دابەش دەکرد، لەو كاتەدا
(ذوالخویصرە) تەمىمى ھات بۆ لای وتى: ئەى پیغەمبەرى خوا^ﷺ
دادگەر بە! پیغەمبەرى خوا^ﷺ فەرمووی: ھاوار بۆت! كێ ھەیە دادگەر بێ
ئەگەر من دادگەر نەبم؟

عومەرى كوپى خەتاب^{رضی اللہ عنہ} گوتى: ئەى پیغەمبەرى خوا^ﷺ: مۆلەتم
ئەدەى لە گەردنى بدم؟

فەرمووی: وازی ئی بێنە: ئەمە ھەندى ھاوێلى ھەیە ھەر یەكێك لە ئیوھ
نویژكردنەكەى خۆى لەلا سوکە لە ئاست نویژكردنەكەیاندا، پۆژوھەكەى
لەگەڵ پۆژویاندا، ئەوانە لە دین دەردەچن ھەروەك چۆن تیر لە نیچیر
دەردەچی.

نیشانەكەیان پیاویكى رەشە، یەكێك لە دەستەكانى وینەى مەمكى
ئافرەتە، یا وینەى پارچە گۆشتیکە و ئەلەیتەو، لە وەختێكدا پەیدادەبن
كە خەلك پەرتەواژەن.

ئه‌بو سه‌عیدی خودری گوتی: من شایه‌تی دده‌م ئه‌مه‌م له پیغه‌مبه‌ری (عه‌لی)ش له رۆژی خوا^ﷺ بیست، هه‌م شایه‌تیش دده‌م کاتی عه‌لی ئه‌وانه‌ی کوشته‌ من له‌گه‌ڵیدا بووم، ئه‌و پیاوه‌یان هه‌ینا به‌و وه‌سف و سیفه‌ته‌ بوو که پیغه‌مبه‌ری خوا^ﷺ وه‌سفی کردبوو^۱.

هه‌روه‌ها موسلیم له ئه‌بو سه‌عیدی خودری‌یه‌وه ده‌گێڕێته‌وه^۲ که گوتویه‌تی: پیغه‌مبه‌ری خوا^ﷺ فهرموویه‌تی: ((تَمَرُقُ مَارَقَةً، عِنْدَ فِرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، تَقْلُهُمْ أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ: له‌ پڕی ده‌رچوانێک له‌ پڕی ده‌رده‌چن، له‌ کاتی‌کدا موسلمانان له‌ په‌رته‌وازه‌ییدان، نزیکترین یه‌ک له‌و دوو ده‌سته‌یه‌ی له‌ هه‌قه‌وه‌ نزیکه‌ شه‌ریان له‌گه‌ڵ ده‌که‌ن))^۳

بوخاری و موسلیم له‌ بوسری کوپی عه‌مه‌روه‌ ده‌گێڕنه‌وه‌ که گوتویه‌تی: چوومه‌ خزمه‌ت سه‌ه‌لی کوپی حه‌نیف و، وتم: له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه‌^ﷺ له‌ باره‌ی هه‌روری (خه‌وارێج) وه‌ چیت بیستوه‌ پیم‌ی بلی. گوتی: ئه‌وه‌ی له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه‌^ﷺ بیستومه‌ بو‌تی باس ده‌که‌م، هه‌یج شتیکی لی زیاد ناکه‌م.

گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا بوو^ﷺ باسی خه‌لکیکی ده‌کرد ئا لی‌روه‌ په‌یداده‌بن-به‌ده‌ستی ئاماژه‌ی به‌ره‌ و عیراق کرد- قورئان ده‌خوینن له‌ قورگیان تینا په‌ پڕی، له‌ دین ده‌رده‌چن هه‌روه‌ک تیر له‌ نیچیر ده‌رده‌چی. وتم: ئایا باسی هه‌یج نیشانه‌کیانی کرد؟

سه‌هل وتی: من هه‌ر ئه‌وه‌م بیست، زیاترت بو‌ ناخه‌مه‌ سه‌ری^۴.

ئه‌م حه‌وت فهرمووده‌ سه‌حیحه‌ و جگه‌ له‌مانه‌ش^۵ به‌ به‌لگه‌کانی کوشتاری خه‌وارێج ده‌کا

۱- البداية و النهاية ۷: ۳۰۰-۳۰۱.

۲- البداية و النهاية: ۷: ۲۷۹.

۳- البداية و النهاية: ۷: ۳۰۲.

۴- سه‌یری زۆر فهرمووده‌ی تر بکه‌، به‌چه‌ند گێڕانه‌وه‌یه‌ک که ابن الکثیر له‌ البداية و النهاية

۷: ۲۹۰-۳۰۷ هه‌یناوێتی.

پێغەمبەراییەتی دادەنریڤ، ئەوەتانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەوایی دەرچوونی خەواریمان پێ پادەگەیهن، کە لە قورئان تێناگەن و گوپرایەلی ئیمام ناکەن و موسلمانان دەکوژن، بانگەشە کوشتیان دەکات، ستایشی بکوژانیان دەکا و بە نزیکترینیان دادەنێ لە هەقەوه.

لە سالی سی و هەشت دا عەلی کوپی ئەبو طالب ﷺ (ئەشتەری نەخەعی —مالکی کوپی حارث-) دەکاتە والی میصر، ئەشتەر لەسەر کردەکانی کوفە بووه، بەو پێیە خۆی سەپاند بەسەر عەلی دا و بووه یەکیک لە گەرە سەر کردەکانی، ئەشتەر یەکیک بوو لەو سەبەئیانهی بەشداری کوشتی عوسمانی کرد بوو.

عەلی ئەشتەری
نەخەعی دەکاتە
والی میصر

ئەشتەر لە عێراقەوه بەرهو میصر کەوتە پێ، بەلام خوا دامەزراوی نەکرد و دەست پۆیشتوی نەکرد و نەیهیشت خویشی والیەتی میصر بچێژی.

کاتی گەیشته (قەلزم)ی دەوروبەری شام، یەکیک لە ئەهلی (ذمة)ی ئەوی خواردنی پیشکش کرد، پاشان هەنگوینی ژەهراوی دەرخوارد دا، ئەشتەر بەو ژەهره مرد، موعاویە و عەمر بە مردنی ئەشتەر دلخۆش بون کە بە هۆی هەنگوینە ژەهراوییه کەوه مرد، وتیان: خوا سەربازی لە هەنگوینیش هەیە.

ئەشتەر پێش
گەیشتنی بەژەهر
دەمریت

عەلی ﷺ لە دواي مردنی ئەشتەر، (موحهممەدی کوپی ئەبو بەکرێ صدیق)ی کردە والی میصر، ئەویش هەروەها یەکیک بوو لەوانەي هاوکاری گەمارۆدانی عوسمانی کردبوو.

ئێبن عاص
موحهممەدی کوپی

موعاویە ﷺ عەمری کوپی عاصی ناردە میصر، تا جەنگی موحهممەدی کوپی ئەبو بەکر بکات، بەو پێیە لە بکوژانی عوسمانە.

ئەبو بەکر دەشکێنێ
و میصر بۆ معاویە
دەگیرێتەوه

پوبەپوبونەوه لە نیوان (عەمری کوپی عاص) و (موحهممەدی کوپی ئەبو بەکر) پوویدا، عەمر شانزە هەزار کەسی لەگەڵ بوو، موحهممەدی

کۆری ئەبوبەکر کە دەهەزار کەسی لەگەڵ بوو، لەم ڕۆبە ڕۆبۆنەوێدەدا بکۆژانی عوسمان ئەوانەى لەگەڵ (ئێین ئەبو بەکر) دا بون لە میصر کۆژان، جەنگە کەش بە تێک شکانى (ئێین ئەبو بەکر) کۆتایی هات.

پاشان هاوێدانى (ئێین ئەبو بەکر) بلۆهیان لێى کرد، هیچ کەسیکیان لەگەڵدا نەما، (موحەممەدى کۆری ئەبوبەکر) بەسەر شوپى و دەرکراوى و تێکشکاو و خەفەتباریەو دەرچوو، بەلای کەلاوێدە کدا تێپەرى، پەنای پى برد، برسى و تینوى بوو، بەلام (موعاویەى کۆرى حەدیج) سەرکردەى پشتیوانانى عوسمان لە میصر پێى گەیشت و لەویدا کوشتى. بەم شێوەیە میصر لە ژێر دەسەلاتى عەلى دەرچوو، کەوتە بەردەستى موعاویە، (عەمرى کۆرى عاص) یش بوو وەلى میصر.^۱

لە سالى سى و نوو دا، لەو لایانەى عێراقەو، کە لەگەڵ شام دا هاوسنور بون، چەند پێکدادانىک لە نێوان سوپای عەلى و موعاویەدا ﷺ ڕوویدا.^۲

لە سەرەتای سالى چلى کۆچیدا موعاویە ﷺ (بوسرى کۆرى موعاویە حىجاز و ئەرطەئە) ى بە سوپاکەییەو نارد، تا حىجاز و یەمەن بخاتە ژێر دەسەلاتى خۆیەو، بوسر چوو مەککە و مەدینەو و پاشان چوو بۆ یەمەن، ئەم ولاتانەش کەوتنە ژێر دەسەلاتى موعاویەو.^۳

وردەورده کاروبارى عەلى ﷺ بەرەو کزى دەچوو، موعاویەش بەرەو بەهیزی، خەلکى عێراق کە شوینکەوتەى عەلى بون لێى یاخى دەبون و ناژاوهیان پى دەگێرا، لەو لاشەو خەلکى شام گویرايەلى موعاویە بون و، پابەند بون بە گویرايەلى کردنیەو. جا هەرچەندە خەلکى شام هیزیان زیادى دەکرد، ئەوەندە خەلکى عێراق لاواز دەبون و وازیان دەهێنا.

۱- البداية و النهاية ۷ : ۳۱۳-۳۱۵ .

۲- البداية و النهاية ۷ : ۳۲۰-۳۲۲ .

۳- البداية و النهاية ۷ : ۳۲۲-۳۲۳ .

هەموو ئەمانە لە کاتی کەدا بون، عەلی کوپی ئەبو طالب ﷺ باشتترینی خەلکی ئەو سەردەمە بوو، لە هەموو موسلمانان خواپەرست تر و زاھیدترینیان بوو، لە خواترس و شارەزاترینیان بوو، لە گەل سەرچەم ئەمانەدا شوێنکەوتەکانی بە جێیان هێشت و وازیان لێی هێنا، تا ژیاڵی لا ناخۆش بوو، بەھۆی زۆر بونی فیتنە و بە دەرکەوتنی بە لاو نەھامەتیەکان و دەستەووەستانی و نەبونی سەربازی گۆپرایەل، ئاواتەخوازی مردن بوو.

عەلی ﷺ زۆر جار دەیووت: چی ئەو خراپەکارە بەند کردووە؟ چاوەروانی چی یە؟ بۆ نایەتە پیش و بمکوژی؟! عەلی بکوژەکی بە
لەسەرەخۆ و خاوی
خلیج دادەنێ

(ئەعلەبە کوپی یەزید) گوتویەتی: عەلی ﷺ گوتویەتی: سویند بەوێ دان (حەبە) لەت کردووە و گیانی دروست کردووە، ئەمە بەمە سوور دەبی- ریشی بەسەری بەخوین دەبی-، ئەبی ئەو خراپەکارە چی بەندی کردبی؟ (عبداللەهی کوپی سەبەع) گوتی: ئەی ئەمیری برواداران، سویند بەخوا ھەر پیاوی ئەوێ پێ بکا خاوی و خیزان و ھۆزەکەشی لە ناو دەبین.

عەلی ﷺ گوتی: سویندتان ئەدەم بەخوا جگە لە بکوژم کەسی تر عەلی پەتی ئەو
دەکاتەو کە کەس
بکا بە جێنشینی
خۆی نەکوژن!!

وتیان: ئەی ئەمیری برواداران! لە دواي خۆت کەس ناکە بە جێنشینی؟ گوتی: نە، بەلکو بەو شیوہیە پیغەمبەری خوا پ بەجیی هیشتن ئاوا بە جێتان دیلم.

وتیان: ئەی کاتی کە دەگەیی بە خزمەت پەروەردگارت، چی پێ دەلێی؟ گوتی: ئەلیم: پەروەردگارم! ئەوەندە دات نابوو منت کردە جێنشینیان، پاشان گیانمت کیشا، من تۆم تیا بەجی هیشتون، ئەگەر ویستت ئیصلاحیان دەکەیی، ئەگەر بشتەوی خراپیان دەکەیی!!

زەیدی کوپی وەھەب گوتویەتی:

خەواریج دەھاتن بۆ لای عەلی و پێیان دەووت: لە خوا بترسە تۆ ھەر دەمری! عەلی دەزانێ کە
دەکوژی

عەلی ﷺ گوتی: نە، بەو کەسە دانە (حەبە) قلیشانووە و گیانی

دروست کردوو،* من دەکوژدیم، لە لێدانیک کە بەر ئێرە دەکەوێ و ئێرە سوور دەکا-بە دەستی ئاماژەى بۆ پریشی کرد- ئەمە پەیمانیکە کراوە و بربارێکە دراوە، ئەوەى دەم هەلبەست بکا زیان لیکەوتوو.

عەلى ﷺ لە پوژانی کۆتایی تەمەنىدا لە قەومەکەى خەمبار و دل بە ئازار بوو، بەهۆى پشت کردنى شوینکەوتە و هاوێلانی لە سەرخستنى و هاوکاری کردنیدا دلشکاو بوو، هیواخوازى مردن بوو تا لە دەستیان پزگاری بێ!

زوهەیری کوپى ئەرقەم هەندى لەو وتانەى (عەلى) مان ﷺ بۆ دەگێریتەو، کە پیش چەند پوژ لە شەهید کردنى لە وتاریکدا گوتویهتى.

زوهەیری کوپى ئەرقەم گوتویهتى: عەلى لە پوژى هەینىدا وتارى بۆ داین، گوتى: پێیان راگەیاندم کە (بوسرەى کوپى ئەبى ئەرطەئە) پووو یەمەن بەرێکەوتوو تا دەستى بەسەردا بگرێ، بەخوا وا دەزانم ئەو قەومە- قەومى موعاویە- بەسەرتان دەکەون!!

ئەوان بۆیە بەسەرتانا سەر دەکەون، چونکە ئێو لە پیشەواکەتان یاخى دەبن و ئەوان گوێرایەلى پیشەواى خویان دەکەن، ئێو ناپاکن و ئەوان دەست پاکن، لەبەر ئەوەى ئێو لە زەمینەى خۆتاندا خراپەکاری دەکەن، بەلام ئەوان چاکسازی و ئیصلاح دەکەن!!

فلان کەسم نارد، ناپاکى و ستمى کرد، فلانى ترم نارد ناپاکى و ستمى کرد و، مال و سامانەکەى نارد بۆ موعاویە! ئەگەر کەسیکتان بکەمە ئەمىندارى دۆلکەیهک، ئەوا دەسکەکەى دەبن.

پەرورەدگارم لێیان وەپس بووم و لێم وەپس بون، حەزبان پێناکەم و حەزم پێناکەن، خوایه منیان لە کۆل کەرەو و پزگارم کە لێیان!!!

* ئەمە وەرگێڕانیکی کورت ترە لەوەى پێشوو-مامۆستا مەلا رشید بەگى بابان- وەرگێڕانیکی تەفسیری بۆی کردوو- وەرگێڕ-

زوهەير گوتى: ھىشتا ھەينىسى داھاتوو نەگەرايەوھ عەلى ﷺ كوترا.^۱
ئەم وتە سەيرانەى عەلى ﷺ لە پۇژانى دوايى تەمەنىدا پادەى بى ھىوايى
و ماندوويونى (عەلى) مان بە دەست شوينكە وتووھ كانىيەوھ بۇ وينا دەكات،
بەپادەيەك چارەسەر تەنھا لە ئاواتى مردن خواستندا دەبينىتەوھ!!

كۆمەلێك لە خەواريجەكان رێكەوتن لەسەر كوشتنى ھەرسى ھاوھل^۲ بىلانى خەواريج بۆ
عەلى و موعاويە و ەمەرى كورپى عاص ﷺ سى ھاوھلەكە

چونكە وایان دەبينى ئەم سى ھاوھلە كافرن، پيشەواى كافران و
سەرکردەى فیتنە و ھۆكارى ئەو بەلایانەن كە بەسەر موسلماناندا ھاوتوھ،
لەبەر ئەوھ دەبیت بكوژيێن تا خەلكى لىيان قوتار بى و بچەسىنەوھ.
لە سالى چل دا، سى كەس لە خەواريجەكان كۆبونەوھ، كە بریتی بون
لە: (عبدالرحمنى كورپى ەمەرى) ناسراو بە (ئىبن مەلجەمى مورادى
حومەيرى كىندى مىصرى) و، (بەركى كورپى عبداللەى تەمىمى) و
(ەمەرى كورپى بەكرى تەمىمى).

ئەم سى بەخت پەشە برا كوژراوھ، خەواريجەكانى خۆيانيان ھىنايەوھ
ياد، كە (عەلى كورپى ئەبو طالب) ﷺ لە جەنگى نەھرەواندا -كە پيشتر
ئامازەمان پى پى كرد- كوشتبونى و، داواى پەحمەتيان بۆيان كرد.
پاشان وتیان: لەپاش ئەوان ژيانمان بۆ چىيە؟ بەپراستى ئەوان لە
پىناوى خوادا لە لۆمەى لۆمەكاران نەدەترسان، ئاى ئەگەر خۆمان بەخوا
بفرۆشتايە، بچويناىە تە سەر ھەرسى پيشەواى گومپرايى -عەلى و موعاويە
و ئىبن عاص- و بمانكوشتناىە، ولاتانمان لە دەستيان قوتار بكردايە و
تۆلەى براكانمان لى بسەندنايە تەوھ!!

ئىبن مەلجەم وتى: (عەلى كورپى ئەبو طالب) بۆ من جى بيلان.
(بەركى تەمىمى) وتى: (موعاويە) ش لە شام دا بۆمن بەجى بيلان.
(ەمەرى كورپى بەكر) وتى: (ەمەرى كورپى عاص) يش لە مىصر دا بۆ
خۆم.

هەرسى بەدبەختەكە پەيمانیان داو لە نیوان خۆیاندا بەلێنیان بەیەك
دا، رێكەوتن لەسەر ئەوێ هێچ كەسیان لەوێ بۆی دانراوە پاشگەز
نەبێتەو، تا دەیکوژى یا لەو پێناویدا دەمرى، جا شمشیرەکانیان هەلگرت
و ژەهراوییان کرد.

رێكەوتن لەسەر ئەوێ كاتى جیبەجى کردنى تاوانەكە نوێژى بەیانى
حەقدەى پەمەزان بى، بە شیوەیهك هەریەكەیان لەو بەیانیهدا بەرەو پرووى
ئەو كەسەى بپیارە بیکوژى بپروا و لە نوێژى بەیانى ئەو پۆژەدا بیکوژى.^۱

جیبەجى کردنى
پیلانەكە لە
حەقدەى پەمەزان
دا بى

(بەركى كۆپى عبداللهى تەمیمی) چوو بۆ دیمەشق تا تاوانەكەى
جیبەجى بكا.

لە بەیانى پۆژى هەینى ی حەقدەى پەمەزان دا (موعاویە) ﷺ دەرچوو
بۆ نوێژى بەیانى لە مزگەوت دا، بەرك بە شمشیرە ژەهراوییهكەیهو هەلى
كوتایە سەرى و لێى دا و لێدانەكەى بەر سەروى پانى كەوت و شلەكەى
سەرەوێ بریندار کرد، بەلام موعاویە نەمرد.

(بەرك)یان گرت، موعاویە ﷺ فەرمانى دا بە كوشتنى، پێش ئەوێ
بیکوژن بە موعاویەى وت: من مۆژدەیهكت پێدەدم.

موعاویە وتى: ئەو مژدەیه چى یه؟

(بەرك) وتى: براكەم لەم پۆژەدا (عەلى كۆپى ئەبوطالب)ى كوشتوو!

پاشان فەرمانى دا (بەرك) بكوژن.

پزىشك هات و چارەسەرى موعاویەى کرد، دەرمانىكى پێدا ژەهرەكەى
لى لا برد و چارەسەرى کرد.

عەمرى كۆپى بەرك
بە پێوە بەرى

بەلام (عەمرى كۆپى بەركى تەمیمی) پرووى كردە میصر تا بە شمشیرە
ژەهراویەكەى، (عەمرى كۆپى عاص) بكوژى.

بۆلیسى ئىبن عاص
دەكوژى و
دەكوژى

لە بەیانى پۆژى هەینى ی حەقدەى پەمەزاندا (عەمرى كۆپى عاص)

نەخۆش کەوتبوو، بۆی نەگونجا دەرچى و نوێژى بەیانى بە خەلک بکا،
بەپڕیوەبەرى پۆلیسى (خاریجەى کوپى ئەبو حەبیبەى عامرى) نارد تا
لەجیى خۆی پیش نوێژى خەلک بکا.

خاریجە بۆ پیش نوێژى پیش کەوت، (عەمرى کوپى بەکر) بە شمشیرە
ژەهراوییهکەى ھێرشى کردە سەرى، ئەو وای گومان برد (عەمرى کوپى
عاص) و، کوشتى.

کاتى (عەمرى کوپى بەکر) یان گرت، پێیان وت: عەمرى کوپى عاص
نەکوژا، بەلکو (خاریجەى عامرى) ت کوشت.

داخ و خەفەتەکەى زیاتر بوو، وتى: من (عەمر) ویست بەلام خوا
(خاریجەى) ویست!!

پاشان عەمرى کوپى عاص فەرمانى داو، کوشتیان.^۱

بەم شیۆهیه خوا موعاویە و (عەمرى کوپى عاص) ی ﷺ لەم پیلانە
دەرباز کرد.

قەدەرى خوا وابوو کە (عبدالرحمنى کوپى مەلجەم) لە کوشتنى (عەلى
کوپى ئەبو طالب) ﷺ سەرکەوتوو بى!

ئێین مەلجەم لە نێو (عبدالرحمنى کوپى مەلجەم) ھات و چوووە کوفەو، ئەم نیازەى لە
خەوارىجەکانى کوفە شار دەو، تا کارەکەى ئاشکرا نەبى و پیلانەکەى
پوچەل نەبیتهو. ئێین مەلجەم لە نێو
خەوارىجەکانى
کوفە دا

(عبدالرحمنى کوپى مەلجەم) ئاشنایەتى لەگەڵ ئافرەتیکی خاریجى
جوان دا پەیدا کردبوو، کە بە (قەطامى کچى شەجنە) ناو دەبرا، زۆر پق و
قینی لە عەلى بوو، چونکە باوک و برا (خارجى) یەکەى لە پۆژى نەھرەواندا
کوژا بوو.

ئێین مەلجەم ئالودەى جوانى (قٹام) بوو، خوازینی کردبوو تا مارەى
بکات، مەرجى مارەییەکەى سى ھەزار درھەم و خزمەتکارىک و کوشتنى
عەلى کوپى ئەبو طالب بوو!!!

حه زى ئىبن مه لجه م له گه لّ هه زى قه طام كؤبوويه وه، پق و كىنى
دله كانيان له سه ر كوشتنى عه لى يه كى گرت.

ئىبن مه لجه م پيى وت: به خوا هاتنم بؤ كوفه ته نها له به ر كوشتنى
عه لى يه!

(قه طام) هانى ئىبن مه لجه مى مي ردى دا كه بجى بؤ لاي پياويك له
خزمانى، به ناوى (وردان) تا له كوشتنى عه لى به شدارى بكا.

ئىبن مه لجه م توانى قه ناعه ت به پياويكى خه واريچ بكا و به لاي خويدا
رايكي شى، به ناوى (شه بيبى كورپى نه جده ي نه شه جه عى)، دواى
مشتومرپكى دريژ قه ناعه تى پيى كرد كه به شدارى كوشتنى عه لى بكا.

هه رسى به دب هخت: ئىبن (مه لجه م) و (وردان) و (شه بيب)، له سه ر
كوشتنى عه لى له به يانى پوژى هه ينى هه قده ي په مه زانى سالى چلى
كوچى، پيك كه وتن.

ئىبن مه لجه م شمشيركه ي ژه هراوى كرد، هه رسيكيان له شه وى
هه يني دا له به رام به ر نه و به ريه ست (سد هى عه لى لي وه ي ده چوو بؤ نويز
خويان مه لاس دا.

كه مي ك پيش هاتنى به يانى، له و پوژه عه لى ﷺ له ماله كه ي ده رچوو بؤ
مزگه وت، له و كاته ي ده چوو بؤ مزگه وت، هه ر به رپوه - خه لكى بؤ نويز
كردن له خه و هه لده ستان د، ده يگوت: نويزه كانتان، نويزه كانتان!

كاتيك عه لى ﷺ گه يشته ده رگاي مزگه وته كه، هه رسى به دب هخته كه به
شمشيره كانيان هيرشيان كرده سه رى، شه بيب شمشيركه ي بؤ دا وه شان،
به لام نه يپيكا و شمشيركه ي كه وته سه ر تا قى ده رگا كه وه.

ئىبن مه لجه م به شمشيركه ي لييدا و پيكاي، شمشيره ژه هراويه كه ي
به ر لا سه رى عه لى ﷺ كه وت، خوين له سه ريه وه به سه ر پيشى دا چورا.
هه روه ك خوى ناماژهى ده كرد و به خه لكى ده وت، كه پيشى به خوينى
سه رى سوور ده بى.

هه رسى
پيلانگيره كه له
مزگه وتى كوفه دا

ئىبن مه لجه م له
به يانى هه ينى
۱۷ په مه زان عه لى
ده پيكي

کاتیک ئین مه لجه م به شمشیره کهی دای له عهلی، هاواری کرد و وتی:
عهلی! حوکم تهنه هه بۆ خوایه، نه بۆ تویه و نه بۆ هاوه له کانت.

پاشان دهستی به خویندنی ئەم نایه ته کرد:
﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْطَاةٍ ۚ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾
هی واش له ناو مهردم ههیه بۆ رهزای خوا گیان ده به خشن، خودا ده گهل
عهبدانی خۆی دلوفانه. ﴿البقرة/۲۰۷﴾.

عهلی که خوین له سهری ده چۆرا، گوتی: فریا که ون بیکرن.
خه لکی، (عبدالرحمنی کوپی مه لجه م) یان گرت، پیاویکی
حه زه مه وتیش هه ستا (وهردان) ی کوشت، به لام پیلان گیر ی سی یه م که
(شه بیب) بوو هه لهات و خۆی پزگار کرد، که سیش نه یناسیه وه.
عهلی ﷺ (جه عده ی کوپی ههیره) ی پیش خست و نوێژی به یانی پی
گفتوگۆی عهلی کردن.

له گهل ئین مه لجه م (عهلی) یان ﷺ هه لگرت و بردیانه وه بۆ مائی خۆی، پاشان
پاش پیکرانی (عبدالرحمنی کوپی مه لجه م) یان به دهست به ستراوی هیئا.
عهلی ﷺ به ئین مه لجه می وت، ئەهی دوژمنی خوا! ئەدی چاکه م له گهل
نه کردووی؟
وتی: به لئی.

وتی: ئەهی چی پالی پیته وه نا ئەمه بکه ی؟
ئین مه لجه م وتی: ئەمه شمشیرک بوو چل به یانی تیژم کردووه، داوام
له خوا کرد خراپترین دروستکراوی پی بکوژی، ئەوه بوو دام له تو.
عهلی ﷺ پیی وت: من به خراپترین دروستکراوی خوات دهزانم، وا
ده بینم تو به م شمشیره ده کوژی ی.

پاشان به وانه ی ده روپشتی وت: ئەگه ر مردم ئەوا بیکوژن، ئەگه ر ژیا م
من خۆم باشت دهزانم چی پی ده که م.
جوندبی کوپی عبدالله گوتی: ئەهی ئەمیری بهرواداران، ئەگه ر مردی
عەلی جینشینی
دوای خۆی دهست
نیشان ناکا
به یهعت به هه سه ن بدهین؟

عەلی عليه السلام گوتی: نە فەرمانتان پێ دەکەم بەیەختی پێ بدەن و، نە بەرەستیشتان ئی دەکەم، ئیوە باشتەر دەزانن، ئەوەی بە شیاوی دەزانن بیکەن.

وەسیەتی عەلی

عەلی عليه السلام وەسیەتی خۆی نوسی بۆ حەسەن و حوسەین و کوپ و کچەکانی تری و سەرچەم موسڵمانان، ئەوەبو وەسیەتی کرد بۆ ھەمویان بە ترسان لە خوا و نوێژ کردن و زەکات دان و پق خواردنەو و سیلە ی پەحم بەجی ھێنان و لیبوردەیی بەرامبەر نەقام و خوشارەزا کردن لە دین و توندوتۆلی لە کاروبارەکاندا و پاراستنی قورئان و چاکە کردن لە گەڵ دراوسی و فەرمان بە چاکە و نەھی کردن لە خراپە و خوپاریزی لە تاوان و بی پەوشتی.

کوچی دوا یی عەلی

لە شەوی یەك

شەممە ۱۹ ی

پەمەزان

عەلی سێ پوژ بە نەخۆشی مایەو، لە بەیانی ھەینی یەو، تا شەوی یەك شەممە، لەو سێ پوژەدا زۆر (لا اله الا الله) ی دەوت، جگە لەمە چی تری نەدەوت.

لەشەوی یەك شەممە ی نۆزدە ی پەمەزانی سالی چلی کوچی، ئەمیری بڕواداران عەلی کوپی ئەبو طالب عليه السلام بەھۆی کاریگەری ئەو بڕینە قوڵی شمشیر ژیروای یەکە ی (ئین مەلجەم) ەو کوچی دوا یی کرد، بەم شیوەیە، بە دەستی ئەو خاریجی یە کۆلە، لە تەمەنی شەست و سێ سالی بە شەھیدی گەیشتە خزمەتی پەرورەدگاری.

جینشینەکی چوار سال و نۆ مانگ چەند پوژیک کەم بەردەوام بوو.

ئەو بوو، دوا ی ھەفتە یەکی تەواو لە شەھیدکردنی (عوسمان)، لە رۆژی

ھەینی بەیەختی خەلافەتی پێدرا.

عەلی بە نەینی لە

(دار الامارە) دا

ئەسپەردە دەکری

کاتی (عەلی) عليه السلام کوچی دوا یی کرد، (حەسەن) و (حوسەین) ی کوپی عليه السلام شۆردیان، پاشان (حەسەن) پێش کەوت و نوێژی جەنازە ی، بە نۆ (الله اکبر) لە سەر کرد.

کاتیک شەو داھات، لە (دار الامارە) ی کوفەدا گۆپیکیان بۆی ھەلکەند،

(حەسەن) و (حوسەین) و (موحەممەدی کوپری حەنەفیە) ﷺ و ئەو
خزمانەیی لەگەڵیابون، لەنیووی شەودا ئەسپەرەدیان کرد و گۆڤرەکەیان
پۆشی و شارەدیانەو، لەترسی ئەووی نەبادا خەواریج بێن و گۆڤرەکەیی
هەڵدپن و لاشەکەیی دەرکەن و لەرەقدا بێشیوین.

سەبارەت بە گۆڤری (عەلی)، پرساریان لە ئیمام (موحەممەدی کوپری
باقر) کرد- کە یەکیکە لە پیشەوایانی ئال و بەیت-.

پێی وترا: لەو رۆژی عەلی کوژرا، تەمەنی چەند بوو؟

ئیمام (باقر) وتی: شەست و سێ ساڵ بوو.

پێی وترا: ئەو لەکوێ ئەسپەرەدە کرا؟

وتی: لە (دار الإمارە)ی کوفەدا بەشەو ئەسپەرەدە کرا، لە ترسی
خەواریج گۆڤرەکەیان شارەدەو.

رەزای خوا لە ئەمیری برۆاداران (عەلی کوپری ئەبو طالب) بێ و بە
رەزامەندی خوا شاد بێ.

دوای شەهیدکرانی (عەلی) ﷺ و ئەسپەرەدەکردنی، (حەسەن)ی کوپری،
(عبدالرحمن)ی کوپری مەلجەم)ی تاوانباری ئامادە کرد تا بیکوژێ.

(ئەبێن مەلجەم) وتی: من رەفتاریکت دەخەمە پیش چاو.

(حەسەن) وتی: چییە؟

(ئەبێن مەلجەم) وتی: من لەلای کەعبە پەیمانم بەخوا داوێو کە (عەلی) و
(موعاویە) بکوژم، یا لەو پێناویدا بکوژم، جا وا تەوانم (عەلی) بکوژم، دەو
بەرم بدە با بچم (موعاویە)ش بکوژم، بەئێن بێ لەسەرم ئەگەر نەتوانی
بیکوژم، یا ئەگەر کوشتم و رزگارم بوو، بگەریمەو بۆ لات تا بیکوژم!!

(حەسەن) ﷺ پێی وت: نەبەخوا، هەردەبێ بکوژم.

(حەسەن) فەرمانی دا بکوژم، کوشتیان، خوا ریسوای کا.^۱

دوای ئەمە خەواریجەکان ستایشی کردەو کە (ئەبێن مەلجەم)یان

خەواریجەکان

ستایشی ئەبێن

مەلجەم دەکەن

۱- بۆ درێژەیی پیلان گێران لەسەر عەلی و چۆنیەتی شەهیدکردنی، بپوانە (البدایة

ده کرد، نه وه تانی شاعیره که یان (عیمرانی کوپی هه تتان) مه دحی (ئیین مه لجه م) ده کا و ده لی:

يا ضَرْبَةً مِنْ تَقِيٍّ مَا ارَادَ بِهَا اِلَّا لِيَبْلُغَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ رَضْوَانَا
اِنِّي لَا ذِكْرُهُ يَوْمًا فَاَحْسَبُهُ اَوْفَى الْبَرِيَّةِ عِنْدَ اللَّهِ مِيزَانَا

(ئیین هه تتان) له وهی وتی دروی کرد، (ئیین مه لجه م) له کوشتنی (عهی) دا گونا هبار و خراپه کار بوو، به و تاوانهش سزای خوا وهرده گری، نه که ره زامه ندی نه و، خراپترین و به دترین دروستکراوی خوایه نه ک باش و به وه فاترینیان.

پاش نه وهی (عهی کوپی نه بوطالب) ﷺ، له رۆژی یه کشه ممه ی نۆزده ی خه لکی کوفه ره مه زانی سالی چلدا نه سپه رده کرا، دید و روانینی خه لکی کوفه روو له به ییعت دان بوو به (حه سه نی کوپی عهی) بو جینشینی، له گه ل نه وهی (عهی) فه رمانی نه وهی پی نه کردبون، به لکو کاروباره که ی بو هه لباردنی خۆیان هیشته وه.

خه لکی کوفه
به ییعت به
حه سه نی کوپی
عهی ده دن

(قه یسی کوپی سه عدی کوپی عوباده) هات بو لای (حه سه نی کوپی عهی) و پیی وت: ده ستت بینه، له سه ر کیتابی خوا و سوننه تی پیغه مبه ره که ی به ییعتت پیده دم.

دوای نه وهی (قه یسی کوپی سه عد) به ییعتی پیدا خه لکی تره هستان و به ییعتیان پییدا.

(قه یسی کوپی سه عد) له گه وه سه رکرده کانی سوپای (عهی) بوو، چل هه زار جه نگاوه ری له گه لدا بوو، هه زی به دریزه پیدانی جهنگی (موعاویه) و خه لکی شام ده کرد.

حه سه ن سوپایه ک
دژ به موعاویه
تاماده ده کا

له پاش کوچی دوایی (عهی) ﷺ، (موعاویه) سوپایه کی گه وهی ناماده و

۱- واته: ئای له و لیډانه ی که له که سیک ی پاریزکاره وه وه شینرابی و مه به ستیشی ره زامه ندی خاوه نی عه رش بووی، من هه ر رۆژی که بیرم ده که ویتنه وه، وای داده نیم له ته رازووی خوادا باشترین که سیکه.

پەرچەك كۆرد بۆ داگیرکردنی خەلکی عێراق، لە سوپاکەیدا (عەمری کوپری عاص) و (عبدالرحمنی کوپری خالیدی کوپری وەلیدی) لەگەڵدابوو. خەلکی کوفە (حەسەنی کوپری عەلی)یان هاندا، بۆ کۆکردنەوەی خەلکی و مۆڵدانی سوپا و رووکردنە جەنگی (موعاویە) و خەلکی شام. خەلکی خۆیان ئامادەیی جەنگی (موعاویە) کرد، لە سوپای حەسەن دەیان هەزار دەرچوون، بونە چەندین کەتیبەیی زۆر و بەهێزی پیاوانی نمونەیی.

(حەسەنی کوپری عەلی) ﷺ، (قەیسەیی کوپری سەعد)ی کردە سەرکردەیی سوپاکە، حەسەنیش لەگەڵیان دەرچوو بەمەبەستی (موعاویە) کەوتە رێ. لەکاتیئێکدا سوپاکەیی لە دەرەوێ (مەدائین) مۆلی دابوو، پەرپاگەندەییەك بڵاوبوویەو کە (قەیسەیی کوپری سەعد)ی سەرکردەیی سوپا کوژراو! بەمەش ئاژاوە و پشێوییەکی بێسەرۆبەر لە سوپاکەدا روویدا، خەلکی هێرشیان برد و هەركەسە و شتومەکی ئێوانی تری تالان دەکرد، کۆمەلێکیان هاتن و کەلوپەل و چادری (حەسەنی کوپری عەلی)شیان تالان کرد و راخەركەیی ژێریشیان راکیشا و هەندیکیشیان لێیان دا هەتا خۆی لەبەری رۆیی. ئا ئێمەیان بە خەلیفەکەیان کرد!! حەسەن یەكجار زۆر رقی لێیان بوووەو.

(حەسەن) بە برینداری بردرایە کۆشکی سپییەو لە مەدائین-بارەگای کیسرا لە سەردەمی دەولەتی فارسی-، تا تیایدا چارەسەر بکری.

کاربەدەستی (حەسەن) ﷺ لەسەر مەدائین (سەعدی کوپری مەسعودی ئەقەفی) بوو، برازاکی هاتە لای کە ناوی (موختاری کوپری ئەبو عوبەید) بوو-باوکی (ئەبو عوبەیدەیی کوپری مەسعودی ئەقەفی) هاوێ بوو، کە لە خەلافەتی (صدیق)دا لەجەنگی پردهکە(الجسر)دا شەهید بوو، یەکیك بوو لە هاوێ چاکەکان، بەلام (موختاری کوپری شەیتانیک بوو، کە لەوێدوا بانگەشەیی پیغەمبەریتی کرد، (موصعبی کوپری زوبەیر)یش کوشتی.

(موختار) بە مامی وت: ئایا پلەوپایە و دەولەمەندیت ناوی؟

پێی وت: چۆن؟

عێراقییەکان
کەلوپەلی حەسەن
تالان دەکەن و
برینداری دەکەن

موختاری ئەقەفی
پیشنیاری
بەدەستەوێدانی
حەسەن بە
موعاویە دەکات

(موختار) وتی: (حەسەنی کوپری عەلی) کە بریندارە و لە کۆشکە کەدایە، دەستبەسەری بکە و دەست و پێی ببەستەو، پاشان بینێرە بۆ دژەکە ی (موعاویە) تا بیکوژێ، (موعاویە)ش پارە و سامانیکی بێ شومارت پێدەدا. مامە ی پێی وت: دەک خوا روت رەش بکا، ئەو رەش رەش بکا کە هیناوتە، دەرەوی غەدر لە کوپری کچی پیغەمبەری خوا ﷺ بکەم!!^۱

(حەسەنی کوپری عەلی) ﷺ زۆر ئازاری چەشت، بەهۆی یاخیبونی قەومەکە ی لێی و ئازاوە گیرانیان لەسەری و پشت هەڵکردنیان، ئەمە سروشتیان بوو، (عەلی) ی باوکی چەند بە دەستیانەو دەینالاند.

لەسالی چل و یە کدا ئاشتەوایی لەنیوان (حەسەنی کوپری عەلی) و (موعاویە ی کوپری ئەبوسوفیان) دا بە ئەنجام گەیشت ﷺ.

ئاشتەوایی حەزیک

(حەسەن) ﷺ پاش ئەو ی پشت هەڵکردنی خەلکی عێراق و، پەرته وازەیی و یە کدەنگ نەبونیانی بینی، نامە ی ئاشتەوایی بۆ (موعاویە) نارد، هەرەک (موعاویە) ش ئارەزوومەندی ئاشتەوایی کردن بوو لەگەڵ (حەسەن) دا.

ئیمامی بوخاری لە صەحیحە کەیدا بەسەرھاتی ئاشتەوایی (حەسەن) و (موعاویە) و دابەزینی (حەسەن) لە خەلافەت بۆ (موعاویە) دەکا، تا ئەم کارە ببێتە هۆی یە کریزی موسلمانان.

حەسەنی بەصری

ئاشتەواییە کە ی

حەسەن و موعاویە

دەگیرێتەو

حەسەنی بەصری فەرەویەتی: بەخوا (حەسەن) بە چەندین تیپی وینە ی شاخەکانەو پێشوازی لە (موعاویە ی کوپری ئەبوسوفیان) کرد. (عەمری کوپری عاص) بە (موعاویە) ی وت: من جۆریک لە کەتیبە دەبینم، پشت هەلناکەن تا بە ئەندازە ی خۆیان نەکوژن!

(موعاویە) -کە بەخوا چاکترین دوو پیاو بوو- وتی: ئەگەر ئەوانە ئەوانە بکوژن و، ئەوانە ئەوانە بکوژن، ئە ی کێ کاروباری خەلکیم بۆ بەرپۆه ببات؟ کێ کاروباری لاوازەکانیان بەرپۆه ببات، کێ سەرپەرشتی

ثاfrه تانیان بکات؟

(موعاویہ) ﷺ دوو پیاوی نارد بو لای (حەسەن)، کە هەردووکیان قورپەدیشی و لە نه وهی (عبدالشمس) بون، کە (عبدالرحمنی کوپی سه مه ره) و (عبداللہی کوپی عامری کوپی کریز) بون، پیی وتن: بچن بو لای (حەسەن)، هەرچی ویست بیخە نه بەر دەستی، قسە ی لە گە ل بکەن و داواشی لی بکەن.

هاتن بۆلای (حهسەن) و چوونە خزمەتی و قسەیان لەگەڵ کرد و
هەرچیان پێبوو پێیان وت، داواکاریشان لێی کرد.

(حەسەنى كۆپى عەلى) ﷺ پيى وتن: ئىمەى كورانى (عبدال مطلب) لەم سال و سامانە مان دەستكە وتوو و، ئەم ئوممەتە لە خوینی خویدا لەواو.

پٽيان وٽ: (موعاويہ) ٺهڻو ٺهڻو ڏهڻو ڏهڻو ڏهڻو، ٺهڻو
او اڪاربانہ شي ٺهڻو.

(حسینؑ) وتی: کئی ھہیہ زامنی ئہ وانہ بی یوم؟

وتیان: ئیمە بۇ ئەو دانى و زەمانەتت بۇ دەكەين.

(حه‌سه‌ن) ﷺ هه‌رچیه‌کی لییان داواکرد، یه‌کسه‌ر پازی بون و وتیان: ئه‌مه‌ یۆت دا‌بن ده‌که‌بن.

(حەسەن) لە گەڵ (موعاویە) ناسته‌وایی کرد.

(حەسەنى بە صەرى) گێڕەرەوێ پووداوێ کە وتوێتی: گوێیستی
بەبۆبەکرە-نفیعی کوپی حارس-) بووم دەبیوت: پێغەمبەری خواﷺ بینی
سەر دوانگە و (حەسەنى کوپی عەلى) لە تەنیشتیەو بوو، جارێک رووی
کردە خەڵکە کە و جارێک رووی دەکردە (حەسەن) و دەیفەرموو: ((ئەم
وێرەم گەورەو بەپێزە، بەلکو خوا بیکاتە هۆی ناستەوایی نێوان دوو
مەلئى گەورەى موسلمانان)).^۱

ئەم فەرمودەيە لە بەلگەکانی پيغەمبەريتيە، ئەوەتانی پيغەمبەر ﷺ

هەوآلی داوه که حەسەن گەورە (سید)ە و سوور و بە خەمە بۆ موسڵمانان،
خوا بەهۆیەوه دوو کۆمەڵی گەورە موسڵمانان ئاشتەوایی و سولح
پێدەکات.

ئەمەش لە سآلی چل و یەکدا ھاتە دی، ئەو بوو بەھۆی (حەسەن)ەو
خەلکی عێراق و شام ئاشتەوایی و سولحیان کرد و، ھەموو ئوممەت لەسەر
خەلافەتی (موعاویە) یەکیان گرت.

وازیھێنانی (حەسەن) ﷺ لە خەلافەت بۆ (موعاویە) ﷺ لە مانگی (ربیعە)
یەکەم) ی سآلی چل و یەکدا بوو.

جێنشینی (حەسەن) شەش مانگی خایاند، لە رەمەزانی سآلی چلی
کۆچی تا (ربیعە یەکەم) ی سآلی چل و یەک.

بە خەلافەتی (حەسەنی کوپی عەلی) یەوہ کہ شەش مانگی خایاند، ماوہی خەلیفەکانی
راشیدین تەواو
دەکات

(سەفینە) لە پیغەمبەری خواوہ ﷺ دەگیرێتەوہ کہ فەرمویتەتی:
(خەلافەت لەوای من سی سآلە، پاشان دەبێت بە پاشایەتی).

(ئەبوبەکری صدیق) ﷺ خەلافەتی لە (ربیعە یەکەم) ی سآلی یانزە
کۆچی گرتە ئەستۆ و (حەسەنی کوپی عەلی) ﷺ لە (ربیعە یەکەم) ی سآلی
چل و یەکدا بۆ (موعاویە) وازی لێی ھێنا.

ھەر وھا ئەم فەرمودەیەش لە بەلگەکانی پیغەمبەریتە
(موحەممەد) ﷺ، ئەو بوو ئەم فەرمودەیە بە عەمەلی دەرکەوت، کاتێک
(حەسەن) بۆ (موعاویە) وازی لێی ھێنا، بەم شیوہیە ماوہی خەلیفەکانی
راشیدین کۆتایی پێھات، تا ماوہی پاشایەتی دەست پێ بکا.

(موعاویە) ﷺ سەبارەت بە خوێ دەیوت: من داوخواخەلیفە و یەکەمی
پاشایانم.^۱

یەکیەک لە سەرکردەکانی سوپای (حەسەن) پێش دا بەزینی (حەسەن) لە

خەلافەت بۆ (موعاویە) کە ناوی (ئەبو عەریف) بوو، وتویەتی: ئیّمە دوانزە ھەزار کەسێک بووین لە پێشەنگی سوپای (عەلی)یەو، زۆر سوور بووین لەسەر جەنگی خەلکی شام، کاتێک ئاشتەوایی (حەسەنی کوپی عەلی)مان بیست وەک ئەوێ لە تورپییدا پشتمان شکاییت.

کاتێک (حەسەنی کوپی عەلی) ﷺ ھاتە کوفەو، یەکیک-کە (ئەبو عامر)یان پێدەوت- پێی وت: سەلامت لیڤی ئەی زەبونکەری برۆاداران! (حەسەن) ﷺ پێی وت: ئەبو عامر! وا مەلێ، من زەبونکەری برۆاداران نیم، بەلکو پێم خۆش نەبوو لەسەر موک و دەسەلات لەدژیان بچەنگم!!
کاتێک ئاشتەوایی و سولحەکە لەنێوان (حەسەن) و (موعاویە) ﷺ دا، لە (ربییە یەکەم) سالی چل و یەکدا بە ئەنجام گەیشت، خەلکی شام بەیعتی (ئەمیری برۆاداران)یان بە (موعاویە) دا، پاشان شار و ولاتەکانی تر بەیعتیان پێی دا.

حەسەن سپی
کەرەوێ رووی
برۆادارە

(موعاویە) ﷺ پێش ئەوێ (حەسەن) ﷺ خەلافەتی بۆ بەجی یێلێ، والی شام و چەند ولاتیکی تر بوو، نەک خەلیفە یا ئەمیری برۆاداران بووبێ، بەم سیفەتەشەو خۆی بە خەلکی ئەدەناساند و داوای بەیعت پێدانی خەلافەتیانی لێنەدەکرد، چونکە ئەمیر و خەلیفە موسلمانان ھەبوو، کە ئەویش (عەلی) و پاشان (حەسەن) ی کوپی بوو.

موعاویە لە سالی
چل و یەکەو بوو
بە ئەمیری
برۆاداران

بەلام داوای ئاشتەوایی کردنی (حەسەن) ﷺ لەگەڵیدا و ازھینانی خەلافەت بۆی، بە یەکدەنگی موسلمانان بوو بە ئەمیری برۆاداران.

ھەر بۆیە ئەو سالی، سالی چل و یەک، ناوێرا بە سالی کۆمەل (عام الجماعة)، چونکە پەرتەوازیی کۆتایی پنیات و ھەموو خەلکی کۆک و ریک بون لەسەر (موعاویە) کوپی ئەبوسوفیان ﷺ.

سالی کۆمەل سالی
چل و یەک بوو

(موعاویە) ﷺ ھاتە کوفەو و خەلکەکە بەیعتیان پێی دا و ئەویش (موغیرە) کوپی شوعبە) ی کردە والییان.

(حەسەن) و (حوسەین) ﷺ و مالا و خیزانی (علی) لە کوفەو
گواستیانەو بو مەدینە ی منەرە و لەوئ نیشتهجئ بون.
خوا لە هەموو هاوێلان رازی بیئت!! لە پیشەوێ هەموویان خەلیفەکانی
راشیدین!!

پیرست

- پیشہ کی ۵
- خالیفہ کانی راشدین لہ نیوان جینشینبون و شہیدبوندا ۱۱
- تروسکی یہ کہم: نہ خوشی و کوچی دواپی پیغہمبہر ۲۵
- تروسکی دووہم: ئہ بوبہ کری صدیق لہ نیوان جینشین بون و
مردنندا ۴۹
- تروسکی سییہم: عومہری کوپی خہتتاب لہ نیوان جینشین بون و
شہیدبوندا ۷۹
- تروسکی چوارہم: عوسمانی کوپی عہفان، لہ نیوان جینشین بون
و شہیدبوندا ۱۱۱
- تروسکی پینجہم: عہلی کوپی ئہ بوطالب، لہ نیوان جینشین بون و
شہیدبوندا ۲۲۷
- پیرست ۳۳۵

ميٿڙووي موسلمانان ۽ ٿيانهيه، ڪه موسلمانان
گوزهرين ڪردوه. ۽ ٿو روداوانهيه، ڪه
سازندويانه، ڇا ڇا ٽاڪ ٽاڪ بوويٽ، ڇا ڪو مهل
ڪو مهل، دهولت بوويٽ ڇا حڪومت، فهرمانڀرو
بوويٽ ڇا فهرمان به سهردا ڪراو.

ڇو موسلمانان ٿيانين گوزهراندوه له ماهوي
ميٿڙوياندا، ٿيانن راميارن يا ٿابوورن يا زانسن يا
ڪو مهل ٿيه تيئن، ميٿڙووي ئيسلاميڻ بريتيه لهو
لاپهره سڀيه پريشنگذارو رونانهي، ڪه موسلمانان
ٿومارين ڪردوه دياردهي هيڙو سهربرزي و
سقامگيرين بووه، له ڪاتيڪدا به راستي پابه ندبون
به ئيسلامهوه، له راستيدا ئيسلام ته نه دان بهو
ٿيانه ريڙداره دهني، ڪه موسلمانان به سهرين
بردوه، ڪه پابه ند بووه به ئيسلامهوه، ئيسلام
ته نه ۽ روداوانهه پي قبوله ڪه خوي بويانن
دروست ڪردوه ۽ ٿو سهربرزيهه ڪه خوي بنياتي
ناوه ۽ ريگهه ڪه خوي بوي ڪيڻاونه ۽ ٿو
سهربلنديهه ڪه پيشڪهشي ڪردوه!

پيشڪهشي ڪردوه

پيشڪهشي ڪردوه

www.al-tafseer.com

E-mail: tafseeroffice@yahoo.com

al-tafseer@hotmail.com

هه پيشڪهشي ڪردوه - ريو ٿوئينن شهرين پالان

ت: 2230908 - 2221695 - 2518138

موبائل: 07701387291 - 07504605122